

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

LEVENT DÜZCÜ

**OSMANLI DENİZ KUVVETLERİ
(1890-1918)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANİŞMANI:
YRD. DOÇ. DR. ÖMER BUDAK**

KIRIKKALE-2004

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son yarı� yüzyılı, yıkılış ve yeniliklerin bir arada yaşandığı bir devredir. Bu devrede devletin son elli yılındaki Bahriye çalışma ve çabalarını I. ve II. Meşrutiyet dönemlerine göre değerlendirmek gerekir. I. Meşrutiyet döneminde gerek II. Abdülhamid'in kişisel düşünce ve tercihleri sebebiyle, gerekse devletin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve askeri şartlardan dolayı Bahriye'ye gerektiği kadar önem verilememiştir. Bu dönemde Bahriye Nezareti, birçok daire ve komisyonlara ayrılmış, Donanma ise genelde hareketsiz ve talimsiz bir şekilde kalmıştır. Bununla birlikte Donanma ile ilgili birçok fabrika açılmış ve Avrupa'ya gemi siparişleri yapılmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi ise Bahriye'de yeni hamlelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde İngiliz amirallerin etkisiyle Bahriye teskilatı, altı daire ve müstakil dairelere ayrılmış, Avrupa'ya yeni gemi siparişleri yapılmıştır. Osmanlı Bahriyesi'ndeki İngiliz etkisi, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yerini Almanlara bırakmıştır. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti, Bahriye'de Avrupa tarzı yenilikler yapılmasına rağmen, devletin askeri, siyasi ve ekonomik güçsüzlüğü nedeniyle Donanma savaşlarda pek etkili olamamıştır. Bu çalışma ile I. Ve II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Deniz Kuvvetleri, Bahriye Salnamelerinin ışığı altında incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

In the last half century of the Ottoman Empire is a term that both destruction and innovation had experienced. In that term, It's neccessary to evaluate the Empire's studies and efforts about navy according to the terms of Constitution I. and II. In the term of Constitution I., because of the personal choose and ideas of Abdulhamid and the political, economical and military circumstances of the Empire, it's not given the neccessary significance to the navy. In that therm, the Ministry of Navy had seperated to some kinds of commisions and departments but the naval force had stayed still and untrained general. Meanwhile new factories had been constructed and new ships had been ordered to Europe.

In the term of Constitution II., new attacks had been made in navy. In that therm, with the effects of British admirals, Navy organization had been seperated to six departments and some independent departments aand new ships had been ordered to Europe. The British effect on the Ottoman Navy had left its place to Germany because of the start of First World War. In the terms of Constitution, in spite of the Europen style innovations of the Ottoman Empire about navy, because of the military, political and economical weakness of the Empire, the navy couldn't be so etffective in wars. With this study, the Navy Forces of the Ottoman Empire in the terms of Constitution is tried to research in the light of the Navy Yearbook.

AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Osmanlı Deniz Kuvvetleri (1890-1918)*” adlı çalışmamı, ilmî ve ahlaki kriterlere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığını ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atif yaparak yararlandığımı belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

14/03/2004

Levent Düzçü

ÖNSÖZ

Uluslararası ilişkilerde devletlerin askeri güçleri, genel anlamda belirleyici bir unsurdur. Günümüz uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında rol oynayan XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başları, bir çok askeri, siyasi ve ekonomik sorunların çözümünde kilit konumundadır. Bu devre, devletlerin güvenlik politikalarının da arttığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti bu devrede, dünya siyaseti üzerindeki etkisini ve mutlak gücünü büyük oranda kaybetmiştir. İşte böyle bir dönemi karşılaştırmalı belgelere göre incelemek hayli bir zaman ve emek istemektedir. Konu özellikle deniz tarihi araştırmaları olunca, iş daha da zorlaşmaktadır. Ülkemizde bu alanda yapılan araştırmalar henüz yetersizdir.

Araştırmamız 1890-1918 yılları arasını kapsamaktadır. Tezin dayandığı kaynakların temeli Bahriye Salnameleridir. Bahriye Salnamelerine ilaveten yine bir Osmanlıca eser olan Devlet Salnamelerini, Bahriye Salnamelerini tamamlayıcı bir kaynak olarak kullandık. Bu iki kaynağı ek olarak Bahriye Nezareti'nin teşkilâti hakkında oldukça geniş bilgi veren Mecmua-yı Seneviye-i Bahriye'den de istifade ettik. Bu eser, Bahriye ve Devlet Salnamelerine nazaran Bahriye teşkilâti hakkında daha geniş bilgiler vermektedir. Her üç kaynağı da Osmanlıca metinlerinden tetkik ettik. Bunlar devlete ait resmi kaynaklar olduğundan daha güvenilir ve diğer kaynaklara göre daha gerçekçidir. Bu nedenle tezin belli yerlerinde bu kaynaklara daha fazla yer verdik. Bu arada 1890 yılından önceki askeri salnameleri de tetkik ettik.

Bu çalışmada, 1890-1918 yılları arasında Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin salnamelere nasıl yansımış olduğu sorusuna cevap aranarak, Osmanlı Deniz Kuvvetleri tarihinden bir kesit sunulmaktadır. Şüphesiz adı geçen dönemi böyle bir çalışmada tam anlamıyla ortaya koymak zordur.

Bu tezde, üzerinde fazla çalışılmamış Osmanlı Deniz Kuvvetleri'ni Osmanlı resmi kaynaklarına dayanarak, genel düzeyde ortaya koyup ileride yapılacak araştırmalara yardımcı olma amacı güdülmüştür.

Tezde salnameler, arşiv belgeleri, hatırlat ve mecmularla mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Adı geçen yıllar arasındaki deniz kuvvetlerinin tam olarak

ortaya konması ancak arşiv malzemelerine dayalı bir çalışma olması nedeniyle, bu durumu çalışmanın bir eksiği olarak kabul ediyoruz.

Tez giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, Osmanlı Bahriye tarihi ve özellikle XIX. yüzyıl Osmanlı Bahriyesi; birinci bölümde Bahriye Nezareti'nin 1890-1918 yılları arası teşkilât yapısı; ikinci bölümde ise yukarıdaki yıllar arasında Osmanlı Donanması'nın genel durumu, önemli komutanlar, yabancı misyon üyeleri ve savaşlarda donanmanın harekâtları yer almaktadır.

Osmanlıca metinlerin transkripsiyonunda yabancı isimlerin ve bazı kelimelerin orijinallerini vermeyi tercih ettim. Bunların dışındaki yabancı kelimeleri eski Türkçe imlâya göre okunduğu şekliyle verdik. Elimizden geldiği kadariyla dikkat etmemize rağmen yine de hataların konun zorluğuna dayanarak bağıslanacağını umuyoruz.

Bu çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen başta değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ömer BUDAK'a, tez konusunu tavsiye eden hocam Yrd. Doç. Dr. Hamit Pehlivانlı'ya, kıymetli bilgilerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Celalettin YAVUZ, Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat Örünç ve Arş. Gör. Erkan Göksu'ya, çalışmam sırasında engin hoşgörü ve sabır gösteren aileme, İsam Kütüphanesi ve Deniz Müzesi Arşivi çalışanlarına ve desteklerini esirgemeyen arkadaşımıza teşekkür ederim.

Levent DÜZCÜ

İstanbul-2004

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
AÇIKLAMA.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLOLAR.....	XI
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

OSMANLI BAHRIYE NEZARETİ'NİN TEŞKİLAT YAPISI

I. II. Abdülhamid Dönemi Bahriye Teşkilatı	17
A. Bahriye Teşkilâtına Bağlı Erkân, Daire ve Komisyonların Personel Sayıları.....	20
B. Merkez Teşkilatı.....	25
1. Bahriye Daireleri.....	25
a. Bahriye Nezareti (Divanhane).....	25
b. Şura-yı Bahriye.....	26
c. Erkan-ı Harbiye-i Bahriye.....	27
d. Nizam dairesi.....	28
e. Divan-ı Harb dairesi.....	29
f. Tersane Âmire Memuriyeti.....	30

g. Muhakemat Dairesi	30
h. Sıhhiye-i Bahriye Heyeti.....	30
i. Levazım Dairesi.....	31
j. Liman Kumandanlığı.....	31
k. Dersaadet Liman Dairesi.....	31
l. Ereğli Maden-i Hümayun Nezareti.....	32
2. Bahriye Komisyonları.....	33
a. Mühimmat-ı Harbiye Komisyonu.....	33
b. Fen Komisyonu.....	33
c. Fabrikalar Komisyonu.....	34
d. Islahat ve Tedkikat Komisyonu.....	36
e. İmalat Komisyonu.....	36
f. İntihab ve Küttab Komisyonu.....	36
g. Torpido Komisyonu.....	36
C. Mekteb-i Bahriye.....	38
D. İdare-i Mahsusा.....	42
E. Bahriye Rütbeleri ve Askerî Teşkilatı.....	43
II. II. Meşrutiyet Dönemi Bahriye Nezaretinde Meydana Gelen Değişiklikler.....	53
A. Bahriye Askerî Kısımlı.....	60
1. Birinci Daire.....	60
2. İkinci Daire.....	63
3. Üçüncü Daire.....	64
4. Dördüncü Daire.....	65
5. Beşinci Daire.....	67
6. Altıncı Daire.....	67

7. Müstakil Daire ve Şubeler	68
B. Bahriye Mülki Kısmı.....	71
1. Muhaberat-ı Umumiye dairesi.....	71
2. Muhasebe Kalemi.....	72
3. Yoklama kalemi.....	72
4. Hukuk Müşavirliği.....	72
5. Küttâb Komisyonu.....	72
C. Bahriye Rütbelerinde Meydana Gelen Değişiklikler.....	72
D. Cemal paşa Döneminde Bahriye Nezaretinde Meydana Gelen Değişiklikler.....	84

İkinci Bölüm

OSMANLI DONANMASI

I. Tersane-i Âmire ve Osmanlı Donanmasına Katkıları.....	93
A. II. Abdülhamid Döneminde Tersane-i Âmire'nin Durumu.....	93
B. II. Meşrutiyet Döneminde Tersane-i Âmire'nin Durumu.....	95
II. Osmanlı Donanması Üzerinde Yabancı Misyon Etkileri.....	101
A. II. Abdülhamid Dönemi Yabancı Misyonlar.....	101
B. II. Meşrutiyet Dönemi Yabancı Misyonlar.....	105
1. Admiral Gamble'ın Danışmanlık Dönemi.....	106
2. Admiral Williams'ın Danışmanlık Dönemi.....	112
3. Admiral Limpus'un Danışmanlık Dönemi.....	117
III. Meşrutiyet Dönemlerinde Osmanlı Donanması.....	122
A. II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Donanması.....	122
1. II. Abdülhamid'in Donanma politikası.....	122

a. Zırhlılar.....	131
(1). Zırhlı Fırkateynler.....	132
(2). Zırhlı Korvetler.....	133
(3). Zırhlı Dubalar.....	134
(4). Zırhlı Kruvazörler.....	134
b. Torpido Gemileri.....	135
(1). Torpido Botlar.....	135
(2). Torpido Ganbotlar (Torpido Geçerler).....	137
c. Ahşap Gemiler.....	137
d. İdare-i Mahsus'a Vapurları.....	142
2. Yabancı Devletlere Ismarlanan Gemiler.....	147
B. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Donanması.....	153
1. Dönemin Donanma Politikası.....	153
2. Yabancı Devletlere Ismarlanan Gemiler ve Donanma Yardım Cemiyeti.....	157
a. Almanya'ya Ismarlanan Gemiler.....	158
b. İngiltere'ye Ismarlanan Gemiler.....	160
c. Fransa'ya Ismarlanan Gemiler.....	162
d. Mayın Gemileri.....	163

Üçüncü Bölüm

OSMANLI DONANMASININ SAVAŞLARDAKİ FAALİYETLERİ

I. Girit Meselesi ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında Osmanlı Donanması.....	165
II. Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Donanması.....	171
III. Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanması.....	178

A. Devlet ve Ordu Üzerinde Alman Etkisi.....	190
B. Osmanlı- Alman İttifakı.....	192
C. İki Alman Gemisi ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi.....	194
D. İstanbul ve Boğaziçi'nde Donanma Harekâti.....	202
E. Çanakkale Harekâti.....	203
F. Denizaltı Harekâtları.....	207
G. Karadeniz Harekâti.....	209
H. I.Dünya Harbi'nin Türk Deniz Kuvvetleri Açısından Sonuçları.....	214
 SONUÇ	 216
 BİBLİYOGRAFYA.....	 218
 EKLER.....	 225
 ÖZGEÇMİŞ.....	 241

TABLOLAR

Tablo 1: Bahriye Erkan, Daire ve Komisyonların Personel Sayıları.....	20
Tablo 2: Bahriye Nezareti Ketebe-i Aklâmi.....	24
Tablo 3: III. Dersaadet Liman Dairesi Memurîn ve Ketebe-i Aklâmi.....	32
Tablo 4: Ereğli Maden-i Hümâyûn Nezareti.....	33
Tablo 5: Mekteb-i Bahriye.....	42
Tablo 6: İdare-i Mahsusâ.....	43
Tablo 7: Bahriye Subay Rütbelerinin Sayısı.....	47
Tablo 8: Bahriye Subaylarının Toplam Sayıları.....	51
Tablo 9: Çarkçı Rütbelerinin Yeni Unvanları (1912)	72
Tablo 10: Bahriye Sınıf-ı Harb Erkân, Ümerâ ve Memurîn Mülkiyesi Sayıları.....	75
Tablo 11: İkinci Dairede Meydana Gelen Değişmeler.....	88
Tablo 12 : 1904'te Osmanlı Zırhlı Donanması.....	132
Tablo 13 : Ganbotlar.....	140
Tablo 14 : İdare-i Mahsusâ Vapurları (1904)	142
Tablo 15: Almanya'ya Sipariş Verilen Muhripler.....	159
Tablo 16: Almanya ve İngiltere'ye verilen sipariş muharebe gemileri.....	162

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
- a.g.m.** : Adı Geçen Makale
- a.g.t.** : Adı Geçen Tez
- bkz.** : Bakınız
- Bkz** : Bakınız
- B.O.A.** : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- C.** : Cilt
- Çev** : Çeviren
- D.G.B.İ.T.** : Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
- D.M.A.** : Deniz Müzesi Arşivi
- Dz. GRP. K.** : Deniz Grup Komutanlığı
- Dz.K.K.** : Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
- Haz:** : Hazırlayan
- K.K.K.** : Kara Kuvvetleri Komutanlığı
- M.S.B.** : Mecmua-yı Seneviye-i Bahriye
- s.** : Sayfa
- S.** : Sayı
- S.B.** : Salname-i Bahriye
- S.D.A.O.** : Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye
- T.D.V.İ.A** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- T.T.K.** : Türk Tarih Kurumu
- Yay.,** : Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

Türkler, Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya girdikten sonra sahilleri de ele geçirmiş; Çaka Bey'in İzmir'de bir filo oluşturmasıyla Bizans'ı, Ege ve Marmara'dan tehdit etmeye başlamışlardı. Çaka Bey'den sonra Anadolu Selçuklu Sultanları Antalya, Alanya ve Sinop'u ele geçirerek tersaneler kurmuş, Kırım'ın Suğdak limanını fethetmişler; Beylikler döneminde Aydinoğulları, Karesi, Saruhan, Menteşe ve Candaroğulları da birer küçük filo oluşturmuşlardır.

Türklerin denizcilik sahasında en parlak devri şüphesiz Osmanlı Devleti ile birlikte olmuştur. Osmanlılar, merkezi Gelibolu olan bir deniz gücü oluşturma işini Orhan Gazi'den itibaren gerçekleştirmeye başlamışlardır. Devletin kuruluş döneminde asıl amaç, Çanakkale, Ege denizi ve Karadeniz'i kontrol etmek olup, İstanbul'un fethiyle birlikte Türk donanmasının gücü daha da artmış; Kanuni döneminde Barbaros Hayreddin Paşa ve onun yetiştirdikleri ile zirveye çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde bütün gemiler Rusçuk, Süveyş, Gelibolu ve İstanbul'da bulunan tersanelerde yapılmaktaydı. Türk donanması 29 Mayıs 1436'da Gelibolu Muharebesi'nden, 7 Ekim 1571'deki İnebahti mağlubiyetine kadar hiçbir deniz savaşını kaybetmemiş, bu mağlubiyetten sonra, deniz teşkilâtının sağlamlığı sayesinde beş buçuk ay gibi kısa bir sürede iki yüzden fazla kadırga donanmış olarak hizmete girmiştir.¹

Kanuni devrinde Türk deniz gücü, Akdeniz, Karadeniz ve Marmara'ya tamamen hakim olmanın yanında, Hint Denizi'ne de yayılmıştır. Barbaros Hayreddin Paşa'nın dışında Piri, Murad, Turgut ve Seydi Ali Reisler bu başarıyı devam ettirmiştir.²

Osmanlı Bahriyesinin teşkilât ve mürettebatı önceleri iki sınıfa ayrılmıştı. Birincisi, tersanenin asıl erkânı olan sanatkarlardı. Muvazzaf yada daha sonra gedikli denilen bu sınıf, kaptanlar, reisler, kalafatçılar, marangozlar gibi sanat erbabından

¹ Cemalettin Taşkıran, "Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu", *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları (Yay.), Ankara 1999, s. 565.

² Osmanlı klasik dönem bahriyesi için bkz., Ali İhsan Gencer, "Bahriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C.IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDVY), İstanbul 1991, s.502.

oluşuyordu.³ Diğer sınıf ise gemilerdeki savaşçı askerler olan azaplardı.⁴ Gemilerdeki kürekçileri Hristiyan mahkum esirler oluşturuyordu. Kanuni döneminde merkezi Gelibolu sancağı olan Kaptan Paşa Eyaleti kurulmuştur.⁵ Barbaros Hayreddin Paşa ile birlikte Kaptan-ı Deryalara da Kaptan Paşa⁶ denmeye başlanmıştır.

I. Abdülhamid döneminde Kaptan Paşa'dan sonra gelen patrona, riyâle ve kapudâne unvanları resmileşmiştir.⁷ Türk denizciliğinde eskiden beri kullanılan birçok terim, yabancı dillerden, özellikle de Venedik, Ceneviz ve İspanyol dillerinden alınmasına karşın, Kaptan Paşa'lık kurumu tamamen Türklerle ait bir teşkilattır.

Barbaros ve Turgut Reis'in yetiştiirdiği denizcilerin arkası gelmeyip, yerlerini tutanlarda olmayınca, saraydan çıkan ve Yeniçişi Ağalarından gelen Kaptan Paşalar yeterince iş görmüyor ve mevcut durumu muhafaza etmeye çalışiyorlardı. 17. yüzyılın başlarında görülen Bahriye⁸ çöküşünün bir sebebi de kalyonculuğa önem verilmemesiydi. 17. yüzyılda Venedikliler tekrar Akdeniz'deki üstünlüğünü ele geçirmeye başlamışlar, Ege adalarında Türk gemilerine zor anlar yaşıtmaktaydı.

³ Tersane-i Âmire'nin ricali ve halkı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İdris Bostan, *Osmancı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.31-81; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmancı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarihi Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara 1984, s.425-431.

⁴ Deniz askerleri için bkz., Mustafa Cezar, *Osmancı Tarihinde Levendler*, Çelikçilt Matbaası, İstanbul 1965, s.170.

⁵ Kaptan Paşa sancakları hakkında bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s.414-422.

⁶ Osmancı Devleti'nin kuruluşundan bir süre sonra, sınırları denizlere dayanmış ve çok geçmeden denizleri de aşarak öte taraflardaki yerler zapt edilmiş olduğundan gemiler yapmak ve denizleri de karalar gibi kendilerine râm edecek kaptanlar yetiştirmek sorunda kaldılar. İlk gemiler yapılmışça her gemi bir "reis" in kumandasına tevdi ve heyet- i mecmuasına da "derya beyi" namiyle bir başbuğ nasip ve tayin olundu. Tersane (Gelibolu) şehrinde vücuda getirildiği için Derya Beyi Gelibolu sancağına mutasarrif bulunmak da usûl kabul edildi. Bahriye teşkilatı büyündükçe unvanların da değiştirilmesi zarureti hasıl oldu. Reis yerine İtalyanca'dan "kaptan", derya beyi tâbirine mukabil de "kaptan-ı derya" unvanları kullanılmaya başlandı (bkz., Mehmet Zeki Pakalın, *Osmancı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.182).

⁷ Kapudâne, birinci ferik amiral; patrona, ferik amiral; riyale liva amiral rütbesine karşılık gelmektedir. Donanma ümerası için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s.433-436.

⁸ Arapça deniz anlamına gelen bahr'den türemiş olup sözlükte "denize ait, denizle ilgili" demektir. Kelime askeri alandaki terim anlamını Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde kazanmış olmalıdır. Araplar genel olarak denizciliği ifade etmek için el-milâha, donanma anlamında da Grekçe kökenli üstün kelimelerini kullanmışlardır (bkz., Nebi Bozkurt, "Bahriye", *T.D.V.İ.A.*, C.IV, T.D.V. Yay., İstanbul, 1991, s.495).

Türklerin Girit'i 25 yıl gibi uzun bir sürede kuşatıp ancak alabilmeleri, Türk denizciliğinin bir yüzyıl öncesine göre gerilediğinin göstergesi idi. IV.Mehmed zamanında kalyon⁹ inşası hız kazanmış ve 1682'de kalyonların donanmada geçerli olması kesin olarak kabul edilmiş, kalyonculuk, Mezemorta Hüseyin Paşa'nın Kaptan Paşalığından itibaren yükselmeye başlamıştı.¹⁰

Kalyonculuk¹¹ ile Osmanlı donanması, 1717-1770 seneleri arasında savaş görmemiş ve 1770'de meydana gelen Çeşme yenilgisine kadar Akdeniz hakimiyetini tekrar ele geçirmiştir. Koca Ragip Paşa, tersaneleri düzenlemesine rağmen, donanma da istenilen seviyeye ulaşlamamıştır. 1768'de başlayan Osmanlı-Rus Harbinde Rus donanmasının, 1770 yılında İngilizlerin de yardımıyla Türk donanmasını Çeşme'de yakması, Cezayirli Hasan Paşa'nın kalyonculuğu disiplin altına alacak bir kalyoncu kişlası yapmasına neden olmuştur.

1770 yılında denizde ve karada meydana gelen yenilgilerden sonra, III. Mustafa orduyu çağın ihtiyaçlarına göre ıslah etmeye çalışmış, bu amaçla Macar asıllı Baron de Tot'un katkılarıyla Haliç'te, bahriye mühendisliğine dayanan bir okul kurmuştur.¹² Bu okulda çoğunluğu Fransız hocalar olmakla birlikte Türk hocalarda görev almıştır. III. Mustafa dönemindeki çalışmalar sonucunda 1790'da Türk donanması, irili ufaklı 90 gemiden meydana geliyordu. Yeni yapılan gemiler savaş tekniğine göre düşünülmemişti.

Ottoman Empire 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir çok alanda geri kalmaya başlamış, 17. yüzyılda devlet erkânı bozulan düzeni ıslah etmek maksadıyla daha çok askerî alanda ıslahatlar yapmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarının ortaya çıkardığı tabloyu gören Osmanlı devlet erkânı, Avrupa'yı model alan reform çabalarına girişmişler ve Avrupa'nın askeri üstünlüğünü, bu asrin ikinci yarısında artık kabul etmişlerdir. Bu kabullenme pek tabi bahriye içinde geçerli olmuş, ancak donanmayı içinde bulunduğu durumdan

⁹ Kalyon: En üstü güvertesinde başlıca birbiri altında üç batarya topu olan bir sınıf harp gemisidir. Bunlara üç ambarlı da denilirdi (bkz., Lütfi Gürçay, *Gemiciler Dili*, Deniz Matbaası, İstanbul 1943, s.223-224).

¹⁰ Ali İhsan Gencer, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayıncılık, Ankara, 1999, s.582.

¹¹ Kalyonculuk hakkında bkz., Uzunçarsılı, a.g.e., 498-500; Pakalın, a.g.e., C.II, 154.

¹² Deniz Mektebinin kuruluşu hakkında bkz., Uzunçarsılı, a.g.e., s.507-511.

kurtarmak amacıyla ıslah etme politikası planlı olarak ancak III. Selim ile başlamıştır.

19. yüzyıl ıslahatçı devlet adamları geçen asra göre daha radikal ve bütüncül bir davranış izlemiş olduklarıdan ordunun reformu, eğitim, maliye ve bununla birlikte tüm idari yapının yeniden tanzim edilmesiyle paralel olarak ele alınmıştır. İlber Ortaylı'ya göre askeri modernleşme, kuşkusuz Osmanlı modernleşmesinin çekirdeği ve itici bir ögesi olmuştur.¹³

III. Selim şuurlu ve planlı bir bahriye politikası ile tersane ve donanmanın ıslahı ve düzeni işine girişmiştir. Başlangıçta nizamnamelerle bahriye işleri düzenlenmeye çalışılarak, harp gemileri, kalyon, firkateyn ve şehtiye adlarıyla üç gruba ayrılmıştır. Her gemiye ehliyet derecesine göre kaptanlar tayin edilerek, gemilerde mutfak teşkilatı kurulmuş, gemi yapımında Avrupa'dan, özellikle Fransa'dan yabancı uzmanlar getirilmiştir.¹⁴

Bu uzmanların dışında Padişaha sunulan layihalarda, tersane işlerinin bir düzene koyulup ıslah edilmesi tavsiye edilmektedir. Bunun üzerine Padişah, 1792'de süt kardeşi Küçük Hüseyin Paşa'yı Kaptan-ı Derya yapmış; Küçük Hüseyin Paşa on iki yıl boyunca donanmayı ve tersaneyi İngiliz ve Fransız modellerine göre ıslah etmiştir. Bu nedenle de modern Osmanlı-Türk denizciliğinin kurucusu olarak kabul edilir. III. Selim ilk iş olarak bozulan tersane nizamını bir nizamname ile kayıt altına almaya çalışmış, Bahriye ümara ve kaptanlarının maaşlarını artırarak reformları devam ettirecek olan kişileri maddi açıdan yeterli hale getirip itibarlarını koruma ve rüşvetin önüne geçmek istemiştir.

11 Temmuz 1792'de çıkarılan bir nizamname ile emeklilik, tayin işleri, yelkenci, topçu, gemi reisleri gibi donanmanın gedikli personeli nizam altına alınmış; bu nizamname ile, donanmanın gedikli neferleri yaz ve kış aylarında tersane ve donanma da sürekli olarak hizmet etmeleri sağlanmıştır. Gemiler içindeki düzensiz şekilde son verilerek topların ve diğer gemilerin kullanılmasında ortaya çıkan zorluklar

¹³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğunun En uzun Yüzyılı*, Hil Yay, İstanbul 1983, s. 25.

¹⁴ Gencer, "Osmanlı...", s. 578.

giderilerek, askerin düzenli bir beslenme ve dinlenmesiyle savaş ve moral gücü artırılmaya çalışılmıştır.¹⁵

Eğitim konusunda tersane ve donanmanın gelişmesi için Bahriye Mektebi'nin İslahına çalışılmış, bu amaçla Avrupa'dan yabancı uzmanlar getirilmiş, ancak tamamıyla bahriye onlara teslim edilmemiş, bu uzmanların ilimlerinden istifadeyle yetenekli Türk bahriyelilerin yetiştirilmesi sağlanmıştır.

III. Selim'in reform projelerinde ağırlık topçuluk, istihkam, denizcilik ve denizcilik okullarına verilmiş, bu reform çabalarında daha çok Fransız usulü benimsenmiştir. Ancak İsviçreli Rhode'un gayretleriyle de 9 gemi tezgahı ve 1796'da tersanede büyük bir havuz yapılmıştı. Bu dönemde Osmanlı tersanelerinde Fransız bahriye mühendislerinden Le Brun ve Jean Baptiste Benoit, İsviçreli Mühendis Klenberg, Lokrinini, Rhode, Kalgran, Velson, demirci ustalarından Ligren ve marangoz Linmark ve Fransız Yakem görev yapmaktadır. Yabancı ve Türk mühendislerin gayretleriyle 1789-1796 yılları arasında 45 parça gemi inşa edildi. Bu gemilerdeki personel sayısı 20.495 kişiydi ve toplam 2329 top bulunmaktadır.¹⁶

Bu dönemde bahriye görevlileri Kaptan Paşa'dan sonra Tersane Emini (sonradan Umur-ı Bahriye Nazırı), tersane kethüdası, liman reisi, tersane kâtibi, tersane defter emini şeklinde sıralanmaktaydı. Kaptanlar üç sınıfa ayrıliyordu. Birincisi Sancak Kaptanları olup, bunlar kapudâne-i hümâyûn, patrona-i hümâyûn, liman reisi, riyase-i hümâyûn ve liman nazırı idiler. İkincisi, süvari kaptanlar, üçüncüsü ise mülazîm kaptanlardı. Bahriye askerleri ise azablar ve harp sınıfı olarak iki gruba ayrılmıştı.

1804'de çıkarılan kanunname ile Tersane Eminliğinin yerine Umur-u Bahriye Nazırlığı kurulmuştur. Bu kanunnameye göre Bahriye Nazırı, bahriye hazinesinin de başı sayılacaktı. Kanunname ile Kaptan Paşa, donanmanın sefer ve havarda donanım ve düzeni, subay ve erlerin disiplini, seferde muharebe ve cephanesinin sarfi işlerini yürütecekti. Bahriye Nazırı ise Donanma ve Tersane-i Âmire'nin bütün levazîm, mühimmat ve edevatın tedariki ve gedikli neferlerin tüm işlerinden sorumlu oluyordu. Nazır, ayrıca bütün satın alma işlerinde üzerine almaktaydı.

¹⁵ Ali İhsan Gencer, *Bahriye de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985, s. 42.

¹⁶ Gencer, a.g.e., s.50-51.

Kanunnameyle gedikli sınıfı da yeniden düzenlenerek maaşları artırılıyordu. Bir başka yenilik ise Kaptan Paşaların bundan böyle kaptanlardan caize, rüşvet ve avai'd almalarının kesin olarak yasaklanmasıydı.

Kanunnameye göre donanmaya alınacak erat İstanbul, Ege, Akdeniz, Karadeniz sahil ve adalarından olacaktı. Bu işlemi ise Kaptan Paşa yürütecek, kılavuzlar sürekli olarak Tersane-i Âmire'de bulunacaklardı. Harp gemileri için gerekiğinde gönüllü alınması kararlaştırılmıştı. Kaptanlar suç işlemedikçe sebepsiz yere değiştirilmeyecekler yada azledilmeyeceklerdi. Seferi halde iken kaptanlar kendi gemileri ile hareket edecekler, Tersane-i Âmire'de kaldıkları zaman tersaneden bir gün bile ayrılmayacaklar, taşraya gitmeyeceklerdi.

Batının teknik üstünlüğünü kabul ederek askeri alanda reformlar yapmaya çalışan III. Selim bahriye işlerinde özenle durmuş, zaman zaman teftisi de bizzat kendisi yapmıştır. Tersaneyi bir düzen içine almaya çalıştığı reformlar, gemi inşaatı ve Bahriye'ye ait diğer konulara da yayılmış ve müstakil bir tersane hazinesi kurularak Bahriye için ayrı malî imkanlar sağlanmıştır. Ancak gemiler için gerekli olan teknik personel ve savaşçı askerlerin yetiştirilmesine iç ve dış sorunlar izin vermemiş ve gemileri sevk ve idare edecek yeterli bir kadro kurulamamış, bu durum, III. Selim döneminin en önemli bahriye sorunu olmuştur. Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim dönemi son bulunca, Bahriye'deki çağdaşlaşma çabaları da engellenmiştir. Bu isyan sonunda Umur-ı Bahriye Nezareti'de kaldırılmıştır.

II. Mahmud devletin gücünün ordu ve donanmanın ıslahına bağlı olduğunu kavramıştı, ancak onun döneminde planlı bir Bahriye programı yapılamamıştı. Bahriye işlerinde bazı basit tedbirler alınmış, önceden yapılan deniz müesseseleri muhafaza ve tamir edilerek, eldeki mevcut bahriye sisteminin korunması politikasına gidilmişti. III. Selim döneminden kalma tezgâhlar onarılarak daha verimli hale getirilmişti. İsveçli ustalar tarafından büyük kargir havuz yeniden onarılmış ve 1822'de başlanan ikinci bir havuz içinde irade çıkarılmıştı. 1811 yılında Osmanlı donanmasının mevcudu kalyon, firkateyn, korvet olarak üç parçadan meydana geliyordu. Yinede personel noksantalığı hissedilmekte, kaptanlar mevcut gemiler için yeterli gelmemektedi.¹⁷

¹⁷ Gencer, "Osmanlı...", s.579.

Bu dönemde Rumların bağımsız bir Yunanistan kurma amaçları Osmanlı donanmasına zarar vermiştir. Önceden Rum halkından gemilere alınan erata tereddütle bakılmıştır. Güçlü bir Osmanlı deniz kuvvetinin Yunan krallığının kurulmasına engel olacağını bilen Avrupalı devletler Navarin'de (1827) Osmanlı-Mısır ortak donanmasını yok etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin deniz gücünden yoksun oluşu, çeşitli milletlerin Osmanlı'dan ayrılmrasında itici bir neden olmuştur. Rumlar, Türk donanmasının bu zayıf durumundan istifade ederek güçlü bir korsan filosu meydana getirmiştirlerdir.

Navarin baskını ve faciası Osmanlı Devleti'ni yalnızca donanmadan yoksun bırakmakla kalmamış, deniz ehli olan subay ve gemicilerinde (teknik personel) yokmasına neden olmuştur. Navarin'de bulunan Osmanlı donanması şu gemilerden oluşuyordu:

“Kuh-u Revan, Burc-ı Zafer, Fatih-i Bahrî, Fevzi Nusret, Kaid-i Zafer, Keyvan-ı Bahrî, Feyz-i Miraç, Mecra-i Zafer, 10 firkateyn 14 korvet ve 5 brikten oluşuyordu. Mısır donanması da 4 firkateyn, 3 korvet, 4 brik, 2 golet ve 3 ateş gemisi.”¹⁸

II. Mahmud döneminde yapılan yeniliklerden biride gelişen buhar makine teknigi üzerine, 1827 yılında İngiltere'den sürat vapuru ile yine aynı devletten 1829'da bir başka vapurun alınmasıyla, Türk deniz tarihinde donanmaya ilk defa buharlı gemilerin girmesidir. Yine donanma için gerekli olan iplik fabrikası da 1827'de hizmete girmiştir.

Rum isyancı bittikten ve Yeniçi Ocağı kaldırıldktan sonra gemilerdeki personel noksanlığını gidermek için Müslümanlardan gemici yetiştirmesine karar verilmiştir. İdari konudaki yenilik ise Tersane Eminliği'nin kaldırılarak yerine Bahriye Müsteşarlığı'nın kurulması olmuştur. Bahriye Müsteşarlığı ile Bahriyenin mali yönü, müsteşar olan kişi tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Müsteşar aynı zamanda Kaptan Paşa'nın müşaviriyyidi.

II. Mahmud dönemindeki önemli bir gelişmede 1830 – 1839 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ile kurulan ilişkiler sonucunda, bu devletin gemicilik

¹⁸ Süleyman Nutki, *Osmanlı Deniz savaşları*, Haz: İskender Pala – Nurcan Bal – Nalan Dönmez – Sabahattin Öksüz, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1993, s.148.

ilminden yararlanarak yeni model gemilerin yapımına başlanmasıdır. Amerika ile 1830'da yapılan antlaşma ile bu ülkeden mühendis H. Eckford ve F. Rhodes İstanbul'a gelmiştir. Bu mühendislerin yaptığı teklifler ve harp gemileri çok beğenilmiş ve Türk donanmacılığı bu yıllar arasında çağdaş gemi sanayiini izleme fırsatı bulmuştur.¹⁹ Ancak devlet adamlarının bu mühendislerle ilgili olarak yaptıkları entrikalar nedeniyle Amerikalı mühendisler ülkemize geri dönmüştür.

1827 yılındaki Navarin gailesinden on iki yıl sonra Abdülmecid henüz tahta yeni geçtiği bir sırada Hüsrev Paşa, sadrazamlık makamını bir oldu bitti ile ele geçirince, Akdeniz'de bulunan devrin Kaptan Paşası Ahmed Fevzi Paşa hayatından emin olmadığından donanmayı İskenderiye limanına kaçırıp, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmiştir(1839). Ancak bir yıl sonra büyük devletlerin araya girmesi ile kaçırılan gemiler Osmanlı'ya iade edilmiş,²⁰ Abdülmecid 1845'de bu gemilerin halini gördüğünde tamire ihtiyacı olduğunu görerek, çalışmaların yapılması için hemen emir vermiştir.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Deniz Mühendishanesi'nden yetişen bir kaptana rastlanmamıştır. Bu duruma devletin sorunlarının yanı sıra, bahriyenin bir reform komisyonunun olmamasının da neden olduğu ileri sürülmektedir. Tanzimat Fermanıyla başlayan devlet teşkilâtındaki Batı tarzı değişiklik ve Bahriye Meclisi'nin kurulması, istenilen reform kadrosunun oluşturulmasını ve reform çalışmalarının daha planlı olarak ele alınmasını sağlamıştır.²¹

İlki 1840'da, ikincisi ise daimi olmak üzere 1845'de kurulan Bahriye Meclisi'nin²² kuruluşunda reis, müftü, dört aza, kâtib-i evvel ve kâtib-i sâni yer almıştır. Bunların maaşlarının toplamı ise 32.150 kuruştu. Daimi Bahriye Meclisi'nin kurulmasıyla Tanzimat döneminde tersane ve donanma işleri daha sistemli yapılmıştır. Meclis, tersane ve donanma da çalışanları düzenlemek, onları bir disiplin ve düzen altında tutmak için bazı kanun ve nizamları yapmakla yükümlü olmuştur.

¹⁹ Gencer, *a.g.e.*, s.123.

²⁰ Mehmed Şükrü, *Bahriyemizin Tarihçesi*, Muratbin Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1328, s.30.

²¹ Ali İhsan Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, Türkiye Denizciler Sendikası, İstanbul, 1986, s.49.

²² Bahriye Meclisi Şûra-yı Âli Bahri, Meclis-i Rüesa, Şûra-yı Bahriye ve Meclis-i Bahriye isimleriyle de anılmıştır (bkz., Safvet, *Filasalar*, Matbaa-yı Bahriye, İstanbul, 1329, s.39).

Tersane-i Âmire'nin her türlü satın alma ve imalât işleri bu meclis tarafından yürütülmüştür.

Bahriye Meclisi'nin kurulmasıyla birlikte Bahriye'de yapılacak bütün işler, meclisin kararından geçtikten sonra Kaptan Paşa'ya sunulurdu. Bahriye Meclisi'nin işlerinin zamanla çoğalması ile meclise yardımcı olacak alt meclisler kurulmuştur(1849). Bunlar İnşaiye ve Liman meclisleriyydi. Bu iki mecliste Bahriye Meclisi'nin yardımcı meclisleriyydi. Her iki yeni mecliste farklı adlar ve alt komisyonlarla varlıklarını devletin sonuna kadar devam ettirmişlerdi. İnşaiye ve Liman meclisleri ile Bahriye Meclisi'ndeki iş bölümü paylaşmış oluyordu. Bahriye Meclisi'nde 1864 yılında yapılan bir değişiklikle meclis üç kisma ayrılmıştı. Bu kısimlar; bahriye kımı, nizam kımı ve levazım kısmiydi. Bahriye Nezareti'nin kurulmasıyla teşkilatta görülen değişimeler ve Bahriye Meclisi'ne verilen önem giderek artmış ve II. Abdülhamid döneminde meclis birçok daireye ayrılarak, her daire içinde talimatname ve nizamnameler çıkarılarak, ona göre hareket etmeleri sağlanmıştır.²³

Bahriye Meclisi ilerde Bahriye Nezareti'nin kurulmasıyla başka alt dairelere ayrılarak, böylece çalışmanın asıl dönemi olan Bahriye Nezâreti daire, komisyon ve şubelerinin de temelini atmış olmaktadır.

Abdülmecid döneminde 1839'da Mısır'a kaçırılan gemiler büyük masraflarla tamir edilmiş, gemiler yenilenmiştir. Gemilere makine konulması daha da hızlanmış, modern bir hale getirilmeye çalışılan donanmadan sadece الحرب زمانında değil, barış zamanında da yararlanma yoluna gidilmiştir. Adalarda oturan Rum halkın isyan hareketlerine karşı donanma caydırıcı bir rol oynamıştır.

Abdülmecid 1849 yılında kalyon, firkateyn, korvet, brik, navi, uskuna, kotra, istika vapur ve nakliye gemi cinslerinden oluşan toplam 74 parçalık donanmayı beş kisma ayırarak gemilerin daha planlı kullanılmasını sağlamıştır. Bu dönemde tamir edilen gemiler şunlardır: Üç ambarlı Kalyon (Mesudiye), Kalyon Fetiye, Teşvikiye, Burc-ı Zafer, Nusretiye, Fazlullah, Avnillah, Pertev-Peşam, Milât-ı Zafer, Keyvân-ı Bahrî, Korvet-i Servi-i Zafer, Ferahnüma, Fevz-i Mâbûd, Uskuna Nev-eser. Yeni

²³ Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat...*, s. 196.

yapılan gemiler ise şunlardı: Nevid-i Fütuh, Eser-i Cedid, Cenk, Mecidiye, Taif, Eser-i Hayr, Fevz-i Bahri, Saik-i Şadi, Ziver-i Derya, Peyk-i Zafer, Şâdiye.²⁴

Yine bu dönemde Sakız adasında özel bir Bahriye Mektebi açılmış, 1845 ve 1847'de Hristiyan tebaadan Bahriyeye asker alma işlemi yapılmış, gemilere papaz tayini meselesi kabul olunmayarak kesin olarak çözüme kavuşturulmuştur.

Bu dönemde Osmanlı ile Rusya arasında meydana gelen savaş, deniz tarihi ve Türk deniz gücünün yenileşmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu harp sadece buharlı gemilerin ve topçuluğun değil, aynı zamanda zırhlı gemilerin ortaya çıkması açısından da önemlidir. Bu harpte üç ambarlı kalyonların hatt-ı harp gemileri olarak kullanılması yanında zırhlı gemilerde kullanılmıştır. Bu savaştan sonra Türk bahriyesine zırhlı gemiler girmeye başlamıştır. Harp sırasında Kafkas kuvvetlerine yardım eden 13 Türk gemisi hava şartlarından ötürü Sinop limanına sığınmış ve ani bir baskınla Rus filosu tarafından yok edilmiştir. Sadece Taif vapuru kaçip kurtulabilmiştir. Bu baskından sonra Kaptanı Derya Mahmud Paşa azledilerek Kastamonu'ya sürülmüştür.

Sinop'ta Türk donanmasının feci bir şekilde Ruslar tarafından yakılması İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya karşı Osmanlı yanında savaşa katmasına neden olmuştur. İki müttefik devletin 31 gemisi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin de 12 gemisi, Rusların Sivastopol limanını topa tutmuş, bu savaştan sonra zırh kaplatmak Avrupa'da ve Osmanlı'da oldukça önemli hale gelmiştir.²⁵ 1856'da imza edilen Paris Antlaşmasıyla Karadeniz, Osmanlı ve Rusya için tarafsız hale getirilmiş olduğundan, bu denizdeki tersaneler de tümüyle önemsiz bir halde kalmış ve Osmanlı'nın Karadeniz filosu faaliyetini bir süre sona erdirmiştir.²⁶

²⁴ Gencer, "Osmanlı...", s. 582.

²⁵ 1855 yılında savaş devam ederken Sivastopol'dan müttefik donanmalarına atılan bombalar büyük zararlar vermişlerdi. Bu tarihten sonra havan toplarının çapları artık büyümemeğe başladı. Bu deneyimlerden sonra gemilere zırh konmağa başlandı. Artık bombalar s/m kalınlığında demir levhalara isabet ettikleri zaman parçalanıyor ve som güllelerde artık 10 s/m lik zırhları delemiyordu. 1858 yılında Fransız ve 1859 yılında da İngilizler açık deniz zırhlı gemi inşasına başladılar. İşte bu tarihlerden sonra zırh, harp gemileri için ilk şart olmuştur. Kruvazörlere de bundan sonra daima zırh eklenmiştir. 1882'de Armstrong'ta ilk zırh güverteli kruvazör ve 1889'da Fransa'da da ilk zırhlı kruvazör denize indirilmiştir. Fransızlar ilk zırhlı ahşap gemileri inşa ederken İngilizlerde aynı zamanda demir gemilere zırh koymaya başlıdilar (bkz., Ethem Ziya, *Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Sayfalar*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1934, s.38-39).

²⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, TTK, Ankara, 1988, s.190.

Bu dönemde donanma ve bahriye askerlerini daha sistemli şekilde idare etmek için, 167 maddeden oluşan -1849'da padişah iradesi ile- Bahriye Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Bu nizamnamenin hükümleriyle Bahriye işleri 1880 yılına kadar idare edilmiş, bu tarihte yerini Bahriye Kanunnamesine bırakmıştır. Nizamnâmede bahriye askerlerinin nasıl hareket edecekleri, Bahriye Meclisi'nin tersane ve donanmanın her türlü işleminden sorumlu bir kuruluş olduğu, bahriye subaylarının rütbe almak için okuma yazma bilmeleri gerektiği belirtilmiştir.²⁷ Nizamname tüm bahriye işlerinden bahsetmemiştir, eksiklikleri talimatname ve nizamnamelerle doldurulmaya çalışılmıştır.

Kırım Savaşı sırasında ki dış borçlanma ve kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'nin deniz ticareti üzerinde ve donanma yapmasına mühim bir engel teşkil etmiştir. Ayrıca dış politika açısından Rusya'nın boğazlar konusundaki emelleri ile Yunanistan'ın Enosis politikası, Osmanlı'yı denizcilik açısından zor durumda bırakmıştır. Sultan Abdülaziz, devletin sorunlarını güçlü bir donanma kurmakla çözerek, Boğazlarda ve Doğu Akdeniz'de üstünlüğü yeniden sağlamayı düşünmüştür.

1860 yılı başına gelindiğinde Osmanlı donanmasının mevcudu şöyledir:²⁸

Kalyonlar	: 6 adet
Firkateynler	: 1 adet
Korvetler	: 5 adet
Brikler	: 12 adet
Uskunalar	: 5 adet
Mistikalar	: 4 adet
Kotralar	: 1 adet
Buharlı Gemiler	: 35 adet
Savaş Gemileri:	

²⁷ *Bahriye Nizamnamesi*, Çev: Sabahattin Öksüz, D.K.K Basımevi, Ankara, 1996, s.4.

²⁸ Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, C.III, Deniz Basımevi, İstanbul, 1973, s. 10-12.

Uskurlu Kalyonlar : 2 adet

Uskurlu Firkateynler : 4 adet

Uskurlu Naviler : 2 adet

Uskurlu Dubalar²⁹ : 4 adet

Nakliye Gemileri : 8 adet

Yukarıda sayısı verilen donanmadan işe yarayacak olan harb gemileri şunlardı: Hüdavendigâr ve Muhbir-i Sürur firkateyni, Edirne korveti, Peyk-i Zafer, Fethiye, Kosova Kalyonu, Şadiye Kalyonları; Merih, Beyrut, Seddülbahir korvetleri ile Necm-i Efşan, Akka, Şevketnümâ ahşap gambotları.

Abdülaziz'e önceki padişahtan kalan gemilerin hepsi ahşaptır. Padişah gemileri hem çoğaltıp hem de zırhlı gemi teminine çalışmış, 1863-1864 yılında kendisine bütçeden ayrılan tahsisatın yarısını donanmanın reformu için kullanmıştır. Bu davranışından dolayı devrinde ve sonraki dönemde çok eleştirlenmiştir. İstanbul ve İzmit tersanelerinin ıslahı işine de girişilerek, muhtaç olunan zırhlılar borçlanmak suretiyle İngiltere'den satın alınmak zorunda kalılmıştır.³⁰ 20-25 kadar zırhlının satın alınmasıyla Osmanlı, İngiltere ve Fransa'dan sonra Avrupa'nın üçüncü büyük donanmasını kurmuştur. Abdülaziz dönemi donanması 19. ve 20. yüzyıl Osmanlı donanmasının en güçlü haline gelmiştir.

Bu dönemde padişah Mekteb-i Bahriye'nin ve tersane fabrikalarının ıslahına çalışmış; Mekteb-i Bahriye'den mezun olanların bilgi ve becerilerini artırmaları için İngiltere'ye gönderilmelerini sağlamıştır. Bu sıralarda İzzeddin vapuru süvarisi Gamsız Hasan Bey'in gayreyle Yunanlıların Girit'e mühimmat ve asker taşımakta olan Arkadi vapuru ele geçirilmiştir. Bu devrin donanması Rusya ve Yunanistan'a karşı güçlü olduğundan, Rusya'nın³¹ Karadeniz'de asker nakline izin verilmemiştir.³²

²⁹ Duba: Yük taşımak ve köprülere ayakkık yapmak gibi genel hizmetlerde kullanılan ağaç veya sacdan yapılmış araçlar (bkz., Mustafa Zaloğlu, *Gemicî Dili*, Türk Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s.110).

³⁰ Karal, a.g.e., s.190-191.

³¹ Abdülaziz'in tahta çıkışından sonra Osmanlı Devleti'nin kısa süre içinde 20'den fazla zırhlı ve 80-100 kadar ahşap harp gemisinden meydana gelen bir donanma tedarik ederek ikinci derecede bir deniz devleti sırasına yükselmesi, Rusya'nın telaşlanmasına yol açmıştır. Bu bakımından Rusya, Paris Antlaşmasında yer alan Karadeniz'de tersane ve donanma bulunduramamasına ilişkin hükmü ortadan kaldırılmaya çalışmış, bu hükmü 1870'de büyük devletlere verdiği umumi bir yazıyla kaldırılmıştır

Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilen ve hizmete giren gemiler yillara göre şöyledir:

1861 yılında İngiltere'de 150 tonluk Sinop, Edirne, İzmir ve Bursa adındaki pervaneli korvetler ile 50 tonluk Şevket-nüma, Sünne, Vardar ve Akka silahlı dubaları; yine 1861 yılında İzmit tersanesinde 600 tonluk Hübâvendigâr ve Ertuğrul adındaki pervaneli firkateynler inşa edilmiş, gemilerin makineleri de İngiltere'de monte edilmiştir. 1862'de ise Gemlik tersanesinde 600 tonluk Nasrûl'aziz pervaneli firkateyni yapılmıştır. 1860 yılında İngiltere'de iki, İstanbul tersanesinde iki, Gemlik tersanesinde iki olmak üzere pervaneli gambot inşa edilmiştir. 160 tonluk olan bu teknelerden İskenderiye İstanbul'da, Meriç ile Utarit Gemlik tersanesinde, Beyrut ve Seddülbahir gambotları da İngiltere'de inşa edilmiştir. 1864³³ yılında ise Aziziye, Mahmudiye, Osmaniye ve Orhaniye zırhlı firkateynleri İngiliz tersanelerinden; yine bu yıl içinde Fransız tersanelerinden tekne ismarlanmıştır.

1866 yılında İstanbul tersanesinde 600 tonluk Selimiye pervaneli firkateyni, Gemlik tersanesinde 50 tonluk Seyyah ve Musul uskunaları inşa edilmiş, 1867'de 5600 tonluk Asar-ı Tevfik zırhlı firkateyninin Fransız tersanelerine inşası için sipariş verilmiştir. 1869 yılında 2400 tonluk Avnillah (ikinci) ve Muin-i Zafer korvetleri İngiltere'den; yine aynı ülkeyden 1771 tonluk Tutfu-celil ve Hifzirrahman korvetleri, Fransa'dan 1650 tonluk Necm-i Şevket ile Asar-ı Şevket zırhlı korvetleri, 1870'de ise Avusturya'dan İclaliye korveti, İngiltere'den Feth-i Bülend zırhlı korveti ismarlanmıştır. Aynı yıl Mukaddeme-i Hayr gemisinin inşasına İstanbul'da başlanmış, yine İstanbul Tersanesi'nde Yalıköşkü ve Aynalıkavak silahlı dubaları, 1875 yılında ise İstanbul Tersanesi'nde İstanköy silahlı dubası inşa edilmiştir. Bu yıl içinde İngiltere'ye, Mahmudiye, Peyk-i Şeref, Burc-ı Şeref zırhlı firkateynlerinin siparişi verilmiş, ancak 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle bu gemilerin yapımı durdurulmuştur. 1876'da ise İstanbul'da Seyfi ve Hizber silahlı dubaları inşa edilmiştir.³⁴

(bkz., Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirât-ı Hakikat*, Haz: İ. Miroğlu-M. Derin, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1979, s.54).

³² Mehmed Şükrü, *a.g.e.*, s. 32.

³³ Bu yıla ait denizcilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Ayın- Erkan Göksu, "1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.822-828.

³⁴ Celâlettin Yavuz, "Sultan Abdülaziz Donanması", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara, 2002, s. 1814-1815.

Bütün bunlarla birlikte Abdülaziz donanması 6 zırhlı firkateyn, 10 zırhlı korvet, 7 silahlı duba (Tuna Nehrinde), 5 pervaneli firkateyn, 7 pervaneli korvet, 7 pervaneli gambot (navi), 2 pervaneli duba, 6 silahlı dubadan oluşmuştur. Bu dönemde ki donanma sayısını başka bir kaynak 30 zırhlı, 76 ahşap gemi olmak üzere 106 gemi olarak göstermektedir. Zırhlıların erat toplamı 10.920, top sayısı 173 iken, ahşap gemilerin erat toplamı 15.188, top sayısı ise 486 olarak belirtilmektedir³⁵

Meydana getirilen bu donanmaya karşı, Bahriye de ki personelin talim ve tedrisat eksikliği yine de çözüme kavuşturulamamıştır. Abdülaziz modern bir filo oluştururken hiçbir masraftan kaçınmamış, bu durumda büyük malî yükü birlikte getirmiştir. Devlet, aldığı borçların faizini ödeyemeyince dışa bağımlı bir deniz politikası izlemek zorunda kalmıştır.

Abdülaziz döneminde Bahriye'nin çeşitli birimlerinde çoğunuğu İngiliz olan yabancı danışman, teknisyen, işçi ve subay alınması yoluna gidilmiştir. Bu dönemin meşhur İngiliz danışmanları, Adolphus Slade, Hobart Paşa ve Henry Felix Woods'dur. Türk donanmasının teknik sınıflarında Türk personel bulunmuyordu. İngiliz Amiral Woods, Abdülaziz dönemindeki donanmanın bu durumu hakkında şunları yazmıştır: "*1867 ve takip eden uzun yıllar sırasında Türk zırhlıları ile iki sultanat yatinin başçarkçı ve yardımcıları hep İngiliz idi. Öyle ki İstanbul Boğazı ve Adalar arasında çalışan, yandan çarklı gemilerin makinistleri dahi İngilizlerdi. Türk makinistleri kolay kolay başmakinistlige atanamıyorlardı. Onların yükselme yolunu İngiliz makinistler tıkamıştı.*"³⁶

Abdülaziz döneminde Bahriye'de yapılan en büyük yeniliklerden biri de Bahriye Nezâreti'nin kurulmasıdır. Bahriyenin malî, idarî ve askerî işleriyle bazı ek görevler ve meclislerin de Kaptan Paşa'nın sorumluluğunda olması Bahriye işlerinde sorunların çıkmasına yol açmış, bunun üzerine Sadâret 11 Mart 1867'da bir takvim hazırlayıp Kaptan Paşa'nın uhdesine donanma işlerinin; idarî ve malî işlerin ise yeni kurulacak olan Bahriye Nezareti'ne bırakılmasını teklif etmiştir. 12 Mart 1867'de Hakkı Paşa'nın Bahriye Naziri unvanını almasıyla beş yüzyıllık *Kaptan Paşalığı* son

³⁵ Karal, a.g.e., s. 191.

³⁶ Yavuz, a.g.m., s. 1816.

bulmuştur. Bu tarihte Bahriye Nezareti'ne bağlı olarak, Bahriye (Tersane), İdare ve Kumanda Meclisleri bulunmaktaydı.³⁷

Bahriye işlerinin askerî, malî ve idarî işlerinin tamamen Kapitan Paşa'da toplanmasının ortaya çıkardığı karışıklığı gören Sadâret, bir takrirle Bahriye Nezareti'nin kurulmasını teklif etmiş ve bir gün sonra 12 Mart 1867'de İsmail Hakkı Paşa ilk Bahriye Nazırı unvanıyla yeni görevine başlamış,³⁸ Kapitan Paşa sadece donanmadan sorumlu bir görev haline getirilmiştir. Ancak bir ay sonra Kapitan Paşalık da kaldırılmış ve donanmanın bütün işlerinden de nezaret sorumlu hale gelmiştir.

Bahriye Nezareti, emrinde bulunan İdare, Kumanda ve Bahriye Meclisleriyle, tersane ve donanmayı yöneterek, vazifesini bir nizamname ile şöyle belirlemiştir:³⁹

1-Tersane ve donanmanın bütün inşaat ve tamirat işleri Bahriye Nezareti'nin uhdesinde toplanıp bu işler onun tarafından yürütülecektir.

2-Bütün satın alma Bahriye Nezareti tarafından yapılacağından şimdije kadar Tersane-i Âmire'de bu işlerde meşgul olan heyetlerin hepsi yeni teşkil edilen nezâretin maiyetine gireceklerdir.

Buradan anlaşıldığı üzere Bahriye Nezareti'nin⁴⁰ kuruluş amacı Tersane-i Âmire'nin mali işlerini bir düzene koymaktır.

Bahriye ile ilgili meseleler önce meclislerde görüşülür, sonra nezarete intikal ederdi. Nezaret de kendi değişiklik ve ekleriyle birlikte Meclis-i Ahkâm-ı Adliyeyi yerine kurulan Şûrâ-yı Devlet'e⁴¹ intikal ettirir, Şûrâ-yı Devlet'de bahriye ile ilgili meseleler Nafîâ Dairesinde görüşülürdü.

³⁷ Gencer, "Osmanlı...", s. 586.

³⁸ Bahriye Nezaretinin kuruluşu ve Bahriye Nazırlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat...*, s.299-323; Muzaffer Polat, *Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargah Binası*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1997, s.63-67.

³⁹ Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat...*, s. 306.

⁴⁰ Bahriye Nezareti için ayrıca bkz. Gencer, "Bahriye Nezareti", *T.D.V.İ.A.*, C. IV, İstanbul, 1991, s.511.

⁴¹ Şûrâ-yı Devlet 1867 yılında kurulmuştur. Devlet işleri hakkında kararlar vermek, yapılan kanun ve nizamları incelemek, yüksek memurları muhakeme etmekle vazifeleştirilmiş olan Şûrâ-yı Devlet; Tanzimat, Maliye, Maarif, Nafia daireleriyle İhtilâfi Merci Encümeni, Heyet-i Umumiye, Temyiz, İstinaf, Bidayet Mahkemeleri ve Heyet-i İthamiyye diye anılan Müddeiumumâlikten oluşuyordu. (bkz., Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s.361).

Bahriye Nezareti'ne bağlı meclislerden Bahriye Meclisi, önceden de ifade edildiği gibi Bahriyenin reform çabalarında en faal bir kuruldu. Nezaretin kuruluşundan sonra bünyesinde Şurâ-yı Bahriye kurularak bahriyenin çağdaşlaşma hareketleri burada yapılmaya çalışılmıştır. Bahriye Meclisi'nin yapısı nezâretin kuruluşundan sonra değişmiştir. Bahriye Meclisi'ndeki değişiklik meclisi, Bahriye, Nizam, Levazım ve İmalât adları ile dört daireye ayırmış, bu ayırmada kara kuvvetleri örnek alınmıştır.⁴²

Bahriye Nezareti'ne bağlı meclislerden İdare Meclisi, Tersane-i Âmire'nin her türlü mali işlerini düzenlerdi. Kumanda Meclisi ise Bahriyenin askeri işlerini yürütürdü. Bu iki meclis zamanla kaldırılarak bunların görevleri dairelere bırakılmıştır. Bahriye Nezareti teşkilâtına yön veren meclis bu ikisi değildir. Önceden söz edilen Bahriye Meclisi ilerde tafsilatı ve tablolarıyla izah edilecek Bahriye Nezareti'nin temelini teşkil eder. Bahriye Meclisi dairelere bölünmüştür; bu dairelerde ilerde daha alt kısımlara bölünerek, sayılarında artışlar meydana gelmiştir.

⁴² Gencer, *Bahriye 'de Yapılan İslahat...*, s. 313.

Birinci Bölüm

OSMANLI BAHRIYE NEZARETİ'NİN TEŞKİLAT YAPISI (1890-1918)

I. II. Abdülhamid Dönemi Bahriye Teşkilatı

II. Meşrutiyet döneminini başlarında yeni bahriye teşkilat sistemi uygulanana kadar merkez teşkilatı genel anlamda Bahriye direkleri, komisyonlar, Tersane-i Âmire ve Mekteb-i Bahriye olarak gösterilebilir. Donanma-yı Hümeyun ise Bahriye Nezareti'ne bağlı olmakla birlikte ayrı değerlendirilecektir. Merkez teşkilatına girmeden önce hem merkezin hemde donanmanın başı olan Bahriye Nazırlarının listesini vermek faydalı olacaktır.

Osmalı Bahriye teşkilâtında beş yüz yıl kadar bir süredir varlığını sürdürden Kaptan Paşalık 1867'de kaldırılarak yerine Bahriye Nezareti kurulmuştur. Ancak Mayıs 1876'da Kayserili Ahmed Paşa, Kaptan Paşalığı yeniden ihdas etmiştir. 1 Ocak 1876 tarihinde Çerkez Abdi Paşazâde Mehmet Rauf Paşa ile yeniden Bahriye Nâzırlığı yeniden konmuş, ancak 13 Mayıs 1878'de ikinci defa Bahriye Nezareti makamına getirilen Hacı Vesim Paşa yeniden Kaptan Paşalığı ihdas etmiştir. 8 Ocak 1880 tarihinde Bahriye Nazırı unvanıyla nazır olan Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşayla nazırlık yeniden konulmuş ve bu unvan bir daha değiştirilmemiştir.⁴³

Türk tarihinde görev alan Bahriye Nazırları ve görevde gelme tarihleri sırayla şu şekildedir: ⁴⁴

- 1-İsmail Hakkı Paşa : (12 Mart 1867)
- 2-Mahmud Nedim Paşa: (8 Mart 1868)
- 3-Ferid Abdülhamid Paşa: (11 Eylül 1871)
- 4-Fosfor Mustafa Paşa: (27 Aralık 1871)
- 5-Semih Paşa: (29 Ocak 1872)
- 6-Moralı İbrahim Paşa: (3 Mart 1872)
- 7-Ahmed Esad Paşa: (1 Ağustos 1872)

⁴³ Gencer, "Osmanlı...", s. 586.

⁴⁴ Polat, a.g.e., s. 67; M. Şener Eruygur, *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, Millî Savunma Bak. Yay., Ankara, 1999 s. 58-59; Hayati Tezel, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*, C. I, Deniz Basımevi, İstanbul, 1973, s.711-715.

- 8-Fosfor Mustafa Paşa: (2. defa, 12 Ekim 1872)
- 9-Namık Paşa: (6 Kasım 1872)
- 10-Hüseyin Avni Paşa: (5 Ocak 1873)
- 11-Hasan Rıza Paşa: (16 Şubat 1873)
- 12-Kayserili Ahmed Paşa: (15 Haziran 1873)
- 13-Ahmed Esad Paşa: (2. defa, 28 Ocak 1875)
- 14-Rauf Paşa: (26 Mayıs 1875)
- 15-Namık Paşa: (2. defa, 3 Ekim 1875)
- 16-Hasan Rıza Paşa: (3. defa, 22 Kasım 1875)
- 17-Lofçalı Derviş Paşa: (13 Ocak 1876)
- 18-Abdülkerim Nadir Paşa: (13 Ocak 1876)
- 19-Kayserili Ahmed Paşa: (2. defa, 6 Mayıs 1876, 14 Haziranda tekrar Kaptan-ı Derya atandı.)
- 20-Rauf Paşa: (2. defa, 1 Ocak 1877)
- 21-Said Paşa: (26 Aralık 1877)
- 22-Moralı İbrahim Paşa: (2. defa, 15 Mart 1877)
- 23-Vesim Paşa: (1 Temmuz 1878)
- 24-Rasim Paşa: (1 Şubat 1879)
- 25-Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa: (12 Ocak 1881)
- 26-Celal Bey: (27 Temmuz 1903)
- 27-Hasan Rami Paşa: (27 Aralık 1906)
- 28-Arif Hikmet Paşa: (15 Ağustos 1908)
- 29-Hüseyin Hüsnü Paşa: (27 Ocak 1909)
- 30-Ali Rıza Paşa: (14 Şubat 1909)
- 31-Emin Paşa: (31 Mart 1909)
- 32-Emin Paşa: (22 Nisan 1909)
- 33-Arif Hikmet Paşa: (2. defa, 5 Mayıs 1909)
- 34-Halil Paşa: (11 Ocak 1910)
- 35-Hakkı Paşa: (2 Nisan 1910)
- 36-Mahmud Muhtar Bey: (26 Kasım 1910)
- 37-Salih Paşa: (13 Haziran 1911)
- 38-Mahmud Muhtar Paşa: (2. defa, 2 Temmuz 1912)
- 39-Hurşit Paşa: (14 Ekim 1912)
- 40-Çürüksulu Mahmud Paşa: (14 Temmuz 1913)

- 41-Cemal Paşa: (6 Mart 1914)
- 42-Rauf (Orbay) Bey: (14 Ekim 1918)
- 43-Ali Rıza Paşa: (2.defa, 23 Kasım 1918)
- 44-Şakir Paşa: (23 Mart 1919)
- 45-Salih Paşa: (2.defa, 21 Temmuz 1919)
- 46-Esat Paşa: (14 mart 1920)
- 47-Kara Said Paşa: (5 Nisan 1920)
- 48-Hamdi Paşa: (5 Ağustos 1920)
- 49-Salih Paşa: (3.defa, 22 Ekim 1920)
- 50-Ziya Paşa: (23 Nisan 1921)
- 51-Salih Paşa: (4. defa, 13 haziran 1921)
- 52-İhsan Bey: (31 Aralık 1924- Bahriye Vekili)

Bahriye Nazırlığında en uzun süre görevinde kalan Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşadır. Hasan Hüsnü Paşa 22 yıl aralıksız bu görevi sürdürmüştür, bu süreklilik bahriye teşkilâtının sevk ve idaresini olumlu etkilemiş; Bahriye işleri daha düzenli işlemiştir. Uzun yıllar görevde kalmak devlet işlerinin düzeni açısından önemli olduğundan, onun döneminde yeni kurulan komisyon ve daireler ile iş bölümü çoğalmıştır. İkinci olarak en uzun süre görevinde kalan Ahmet Cemal Paşa olmuştur. Cemal Paşa görevinde 4 yıl kalmıştır. O da Bahriyede kısmi değişiklikler yapmış, ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle istediği değişiklikleri gerçekleştirememiştir. Her ne kadar bu iki nazır döneminde Bahriye politikaları ufak ve iddiasız olsa da, Bahriye teşkilâtının istikrarlı bir yapıya kavuşturulması açısından uzun yıllar görevlerinde kalmalarının faydalı olduğu ileri sürülebilir.

Yukarıda ki sıralamaya bakıldığından nazırların sık aralıklarla değişikleri görülmektedir. Bu kadar sık nazır değişiminin elbette bahriye teşkilatı hakkında yararlı olacağı söylenenemezdi. Dikkat edilerse nazırların sık değişikleri zamanlar II. Abdülhamid'in ilk yılları ile II. Meşrutiyetin ilk yıllarıdır. Bu değişikliklerin sebepleri arasında devrin iktidarlarının tercihleri olduğu kadar, nazırların bahriyeyi iyi yönetememelerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu konuda Amiral Limpus Mahmut Şevket Paşa'ya şunu söylemiştir: “*Türk donanmasının bir iş görememesinin sebebi, 9 ay içinde 4 Bahriye Naziri ve 4 Donanma Kumandanı değiştirilmesidir.*”

A. Bahriye Teşkilâtına Bağlı Erkân, Daire ve Komisyonların Personel Sayıları

1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1896, 1897, 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1908, 1912, 1914, 1915-1916 ve 1918 yıllarında tertip edilen Bahriye Salnamelerine göre Bahriye teşkilâtına ait bazı tablolar çıkarılmıştır. Bu yıllara ait Bahriye teşkilâtının yapısı birkaç açıdan ele alınmış, bilgiler tablolaştırılarak teşkilâtın daha açık görülmesi sağlanmıştır. Bazı tablolar kou aralarında, bazılıarda aşağıdaki gibi topluca verilmiştir.

Bahriye erkân, daire ve komisyonlarının 1890-1908 yılları arasında personel sayıları aşağıdaki gibidir:

Table 1

Bahriye Erkan, Daire ve Komisyonların Personel Sayıları⁴⁵

⁴⁵ İlk tabloda miladi tarihin yanında hicri tarihde birlikte verilmiştir.

Nezareti Bahriyesi																	
Şurâ-yı Bahriye	11	12	11	11	11	10	10	9	10	7	9	8	9	12	8	11	11
Nizam Dairesi	9	7	5	5	4	8	7	4	5	6	9	7	6	9	10	9	10
Levazım Dairesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	5
Erkân-ı Harb Bahriye Dairesi	20	16	18	18	20	23	22	19	18	18	17	20	20	19	26	30	30
Erkân-ı Harb Bahriye Kalemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-
Fen Komisyonu	13	10	9	9	10	11	11	9	11	12	13	17	17	20	17	-	14
Nezareti Bahriye Yaverânu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	4	-	-
İslahat ve Tedkikât Komisyonu	8	10	12	12	13	12	12	11	10	9	9	9	11	12	14	12	16
Liman Kumandanlığı	11	11	9	9	8	8	8	7	6	6	9	11	10	9	9	10	-
Tersane-i Âmire Kumandanlığı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Tersane-i Âmire Memuriyeti	5	6	6	6	6	8	8	8	8	8	7	8	8	7	9	10	
Erkan-ı Harb Bahriye Yaverânu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Dersaadet Liman Dairesi	31	39	37	37	38	32	30	32	32	33	44	42	38	39	47	44	54
İntihab ve Kütâb Komisyonu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5
Sîhiye Heyeti	8	10	9	10	8	8	7	7	5	5	8	8	8	8	9	3	6
Sîhiye İdare Komisyonu	4	5	4	4	4	4	3	3	3	3	5	6	5	5	6	3	6
Mühimmât-ı Harbiye Komisyonu	4	5	5	5	5	4	3	2	3	3	3	6	5	7	8	7	9
Muhakemât Dairesi	-	-	11	11	10	11	10	10	9	10	12	11	13	12	10	10	14
Divan-ı Harb Dairesi	9	8	9	9	9	8	10	8	6	7	13	10	10	9	12	16	15
Torpido Komisyonu	10	12	10	10	10	9	9	6	5	5	4	4	9	13	13	13	14
Torpido Komisyonu Refakatında Bulunan Zabitan	6	6	6	6	5	5	5	3	3	3	4	4	-	-	-	-	-
Torpido	5	4	3	3	2	4	4	3	3	3	1	1	-	-	-	-	-

Resimhanesi																	
İmalât Komisyonu	13	9	7	8	7	7	6	6	6	4	5	6	6	6	6	6	7
İmalât-ı Umumiye Muayene Komisyonu Heyeti	-	-	-	-	-	-	-	-	10	9	9	7	7	6	5	2	2
İnşaat Komisyonu	6	6	6	6	6	5	6	6	6	6	6	6	6	6	8	5	5
Müze Kütüphane İdaresi	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3	4	5	6	6	4	6	
İnşaiye Resimhanesi	8	7	7	7	7	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13
Terzihane İdaresi	-	-	-	-	-	-	-	-	7	6	6	6	6	6	5	-	
Fabrikalar Komisyonu	8	8	8	8	7	7	6	5	4	4	4	4	4	6	8	8	9
Tahsilat Komisyonu	6	6	6	6	6	6	5	5	5	5	5	4	6	6	8	8	
Muayene Komisyonu	4	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	4	5	10
Tevzi-i Muayenât Komisyonu	-	13	14	14	11	11	10	14	14	14	14	13	14	14	13	13	14
Sevkiyât Komisyonu	-	5	4	4	6	6	6	4	4	4	6	10	9	8	9	12	15
Elbise Anbarı	7	6	6	6	6	5	6	6	6	6	7	4	4	4	5	2	9
Elbise Debboyu	-	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	3
Erzak Anbarı	4	5	5	5	5	4	5	4	4	4	4	4	4	4	5	4	6
Eşya-yı Ayniye ve Sebze Debboyu	4	4	4	4	4	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	3
Mamul Anbarı	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	8
Gayımmamul Anbarı	8	7	7	7	7	6	6	5	5	5	5	5	5	5	7	7	10
Nân Aziz Komisyonu	8	8	8	8	7	8	8	8	8	9	6	7	7	6	6	6	-
Nân Aziz İdaresi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
Bahriye Fişekhanesi	6	8	11	11	11	9	9	10	10	10	10	9	9	9	9	9	17
Bahriye Matbaası	16	19	21	21	21	21	22	21	22	21	20	23	26	32	32	28	27
Toplam	318	339	344	345	342	340	326	306	315	322	351	366	370	400	429	406	497

Kaynak: *Salname-i Bahriye (S.B.)*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, Bahriye Matbaası.

Tablo 1'e göre Bahriye Nezareti'ne bağlı önemli daire ve komisyonlar şu şekilde verilebilir:

<u>Komisyonlar</u>	<u>Daireler</u>
İslahat ve Tedkikat	Şûra-yı Bahriye
İntihab ve Küttâb	Nizam Dairesi
Sîhhiye ve İdare	Erkân-ı Harbiye-i Bahriye
Muhimmât-ı Harbiye	Levazım Dairesi
Torpido	Dersaadet Liman Dairesi
İmalât	Muhakemât Dairesi
İnşaat	Divan-ı Harb Dairesi
Fen	
Fabrikalar	
Tahsilât	
Muayene	
Tevzi-i Muayenât	
Sevkîyât	
Nân Aziz	

Bahriye Nezareti'nin kuruluşundan sonra işlerin daha sistemli ve düzenli yapılabilmesi için bir çok komisyon ve daire teşekkül etmiştir. Bu durum tablolardan da anlaşılacağı üzere II. Adülhamid döneminde geniş bir bahriye teşkilatı göze çarpmaktadır. Yukarıdaki komisyonların dışında da geçici bazı komisyonlar zamanla kurulmuş turki onlarda isimleriyle ileride gösterilecektir. Tablonun üst taraflarında nazır, müşir ve bazı sınıflara ait amirallerin sayıları verilmiştir.

Yine aynı tabloya göre Levazım Dairesi 1322 (1905)'de; Nezaret-i Celile-i Bahriye Yaverânlığının 1319 (1902)'da; Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Yaverânlığının 1323 (1906)'de; Müze Kütüphane İdaresinin 1317 (1900)'de; 1326 (1908)'da Liman Kumandanlığı'nın yerine Tersane-i Âmire Kumandanlığı'nın; 1908'de Nân Aziz Komisyonunun yerine Nân Aziz İdaresinin ihdas olunduğu anlaşılmaktadır.

1890'da yayınlanan Salname-i Bahri'den yola çıkarak Bahriye Nezareti ferik paşanın başkanlığında bir ferik, bir mirliva, dört miralay (albay), iki kaymakam (yarbay) dan oluşan Şûra-yı Bahri, Nizam Dairesi, Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi, Fen Komisyonu, Islahat ve Tedkikatı Muhasebat Komisyonu, Liman Kumandanlığı, Tersane Memuriyeti, Dersaadet(İstanbul) Liman Dairesi, Sîhhiye Heyeti, Sîhhiye İdare Komisyonu, Muhimmat-ı Harbiye Şubesi, Divan-ı Harb Heyeti, Torpido, İmalât, İnşaat, Fabrikalar, Tahsilât, Muayene, Sevkîyat, Tevzi-i Muayenât ve Nân Aziz(ekmek) Komisyonu, Bahriye Matbaası ve Fişekhanesi, Bahriye Mektebi, Leyli ve Nehari Tüccar Kaptan Mekteplerinden oluşmaktadır. 1891'de üç miralay ve bir kaymakamdan oluşan Muhakemât Dairesi teşkilâta eklenmiştir. 1896'da Alman Starke Paşa'nın yerine Von Hofe Paşa bahriye hizmetine girmiştir. 1902'de Hasan Rami Paşa müşirliğe terfi ettirilerek müşir sayısı üçe çıkarılmıştır.⁴⁶

Yukarıdaki dairelere bağlı olarak çalışan katip kalemlerin personel sayılarında yıllara göre şu şekildedir:

Tablo 2

Bahriye Nezareti Ketebe-i Aklâmı

	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9
	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	1	2	3	4	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	8
Şurâ-yı Bahriye Kalemi	20	21	20	20	19	18	17	14	13	13	16	15	17	17	15	15	66
Şurâ-yı Bahriye Nizam Dariesi	18	19	20	20	19	18	18	17	17	17	17	16	17	16	20	22	
Levazım Dairesi Kalemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	7	
Muhasebât Kalemi	30	32	31	31	30	30	31	51	51	51	45	48	53	53	55	56	61
Muhasebe-i Merkeziye Kalemi	18	17	23	23	22	22	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yoklama-yı Bahriye Kalemi	37	35	39	39	41	40	39	35	35	35	36	41	39	36	37	37	37

⁴⁶ Fahri Çoker, "Bahriye Salnameleri", *Donanma Dergisi*, Sayı:44, Deniz Basimevi, Nisan 1963, s.2.

Mektûbî Kalemi	15	15	23	23	22	20	18	19	18	18	18	20	21	22	24	20	23
Evrak-ı Umumiye	19	19	18	18	19	19	18	18	18	18	17	17	17	18	20	18	23
Vezne	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	5	6	7	8	8
Jurnal Kalemi	10	9	9	9	10	12	11	13	13	11	11	10	9	8	9	10	11
Mesalih-i Mütedahile Kalemi	11	10	6	6	6	6	4	12	12	11	11	11	9	9	9	-	-
Sicil-i Ahval Şubesi	8	8	8	8	8	3	3	7	6	6	5	5	-	-	-	-	-
Sandıklar Kalemi	6	7	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	5	6
Mahzen Evrakı	6	6	6	6	6	5	4	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Hazine-i Evrak Kalemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	8	8	8	10	10	9	7
Tersane Memuriyeti Kalemi	13	12	14	14	14	12	12	12	12	12	12	12	14	15	14	23	32
Tercüme Kalemi	3	3	2	2	2	3	3	3	3	4	3	3	3	2	2	4	-
Posta ve Telgraf Şubesi	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	8
Hizmet-i Müteferrikada Bulunan Memurîn	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	3	2
Sıhiye Kalemi	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2
Toplam	226	227	239	239	238	231	220	224	221	224	219	227	225	226	235	235	315

Kaynak: *Salname-i Bahriye*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, Bahriye Matbaası.

Yukarıdaki tabloya göre Levazım Dairesi Kaleminin 1905'de ihdas olunduğu, Mahzen Evrakı Kaleninin 1899'da isim değiştirerek yerine Hazine-i Evrak Kaleminin konulduğu, Muhasebe-i Merkeziye Kaleminin 1897'den sonra ve Sicil-i Ahval Şubesinde 1902'den sonra kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki tablolardan hareketle Bahriye daire ve komisyonları hakkında tafsılathı bilgi verebiliriz.

B. Merkez Teşkilatı

1. Bahriye Daireleri

a. Bahriye Nezareti

Bahriye Nezareti üyeleri 1310'da nazır, Teftiş-i Askerî Komisyonu azası(3 kişi), mektubçu, muhasebeci olmak üzere toplam 6 kişiden oluşmaktadır. Daha sonra

nezarete Evveli Sâni, Bahrî Sefid Umum Filo Kumandarı, Fişekhane Memuru ve Mühimmâti Harbiye Reisi ve Sanayi Alay Kumandarı, Mekteb-i Bahriye Nazırı ve Tersane-i Âmire Memuru eklenmiştir. 1326'da nezaret üyeleri 9 kişiydi.⁴⁷

b. Şûrâ-yı Bahriye

Yüksek Deniz Şurası demek olan bu kısım, bahriye ile ilgili konularda Bahriye Nezareti'nin en üst organiydi. Her türlü teşkilât ve donanma meseleleri gerekiğinde buraya da havale edilebilirdi. Tanzimat'tan sonra Bahriye'de yapılacak ıslahat hareketleri için Bahriye Meclisi kurulmuş, II.Abdülhamid devrinde bu meclisin adı 26.07.1877 tarihinde yayınlanan bir irade ile Şûrâ-yı Bahriye olarak değiştirilmiştir. Bahriye Nezareti ile ilgili bütün yazışmaların başvuru merciiydi.⁴⁸ 1890'daki Şûrâ-yı Bahriye üyeleri şunlardı.⁴⁹

Memuriyet	İsim	Rütbe	Duhulü	Nasbı
-Reis	Hasan Sabri	Ferik	1251	1293
-Aza	İbrahim Paşa	Ferik	1280	1303
-Aza	Rıza Paşa	Mirliva	1273	1299
-Başkâtip ve Aza	Osman Rahmi	Evveli Sınıf Efendi	1272	1300
		Sânisi		
-Aza	Hacı Edhem Bey	Mirliva	1242	1284
-Aza	Hasan Bey	Mirliva	1250	1300
-Aza	Ali Bey	Mirliva	1266	1301
-Aza	Hasan Bey	Mirliva	1271	1304
-Aza	Necib Bey	Kaymakam	1268	1298
-Aza	Hacı Mehmed Bey	Kaymakam	1266	1301
-Kiraat Kâtibi	Hacı Tevfik Bey	Sâniya	1284	1303

⁴⁷ Salname-i Devlet-i Âliyye-yi Osmaniye (S.D.A.O.) , 67. Def'a, Selanik Mabaası, sene 1326, s.330.

⁴⁸ Şakir Batmaz, Abdülhamit Devri Osmanlı Donanması, Erciyes Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2002, s.58-59.

⁴⁹ Salname-i Bahri(S.B), sene 1307, Matbaa-yı Bahriye, s.38.

1891'de Sami Bey, 1892'de Avni ve Halil Bey yeni aza; 1901'de Reis Mehmed Muzaffer Paşa, Emin ve Arif Paşa yeni reis ve azalardır. Şûrâ-yı Bahriye, Bahriyedeki en yüksek organ olduğundan, kanıt olarak Divan-ı Harp bölümünde kayıtlı bulunan vesika da “*Divan-ı Harpçe verilen cezaların Şûrâ-yı Bahriye’nin onayından sonra infaz edildiği*” bilgisi örnek olarak verilebilir.⁵⁰ 1326 tarihine kadar dairenin sayısında farklı bir değişiklik olmamıştır. 1326 yılına ait Devlet Salnamesi’nde Şûrâ-yı Bahriye’de, reis (ferik) yedi aza, başkatip, kiraat ve zabit memuru gözükmektedir.

Bahriyedeki yeniliklerin sacayağı olan Şûrâ-yı Bahriye, zamanla bahriye ile ilgisi olmayanlar tarafından yönetilmeye başlanmış, bu da dairenin bahriye konusunda yeni fikirler üretilmesi bir yana, bir engel teşkil etmesine neden olmuştur. Şûrâ-yı Bahriye’nin bozulmasına giderek tepkiler artmış; dairenin yeniden düzenlenmesi sürekli gündemde olmuştur. Bu duruma, 1897'de Donanma Komutanı Hasan Rami Paşa, Bahriye Nezareti'ne verdiği layihesındaki şu ifadelerle tepki göstermiştir: “*Şûrâ-yı Bahriye’yi bugünkü ehliyetsiz kimselerin elinden kurtarmak gereklidir. Şu anda Şûrâ-yı Bahriye Smeripa, Mişon, Artin ve daha bu gibi kontratlı simsarlara adeta bir barınak olmuştur. Bu yüce makamın şeref ve haysiyetini korumak, önemli deniz işlerinin iyi bir şekilde yürütülmesi için Şûrâ-yı Bahriye reisi olan Doktor İbrahim Paşa’yi mesleği olan hekimlikte istihdam etmek gereklidir. Bunun yerine liyakat sahibi, ehil, dürüst bir askerlikten yetişme paşa Şûrâ-yı Bahriye Başkanlığı’na tayin edilmelidir. Bunun için Şûrâ-yı Bahriye azalarının da denizcilikten anlayan kişilerden olması gereklidir.*”

c. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi

1863 yılında Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Zabitliği adıyla kurulan bu daire, 26.03.1877 tarihli padişah fermanıyla Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu daire istihzârât ve seyr-i sefain olmak üzere iki kısımdan ve her bir kısımda dört şubeden meydana gelmiştir. Dairenin vazifeleri şu şekildedir:⁵¹

⁵⁰ Deniz Müzesi Arşivi(DMA), *Divan-ı Harp Bölümü*, Defter no:11, sayfa no:14, miladi 10 Ağustos 1890.

⁵¹ Batmaz, a.g.t., s.53-55.

“1. Avrupa donanmalarının ve denizcilikte meydana gelen gelişmelerle ilgili olarak Avrupa mecmuanlarının takibi ve Avrupa'ya gönderilecek zabitanın imtihanlarının yapılması;

2. Bahriye programlarının uygulanmasının takibi ve buna dair resmi planların hazırlanması; ilgili fabrikalarla yazışmaların yapılması; Donanmanın yapmış olduğu manevralar hakkında raporlar yazılarak bunların Bahriye Nezareti'ne bildirilmesi;

3. Torpidobotların durumlarının takibi, torpedo istasyonlarının kurulması için ihtiyaç duyulan yerlerin tespiti; savaş sırısında bahriye ticaretinin zarar görmemesi için ne kadar savaş gemisine ihtiyaç duyulacağının Harbiye Nezaretiyle görüşülerek tespiti.”

Bahriyenin savaş ve zabitan ile ilgili işlerinden sorumlu bu dairenin 1890'da ki reisi ferik rütbeli Faik Paşa'dır. İki kaymakam rütbeli üyesi de olmak üzere toplam 20 kişiden oluşmaktadır. 1906'ya gelindiğinde reis birinci ferik rütbeli Mahmud Paşa'dır.

Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi'nin toplam memur sayısı, 1307-1326 yılları arasında 39 kişiye kadar çıkmıştır. 1326'da reis, 11 aza, mübeyyiz mesvet, evrak-ı umumi, evrak-ı mukayyet gibi memurluklar gözükmeektedir. Bu daire Amiral Gamble'in danışmanlığından sonra Birinci Daire adını alarak en önemli bahriye dairesi olmuştur.

d. Nizam Dairesi

Kanunnâme ve nizamnamelerin Bahriye bünyesinde uygulanması amacıyla faaliyet göstermiştir. Nizam Dairesi bu dönemde, Ertuğrul Fırkateyninde ölenlerin yakınlarına maaş bağlanması, Bahriye Mektebi'ne kayıt ve kabul şartlarının değişen durumlara göre düzenlenmesi, Tersane-i Âmire Haddad Şakirdliği ve Sibyan Taburları için belediye müdürlükleri ile acezehanelerden alınacak çocukların kayıt ve kabul esaslarının belirlenmesi, izinsiz evlilik yapan zabitanın tespiti ve

cezalandırılması, askere alma ve rütbe tevcihi gibi hususlar bulunmaktaydı.⁵² Bu dairenin 1890 yılındaki üyeleri şu isimlerden oluşuyordu.⁵³

<u>Memuriyet</u>	<u>İsim</u>	<u>Rütbe</u>
1-Reis Vekili	Mehmet paşa	Mirliva
2-Aza	Mehmet Bey	Miralay
3-Aza	Hacı Mustafa Bey	Miralay
4-Aza	Hafız Ali Bey	Kaymakam
5-Aza	Mehmet Bey	Kaymakam
6-Aza	Ahmed Bey	Kaymakam
7-Aza	Hafız İsmail Efendi	Binbaşı
8-Aza	Şükrü Efendi	Binbaşı
9-Kıraat Katibi	Tevfik Efendi	

Nizam dairesinin toplam sayısı, 1307-1326 yılları arasında 6 ile 10 arasında değişmiştir. 1326'da bu dairede reis vekili (miralay), yedi aza, başkâtib muavini ve kıraat kâtibi bulunmaktadır.

e. Divan-ı Harb Dairesi:

Bahriye ile ilgili suçların görüldüğü bir dairedir. 1890'da reisi Miralay Muhammed Bey, 1891'de Edhem Bey, 1892'de Rüstem Paşa, 1901'de Muhyiddin Bey idi. Divan-ı Harb'e gelen cezaların Şûrâ-yı Bahriye'nin onayından sonra verildiği önceden izah edilmiştir.

Divan-ı Harb'e gelen suçlarla ilgili birkaç misal verilebilir: Birincisi, zırhlı Asar-ı Tevfik gemisinin batmasından dolayı suçu görülen süvarisi ile diğer ilgililerinin mahkeme edildiği,⁵⁴ İkincisi, istibdat devrinde saraya münasebeti ve jurnalcılığı dolayısıyla bir çarkçı kol ağasının askerlikten uzaklaştırıldığına dairdir.⁵⁵ Bir diğer örnek 25 Şubat 1924 tarihlidir. Bu vesikada İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne

⁵² Batmaz, *a.g.t.*, s. 62.

⁵³ S.B., sene 1307, s. 38.

⁵⁴ D.M.A., *Divan-ı Harp Bölümü*, Defter no:127, sayfa no:48, 21 Kanunusâni 1914.

⁵⁵ D.M.A., *Divan-ı Harp Bölümü*, Defter no:68, sayfa no:47, 27 Nisan 1909.

giren bazı subayların Divan-ı Harb'e sevk edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁶ Bahriyeliler arasında şahsi garezlerden ötürü yapılan ihbarların bundan sonra yazılı olarak yapılması ve Divan-ı Harbi Örfi'ye havale edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁷

Divan-ı Harp'te sadece zabitan (subay) ve erler değil, üst rütbeliler, hatta nazır dahi yargılanabilmekteydi. 6 Kanunisani 1910 tarihli vesikada eski Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa'nın usulsüz boyalı mubayaa ile ilgili zimmetine geçirme suçu, bu dairede görüşülmüştür.⁵⁸

Divan-ı Harp dairesinin üyeleri reis (miralay), aza, müstakil ve müdde-i umumî den oluşmaktadır. 1326'da bu dairenin toplam memur sayısı beşti.

f. Tersane-i Âmire Memuriyeti

Görevleri arasında, Tersane-i Âmire'ye ait bütün ithalat, ihracat, imalât, inşaat ve tamiratın intizam dahilinde yapılabilmesi, tersane bütçesinin tanzimi ve tüm işlemlerin düzenli bir şekilde devamının sağlanması yer almaktadır.⁵⁹ Önemine binaen bahriye nazırları tarafından idare edilmiştir. 1318 yılından sonraki üyeleri memur, muavin ve kâipten oluşuyordu. Tersane-i Âmire Memuriyeti'nden ferik rütbesindeki Şükrü Paşa sorumluydu. 1906'ya kadar Şükrü Paşa bu görevi devam ettirmiştir.

g. Muhakemât Dairesi

Reis (ferik), aza, başkâtip, evrak memuru, zabit ve kîraat kâtibi ile müddeiumumîden meydana gelmektedir.

h. Sîhhiye-i Bahriye Heyeti

Bahriye askerlerinin sağlık durumunun takibi ve donanma için gerekli sîhhî zabitanını yetiştirmesi amacıyla hizmet veren Heyet-i Sîhhiye'nin en önemli görevi Mekteb-i Tibbiye-i Bahriye'den tabip yetiştirmesi olmuştur.⁶⁰ Reis (mirliva-ferik), aza, sertâbib (1326 yılında Kozmo Paşa), seroperatör, hastane müdürü ve kâtip; Sîhhiye İdare Komisyonu reis (miralay), aza ve kâipten meydana gelmiştir.

⁵⁶ D.M.A., *Divan-ı Harp Bölümü*, Defter no:178, sayfa no:1-2, 25 Şubat 1924.

⁵⁷ D.M.A., *Divan-ı Harp Bölümü*, Defter no:70, sayfa no:17, 29 Nisan 1909.

⁵⁸ D.M.A., *Divan-ı Harp Bölümü*, Defter no:7, sayfa no:33, 6 Kanunusâni 1910.

⁵⁹ Batmaz, *a.g.t.*, s.60.

⁶⁰ Batmaz, *a.g.t.*, s.62.

i. Levazım Dairesi

ilk defa 1322'de ihdas olunmuştur. Reis (ferik) ve iki kişiden ibaretti. Bu daire 1328 (1912)'de Gamble'ın projesinin tam olarak bahriyede oturmasıyla birlikte Dördüncü Dairenin vazifelerinden sorumlu olmuştur.

j. Liman Kumandanlığı

Bahriye askerlerinin disiplinsizliği ve tayinleri ile ilgili olarak Şurâ-yı Bahriye kararlarını uygulama çabası içinde olmuştur. Donanmaya tayin olunacak süvari-i evvel ve sânilerin tayinlerinin Şurâ-yı Bahriye'ye bildirilmesi, zabitanın eğitimlerindeki maharet ve noksantalıkları tespit etmek, tayini lazım gelen zabitanı yeni görev yerlerine atamaktan sorumluydu.⁶¹ Kumandanı Müşir Hasan Paşa, Kumandan vekili ise Mirliva Rami Paşa idi. Kumandanlığın bundan başka kumandan vekili muavini, komiser, serkâtib, kâtib-i sâni, kâtib-i sâlis, evrak memuru, mübeyyiz ve ikide jurnal memuru vardı.⁶²

k. Dersaadet Liman Dairesi

İstanbul limanında ve diğer mevkilerde vazife yapan ticâri ve askerî gemilerin sayıları ve durumları ile ilgili Mabeyn-i Hümâyûn'a bilgi vermekle mükellefti.⁶³ Reisi Ferik Dilaver Paşa (1890), Sîhhiye Heyetinin Reisi (1890) İsmail Paşa (mirliva) idi. Bir ferik, iki mirliva, iki miralay ve bir kaymakamdan oluşmaktadır.⁶⁴ 1901'deki reisi Mirliva Hüsnü Paşa idi.

⁶¹ Batmaz, *a.g.t.*, s.59.

⁶² S.B., sene 1307, s.42-43.

⁶³ Batmaz, *a.g.t.*, s.60.

⁶⁴ S.B., sene 1307, s. 45-46.

Tablo 3
III. Dersaadet Liman Dairesi Memurun ve Ketebe-i Aklâmi

	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9
	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	1	2	3	4	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	8
Memurun ve Ketebe-i Aklâmi	9	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Muhasebe Kalemi	3	13	12	12	12	13	12	11	10	10	13	12	10	9	9	9	9
Tahrîrat Kalemi	12	12	8	8	8	10	12	11	11	10	9	8	11	11	8	10	13
Ferman Kalemi	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	4	4	5	5	4	4	5
Dâ'vâ-yı Bahriye Kalemi	7	7	8	8	8	11	11	9	9	9	9	8	10	8	8	8	8
Rusumat Kalemi	16	16	17	-	17	18	18	18	18	18	20	20	20	20	18	18	21
Kayıkçilar İdaresi Kalemi	6	6	1	1	2	-	-	6	5	5	7	7	-	-	5	5	5
Kayıkçilar İdaresi Müfettişleri	6	7	5	5	4	8	8	6	7	7	7	7	-	-	7	6	6
Fabrikalar İdaresi Kalemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	-	-	-
Fabrikalar İdaresi Müfettişleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	5	-	-	-
Hizmet-i Müteferrikada Bulunan Memurun	-	-	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Toplam	63	74	59	42	59	67	66	68	67	66	71	68	70	65	61	62	68

Kaynak: *Sahname-i Bahriye*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, Bahriye Matbaası.

I. Ereğli Mâden-i Hümâyûn Nezareti

Donanmada ki bütün gemilerin kömür ihtiyaçlarının karşılanması ve bütün bu işlerin takibinden sorumlu bir nezarettir.

Tablo 4
Ereğli Maden-i Hümayûn Nezareti

	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9
	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	1	2	3	4	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	8
Komisyon Heyeti	-	12	17	17	16	6	6	6	6	6	4	-	-	-	-	-	-
Tahrirat Kalemi	-	3	3	3	3	2	3	2	2	2	3	-	-	-	-	-	-
Liman Mevki	-	3	2	2	2	2	2	2	1	1	3	-	-	-	-	-	-
Alacaağzı Mevki	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	2	2
Kozlu Mevki	-	9	13	12	12	10	8	7	7	7	5	9	8	8	10	10	17
Zonguldak Mevki	-	2	4	4	4	6	6	6	6	6	5	6	5	5	5	4	3
Kılımlı Mevki	-	-	2	2	2	5	5	5	5	5	4	3	3	4	4	4	4
Çatalağzı Mevki	-	2	3	3	3	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	2	1
Amasra Mevki	-	5	2	2	2	2	1	2	2	2	2	1	1	1	2	2	2
Hizmet-i Müteferrikada Bulunan Zabitan	-	-	2	2	2	3	2	2	2	2	3	4	4	3	4	4	-
Heyet-i Sıhiye	-	4	4	4	4	4	4	3	3	2	2	4	4	4	4	4	-
Muhasebe Kalemi	-	5	6	6	6	6	6	6	6	6	5	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	50	62	61	60	50	47	45	44	44	43	30	27	26	33	32	29

Kaynak: *Salname-i Bahriye*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, *Bahriye Matbaası*

2. Bahriye Komisyonları

a. Mühimmât-ı Harbiye Komisyonu

Silah ve cephanelerin iyi korunması ve topçuluk hizmetinde bulunan zabitanın bu ilimde bilgisini geliştirmesi amacıyla kurulmuştur. Reis, aza ve katipten oluşmaktadır. Bu şube Erkân-ı Bahriye'nin bir alt subesiydi.

b.Fen Komisyonu

26.12.1883 tarihinde teşkil eden komisyonun görevi, yeni gelişmelerin, fabrika ve diğer mevkilerde görevli memurlara bildirilmesi, fabrika ve imalâthanelerde yapılacak her türlü yeni demir ve ahsap eşyanın imâl hesaplarının incelenerek fen ve

kaideye uygun olup olmadığıının kontrolünün yapılmasıydı.⁶⁵ Reis (Bahriye Nazırları), reis vekili, muavin, aza, tevziat memuru, mukayyed ve muhasebe memurundan oluşmuştur. Fen Komisyonu her türlü gemicilik ile ilgili fenni gelişmeleri takip ettiğinden bu komisyonun reisliğini Bahriye Nazırları bizzat kendileri üstlenmiştir.⁶⁶ Fen Komisyonu'nun Reisi (1890) Müşir ve Nazır Hasan Hüsnü Paşa, reis vekili ise Hasan Rami Paşa idi (mirliva). Birde kaymakam rütbeli muavini vardı. 1323 yılından itibaren reislik kaldırılmış, onun görevini müdür devam ettirmiştir.

c. Fabrikalar Komisyonu

Bu komisyon donanmaya ait bütün vapur ve gemilerin onarım işleri ile ilgilenir, yakından takip ederdi. Bu nedenle donanmanın ihtiyaç duyduğu en önemli komisyonlardan biriydi. Abdülaziz döneminde gemilerin tamir işlerinden başka zırhlı-zırhsız gemilerin yapımına, II. Abdülhamid döneminde de devam edilmiştir. II. Abdülhamid döneminde yeniden tesis edilen ve eskilere katılan fabrikalar söyleydi:⁶⁷

“Büyük top fabrikası, büyük çelik firını, yeni çekiç fabrikası, kazanhane ve boru fabrikası, krupkari kundak fabrikası, mavza tüfeği için ilaveler, mermi fabrikasına ilaveler, halat fabrikası, tersanenin şimendifer tesisatı, tersanenin uzatılması, saç, havuz ve cereskaller.”⁶⁸”

Müze arşivinde fabrikalar bölümünde ait 9 Mayıs 1892 tarihli bir evrakta personelin ıslahı hakkında bir karar verildiği anlaşılmaktadır. Vesikada şu bilgi yazılıdır: ”*Fen ve Sanayiin terakkisine uyularak fabrikalardaki çarkçı sınıfının ıslahına ve değiştirilmesine lüzum görüldüğünden halen çarkçı sınıfı talebesi ile idadiye sınıfı mevcudu olan 380 kişi bu işlere kafı bulunmamaktadır. Bunun için mevcut talebelere ilave olarak rüşdiyelerden şehadetnâmesi olan ve bedenen çarkçı sınıfına elverişli olduğu muayene ve imtihanla tespit edilen 100 kişilik bir sınıfın*

⁶⁵ Batmaz, a.g.t., s.65-66.

⁶⁶ S.D.A.O., sene 1326, s.273.

⁶⁷ Gencer, “Osmanlı...”, s. 586.

⁶⁸ Cereskal: Ağır cisimleri kaldırılmakta kullanılan bir nevi palangadır (bkz., Gürçay, a.g.e., s.89).

*daha ihdası tensip edilmiştir.*⁶⁹ Bu bilgiden yola çıkarak fabrikalar müdüriyetinin ihtiyaca göre iç yapısında değişimlere gittiği anlaşılmaktadır.

Yine fabrikalarla ilgili 29 Şubat 1906 tarihli bir başka belgede⁷⁰ Abdülhamid ve Mecidiye kruvazörlerinde çarkçı muallimliği yapan yabancı personelin sözleşmelerin sona ermesi dolayısıyla Abdülhamid gemisi makine personelinin çarkçıbaşı hariç 27'ye, Mecidiye gemisinin ise çarkçıbaşı hariç 37 subaya çıkarılması ile ilgili bilgi verilmektedir.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa, fabrikalar bölümüne bağlı gayri mamül ambarını beğenmediğinden, ambar müdürü ve muavinin onar gün hapsine, ikinci defa aynı hatalar görüldüğü takdirde, her ikisinin de tekaüd (emekli) edileceğine dair emir vermişti.⁷¹

Bir başka vesikaya göre Amiral Gambel Paşa nezarete verdiği raporda seyyar filodaki subay sayısının çok fazla olduğu, buna karşılık er mevcudunun ise az olduğu, bu miktarların kadrolarına uygun yapılması; bütün gemilerin boyanması, Mesudiye, Asar-ı Tevfik, Abdülhamid, Abdülmecid ve iki torpido gambotu ile dört torpido muhribi ve Avnillah sınıfı gemilerin hemen tamirlerinin tamamlanması hakkında rapor vermiştir.⁷²

Fabrikalar Müdürlüğü, 21 Nisan 1914'de Bahriye Başçarkçılığına tevil edilmiştir.⁷³ Fabrikalar bölümü içinde yer alan Torpido Komisyonunun 1890'daki reisi Binbaşı Mehmet Efendidir. 1905'de bu komisyonun reisliğine Birinci Ferik Ahmed Paşa atanmıştır ki bu, torpido ve fabrikaların önemini artırmayı göstermektedir.⁷⁴ 16 Kanunisâni 1892 tarihli bir vesika, Türk mühendislik ve sanayinin bu tarihlerde gelişmekte olduğuna kanıt olarak gösterilebilir. Bu vesikada; "*Torpido resimhane memuru Kolevvvel Şükriü Efendi tarafından tertip ve tanzim olunup torpido fabrikasında imal edilip İzmit'te tecrübeşi yapılan torpido,*

⁶⁹ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:37 sayfa no:156, 9 Mayıs 1892.

⁷⁰ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:68 sayfa no:2, 29 Şubat 1906.

⁷¹ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:142 sayfa no:8 ,7 Teşrinîevvel 1914.

⁷² D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:78, sayfa no:140, 13 Mart 1909.

⁷³ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:143 sayfa no:55, 21 Nisan 1914.

⁷⁴ S.B., sene 1323, 6.tertip, s. 40.

*tersanedeki Şuvartskop Wayted torpidolarından daha üstün olduğu görülmüş olup badana yapılacak torpidoların bu vech ile imal edilmesi*⁷⁵ denmektedir.

d. Islahat ve Tetkikât Komisyonu

Tersane-i Âmire ve limanlarda bütün muhasebe işlerinin kontrol edilmesi, yolsuzlukların takibi ve işlemlerin düzgün bir şekilde yürütmesi amacıyla teşkil edilmiştir.⁷⁶ Komisyon zamanla yukarıdaki ismi almış ve bahriye ile ilgili her türlü yenileşme çabaları ve Avrupa denizciliğinin takip edilmesi, bu komisyon tarafından yürütülmüştür. Islahat ve Tedkikât Komisyonu, bahriyenin modernize edilmesi ile yakından ilgili olup Avrupa devletlerinin her türlü gelişmelerini yakından takip ederdi. Önemine binaen komisyonun reisliğini de Nazır Hasan Hüsnü Paşa üstlenmişti. Reis vekili Hacı Eyüp Sabri Paşa idi. 1906'daki reisi Vezir Mehmed Celaleddin Paşa olmuştur. Amiral Gamble'ın proje dönemine kadar (1326) bu komisyonun reisliğini Bahriye Nazırları üstlenmiştir. Nazırdan başka reis vekili ve azadan ibaretti.

e. İmalât Komisyonu

Komisyonun kuruluş amacı, Tersane-i Âmire imalât ve inşaatının günden güne artması nedeniyle, imalâtın talep edildiği şekliyle yapılip yapılmadığını ve dayanıklılığını kontrol etmekti. Reis (ferik), aza ve kâtipten oluşmuştur. İmalât Komisyonunun reisi Ferik Hüsnü Paşa idi ve bu görevde 1906'ya kadar kalmıştır.

f. İntihâb ve Küttâb Komisyonu

Reis, mektupçu, muhasebe, muhasebe kalem müdürü, yoklama müdürü, evrak-ı umumiye, kalem müdürü ve kâtibi mektub kalemi mümeyyizinden meydana geliyordu. Bu komisyon da Gamble döneminden sonra ve Cemal Paşa zamanında altı dairenin dışında yoklama, kalem-i mahsus ve evrak-ı umumiye diye müdüriyetlere ayrılacaktır.

g. Torpido Komisyonu

Torpido türü gemilerin öneminin artmasıyla bu ilmin Bahriye askeri ve talebelerine verilmesi amacıyla teşkil edilmiştir. Komisyon, torpido gemisinde

⁷⁵ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:39, sayfa no:75, 16 Kanunusâni 1892.

⁷⁶ Batmaz, a.g.t., s.68.

dershane ve kamaralar, eşya muhafazası için mağazalar inşa ettirmiş ve talim için iki adet istimbot, lehimcilik ve modülçülük gibi imalât işlerinden anlayan lüzumu kadar işçi, defter, alet ve edevat ile torpido fenniyle ilgili gazeteler tedarik etme gayreti içine girmiştir.⁷⁷

Bahriye Nezareti'ne bağlı komisyonlar daimi ve geçici olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Daimi Komisyonlar şunlardı:⁷⁸

- İslahat ve Kâvânîn-i Bahriye Komisyonu
- İslahat-ı Bahriye Komisyonu
- Fen Komisyonu
- İmalât Komisyonu
- İslâh-ı Muâmelât komisyonu
- Mühimmât-ı Harbiye Komisyonu
- İslahat ve Tedkîk-i Muhasebât Komisyonu
- Torpido Komisyonu
- Bahriye Tercüme Komisyonu
- Bahriye Kitap Komisyonu
- Bahriye Sicil Komisyonu

Geçici Komisyonlar ise şunlardı:⁷⁹

- Bahr-i Sefid ve Bahr-i Siyâh Boğazlarına Tahte'l Bahr Torpido Vaz'ı Komisyonu
- Memâlik-i Osmaniye'nin Limanlarına Duhul ve Huruç Eden Sefain-i Harbiye Komisyonu
- Daire-i Bahriye'nin Vezâif-i Umumiyesinin Tahdidi Komisyonu
- Ümera ve Zabitan-ı Bahriye'nin Sefain ve Mevâki'e Tevzîî Komisyonu
- Mehmed Selim Firkateyninin Dârû't-Tahsil Olması Komisyonu

⁷⁷ Batmaz, *a.g.t.*, s.69.

⁷⁸ Batmaz, *a.g.t.*, s.64-71.

⁷⁹ Batmaz, *a.g.t.*, s.71-73.

-Zabitanın Derece-i Liyakatlarına Göre İktiza Eden Mahallere Tayini Komisyonu

-Tüccar Kaptanlar Mektebi Komisyonu

-Ticaret-i Bahriye'nin Tevsîi ve Sefâin-i Osmaniye'den Alınmakta Olan Rüsûmat Komisyonu

C. Mekteb-i Bahriye

II. Abdülhamid döneminde Bahriye Mektebi, idadi ve şakirdân denilen harbiye sınıflarından oluşmaktadır. İki yıl şakirdân sınıfında okuyup başarı gösteren öğrenci mühendis rütbesi ile eğitim gemisine geçer ve Girit'e sefer yapılırdı; ancak bundan sınıfın birinci ve ikincileri hariç tutulurdu. Onlar Erkân-ı Harp (Kurmay) kabul edilerek Deniz Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne görevlendirilirdi. Okulda birkaç yabancı öğretmende bulunurdu. Bunlardan en önemlisi Felix Woods idi. Woods özellikle yeni kullanılmaya başlayan torpido silahının öğretiminde yararlı olmuştu.

Mekteplerde reislik yerine müdürlük memuriyeti vardı. Mekteb-i Rüşdiye-i Bahriyenin⁸⁰ müdürü binbaşı rütbesini taşıyordu. Haddehâne Şakirdân Kışlasının müdürü de yine binbaşı rütbesine haizdi. Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve Leyli Tüccar Kapudan Mektebinin müdürü Ferik Hüsnü Paşa idi.

II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet döneminde Bahriye mekteplerinde okuyan öğrenciler zaman zaman Avrupa'ya tahsile gönderilerek, Avrupa bahriyesini yakından takip etmeleri sağlanmıştır. Bahriye eğitiminde yabancıların etkisi daha çok II. Meşrutiyet döneminde hissedilmiştir.

Bu mekteplerden Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve Leyli Tüccar Kapudan Mektebi'nin sorumlusu Tayyar Paşa nazır memuriyetine haizdi. Nazırdan başka okulun müdürü, ders nazırı, resim, makine, lisan, topçuluk, inşaiye ve kitabat muallimleri, eczacı, imam, tabip, serdahiliye, seyrsefain muallimi, dahiliye zabiti, muhasebe kâtibi, tahrirât kâtibi, çarkçılık, kitabât, Osmanlı tarihi, gemicilik, heyet, cebir, fotoğraf, hendese-i halye muallimleri, matbaa memuru, inşaiye muavini

⁸⁰ 1875'te Mekteb-i Rüşdiye-i Bahri adıyla Kasımpaşa'da Mekteb-i Bahriyenin orta kısmı olarak açılan okulda eğitim ve öğretim zamanla daha da gelişmiştir (bkz., Emin Yakıtal, "Bahriye Mektebi", T.D.V.I.A., C. IV, İstanbul, 1991, s. 510).

bulunmaktaydı.⁸¹ Okulun bütün öğretmenleri Türk'tü. Mekteb-i Rüşdiye de ise bir müdür, dört muallimin-i ilmiye, dokuz muallimin-i askeriye, iki de dahiliye zabitanı görevliydi.⁸²

Meşrutiyet yönetiminin ilk yıllarda Amiral Gamble'ın danışmanlığı ile birlikte Bahriye Mektebi'nde önemli değişiklikler olmuştur.

II. Meşrutiyet'ten sonra İngiltere deniz subay okullarındaki gelişmeleri yakından görmesi için, İbrahim Aşkı Bey bu ülkeye gönderilmiş ve dönüşünden sonra bir komisyon oluşturularak, Aşkı Bey'in malumatlarına göre Türkiye'deki deniz okulunun gelişmesi için bir layihə hazırlanmıştır. Layihada bazı bilgiler şöyledir: "Fen ve Sanayi hizmet ve memurları için ehliyet sahibi memurlar yetiştirmek sorunu ilk ve son sorundur. Savaş gemilerinde güverte ve malzeme hizmetleri, fen ve sanayi eğitimine ihtiyaç göstermektedir. Erat ve subayların eğitimi için Heybeliada'daki okul yeterli değildir. Haddehane okulunda fabrikalarda çalışacak ustalar yetiştirilmelidir. Kazan işleri için muvazzaf personel yetiştirmek lazımdır. Güverte ve makine hizmetlerinin başında gedikli adıyla muvazzaf memurlar bulundurulmalıdır. Her şube için ayrı bir okul tedarik etmeli. Gemici olacak gençlerin eğitimi 4 yıla indirilmelidir. Deniz okulumuzu geliştirmek için İngiltere, Almanya ve Amerika'nın eğitim usulleri ve İbrahim Aşkı Bey'in verdiği rapor incelenmiş ve 1905 yılından beri İngiliz deniz okulunda kullanılan usulüm bizim bahriye okulumuz için de faydalı olacağı kanısına varılmıştır" denmektedir.⁸³

1910'da mektep nazırlığı (Tedrisât-ı Bahriye Müdürlüğü), Bahriye Nezareti'nde oluşturulmuş ve başına da İbrahim Aşkı Bey getirilmiştir. İbrahim Bey, İngiltere'den Yarbay Hovars Holland'ı getirmiştir (14 Ağustos 1911), Holland Bey, mektebe nazır olarak atanmış ve bir süre sonra Bahriye Mektebi'ni İstanbul'un en iyi okulu haline getirmiştir, önce öğretmenleri yeterli hale getirip, sonra öğrencilere geçmeyi tasarlamıştır. Holland Bey ile okulda İngiliz bahriye metodları egemen olmaya başlamıştır. Bu dönemde Bahriye Mektebi'nin eğitim süresi dört yıl olup, okula ilkokul mezunları sınavla ve uzun muayene ve tecrübelerden geçerek alınmıştır. 1910 yılında ilk defa Bahriye Mektebi'nden mezun olan mühendisler ile

⁸¹ S.B., sene 1307, s. 75. Bahriye Mektebi'nde okutulan ortak ve ana bilim dalı dersleri hakkında bkz. M. Celaleddin Orhan, *Bir Bahriyelinin Anıları (1914-1981)*, Kastaş Yay., İstanbul, 2001, s. 25

⁸² S.B., sene 1307, s.80.

⁸³ Büyüktürk, a.g.e., s.244-245.

ilgili uygulanan talimatnameye göre birinci yılda mühendisler Asar-ı Tevfik zırhlısında düzenlenen programa göre eğitime tabi tutulmuşlar ve her gün üç saat teorik ders görmüşlerdir. Okulun yatakhane, dershane binaları ile hastane, jimnastikhane ve laboratuarları yenilenmiş ve modern aletlerle donatılmıştır.⁸⁴

Bahriye Nezareti, Holland Bey'den memnun kalmış ve sözleşmesini 1913 yılında uzatmış, onun teklifi üzerine bazı noksanlar tamamlanmıştır. Bunlar; laboratuarların tanzimi, konferans salonu yapılması, okul ve okul gemisi için kitapların temini, öğretmen nizamnamesi yapımı, işçilik dersleri için fabrikalar yapılması, yemeklerin sıhhi şartlara göre düzenlenmesi, jimnastikhane yapılması, dershanelerde talebelerin birer kişilik sıralarda oturması ile ilgiliydi. Astsubay ve eratların tahsili içinde, efrad-ı cedide (yeni erat) ve çırak (gedikli hazırlama) okullarının açılması ile gedikli sınıfının yeniden ihyasına çalışılmıştır.⁸⁵

Erat okulundaki bölüklere şu meslek grupları veriliyordu.⁸⁶

Birinci Bölük : Porsun, Serdümen, Sıhhiye, Dalgıç

İkinci Bölük : Telsiz telgraf, katip

Üçüncü Bölük : Torpido, Mayın

Dördüncü Bölük : Topçu, Kamacı, Haydrolikçi

Beşinci Bölük : Vardabandra⁸⁷, Sıhhiye, İmam Yardımcısı

Altıncı Bölük : Sanayi

Gedikli sınıfı 14 Temmuz 1913'den itibaren yeniden faaliyete başlamıştı. Gedikli sınıfının namzet, üçüncü sınıf, ikinci ve birinci sınıf olmak üzere dört rütbe kademesi vardı.⁸⁸

Yabancı memleketlere tahsil için çıkarılan bir nizamname hakkında padişah irade çıkarmıştı.⁸⁹ Nizamnamede özetle şu bilgiler verilmektedir:

⁸⁴ Coker, *Bahriye Mektebimiz*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1997, s.x.

⁸⁵ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 247.

⁸⁶ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s.248.

⁸⁷ Vardabandra: Muhabere eratı (Gürçay, *a.g.e.*, s.213).

⁸⁸ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 249.

⁸⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.), *Irade-i Bahriye*, Genel no:477, Hususi no:2 , 1328. C. 26.

“Birinci Madde: Hidemât-ı esasiyelerine müteallik herhangi bir fen ikmali tâhsile taleb bulunan zabitan tevsii malumatını temine kaç derece malumat olduğunu ve ehliyet zatiyesi bulunduğu ve mevaki emirleri tarafından şehadetnâme ihzar ve iş bu şehadetnâmeler zabitanın mensub olduğu şuubat memuriyesince çarkçı ise fabrikalar komisyonunca ve inşaiye ise sermimarlık, kapudan ise Erkân-ı Harbiye-i Bahriyece maruf bulunacaktır.

Üçüncü Madde: Azim ve orta harcirahlar talebeler tarafından karşılanacaktır. Ayrılan mikdar ise onbir liradır.

Beşinci Madde: Tahsile taleb olanlara mezuniyet nizamnamesinin madde-i tevfikan izin verilecek ve evvelce kendi mahsusatıyla tahsilata giden bir zabit yine kendi mahsusatıyla tekrar tahsile taleb olduğu halde mezuniyet verilecektir.

Altıncı Madde: Tahsilden avdet eden zabitan avdetine müteakib üç sene müddet istifadan istifade edemeyecek ve azimetinden itibaren dört sene içerisinde tahdidine uğrayacak olanlar gönderilmeyecektir.”

Deniz kuvvetlerinin makine subayları 1884 yılında tersanede açılan önce Sübyan Koğuusu (sonra Haddehane) ve daha sonra da Çarkçı Ameliyat Mektebi adlarını alan bu okuldan yetiştirmekte iken bu okul 10 temmuz 1913’de son mezunlarını vermiş ve bir daha öğrenci almamıştır. Makine subaylarının savaş dolayısı ile ihtiyacı karşılayamaması ve teknikteki ilerlemeler nedeniyle, yeni bir okul açılması gereklî görülmüş, böylece 1 ekim 1916’da Heybeliada’da Bahriye Mektebi genel yönetimi altında bir çarkçı mektebi açılmıştır. Bundan başka kâtip subayı yetiştirmek amacıyla aynı tarihte bir kâtip mektebi kurulmuş ve bu okula dokuz yıllık ilk ve orta öğrenimi bitiren on yedi-on dokuz yaşlarındaki öğrenciler imtihan ve seçimle alınmışlardır. Okulun öğretim süreci dört yıl olup, 17 Eylül 1916 yönetmeliğine göre bu sürenin iki yılı okulda öğrenci olarak ve diğer iki yılı da mühendis teğmen rütbesi ile donanma, nezaret ve bahriyenin çeşitli dairelerinde geçmesi tasarılanmıştır.

Yukarıdaki okullardan başka deniz tayyareciliği sınıfı kurularak, tayyareci ve tayyare râsidi olmak isteyen güverte ve çarkçı sınıflarına mensup üsteğmen ya da yüzbaşılar için Yeşilköy’de bir Tayyare Mektebi açılmıştır. Savaşın başlarında Almanya’ya gönderilerek eğitim yaptırılan iki güverte subayı ve bir makine subayı

Almanya'dan dönüşlerinde 10 Nisan 1916' da bu okula atanarak okulun kuruluşunu tamamlamışlardır.⁹⁰

Tablo 5
Mekteb-i Bahriye

	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	1	2	3	4	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne ve Leyli Tüccar Mektebi	42	42	40	40	42	47	44	45	43	42	45	51	53	71	73	70	70		
Nehâri Tüccar Kapdan Mektebi	3	4	4	4	3	3	2	2	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	
Mekteb-i Rüşdiye	17	18	18	17	17	16	16	13	13	13	12	20	21	21	19	18	17		
Hâddehâne ⁹¹ Şakirdân Kışlası	9	8	10	10	10	8	9	6	5	4	7	8	9	8	12	12	76		
Muallimîn	32	32	42	42	40	27	24	24	24	25	20	20	22	22	20	20	20	-	
Toplam	103	104	102	101	101	101	95	90	88	87	84	99	105	122	124	120	163		

Kaynak: *Salname-i Bahriye*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, Bahriye Matbaası.

D. İdare-i Mahsusa

Bahriye Nezareti'ne bağlı bir başka kurum İdare-i Mahsusa idi. 1843 yılında “Fevâid-i Osmaniye” adıyla kurulmuş, 1870’de “İdare-i Aziziye” adını almış, bu son idare de 1878’de “İdare-i Mahsusa” adını almıştır. 1909 yılında Londra’da bulunan “Fairfield Shipbuilding and Engineering Co ltd.” şirketiyle bir sözleşme yapılarak İdare-i Mahsusa’ya ait deniz yolları imtiyazının “Seyr-i Sefâin” adı ile kurulacak bir şirkete devri düşünülmüş, ancak bu şirket kurulmadığından, 1910 yılında imtiyazının feshi ve İdare-i Mahsusa’nın “Osmanlı Seyr-i Sefâin İdaresi” adı altında, ıslah edilerek yeniden teşkili kararlaştırılmıştır. İdare-i Mahsusa, doğrudan Bahriye Nazırı tarafından idare edilmektedir. Teşkilât yapısında Meclis-i idare, teftiş

⁹⁰ Çoker, a.g.e., s.x.

⁹¹ Makine zabitanının menşei olan bu mektepte tedrisat gündüzleri (talegenin ayrıldıkları şube-i sanata göre) fabrikalarda ameli, geceleri ise umumen nazari idi. Bilahare Çarkçı Mektebi Bahriyesi nâmını almış, daha sonraları Güverte Mektebi bahriyesiyle birleştirilmiş ve nihayet lağvedilerek bu sınıfa deniz lisesi tahsilini müteakip talebe tefrik edilmeye başlanmıştır (Gürçay, a.g.e., s.190).

memurları, inspektörler ve zabitan kalemi bulunuyordu. İdare-i Mahsusa, sahip olduğu vapurlarla hem ülke kıyıları hem de ülke dışındaki sahillere seferler düzenlemektedi. Bunlardan köprü ve körfez vapurları 1893'de 8 iken 1910'da bu sayı 36 idi. Uzak sahillere sefer eden vapurlar ise 1893'de 9 iken 1910 da 43'tü.⁹²

**Tablo 6
IV. İdare-i Mahsusa**

	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9
	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	1	2	3	4	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Nezaret-i Celile	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
İdare-i Mahsusa Meclisi	7	9	9	9	8	8	7	4	3	5	5	7	7	8	6	5	7	
Teftiş Memurları	2	3	3	3	2	2	2	2	2	3	1	1	1	1	1	1	1	-
İnspektörler	2	4	-	4	4	4	4	3	4	4	5	4	5	4	4	5	8	
Hizmet-i Müteferrikada Bulunan Zabitan	-	5	5	8	5	4	4	4	4	4	5	5	8	8	6	32		
Zabitan Kalemi	5	4	7	7	10	10	10	9	9	8	9	11	10	14	13	13	39	
Toplam	18	27	26	33	31	30	29	24	24	25	28	30	30	37	34	32	88	

Kaynak: *Sənəname-i Bahriye*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, *Bahriye Matbaası*.

E. Bahriye Rütbeleri ve Askerî Teşkilâti

Osmalı Bahriyesine mensup askerî personel, erkân (amiral), ümerâ (üstsab) ve zabitan (subay) adıyla anılmıştır. Erkân içinde müşir, Birinci Ferik, Ferik ve Mirliva; Ümerâ içinde Miralay, Kaymakam, Binbaşı; zabitan içinde ise Kolağası (sonradan Kıdemli Yüzbaşı), Yüzbaşı, Yüzbaşı Vekili(süvari sınıfı için), Mülazım-ı Evvel ve Mülazım-ı Sâni rütbeleri bulunmaktadır.⁹³ Bu rütbelər 1885 yılından itibaren kullanılmaktaydı. 18 Ocak 1904'te bunlara Birinci Ferik rütbesi eklenmiş, 1911'deki bir kanunla bu rütbelər; Büyük Amiral, Amiral, Visamiral, Liva

⁹² S.D.A.O., sene 1326, s.347.

⁹³ *Türk Silahlı kuvvetleri Tarihi (T.S.K.)*, C.III, Kısım VI, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1971, s.366.

Amiral, Kalyon Kaptanı, Fırkateyn Kaptanı, Korvet Kaptanı, Yüzbaşı, Mülazım, Mülazım Sâni olarak değiştirilmiştir. 1909'da Sağ ve Sol Kolağalıkları, Kolağası olarak değiştirilmiş. 1911 yılı tüzüğü ile de belli süreyi tamamlayan Yüzbaşılara, Birinci Sınıf Yüzbaşı denmiştir. 1914'de Visamiral, Ferik Amiral ve Birinci Sınıf Yüzbaşılarda, Kıdemli Yüzbaşı olması kabul edilmiş ve bu rütbeler Cumhuriyet dönemi Deniz Bakanlığı'nın kaldırıldığı 16 Ocak 1928 tarihine kadar sürdürmüştür.⁹⁴

Tablo 1'e göre Bahriye sınıfı ve rütbeler şu şekildedir.⁹⁵

Sınıflar: Sınıf-ı Harb, Sîhhiye, Çarkçı, İnşaiye, Sanayi, İmam, Küttâb, Güverte, Muzika.

Rütbeler: Müşir, Birinci Ferik, Ferik, Mirliva, Miralay, Kaymakam, Binbaşı, Kol Ağası, Yüzbaşı, Mülazım Evvel, Mülazım Sâni.

Bu rütbe ve unvanlar 1911'de yeni rütbe kanunuyla değişmiştir. Bu değişiklik ileride bir tablo şeklinde gösterilecektir. Birinci Feriklik rütbesi 1904'de ihdas olunmasına karşın bu rütbeye haiz olanlar 1326 (1908) harp sınıfından 4 kişi, sîhhiye sınıfından da 1 kişi gözükmektedir. Tablo 1'in ışığında I.Meşrutiyet dönemi Osmanlı amirallerinin (müsir, ferik, mirliva) yıllara göre sayıları şöyledir:

1890: 35

1891: 32

1892: 29

1893: 29

1894: 34

1896: 40

1897: 39

1898: 37

1899: 39

1900: 37

⁹⁴ T.S.K., C.III, Ankara 1980, s.26.

⁹⁵ 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1908 yıllarına ait Salname-i Bahriyelere göredir.

1901: 39

1902: 41

1903: 41

1904: 49

1905: 50

1906: 47

1908: 45

1890'dan 1908'e gelindiğinde Osmanlı amirallerinde bir artış olduğu görülmektedir.

Osmanlı Bahriyesinde hizmet eden üst rütbeli subaylar ve bazı daire ve komisyonların sorumlularıyla birlikte bilinmesi, Bahriye tarihi açısından önem arz etmektedir. Şimdi de bu rütbelerden önde gelenlerine değinilecektir.

Bunlardan ilki *müşirliktir*. 1890-1918 yılları arasında müşirler genelde ikişer kişidir. Sadece 1906'da bu sayı üçe çıkmıştır. Bu rütbeye sahip olanların isimleri şöyledir. 1890-1891-1892'de Yaveri Ekrem Hacı Vesim Paşa ve Hacı Rasim Paşa bu rütbeye haizdir. 1902'de Ahmed Ratîb Paşa, Hacı Rasim Paşa'nın yerine geçmiştir. 1905'de sayı üçe çıkmış ve Hasan Rami Paşa bu unvanı almıştır. 1914'de bu rütbeyin sahibi Müşir Amiral Paşa'dır. Ancak bu rütbeye sahip başka kimseye, salnamelerde tesadüf edilememiştir.⁹⁶

Bir diğer rütbe *birinci feriklik*, ferikliğin üst rütbəsidir. Padişah iradesiyle bahriye de müşir ve ferik rütbeleri arasında birinci ferik rübesi oluşturulmuştur. 1905 (1322) ve 1906 (1323) yılına ait (15. ve 16. def'a) salnamelerde bu rütbə gösterilmiştir. 15. tertip salnameda birinci ferik olarak Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi Mehmet Paşa,⁹⁷ 16. tertip salnameye göre ise birinci ferik, Erkân-ı Harb Reisi Mehmet Paşa ve Mühimmât-ı Harbiye Komisyonu Reisi, Bahriye Mûfettişi, Sanayi Bahriye Alayı Kumandanı Ahmed Paşa gösterilmiştir.⁹⁸

⁹⁶ S.B., sene 1330.

⁹⁷ Çoker, a.g.m., s. 2; D.M.A., *Umumi Evrak Bölümü*, Defter no:136 sayfa no: 253, Tarih :11 Mayıs 1904.

⁹⁸ S.B., sene 1323, s. 28.

Birinci Ferik rütbesinden sonra *Ferik* rütbesi gelmektedir. Ferik rütbesini taşıyan sınıflardan ilki sınıf-ı harptir. 1890'da ki sınıf-ı *harb ferikleri* şöyledir:

-Teftişi Askeri Komisyonu Azası - Ahmed Ratib Paşa	
-Şurâ-yı Bahriye Reisi	- Hasan Sabri Paşa
-Dersaadet Liman Reisi	- Dilaver Paşa
-Mekteb-i Sanayi Nazırı	- Süleyman Paşa
-Erkan-ı Harbiye Reisi	- Faik Paşa
-Tersane-i Âmire Memuru	- Şükrü Paşa
-Zırhlı Hümeyun Komutanı	-Mehmet Paşa
-Yâveri Fahri	-Starke Paşa ⁹⁹
-Yâveri Fahri	-Vodis Paşa

1892'de yukarıdaki şemada sadece Starke Paşa yoktur. 1902'ye gelindiğinde Sınıf-ı Harb Feriki olarak Hasan Rami, Ahmet Paşa, Arif, Von Hofe Paşa, Ahmed Muzaffer Paşa ve Sami Paşalar bulunmaktadır.¹⁰⁰ 1906'da Mehmed Muzaffer Paşa, Hüsnü Paşa, Mehmed Paşa, Mustafa Rıfat Paşa, Hayri Paşa, Hacı Mustafa Paşa ve Eşref Paşalar bu rütbeye haiz görülmektedir.¹⁰¹

Ferik rütbesine sahip olanlardan bir diğer sınıfta sıhhiye ferikleridir. 1890'da Ömer, İlyas, Rıfat ve İbrahim Paşalar bu rütbeye sahiptiler. 1902'de bu rütbede sadece bir kişi varken, 1906'da sayı tekrar dört kişiye çıkmıştır. Feriklik rütbesine sahip bir diğer sınıf çarkçılıktır. Çarkçı feriki rütbesine 1890'da İmalât Komisyonu azasından Hüsnü Paşa ve Teftiş-i Askerî Komisyonu Azasından Hamdi Paşa haizdir. 1891'den sonra sadece bir kişide bu rütbe bulunmaktadır. İnşaiye sınıfının feriki ise bir kişidir. 1890-1906 arasında bu rütbeye haiz olan İmalat-ı Bahriye Reisi Hüsnü Paşa'dır.

Feriklik rütbesinden sonra *mirlivalık* rütbesi gelmektedir. *Sınıf-ı harb mirlivaları* şöyledir: 1890'da Hasan Rami Paşa, Rıza Paşa, Hacı Eyüp Sabri Paşa,

⁹⁹ Almanya'dan gelen bahriye uzmanıydı.

¹⁰⁰ S.B., sene 1319, s.28.

¹⁰¹ S.B., sene 1323, s.29.

Hakkı Paşa, Tayyar Paşa, Mehmet Paşa, Osman Paşa, Mehmed Paşa, Ahmed Paşa bu rütbeye sahiptiler. 1902'de Hayri Paşa, Hacı Mustafa Paşa, Emin Paşa, Abdi Paşa, Hikmet Paşa, Rıfat Paşa, Rüştü Paşa, Necip Paşa, Halil Paşa bu rütbeleri taşıyan yeni isimlerdi.¹⁰² Sıhhiye sınıfının mirlivaları ilk önce dört kişi iken bu sayı sonraki yıllar ikiye düşmüş ve öyle devam etmiştir. 1890'da İsmail Paşa, Hüsnü Paşa, Kazım Paşa ve İsa Paşa bu rütbeyi taşımaktaydılar.¹⁰³ Çarkçı mirlivaları ise şunlardır(1890): Ereğli Madenî Hümâyûn Nazırı Hasan Paşa, Arif ve Edhem Paşa. İnşaiye mirlivası 1890 yılında Nizam Dairesi Vekili Mehmed Paşa'dır. Sanayi mirlivalığını ise 1902'de ve 1906'da Süleyman Paşa taşımaktadır.

Mirlivadan sonra sırayla miralaylık, binbaşılık, sağ ve sol kolağalık, yüzbaşılık, mülazim evvellik ve mülazim sânilik gibi subay rütbeleri gelmektedir. Tablo 8'e bakıldığında Bahriye subaylarının sayılarının genel olarak arttığı görülmektedir.

Tablo 7
Bahriye Subay Rütbelerinin Sayısı

	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9
	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	1	2	3	4	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	8
Sınıf-ı Harb Miralayları	20	24	30	30	32	30	34	34	29	31	29	26	31	27	29	33	37
Sıhhiye Miralayları	6	5	6	6	5	6	4	5	6	6	6	7	11	9	8	10	10
Çarkçı Miralayları	12	10	11	11	14	15	14	15	13	16	17	18	20	18	18	19	20
İnşaiye Miralayları	5	4	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	3	1	1	1	3
Sanayi Miralayları	2	2	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sınıf-ı Harb Kaymakamları	44	37	34	34	31	39	37	33	38	35	33	37	43	47	46	45	60
Sıhhiye Kaymakamları	16	15	12	12	11	12	11	8	9	9	11	14	14	15	19	17	13
Çarkçı Kaymakamları	18	18	21	21	21	27	26	25	24	24	25	24	23	25	24	27	29
İnşaiye Kaymakamları	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	-	-
Sanayi Kaymakamları	1	2	2	2	2	3	2	2	4	4	5	7	7	7	6	5	-
Sınıf-ı Harb Binbaşları	95	82	84	??	85	77	80	79	85	82	86	82	76	79	85	86	87

¹⁰² S.B., sene 1319 (1901) s.29.

¹⁰³ S.B., sene 1307 (1890), s. 36-37.

Sıhhiye Binbaşılıarı	12	10	10	10	11	10	13	10	14	15	18	18	17	15	14	13	14
Çarkçı Binbaşılıarı	51	48	45	45	44	41	45	45	48	47	49	52	52	54	53	44	41
İnşaiye Binbaşılıarı	3	3	3	3	2	5	5	4	4	4	5	8	7	8	7	7	6
Sanayi Binbaşılıarı	13	11	11	11	12	7	8	8	6	7	6	4	3	3	3	3	2
Alay İmamları	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2
Alay Kâtibi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sınıf-ı Harb Sağ Kolağalar	115	141	147	147	140	136	132	130	143	145	149	158	165	164	154	151	154
Sıhhiye Sağ Kolağaları	12	11	14	14	12	19	19	19	20	20	20	18	23	23	19	19	19
Çarkçı Sağ Kolağaları	67	57	67	67	68	72	75	71	75	74	68	60	71	63	65	73	81
İnşaiye Sağ Kolağaları	8	7	8	8	10	6	6	6	6	6	6	2	2	3	3	2	4
Sanayi Sağ Kolağaları	17	21	21	21	19	22	21	21	16	14	12	12	12	12	10	11	18
Sınıf-ı Evvel İmamları	10	10	10	10	9	7	7	6	12	12	13	11	11	9	9	9	7
Sınıf-ı Harb Sol Kolağaları	216	212	211	211	216	218	237	244	240	241	246	239	251	239	228	218	199
Sıhhiye Sol Kolağaları	15	17	19	19	25	26	26	26	25	26	25	25	22	22	25	24	26
Çarkçı Sol Kolağaları	110	132	134	134	133	138	137	147	154	149	152	169	179	190	184	185	200
İnşaiye Sol Kolağaları	6	6	5	5	3	6	7	-	7	7	7	8	7	5	8	10	10
Sanayi Sol Kolağaları	43	35	38	38	38	41	34	34	32	34	30	29	33	31	30	31	31
Kalyon Kâtibleri	39	46	34	34	33	33	36	36	35	37	39	37	36	40	39	40	37
İmam Sâniler	13	17	18	18	17	17	16	15	13	13	10	10	14	12	12	11	11
Sınıf-ı Harb Yüzbaşılar	255	240	220	220	215	195	180	177	181	182	182	196	202	229	230	234	215
Sıhhiye Yüzbaşılar	12	21	18	18	18	21	24	23	17	13	13	11	13	16	16	18	24
Çarkçı Yüzbaşılar	241	249	255	255	251	232	251	258	254	263	286	298	301	323	309	300	256
İnşaiye Yüzbaşılar	7	7	7	7	7	7	10	-	14	14	18	16	17	19	18	17	17
Sanayi Yüzbaşılar	38	36	36	36	34	30	32	34	33	33	32	36	39	39	36	33	38
Tabur Kâtibi	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fırkateyn Kâtibleri	39	46	45	45	44	47	48	56	59	58	56	67	78	90	89	87	78
İmam Sâlisler	12	8	8	8	13	12	12	12	16	16	19	21	19	20	20	20	17
Sınıf-ı Harb Mülazim Evvelleri	151	126	180	180	192	237	236	282	300	331	337	320	366	402	423	434	486
Çarkçı Mülazim Evvelleri	299	273	182	298	320	381	397	422	460	504	502	559	593	639	611	784	1228
İnşaiye Mülazim	6	6	11	11	13	18	16	16	16	19	17	16	18	21	21	21	22

Evvelleri																		
Sanayi Mülazim Evvelleri	25	25	26	26	26	23	22	21	23	27	29	33	30	41	43	43	38	
Korvet Katibleri	66	93	93	93	93	103	106	105	115	117	138	128	143	152	147	151	152	
İmam Râbiler	17	15	16	17	17	19	23	23	13	19	16	14	13	12	14	25	25	
Sınıf-ı Harb Mülazim Sânileri	71	77	80	79	103	173	219	200	200	225	272	290	322	309	315	361	501	
Çarkçı Mülazim Sânileri	13	16	11	11	8	23	28	30	26	28	27	28	28	26	28	29	30	
İnşaiye Mülazim Sânileri	8	9	6	6	4	5	4	6	9	8	4	4	8	4	6	6	5	
Sanayi Mülazim Sânileri	5	5	16	16	22	44	47	51	56	50	42	36	32	26	24	22	21	
Berik Kâtibler	175	132	162	162	161	178	198	188	195	226	221	235	237	223	228	214	192	
Açıkda Bulunan Zabitan	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	
Kaymakam Rütbesine Muadil Bilarûtbe Tabib	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Sağ Kolağı Rütbesine Muadil Bilarûtbe Eczacılar	-	-	-	-	3	3	3	3	3	3	3	-	1	1	1	-	-	
Sağ Kolağı Rütbesine Muadil Bilarûtbe Cerrahlar	-	-	-	-	7	6	4	4	4	4	4	-	3	2	2	-	-	
Sol Kolağı Rütbesine Muadil Bilarûtbe Eczacılar	-	-	-	-	7	6	7	7	7	6	6	-	5	5	5	-	-	
Sol Kolağı Rütbesine Muadil Bilarûtbe Cerrahlar	-	-	-	-	32	32	27	27	26	24	24	-	22	20	20	-	-	
Yüzbaşı Rütbesine Muadil Bilarûtbe Eczacılar	-	-	-	-	6	5	5	5	5	5	5	-	4	4	4	-	3	
Yüzbaşı Rütbesine Muadil Bilarûtbe	-	-	-	-	21	18	18	17	16	16	16	-	15	14	13	-	21	

Cerrahlar																		
Mülazım Evvel Rütbesine Muadil Bilarütbe Eczacı Muavinleri	-	-	-	3	4	6	6	5	5	5	-	3	3	3	-	-	-	
Mülazım Evvel Rütbesine Muadil Bilarütbe Cerrah Muavinleri	-	-	-	26	26	24	26	26	27	27	-	29	29	29	-	-	-	
Bilarütbe Bahriye Kılavuzları	-	-	-	17	15	15	12	11	-	-	8	-	8	8	7	-	-	
Güverte Gedikli Evveleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	4	4	9	
Çarkçı Gedikli Evveleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3	
Güverte Gedikli Sânileri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	-	61	67	71	71	64	
Çarkçı Gedikli Sânileri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	19	19	23		
Sanayi Gedikli Sânisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	
Güverte Gedikli Sâlisler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	-	122	129	121	150	181	
Çarkçı Gedikli Sâlisler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	88	-	109	97	96	59	90	
Sanayi Gedikli Salisler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	-	66	67	69	66	63	
Muzıka Gedikli Sâlisler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	-	39	32	32	32	31	

Kaynak: *Salname-i Bahriye*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318,

1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, Bahriye Matbaası

Bahriye subaylarının yıllara göre sayıları (Tablo 7'ye göre) şöyledir:

Tablo 8
Bahriye Subaylarının Toplam Sayıları

Yıllar	Subay Sayısı
1890	2418
1891	2378
1892	2383
1893	2622
1894	2662
1896	2879
1897	2999
1898	3037
1899	3143
1900	3289
1901	3632
1902	3357
1903	4087
1904	4217
1905	4180
1906	4302
1908	4961

Kaynak: *Bahriye Salnamesi*, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, Bahriye Matbaası

Yukarıdaki Bahriye rütbeli subaylarıyla birlikte bütün Bahriye askeri kadrosu, seferi olarak gemilerde görev alan ve hazeri olarak ta Tersane-i Amire

olmak üzere iki kısımdan ibarettir. İkisininde başı Donanma Kumandanıdır. "Bahriye askeri kadrosu aşağıdaki gibidir:¹⁰⁴

Sanayi-i Bahriye Alayı : Çoğunluğunu neferlerin oluşturduğu kalafatçı, burgucu, ateşçi gibi ustaların da vazife yaptığı bir sınıfır. Sayıları 1000-1500 civarındadır. Savaşlarda vazife aldıklarından dolayı personelden, imalat ve inşaat faaliyetlerinden tam anlamıyla verim alındığı söylenemez.

Tir-i Güverte Sınıfı : Gemilerin armalarını imal etmek ve mevkilerine yerleştirmek için oluşturulan bir sınıf olup, çoğunu zabit ve neferler oluşturmaktaydı. Sayıları 300-500 arasında değişmesine rağmen, 1883'te sayıları 745 iken, 1904'te bu sayı 326'dır. Bu düşüşle birlikte, o dönemin askeri-siyasi durumu gereği, Tir-i Güverte sınıfı personeline aktif olarak donanmada vazife verildiğinden gemi yapım çalışmaları olumsuz etkilenmiştir.

İmalât-ı Sıbyan Taburu : 1889'da sayıları 346 iken, 1904'te bu sayı 143'e düşer. Bu düşüş fabrikalarda ki imalat faaliyetlerininde olumsuz etkiler.

Sanayi-i Sıbyan Taburu : Tersane-i Amire'de sanayi işleri için yetiştirilen küçük sıbyan neferlerin oluşturduğu taburdur. Taburda sıbyan sayısı 500-600 civarındadır. 1883'te sayılar 659 iken, 1904'te bu sayı 171'dir. Sayının bu kadar azalmasında harp sınıfına geçirilmeleri etkili olmuştur.

Bahriye Taburu : 1000 civarında bahriye neferinin oluşturduğu ve savaşlarda aktif olarak vazife yapan askeri birliktir.

Sınıf-ı Harb : Donanma Komutanından sonra sırayla müşir, ferik, mirliva, kaymakam, binbaşı, kolağası, yüzbaşı, mülazim-ı evvel, mülazim-ı sani, imam ve katiplerden oluşmaktadır.

Zabitan-ı Sıhhiye : Her bir gemide yapan askeri tabiplerdir. Sayıları değişmekte birlikte büyük zırhlı fırkatenlerde 4 kişi, daha küçük torpidobot ve ganbot türü gemilerde ise 1 kişi bulunmaktaydı.

Sanayi-i ve İnşaiye : Gemilerin tamir görevlerini üstlenen ümera, zabitan, küçük zabitan ve neferlerden oluşmaktadır.

¹⁰⁴ Batmaz, a.g.t., s. 78-90.

Çarkçıyan : Ateşçi, kömürçü ve makine kısımlarından sorumlu çarkçılardan oluşktaydı.

Gedikli Sıbyan Sınıfı : 5 Şubat 1890'da kurulan Gedikli sınıfının teşekkül nedeni Cerde-i Bahriye'de şöyle izah edilmektedir:¹⁰⁵

“Donanma-yı Hümâyûnda sayılı bulunan sertop ve serdûmen ile parson ve işaretçilik gibi vazifeleri yerine getirmek üzere efrad-ı bahriyeden tefrik olunan küçük zabitan müddet-i askeriyelerinin sonunda terk-i tezkere etmedikleri cihetle müşkilât-ı âzime hasıl olmakda olmasına mebni, hizmet-i mezkure için Dersaadet ahalisinden taleb olanlardan nizamnamesi mucibince ilk sene yüz ve bâde beher sene 55'er nefer ahz ile mahsusen bir gedikli sınıfı teşkili ve bunların sefine-i mülükâne mevcudundan tenzil ve daire-i bahriye tertib nizamnamesinden tenkis ve masrafının dahi elyevm mevcud olub alel'tedric lağv edilecek olan Gedikdiler maaşlarıyla tayinatı bedalatından hasıl olacak mebâliğ ile temini hakkında tanzim ve takdim kilinan nizamnamenin mevki icraya vâzi birde Donanma-yı Hümâyûn için kalafatçı ve marangoz ve burgucu ve ateşçi gediklisi nâmıyla sanat aşına dört sınıf gedikli yetiştirmek üzere sanayı ve imalât-ı bahriye sıbyan taburları efradından beher sene 20 nefer intihab ve tefrik olunarak mensub oldukları sanatlarda istihdamlarıyla sefine-i şahanede bu işler için başı bozuk amele istihdamının taht-ı memnuata alınması ve bunlara verilmekde olan ücretin dahi mezkur sıbyan taburlarında açılacak gedikli sınıflar sarfiyatına karşılık ittihaz olunması hakkında irade-i seniyye ve Şurâ-yı Bahriye kararı...”

II. II. Meşrutiyet Dönemi Bahriye Nezaretinde Meydana Gelen Değişiklikler

Osmanlı Hükümetleri, kara ordusunu Almanlara, Jandarmayı Fransızlara, deniz kuvvetlerini de İngilizlere teslim ederek ordudaki ıslah ve tensiki sağlamaya çalışmışlardır. Üç farklı ülkeden yararlanma yoluna gidilmesi işi, daha çok siyasi

¹⁰⁵ *Cerde-i Bahriye*, 14 Cemaziyelahir 1307, s.3-4.

amaçlarla düşünülmüştür (Tıpkı gemi siparişlerinde olduğu gibi). Yabancı devletlere yakın olabilme ve devletler arasındaki denge politikasını sağlamaya çalışma, bu düşüncede pek tabi etkili olmuştur. Bu anlayışla II.Meşrutiyet'in ilanından sonra top ve torpidoculuk fennine vakıf bir amirale ihtiyaç duyduğundan Şurâ-yı Bahriye bu konuya ilgili almış olduğu “*Donanma-yı Hümâyûn'un terakkiyat-ı cedideye tevfikan tertib ve tensiki ile zabitanın fînunu bahriyede talim ve talim ile iştigal etmeleri mühim bir icraattan olduğu cihetle İngiltere donanmasından muktedir bir Amiral celbedilerek icabı kadar topçu ve torpidocu vesair muallimlerinin tayini hususunun ona havalesi ve kendisine selahiyeti taamme verilmesinin şu maksadı temin edeceğini kanaat hasıl olmuştur. Binaen aleyh topçuluk ve torpidoculuk vesair Fînun-u bahriyede sahib iktidar bir Amiralın İngiltere devleti donanmasından celbine lüzum görülmüş olduğundan böyle erbâb-ı iktidardan bir Amiralın kaç sene ve ne miktar ücret ve ne gibi şartlarla celb ve istihdamı mümkün olabileceğii*¹⁰⁶” kararıyla İngiliz Islah Heyeti'nin Türkiye'ye gelmesinde etkili olmuştur. Bahriye, 1909 yılının başından itibaren Amiral Gabel başkanlığındaki İngiliz Heyeti'ne bırakılmıştır. İki yıl süre ve 3000 İngiliz lirasına sözleşme yapılan ve kendisine Ferik Amiral Paşalık rütbesi verilen Gabel, ilk iş olarak Bahriye Nezareti'ni ele almıştır.

II. Meşrutiyet döneminde Bahriyede ve Donanmada Amiral Gamble'in yaptığı değişikliklerin katkısı büyüktür. Düşündüğü ve gerçekleştirdiği Bahriye sisteminde örnek aldığı teşkilât İngiliz bahriyesiydi. Böylelikle II. Abdülhamid dönemindeki bahriyeyi yeniden düzenlemiştir. Hazırladığı tasarıda Bahriye Nezareti'ni şu dört daireye ayırmıştır:

-1'nci Daire: Erkân-ı Harbiye-i Bahriye

-2'nci Daire: Muamelât-ı Zatiye(Personel)

¹⁰⁶ Ali Haydar Emir, 1327-1328 Türkiye İtalya Harbi Tarih-i Bahriye, Bahriye Matbaası, 1339, s.38.

-3'ncü Daire: Materyal

-4'ncü Daire: Levazım (Bu daireye bağlı bir sıhhiye şubesi vardı)

Bunlardan başka nezarette bir danışmanlık, bir müsteşarlık ve bir de hukuk müşavirliği bulunacaktı. Bu değişiklik ile Şurâ-yı Bahriye ve Nizam Daireleri ortadan kaldırılmıştır. Amiralin teklif ettiği bu yeni teşkilât bazı karışıklıklar taşıdığından ve eski teşkilâta göre bazı yüksek rütbeli subayların işgal ettilerini makamları kaldırıldığından, engellemeyle karşılaşmış, bunun üzerine Bahriye Nezareti, Gambel'in teklifini düzelterek teşkilâta aşağıdaki gibi yeni bir şekil vermiştir.¹⁰⁷

-Müsteşarlık

-Müşavirlik

-Hukuk Müşavirliği

-Muhakemât Dairesi Reisliği

-Şurâ-yı Âli Bahri

1'nci Daire : Erkân-ı Harbiye Müdürlüğü

2'nci Daire : Tersane-i Âmire Komutanlığı

3'ncü Daire : Tersane-i Âmire Memuriyeti

4'ncü Daire : Masarifat Riyaseti (Harcamalar Başkanlığı)

Bu dört dairenin dışında zamanla şu dairelerde ortaya çıkmıştır.

5'nci Daire : Personel İşleri

6'ncı Daire : Top İşleri

Müstakil (7.) Daire : Sıhhiye Dairesi

Müstakil (8.) Daire : Muhaberât-ı Umumiye Dairesi

Yapılan değişiklikle her şeyden önce projenin ihtiva ettiği dört büyük dairenin ismi ve içeriği Ali Haydar Emir'e göre kötü bir değişikliğe uğramıştır. Ona göre Admiral Gambel'in teşkilât projesinin içерdiği dairelere bu yeni unvanların

¹⁰⁷ T.S.K., C.III, Kısım VI, Ankara, 1971, s.474.

verilmesiyle dairelerin şubeleri ile bu daireler arasında tezatlık görülmüştür. Tersane-i Âmire Memuriyeti'nin topçuluk ve torpidoculuk şubelerini idare etmesi üzerine bu durum Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi tarafından garip karşılanmış, Bahriye Nezareti'nden bu şubelerin ve İkinci Daireye bağlı olan birinci şubedeki donanmaya istihdam olunacak zabitanın (subayların) talim ve terbiyesiyle, mekteb erkân ve muallimlerinin seçilmesi, tayin, teftiş ve ders programlarının düzenlenmesi gibi bütün işlerin kendine havale edilmesini istemiştir.¹⁰⁸

Sonradan Üçüncü Dairedeki, telsiz-telgraf şubesи de Birinci Daireye bağlanmak suretiyle Birinci Dairedeki şube sayısı 13'e kadar çıkmıştır. Ali Haydar Emir bu kadar şubenin Birinci Dairede toplanmasını eleştirmiştir. Çünkü Birinci Daire sadece harekât-ı harbiye dairesiydi. Osmanlı Devleti Bahriyesini harbe hazırlamak gibi mühim bir görev ile iştigal edecekti. İstihbarat şubesi yabancı memleketlerde özel ve resmi iki istihbarat şubesine muhtaç olduğu halde bütün işlemleri payitahtta bulunan birkaç ataşenavaller ile haberleşmeye münhasır kalmış ve sonra Trablusgarp ve Balkan harplerinde bu noksanın cezası çekilmişti. Ayrıca Birinci Daireye bağlı harita şubesindeki haritalar yabancı devletlere aitti ve bunların düzeltilmesi gerekiyordu.¹⁰⁹

Yapılan düzenlemeye İkinci Daire büyük bir değişikliğe uğradı. Zabitan (personel) ile ilgili kısım bu daireden alınarak "Sınıf-ı harb ile çarkçı, inşaiye ve küttâb-ı askeriye sınıfında bulunan bilcümle erkân, ümerâ ve zabitanın, sanayı ve gedikli sınıfları ve efrad-ı bahriye hariç olduğu halde kidem ve ehliyet ve hizmeti, mesleklerine aid ihtisas ve malumat ve mezuniyet ahval, sıhhiye ve zatiye ve ahlak-ı melufeleri, nasb ve terfi taltifleri, devlet-i Osmaniye ve düvel-i ecnebiyede hamil oldukları nişanları, muharebedeki hizmet ve mesaileri, sefâin ve mevkii kadrolarının tanzim ve tatbiki, nakil vebecayış ve terhisleri ve tekaüdüklärini icra ve bulundukları sefâin âmirlerinden verilmiş olan rapor ve şehadetnameler ile memalik-i ecnebiyeye tahsil veya sair bir hizmet ve memuriyetlerle iram olunanlarının isimlerine müracaat ve işaret ve Divan-ı Harb ve Muhakemât Dairesiyle mehâkim-i nizamiye ve şer'iye makruratının kayd ve tatbiki, zabitanın hüviyeti askeriye ve

¹⁰⁸ Ali Haydar Emir, *Tarih-i Bahri Sahifeleri*, Bahriye Matbaası, I. Tab., 1332, s.30-31.

¹⁰⁹ Ali Haydar Emir, a.g.e., s.31-32.

mülkiyelerini vesaik-i resmiyeye müsteniden tescilini temin eder künye defterlerini tanzim...” eylemek üzere Beşinci Daire teşkil olunmuştur.¹¹⁰

Gamble’ın projesinde sıhhiye, *Dördüncü Daireye* bağlanmıştı. Teşkilâtin değiştirilmesiyle bu bağlantı ortadan kaldırılarak doğrudan doğruya nezarete bağlı bir numarasız Sıhhiye dairesi teşkil edildiği anlaşılmaktadır. Bu daire bir reis ile iki şube ve bir komisyondan mürekkeb olup, tip işlerini idare ile vazifeli olmasının yanında, sıhhiye işleri ile iştigal edecek ve bu hususta Bahriye Nezareti’ne karşı sorumlu bulunacaktı.

Bu sırada Bahriye Nezareti içinde haberleşmenin iyi bir şekilde cereyan etmesini temin edecek bir usûl olması ve bu hususta birde layiha kaleme alınması için Fen Müşaviri kâtibi Darmen Beye nezaretten emir verilmiş, Darmen Beyin çalışmalarıyla 21 Mayıs 1327 tarihinde müstakil Muhaberât-ı Umumiye Dairesi faaliyete geçerek yedi ay evrak işleri bu daire vasıtıyla cereyan etmiştir. Bu daire Amiral Limpus Paşa zamanında mülki kısım içinde bir daire olacaktır.

Bu değişikliklere ilaveten Üçüncü Daireye bağlı olduğu halde, Birinci Daireye bağlanan Topçuluk şubesi, Amiral Williams’ın maiyetinde bulunan Mak Kinon Beyin tavsiyesiyle müstakil bir daire haline getirilerek, Altıncı Daire namıyla Bahriye dairesine eklenmiştir. Gabel geldiğinde kaldırılan Şurâ-yı Bahriye de yeniden teşkil olunarak vazifesi şu şekilde belirtilmiştir:¹¹¹

“Dairelerce hazırlanan ve tertib olunup makamı nezaretten havale edilecek olan nizamât ve kavânîn ve teşkilâti bahriye layihalarını ve tecdiden inşâ ve tesisi icab eden fabrika ve tersane ve mektepler misüllü müessesât planlarını veya tekliflerini ve bin lirayı bulan tamirat, tadilat ve ilavatın planlarıyla keşfiyatını ve dair-i aidesince gösterilecek lüzum üzerine mübayaâ ve tedariki icab eden cephane ve mühimmât ve eslehenin cins ve mikdarını ve sureti tedavilerini ve donanma kumandanı ile bilcümle kumandanların ve zırhlı ve kruvazör süvarilerinin nasb ve tayini zimminda daire-i aidesi tarafından vukubulacak maruzatı ve mübayaâ ve siparişi muktezi görülen büyük ve küçük sefâin-i harbiye ve tarassudiye müteallik

¹¹⁰ Ali Haydar Emir, *a.g.e.*, s.32-33.

¹¹¹ Ali Haydar Emir, *a.g.e.*, s.42.

ve devâir-i bahriyenin selahiyeti haricinde olarak tahdis edebilecek ve makam-ı nezaretten havale kılınacak hususat-ı mühimme ve sevkaledeyi tedkik etmek.”

Amiral Gamble’ın projesinde Şurâ-yı Bahriye kalkmasına rağmen Amiral Williams zamanında yeniden teşkil edilmiştir. Projeye göre daireler Bahriye Nazırına karşı sorumlu oluyordu. Müsteşar, nazır müşaviri ve hukuk müşaviri bu dairelerin dışında Bahriye Nazırına bağlıydılar. Daire başkanları daireler arası koordinasyonu kendileri yapmak zorunda kalmışlardır. Gamble’ın projesi ile II. Abdülhamid dönemi Bahriye teşkilâtı birçok komisyon, kalem ve şube önce dört sonra da iki daire daha eklenerek, altı daire içinde toplanmıştır. Eklenen beşinci ve altıncı daireler diğer dört dairenin içindeki bazı vazifelerin bu iki daireye kaydırılması ile ortaya çıktıından, diğerleri kadar öneme haiz değildi. Bu altı dairenin dışında müstakil daire ve şubelerde bulunmaktaydı. II. Abdülhamid dönemindeki Bahriye sistemi terk edilerek İngiliz bahriye sistemi kabul edilmiş oluyordu.

Ancak Gamble’ın projesi uzun süre yürürlüğe tam olarak geçmemiş, bu nedenle resmi kaynaklarda proje adıyla anılmıştır.¹¹² Gambel’ın getirdiği sistem düzeltilerek Amiral Williams’ın memuriyeti süresince (mayıs 1910 – Şubat 1911) yürürlükte kalmıştır. Amiral Limpus zamanında ve ondan sonra ise Amiral Gambel’ın teklifi küçük değişikliklerle genelde uygulanmıştır. Gamble’ın teklif ettiği projedeki daireler ve alt şubeleri şöyledi:¹¹³

- Birinci Daire (Deniz Kurmay Başkanlığı: Erkân-ı Harbiye) Şubeleri:**¹¹⁴
- İstihbarat
 - İstihzarât (Harekât ve Planlama)
 - Sevkîyat (Ulaşım)
 - İşarât (Muhabere)
 - Kütüphane

¹¹² *Mecmua-yı Seneviye-i Bahriye (M.S.B.)*, Bahriye Matbaası, İstanbul, sene 1333, s.5

¹¹³ T.S.K., C.III, Kısım VI, s.475-476.

¹¹⁴ Bu daireye bağlı subayların daha ziyade harekât ve diğer ihtisas branşlarının uzmanları olup kendilerine bahriye erkân-ı harp zabiti(kurmay subay) denmekteydi. Bu subaylar kurmaylık belirtisi olarak göğüslerinin sağ tarafına sarı sırma kordon ve rütbe şeritlerindeki kros üzerine küçük bir çipa ile

yıldız takarlardı (bkz., Enver Toprak, *Deniz Harp Akademesi Tarihçesi*, Deniz Harp Akademisi Yay., İstanbul, 1964, s.1).

- Harita
- İmtihan
- Kuyudat (Bahriye Nazırı emirleri, dergiler, salnameler)

İkinci Daire (Personel: Mürettebat)Şubeleri:

-Zabitan (subay) duhulu (deniz kuvvetlerine giriş), tedyis ve öğrenci sınavları.

- Subay atanması, tayin, terfi ve emeklilik işleri.
- Efradın (Erat) duhul, talim ve imtihanları (Askere alma, eğitim ve sınavları).
- Efradın intihap, tayin ve gemilerin eratlar dağıtımları (Askerin seçimi, atanması ve gemilerin kadrolarını doldurmak).

Üçüncü Daire (Materyal) Şubeleri:

- Sefain-i cedidenin (yeni gemilerin) tekne tarifnameleri, inşâ mukaveleleri ve imaline bakma.
- İnşâ olunmuş gemilerin tamirat, tamiratın keşfi ve tahmini, gemilerin havuza alınması, tecrübeşi ve sair işleri (yapılmış gemilerin onarımı, onarım işlerinin keşfi, havuz ve onarım sonu tecrübeleri).
- Yeni gemilerin makine tarifnamesi, mukaveleleri ve imaline bakma.
- İnşa olunmuş gemilerin makinelerinin tamirat ve tecrübeşi.
- Tersane memur ve işçileri.
- Topçuluk kısmı.
- Torpido kısmı.
- Masarifâtın umumi hesabiye kısmı (harcamaların genel hesap işleri: Bütçe).
- İmalât.
- Köprüler.

Dördüncü daire (Levazım-İkmal) Şubeleri:

- Mukavele ve levazım.
- Kömür (Dağıtım işleri).
- Muhasebe.
- Yoklama.
- Eratın müddeti hizmet ve tescili (Hizmet süresi ve sicillemesi).
- Sıhhiye.
- Kumanya.
- Eimme (İmamlar: Din işleri).

Bu yeni teşkilât Cemal Paşa dönemindeki birkaç değişikliğin dışında Bahriye Vekâleti'nin kaldırıldığı 1928 yılına kadar devam etmiştir. Bu planlamayla İtalya, Balkan ve I. Dünya Savaşlarına girilmiştir. Bazı deniz harp tarihçilerine göre bu şeitin büyük sakıncaları olmuştur. Bu sakınca, savaş sonunda harekâti inceleme ve ders alma kurulunun toplattırılmamasıdır. Bundan dolayı da denizcilik tarihine ait önemli bilgiler gizli kalmıştır.¹¹⁵

Amiral Gamble'ın getirdiği bu yeni proje, 1328 yılına ait Salname-i Bahri'de oldukça geniş ve tafsiliıyla açıklanmıştır. 18. tertip salname (1912)'deki "Bahriye-i Sahane" başlıklı yazda, Meşrutiyetin ilanından beri Bahriye teşkilâtında bir çok değişiklikler yapıldığı, dört yıllık tecrübe neticesi ihtiyaca uygun değişiklikleri kapsayan yeni bir tasarıının incelenmekte olduğu belirtilmiş ve Bahriye teşkilâti; nezaret makamı, müsteşarlık, Şûra-yı Âli Bahri, Umur-ı Bahriye Müşavirliği ve Donanma Komutanlığı, askerî ve mülkî kısımlar olarak gösterilmiştir. Salnameda esas bahriye teşkilâti, askerî ve mülkî kısım diye ikiye ayrılmıştır. Bu kısımlar şöyledir:

A. Bahriye Askerî Kısımları

1. Birinci Daire¹¹⁶

¹¹⁵ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 232.

¹¹⁶ S.B., sene 1328, s.28-30.

Bu daire önceden mevcut olan Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesinin vazifesini yerine getirmek üzere oluşturulmuştur. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye reisinin başlıca vazifesi çeşitli şartlar altında yabancı devletlerle meydana gelebilecek harpler için askeri hazırlık planları ve harekât programları hazırlamaktı. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi, Harbiye Nezareti'nin ilgili şubeleri ve Donanma Kumandaniyla işbirliği yapar; çeşitli hizmetlere memur edilmiş olan gemilerin hareketine ait tahriratları ve bütün manevra ve talimlerle ilgili raporları alıp tetkik eder ve bu raporunu Bahriye Nazırı'na takdim ederdi. Faal filoya ait gemilerin tamiratında Üçüncü Daire ile birlikte çalışır ve bu gemiler hakkında Üçüncü Daireyi bilgilendirirdi. Bundan başka Dördüncü Dairenin levazım tedariki konusunda gereken tedbirleri alabilmesi için talimler hakkında bu daireye bilgi verirdi.¹¹⁷ Birinci Daire, Reis Vekili Sadık Bey (korvet kaptanı) ve bir mümeyyiz sâlis tarafından idare edilmekteydi.¹¹⁸

Birinci Dairenin kısım ve şubeleri söyleydi.

İstihbârât ve İstihzârât kısmı: Bu kısımdaki şubeler şunlardı.

Birinci Şube (İstihbârât-ı Bahriye): Yabancı devletlerin bahriye kuvvetlerini, bütçelerini ve bahriye yeniliklerini takip; donanmalarının manevralarını tedkik; Avrupa'ya gönderilecek talebeyi seçme ve ataşelerle haberleşme vazifesiyle mükellefti. Müdür (korvet kaptanı) ve iki azadan ibaretti.

İkinci Şube(İstihzârât-ı Harbiye): Donanma programının uygulanmasını takip, inşaat-ı bahriye fabrikalarıyla haberleşme, filo seferleri düzenleme, harb teşkilâtı raporlarını tedkik ve tatbikatı için hazırlama, harekât ve işaret nüktelerinin tayini ile bunlara gereken levazımın hazırlanması ve haberleşmenin temini işlemleriyle vazifeliydi. Müdür ve iki azadan ibaretti.

Üçüncü Şube (Sevkiyât-ı Askeriye): Bahriye ticaretinin korunması ile askerî ulaşım ve nakliyatla ilgili bütün işlemler ve haberleşmeler bu şubeye havale edilmiştir. Özellikle I.Dünya Savaşı sırasında Türk askerlerinin İstanbul'dan Trabzon'a naklinde ve yabancı gemilerin takibinde önemli vazifeler görmüştür. Müdür ve iki azadan ibaretti.

¹¹⁷ M.S.B., sene 1333, s.6-8.

¹¹⁸ S.D.A.O., sene 1328, s.334.

Dördüncü Şube: İşârât ve teşrifât-ı Bahriye ve işaret memurlarının seçilmesi işlemlerinden sorumluydu. Müdür ve iki azadan ibaretti.

Seyr-i sefâin Kısımları(Denizyolları)

Beşinci Şube: Seyr-i sefâin ve fenerler işlemleri, Seyr-i sefâin memurlarıyla tüccar kaptanlarının imtihani, pusulaların tashihi, kronometrelerin ayarı ve muhafazası ve barometrelerin mukayesesesi ile sorumluydu. Seyr-i sefâin yedek kadrosu da bu şubeye bağlıydı. Müdür ve dört azadan ibaretti.

Altıncı Şube: Bahriye haritalarını tutma, seyir işaretlerini kurma ve seyr-i sefâin ile ilgili eserleri tercüme etme, seyir raporlarının, yemek ödeneği cedvellerinin muhasebelerinde kayıtlı evrakin tetkiki, harçrahalar için mesafe ve kanal ücretlerinin tayini bu şubeye havale edilmişti. Müdür ve dört azadan ibaretti.

Yedinci Şube: Birinci daire şubesinin maaş, muayene ve kırtasiye işlemlerinden sorumluydu. Müdür ve iki azadan ibaretti.

Sekizinci Şube (Ceride kısmı): Ceride ve bahriye mecmualarının resmi yazı işleri ve salname-i bahrî tertibinden sorumluydu. Müdür ve dört azadan ibaretti.

Torpido Kısımları: Müdür (korvet kaptanı), şube müdüru ve 12 azadan ibaretti. İki subesi vardı.

Seyyar Torpido Şubesi: Torpidolar ve levazımının tedarik edilmesi, hazırlanması ve siparişleriyle; zabitlerinin atama ve tayiniyle ilgili bütün emir, işlem ve tedrisatla istigal ederdi.

Sabit Torpido Şubesi: Torpido fabrika ve mağazası ile yapılacak istasyonda bu kısma bağlıydı.

Tedrisât-ı Bahriye Müdürlüğü: Mekteb-i Bahriye ve mekteb gemisi talebesiyle donanmadaki mühendislerin, zabitan, ihtisas, gedikli küçük zabit mekteplerinin idare ve tedrisat emirlerine bakma, programlarını düzenleme, imtihanlarına bakma, diplomalarını düzenleme ve verme, heyet-i tedrisiyeyi seçme, mekteb binalarının inşaat ve tamiratına ait raporlarla ile eğitim yılı sonunda bir senelik durum ve neticeleri hakkında raporların düzenlenmesinden sorumluydu. Bu müdüriyetin idari

teşkilâtında Tedrisat Müfettişi Sermed Bey, Tedrisat Şubesi Müdürü İbrahim Aşkı Bey ve birde azası vardı.¹¹⁹

Telsiz ve telgraf şubesi: Müdür ve üç azadan ibaretti.

Evrak Şubesi: Dairenin evrak işlemleriyle uğraşırdı.

2-İkinci Daire¹²⁰

Bu daire Bahriye'nin personel işlerini yerine getirmek üzere teşkil olunmuştur. Çeşitli bölmelere ayrılmıştır. Bir reis (Mümtaz Bey: korvet kaptanı) ve muavinden ibaretti.

Birinci Şube: Zabitanın atama, tayin, sicil ve mahkum zabitanın tevkif ve tahliye işlemlerinin yerine getirirdi. Müdür ve bir azadan ibaretti.

İkinci Şube: Tamirat ve levazımı saireye ait raporları işleme koyma, borçtan başka konular için başvuranlara belge verirdi. Müdür ve iki azadan ibaretti.

Üçüncü Şube: Efradın terfi işlemleri ile kadroları ve sefâine aid levazimat raporlarının işlemlerini yerine getirirdi. Müdür ve iki azadan ibaretti.

Dördüncü Şube: Efradın künje ve nakil işeri, günlüklerinin kayıtları, efrad tarafından verilen emanetlere bakma, efrada mezuniyet tezkireleri düzenleme ile vazifeliydi. Müdür ve üç azadan ibaretti.

Beşinci Şube: İstibotlar ile tersane ve donanma hizmetinde kullanılan römorkörleri sevk ve idare, erzak ve diğer levazımı sevk ve idarede mevcut askerin büyük zabitliği vazifesini yerine getirirdi. Daire işlerinden gece vakti ifası icab edenleri nöbetleserek yerine getirmekle mükellefti. Müdür ve beş azadan ibaretti.

Efrad-ı Cedide Mektebi: Bahriye'ye gönderilen kara neferlerinin talimi ve bahriyenin çeşitli sınıflarına ait ilmi öğretmekle mükellefti. Beş güverte, bir ateşçi bölüğüyle telsiz telgraf, borazan, vardabandra ve sıhhiye sınıflarından oluşturmaktaydı.

Neferât-ı Cedide Sevk Memurluğu: Efrad-ı cedidenin dağıtım ve ulaşım işlemleri yerine getirirdi.

¹¹⁹ S.D.A.O., sene 1328, s.336.

¹²⁰ S.B., sene 1328, s.30-33.

İnzibât-ı Harici Memurluğu: Askeriyeye mensup olanların hareketlerin talimat gereğince askeri heyetlerin gerektirdiği tedbirleri alma, zabıtaya yardım etme, taşraya giden ve taşradan gelen zabitanın isimleriyle ikametgâhlarını kaydetme, Bahriye Dairesinden yazılan kağıt ve evrakları diğer dairelere ulaştırma, merasim günlerinde inzibat vazifesi yapma ve şahit oldukları bütün vakaları rapor etmekle vazifeliydi.

İnzibat Dahili Memurluğu: Harici inzibat dairesine istenilen vasıfları taşıyan memur yetiştirirdi.

Merkez Sefinesi: Zırhlı Necm-i Şevket merkez sefinesi kabul edilmişti. Donanma ve diğer mevkilere sevk edilecek bütün efradın gerekli işlemleri yerine getirilirdi.

Bahriye İtfaiye ve Muhafaza Bölükleri Memuriyeti: Beş bölüm askerden ibaret olup, Tersane ve Bahriye dairelerinin iç ve dış itfaiye vazifesini ifa ederdi.

Dalgıç Bölüğü: Her açılıp kapandıkça, havuz kapaklarının vaziyetlerini ve havuz dahilinde gemilerin tezgahlara oturup oturmadıklarını ve icap eden yerlere konacak denizaltı torpillerini muayene, gemi pervanelerini dolaşan halattan kurtarma, süzgeçleri kontrol etme, batmış gemi ve devlete ait eşyayı çıkarma ve donanmada bulunan dalgıç makinelerini kullanabilecek efradı yetiştirmek ile yükümlüydi.

Bahriye Tevkifhane ve Hapishanesi: Hüküm giymiş zabitanın tevkif işlemleri bulunduğu mahalde, efradın ise Camialtı Hapishanesinde yerine getirilirdi.

3. Üçüncü Daire¹²¹ (Tersane Âmire Memuriyeti)

Bu daire II. Abdülhamid dönemi Bahriye teşkilâtındaki Tersane Âmire Memuriyetiyle, fabrikalar müdürüyeti, havuzlar idaresi, imalât ve sonradan teşkil edilen müfettişlik dairesi ile tedkik, levazım ve amele sandığı idaresinden oluşmaktadır. Bu daire, bazı kalem ve müdürlüklerden sonra üç kısma ayrılmıştır. İdari yapısı, reis vekili (korvet kaptanı), muavin, umur-ı tahririye (yazı işleri) memuru, muhasebât kısmı mümeyyiz evveli ve sâlisi, gayr-ı mamul anbarı mümeyyizi ve elbise anbarı mümeyyizinden ibaretti.¹²²

Tahrirat Kalemi: Dairenin evrak ve yazı işleriyle ilgilenirdi.

¹²¹ S.B., sene 1328, s.33-38.

¹²² S.D.A.O., sene 1328, s.339.

Muhasebe Kalemi: Bütün fabrika, anbar, mağaza ve donanma için ithalat, ihracat, imalât ve diğer ihtiyaçların kayıtlı makbuzlarına, vezneden çıkarılanlarına, amele ücretine ait aylık ve yıllık dengelerini düzenleme; nezaret-i celile muhasebesine verilecek ve demirbaş kayıtlarıyla dairenin kısımları ve şubelerinden verilecek hesaplara dayanarak dairenin umumi bütçesini düzenleme, amele yoklamasıyla hesaplar ve borç ödemeler gibi işlemlerin geneline bakmakla mükellefti.

İdare Müdüriyeti: Ticaret gemilerinin köprülerden girip çıkıştı için ruhsat varakası verir; Haliç içinde özel定制miş iskelelere giren ve muayene süresinden fazla kalıp kalmadıklarını, yasak eşyalar bulunup bulunmadığını teftiş ve muayene ederdi. Harp gemilerinin tamiratını süratlendirmek maksadıyla başlangıç ve sonuç tamir tarihlerini kaydederdi. İrgat işçilerini Tir Güverte¹²³ Müdürlüğü aracılığıyla icap eden hizmetlere sevk ederdi. Bundan başka Haliç'i molozdan ve sahilindeki arazinin tecavüzlerinden muhafaza ve Üçüncü Dairenin inzibat dahiliyesi ve idare-i umur-ı askeriyesi ile sorumluydu.

Tedkik Levazım Komisyonu: Donanma ve Bahriye mevkilerine verilecek her türlü eşyanın keyfiyet ve kemmiyetine ait araştırmayı yapardı.

Tersane Müfettişliği: Tersane ve havuzlar dahilinde mevcut bütün fabrika, mağaza ve anbarlar ile imalât ve tamiratı teftiş, takip ve işçilerin özgürce çalışıp çalışmadıklarını araştırırıdı. Donanma ve diğer mevkilere sevk olunacak eşya ile dışarı satılan hurda eşyayı israfından muhafaza etmek, birtakım kazaları önlemek, özel izinle tersaneyi gezecek yerli ve yabancılara kılavuzluk ile mükellefti.

Amele Sandığı Müdürlüğü: Tersane işçilerinin emeklilik maaşlarını nizamname gereğince tahsis ve dağıtma ile vazifeliydi.

4. Dördüncü Daire¹²⁴

Bu daire Levazım işlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş, ancak daireye sonradan bazı görevler eklenmiştir. Bir reisiyle bir muavini vardı. Muavin üçüncü

¹²³ Tir-i Güverte: Tezgah tutarak, yapılması icap eden ağır armadorlukları yapan ve ana armaları saymak ve donatmak gibi işlerle uğraşan bir sınıf erbacı sanattır (Gürçay, a.g.e., s.382).

¹²⁴ S.B., sene 1328, s.38-39.

şubenin de müdürüydü. Bütün şubeler müdür ve azalar tarafından idare edilmekteydi.¹²⁵

Birinci Şube: Kalem işleriyle uğraşırdı.

İkinci Şube: Satın alma işleri ile uğraşırdı.

Üçüncü Şube : Altı masaya ayrılmıştı.

Birinci masa : Güverte levazım işleri ile uğraşırdı.

İkinci masa : Top ve torpido levazım işleri ile uğraşırdı.

Üçüncü masa : Makine ve elektrik işleri ile uğraşırdı.

Dördüncü masa: Eczayı tıbbiye işleri uğraşırdı.

Beşinci masa: Kara ve deniz marangozhane levazım işleri ile uğraşırdı.

Altıncı masa: Elbise ve mefrusat levazım işleri uğraşırdı. Gayrimamül eşya ve lokanta araçları anbarıyla kereste, elbise tevzii ambarları, elbise ameliyathanesi ve evrak-ı matbu memurluğu bu şubeye bağlıydı.

Dördüncü Şube: Maden, makine yağı, gaz ve donanma için su alınması işleriyle mükellefti. Maden kömürü anbarı da bu şubeye bağlıdı.

Beşinci Şube: Erzak, şır, meşe kömürü ve sebze anbarlarıyla Tevzi-i Muayenât Komisyonu ve merkez, Fatih, Ortaköy, Üsküdar, Kadıköy ve Heybeliada mezbahaları ve merkez, Cibali, Kuzguncuk, Kirç burnu ve Heybeliada fırınları bu şubeye bağlıydı.

Altıncı Şube: Zabitan, efrad ve eşyanın taşraya sevki işlemleriyle ile ilgiliydi.

Yedinci Şube: İki kısımdı.

Birinci Kısım (İstihzârât): Resim, keşifhane ve şartnamelerin düzeni ile ilgiliydi.

İkinci Kısım(İştigâlât): İşçiler ve işlerin emniyet, idare ve teftişinden sorumluydu.¹²⁶

Sekizinci Şube: Kaldırılmıştı.

¹²⁵ S.D.A.O., sene 1328, s.340.

¹²⁶ Bu daire için İngiltere'den bir mühendis getirilmişti.

Dokuzuncu Şube (Mukannen ve Demirbaş Komisyonu): Lazime pusulalarıyla dışardan satın alınacak eşya raporlarını tetkik ederek, kanundan fazla verilmemesine, lüzumsuz eşya alınmamasına, gemi ve mevkilerdeki demirbaş eşya kayıtlarına memurdu.

Onuncu Şube (Muayene ve Kontrol): Alınan bütün eşya ve levazımın muayenesiyle, numune ve sözleşmelerine uygun olup olmadığını kontrol göreviyle vazifeliydi.

5. Beşinci Daire¹²⁷

Bu daire güverte, çarkçı, inşaiye ve küttâb zabitanının, terfi, kıdem, sicil, künye, tayin, memuriyet ve kadrolarının düzeni işleriyle ilgilenirdi. Reis ve muavini vardı. İki şubeden oluşmakta, şubeler de müdürler tarafından idare edilmektedir. Bu daire Gamble'in projesinde bulunmamasına rağmen sonradan yapılan düzenlemelerle ortaya çıkmıştır.

Birinci Şube: Güverte subaylarına (zabitan) ait bütün işlemler ve sıhhiye zabitanının yalnız kayıt işlemleri bu şubede yapılmaktaydı.

İkinci Şube: Çarkçı, inşaiye ve küttâb zabitanıyla ilgili işlemler yapılmıştır.

6. Altıncı Daire¹²⁸

Bu daire eskiden mevcut olan silahlar ve Mühimmât-ı Harbiye Memuriyeti ile Topçu Komisyonu görevlerini genişletilmiş bir şekilde yerine getirmek üzere kurulmuştur. Üç şubesi vardı ve bu şubeler de müdürler tarafından idare edilmektedir.

Birinci Şube:

1-Harbiye silahları levazım anbarı.

a-Hafif silahlar ve mermiyat.

b-Top levazımı.

2-Harp silahları muayene ve teftisi.

3-Harp silahları tamirat fabrikası.

¹²⁷ S.B., sene 1328, s.40.

¹²⁸ S.B., sene 1328, s.40.

a-Tersim kısmı.¹²⁹

b-Tamir kısmı.

4-Tarifname ve kayıt işlerinin tertip ve hazırlanması.

ikinci şube:

1-Kitap ve risale düzenleme işleri.

2-Sahil ve donanmadaki topçuların talim ve tedrisi.

Üçüncü Şube:

1-Cephane kayıtları.

2-Cephanelik.

a-Fişekhane kısmı.

b-Cephane kısmı.

3-Cephanelerin muayene ve kimyevi tecrübeleri.

Yukarıda açıklanan dairelerin dışında bazı müstakil daire ve şubelerde vardı. Bunlar yine 1328 yılına ait Salname-i Bahriye'ye göre verilecektir. Bu şube ve daireler söyledir: ¹³⁰

7. Müstakil Daire ve Şubeler

Muhakemât Dairesi: Divan-ı Harbler tarafından başlangıçta verilen hükümler hakkında temyiz araştırması yapardı. Reisi (visamiral), müddeiumumîliği ve heyet-i kalemiyesi vardı. Üç şubeden oluşur, şubelerin müdür ve azaları bulunurdu.

Divan-ı Harb Dairesi : Bahriye subay ve erleri hakkında hüküm verirdi. Mütdei umumîliği, heyet-i kalemiyesi, reisi (liva amiral) ve azaları vardı.

Heyet-i Tahkikiye: Kanuna aykırı harekette bulunan zabitan hakkında, Divan-ı Harb-i Daimice mahkeme altına alınmadan önce araştırılmasına memurdu. Bir reis ve dört azadan oluşurdu.

Mübaayat Komisyonu: Bütün levazımın (cephane-mühimmat) satın alınmasından sorumluydu. Bir reis ve beş azadan oluşurdu.

¹²⁹ Silah resimlerinin yapıldığı kısımdır.

¹³⁰ S.B., sene 1328, s.41-43.

Sıhhiye Dairesi: Bu daire, memurların sicil, kıdem, tip ve sağlık bilgisine ait işleri incelerdi. Levazımı sıhhiyeye ait tıbbi eczalar ve hastanelerin düzeninden sorumluydu. İki şubeden oluşmaktadır. Muayene ve Teftişi İnsani Komisyonu ile Bahriye Merkez Hastanesi bu daireye bağlıydı.¹³¹

Liman Dairesi: Bir reis ve muavini vardı. Bu daireye bağlı olanlar şunlardır.

- a) **Kaptanlar:** Liman düzen ve emniyetiyle ilgili nizamaat-ı talimat nizamnamelerinin yürürlükte olanları ile limanla ilgili bütün emir ve işler için geceli gündüzlü nöbetleşe meşgul olan bir heyetti.
- b) **İstatistik Kalemi Heyeti:** Şirket ve gemi cinslerine atı mecmuaların tertip ve neşrinden sorumluydu.
- c) **Şehir Emaneti Memuru:** Köprülerden giren çıkan gemilerden rüsum (vergi, gümrük vergisi) tahsil eden bir memuriyetti.
- d) **Dava Kalemi:** Liman davalarıyla uğraşırdı.
- e) **Rusumat Kalemi:** Liman rüsumu işleriyle uğraşırdı.
- f) **Tahrirat Kalemi:** Limana ait yazı işleri ile uğraşırdı.
- g) **Evrak Kalemi:** Evrak işleriyle uğraşırdı.
- h) **Muhasebe Kalemi:** Hesap işleri ile uğraşırdı.
- i) **Tercümanlık:** Diğer dillerden eserlerin tercumesiyle uğraşırdı.
- k) **Kayıkcılar Kalemi:** Limana bağlı küçük vasıtaların aylık izinlerini düzenleme ve çavuşları aracılığıyla vergileri tahsil ederek liman veznesine teslim ile görevliydi.
- l) **Tahlisiye Kalemi:** Tahlisiye idaresiyle ilgili vergileri tutma ve hesap işlerine memurdu.
- m) **Askeriye Kalemi:** Dersaadet liman dairesiyle ilgili subay ve askerin maaşları ve hesap işleriyle görevliydi.

Mekteb-i Bahriye: Kumandan Sermed Bey, müdür, ders naziri ve sertabipten oluşmaktadır.

¹³¹ S.D.A.O., sene 1328, s.348-349.

Çarkçı Ameliyat Mektebi: Müdürü ve ders nazırı vardı. Bu mektebin devamına lüzum görülmemiş ve bu yıla kadar (1328) beş altı yıl öğrenci alınmamıştı. Mevcut öğrenciler mezun olduktan sonra tersane fabrikalarıyla donanmaya çarkçı işçisi yetiştirmek üzere gedikli mektebi açılması düşünülmektedir.

Bahriye Matbaası: Muvazzaf hattatı, muhasebe kalemi ile makine dairesi ve mamul ve gayrimamul anbarları vardı. Tipograf, litograf, transport, çinkograf, fotoğraf ve bakır üzerine bahri haritaların basılması, harf ve dökümünden sorumluydu. Bir müdür tarafından idare olunurdu.

Bahriye Müze Kütüphanesi: Eski silah ve bahriye eşyalarını ihtiva eden bir müze ile epeyce mühim eserlerden oluşan bir kütüphaneydi. Bir müdür tarafından idare olunurdu.

Tahsilât Komisyonu: Bahriye dairesinin gerek diğer dairelerde ve gerek şahıslar zimmetinde olan alacakları tahsil ve tüccarın depozito akçelerini tutarak, maliye hazinesine teslim ederdi.

Merkezi Daireler ve Askeriye Muhasebe Memurluğu: İstanbul'da bulunan daireler ve askeri mevkilerin hesap işleriyle uğraşırdı.

Muhallefat-ı Askeriye Müdürlüğü: Subay ve erlerden vefat edenlerin mirasını muhafaza ederek, gerçek varislerine teslim ile mükellefti.

Daire Müdürlüğü: Bahriye dairesi eşya ve mefruatının muhafazasıyla gerekenlerin tamir ve yenilenmesine özen göstermek; dairenin temizliğine bakmak ve demirbaş defteri tutmak ile mükellefti.

Sipariş ve Nafaka Memurluğu: Tevkif edilen zabitanın mahkum lehlerine verilecek nafaka akçesini ve taşrada bulunanların ailelerine terk ettikleri sipariş maaşını dağıtmakla mükellefti.

Telgraf ve Telefon: Bahriye dairesinin dahili ve harici telgraf ve telefon muhasebesine memurdu. Okmeydanı'ndaki telsiz telgraf istasyonu telefonla buraya bağlı olduğu için mezkur istasyonun daire ile haberleşmesine aracılık ederdi.

Yukarıdakilere ilaveten 1328 yılına ait Salname-i Devlet'te müstakil daireler içinde şunlar gösterilmektedir.¹³² Fabrikalar Müdürlüğü, İnşaat-ı Bahriye Müdürlüğü, Fabrikalar Komisyonu, Muhasebe Kalemi, Muhaberât-ı Umumiye Kalemi, Evrak Kalemi, Tercüme ve Tahriratı Ecnebiye Kalemi, Yoklama Kalemi, Hukuk Müşavirliği, Tevzi-i Muayenât Komisyonu, Küttâb Komisyonu, Bahriye Efrad-ı Cedide Mektebi, Fen Müşaviri maiyeti ve komodorluklar. Ancak Bahriye Salnamesi'nde bunlar mülkiye kısmında gösterilmektedir. Komodorluklar ve rütbeleri ise şöyledir.

- Basra Komodoru: Kalyon Kaptan
- İzmir Komodoru: Kalyon Kaptan
- İskodra Komodoru: Fırkateyn Kaptan
- Preveze Komodoru: Korvet Kaptan
- Selanik Komodoru: Korvet Kaptan
- Trablusgarb Komodoru: Korvet kaptan
- Bahrî Ahmer Komodoru: Korvet Kaptan

B. Bahriye Mülki Kısımları¹³³

Askerî daire ve şubelerde görevli olan bir çok memur, mülkiyede de görevliydi. Bu da memurların daha çok işe istigal etmesi demekti. Sadece memurun-i mülkiyeden ibaret olan kısmı, bir hukuk müşavirliği ile üç müdüriyete taksim edilmişti. Mülki kısmın daire ve kalemleri şöyledi:

1. Muhaberât-ı Umumiye Dairesi

Bahriye Nezareti'nin Türk ve yabancı lisانlarıyla olan haberleşme ve evrak işlemi bu dairede yerine getiriliirdi. Üç kalemden oluşurdu. Bunlar; Tahrirât, Evrak ve Tercüme, Muharerat-ı Ecnebiye Kalemidir.

¹³² S.D.A.O., sene 1328, s.354.

¹³³ S.B., sene 1328, s.44-46.

2. Muhasebe Kalemi

Muhasebe müdüriyetinin idaresi altında bulunan bu kalemin genel işlerini idare etmek için bir müdür ve mümeyyiz evveli vardı. Bu kalemin işlem itibariyle kısımları şöyledi: Masarifât-ı merkeziye işlemi, tahrirat işlemi, taşra işlemi, mühimme işlemi, vâridat işlemi, bütçe kayıt işlemi, vezne işlemi, evrak işlemi ve mu'temedlik işlemidir.

3. Yoklama Kalemi

Bu kalem bir müdür idaresindeydi. Genel işlemlerinde bir mümeyyiz sâni bulunurdu. İşlem kısımları şöyledi:

Merkez ve taşra maaşları, merkez ve taşra muayenâti işlemi, zabitanın künye ve katiplerin sicil işlemi, bütün zabitan ve katiplerin emeklilik işlemi, taşra ve İstanbul hesap kısmı, havale ve evrak işlemiydi.

4. Hukuk Müşavirliği

Nezaretle ilgili kanunî işlemler ile satın almaların mukavele ve sözleşmelerini düzenleme; nezaretin aleyhindeki davayı takip ve müdafaa ile sorumluydu.

5. Küttâb Komisyonu

Reisler kaleminden oluşan bir heyetti. Kâtiplerin atama, tayin ve düzeniyle iştigal etmek üzere lüzumu halinde toplanırı.

C. Bahriye Rütbelerinde Meydana Gelen Değişiklikler

1912 yılında yeni rütbeler konmadan önce bahriye rütbeleri yukarıdan aşağıya doğru şu şekildeydi:¹³⁴

Birinci Feriklik, Feriklik, Mirlivalık, Miralaylık, Kaymakamlık, Binbaşılık, Alay Eminiliği, Alay Kâtipleri, Tabur Kâtipleri, Kâtip Muavinliği, Kolağalık, Sol Kolağalık, Yüzbaşılık, Yüzbaşı Vekilliği, Mülazım Evvellik, Mülazım Sânilik, Silah Endazlık.

¹³⁴ S.B., sene 1328, s.308.

Bahriye dairesince askerî kâtiplerin ikinci sınıfına kadar her rütbesi için dört sene kıdem kabul edilmiştir. İleriki sayfalarda 1912, 1914, 1915-1916 ve 1918 yılıyla ilgili tablolarla eski ve yeni rütbeler karşılaştırılarak, hangi rütbelerin zamanla değiştiği ve hangi rütbeleri kaç kişinin taşıdığı anlaşılmış olacaktır.

1328 (1912) yılına göre çarkçı rütbelerinin yeni ünvanları şöyledi:¹³⁵

Tablo 9
Çarkçı Rütbelerinin Yeni Ünvanları (1912)

Eski Rütbe unvanları	Muzika	Sanayi Zabitam	Eimme Zabitam	Küttâb Zabitam	Sıhhiye Zabitam -Eczacı-	Sıhhiye Zabitam -Tabip-	İşsaiye Zabitam	Çarkçı Zabitam Bey	Güverte Zabitam
Müşir									Büyük Amiral Paşa
Birinci Ferik									Amiral Paşa
Ferik						Ferik Tabib Paşa			Vis-amiral Paşa
Liva						Liva Tabib Paşa	İşsaiye Mühendisi ¹³⁶ Paşa	Donanma Çarkçısı Paşa	Liva Amiral Paşa
Mir-alay					Donanma Kâtibi Bey	Kalyon Tabibi Bey	Birinci Sınıf İşsaiye Mühendisi Bey	Kalyon Çarkçısı Bey	Kalyon Kapudanı Bey
Kay-makam			Donanma Müfettişi İmam	Birinci Sınıf Kâtib Bey	Birinci Sınıf Eczacı Bey	Firkateyn Tabibi Bey	İkinci Sınıf İşsaiye Mühendisi Bey	Firkateyn Çarkçısı Bey	Firkateyn Kapudanı Bey
Bin-Başı	Muzika Müfettişi	Üçüncü Sınıf Sanayi Zabiti	Birinci Sınıf İmam	İkinci Sınıf Kâtib	İkinci Sınıf Eczacı	Korvet Tabibi	Üçüncü Sınıf İşsaiye Mühendisi Bey	Korvet Çarkçısı	Korvet Kapudanı
Kol-agası	Muzika Reis Evveli	Dördüncü Sınıf Sanayi Zabit Evveli	İkinci Sınıf İmam Evveli	Üçüncü Sınıf Kâtib Evveli	Üçüncü Sınıf Eczacı Evveli	Tabib Muavin Evveli	Dördüncü Sınıf İşsaiye Mühendisi Evveli	Çarkçı Birinci Sınıf Yüzbaşı	Birinci Sınıf Yüzbaşı

¹³⁵ S.B., sene 1328, s. 26.

¹³⁶ Mühendis: Talebelik müddetini (Mekteb-i Bahriye tâhsilini) ikmal ettikten sonra denizde staj gören astegmenlere denirdi. Bunlar rütbe itibarıyle Mülazım-ı sâniye (teğmen) muadildi (bkz., Gürçay, a.g.e., s.302).

Yüzbaşı	Muzıka Reisi	Dördüncü Sınıf Sanayi Zabıti	İkinci Sınıf İمام	Üçüncü Sınıf Kâtibi	Üçüncü Sınıf Eczacı	Tabib Muavini	Dördüncü Sınıf İnsaiye Mühendisi	Çarkçı Yüzbaşı	Yüzbaşı
Mülazım Evvel	Muzıka Muavini	Sanayi Mülazım	Üçüncü Sınıf İمام	Kâtib Muavin Evveli			İnsaiye Mühendisi Mülazım	Çarkçı Mülazım	Mülazım
Mülazım Sâni	Muzıka Mülazım Sâni	Sanayi Mülazım Sâni	Dördüncü Sınıf İمام	Kâtib Muavin Sâni			İnsaiye Mühendisi Mülazım Sâni	Çarkçı Mülazım Sâni	Mülazım Sâni

Yukarıdaki tablodan yola çıkarak II. Abdülhamid dönemi bahriye rütbe unvanlarının isimlerinde önemli değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişiklikte pek tabii ki donanmaya damışman unvanı ile gelen İngiliz Amiral Gamble'in etkisi büyüktür. Yeni rütbe adlarında İngiliz adlarının Türkçe karşılıklarına yer verildiği anlaşılmaktadır.

Bu değişiklikle Müşir, Birinci Ferik, Ferik ve Liva tabirlerinden sonra birer "Amiral" kelimesi ilave edildiği ve Miralay rütbesi "Kalyon Kaptanı"; Kaymakam, "Firkateyn Kaptanı"; Binbaşı, "Korvet Kaptanı" ve Kolağası da "Kıdemli Yüzbaşı" olarak anılmaya başlanmıştır.¹³⁷

1909'da Sağ ve Sol Kolağlıklar, Kolağası olarak değiştirilmiş; 1911 yılı tüzüğü ile belli süreyle tamamlanan Yüzbaşılara da Birinci Sınıf Yüzbaşı denilmiştir. 1914'de Visamiral, Ferik Amiral ve Birinci Sınıf Yüzbaşılarda kıdemli yüzbaşı olmuş ve bu rütbeler Cumhuriyet Deniz Bakanlığı'nın kaldırıldığı 16 Ocak 1928 tarihine kadar devam etmiştir.¹³⁸

Önceki bölümlerde II. Abdülhamid dönemi Bahriye Nezareti'ne bağlı daire, komisyon, şube ve dairelerin adlarını ve buralarda görevli zabitan ve efradın sayısı tablolar halinde verilmiştir. Şimdi de II. Meşrutiyet dönemi yıllarına ait Bahriye Nezareti'ne bağlı birimler ve personel sayıları verilecektir. 1912, 1914, 1915-1916 ve 1918 yıllarına ait *Bahriye Salnameleri*'nden çıkarılan aşağıdaki tablo ile II. Abdülhamid dönemi Bahriye Nezareti'ne Bağlı daire, komisyon, kalem ve subay isimlerinde ne gibi değişiklikler meydana geldiği ortaya konulmuş olacaktır.

¹³⁷ Ahmet Rasim, "Bahriyemizde Rütbe ve Unvanların Tarihi", *Deniz Mecmuası*, Numara:312, Mart 1929, s.152.

¹³⁸ TSK., C.III, s.26.

Tablo 10
Bahriye Sınıf-ı Harb Erkân, Ümerâ ve Memurûn Mülkiyesi Sayıları

	1912-1913 (1328) ¹³⁹	1914 (1330) ¹⁴⁰	1915-1916 (1331- 1332) ¹⁴¹	1918 (1334) ¹⁴²
A)Sınıf-ı Harb Erkân ve Ümerâsı				
Bahriye Nazırı	1	1	1	1
Visamiral Paşalar	3	-	-	-
Liva Amiral Paşalar	3	-	-	-
Umur-ı Bahriye Müşaviri ve Donanma Kumandârı ¹⁴³	1	-	-	-
Ferik Amiral	-	1	-	-
Sınıf-ı Harb Liva Amiral Paşalar	-	-	-	2
Kalyon Kapdanları	13	2	6	9
Fırkateyn Kapdanları	21	12	11	12
Korvet Kapdanları	83	46	79	73
Sınıf-ı Harb Birinci Sınıf Yüzbaşı	244	-	-	-
Sınıf-ı Harb Kıdemli Yüzbaşıları	-	206	157	193
Sınıf-ı Harb Yüzbaşıları	508	425	335	334
Sınıf-ı Harb Mülazim Evvelleri	533	441	267	-

¹³⁹ S.B., sene 1328, 18.defa, s.48-307.

¹⁴⁰ S.B., sene 1330, 19. defa, s.52-309.

¹⁴¹ S.B., sene 1331-1332, 20. defa.

¹⁴² S.B., sene 1334, 22. defa.

¹⁴³ Bu rütbe yalnızca Amiral limpus'a verilmiş hususi bir unvandı. Bkz., S.B., sene 1328, s.48-49.

Sınıf-ı Harb Mülazim Sânileri	61	39	11	-
Sınıf-ı Harb Mülazımları	-	-	-	138
13 Ağustos 1327 Tarihinde Neşet Eden Sınıf-ı Harb Mühendisleri	54	-	-	-
11 Ağustos 1328 Tarihinde Neşet Eden Sınıf-ı Harb Mühendisleri	14	-	-	-
11 Ağustos 1328 Tarihinde Neşet Eden Sınıf-ı Harb Mühendisleri	34	-	-	-
Donanma Çarkçısı Paşalar	1	-	-	-
1329 Senesi Temmuzun Birinci Günü Neşet Eden Efendiler	-	9	-	-
1330 Senesi Temmuzun Birinci Günü Neşet Eden Mühendis Efendiler	-	19	-	-
Sınıf-ı Harb Mühendisleri	-	-	16	-
Kalyon Çarkçıları	1	-	2	2
Fırkateyn çarkçıları	11	5	4	5
Korvet Çarkçıları	50	36	48	44
Çarkçı Birinci Sınıf Yüzbaşıları	234	-	-	-
Çarkçı Kıdemli Yüzbaşıları	-	156	155	191

Çarkçı Yüzbaşları	734	983	341	459
Çarkçı Mülazım Evvelleri	962	315	384	-
Çarkçı Mülazımları	-	-	-	76
Çarkçı Mülazım Sânileri	2	1	1	1
Liva Tabib Paşa	1	-	1	1
Kalyon Tabibleri	5	-	3	4
Firkateyn Tabibleri	11	8	7	6
Korvet Tabibleri	16	20	18	19
Tabib Muavin Evvelleri	26	12	-	-
Tabib Muavinleri	9	16	-	-
Tabib Kıdemli Yüzbaşları	-	-	11	6
Tabib Yüzbaşları	-	-	9	8
Baytar Kolağası	1	-	-	-
Çarkçı Sınıf Eczacılar	1	-	-	-
Korvet Eczacısı	-	-	-	1
İkinci Sınıf Eczacı	-	1	-	-
Üçüncü Sınıf Eczacı Evvelleri	3	1	-	-
Üçüncü Sınıf Eczacılar	4	2	-	2
Eczacı Mülazım Evvelleri	8	25	10	9
Sekizinci Sınıf Cerrahlar	4	-	-	-
Yedinci Sınıf Cerrahlar	5	-	-	-
Altıncı Sınıf Cerrahlar	8	-	-	-
Beşinci Sınıf Cerrahlar	9	-	-	-
Dördüncü Sınıf Cerrahlar	10	-	-	-
Üçüncü Sınıf Cerrahlar	12	-	-	-
İkinci Sınıf Cerrahlar	7	-	-	-
Birinci Sınıf Cerrahlar	7	-	-	-

Üçüncü Sınıf Bilârûtbe	-	-	1	1
Eczacılar				
Dördüncü Sınıf Bilârûtbe	-	-	4	1
Eczacılar				
Beşinci Sınıf Bilârûtbe	-	-	1	1
Eczacılar				
Altıncı Sınıf Bilârûtbe	2	-	2	3
Eczacılar				
Yedinci Sınıf Bilârûtbe	-	-	4	1
Eczacılar				
Sekizinci Sınıf Eczacılar	-	-	1	-
Beşinci Sınıf Eczacılar	8	-	-	-
Dördüncü Sınıf Eczacılar	3	-	-	-
Üçüncü Sınıf Eczacılar	1	-	-	-
İkinci Sınıf Eczacılar	1	-	-	-
Birinci Sınıf Eczacılar	5	-	-	-
İkinci Sınıf Bilârûtbe				
Cerrahlar	-	-	-	1
Üçüncü Sınıf				
Bilârûtbe Cerrahlar	-	-	2	9
Dördüncü Sınıf Bilârûtbe	-	-	10	5
Cerrahlar				
Beşinci Sınıf Bilârûtbe	-	-	7	6
Cerrahlar				
Altıncı Sınıf Bilârûtbe	-	-	6	8
Cerrahlar				
Yedinci Sınıf Bilârûtbe	-	-	5	1
Cerrahlar				
Sekizinci Sınıf Bilârûtbe	-	-	2	-

Cerrahlar				
Birinci Sınıf Bilârütbe	-	-	1	2
Tımarcılar				
İkinci Sınıf Bilârütbe	-	-	11	10
Tımarcılar	-	13	-	-
İkinci Sınıf İnşaiye	2	-	-	-
Mühendisleri				
Üçüncü Sınıf İnşaiye	9	-	-	-
Mühendisleri				
Dördüncü Sınıf İnşaiye	33	-	-	-
Mühendisleri				
İnşaiye Mülazimleri	11	-	-	-
Korvet İnşaiyeleri	-	5	5	8
İnşaiye Kıdemli Yüzbaşları	-	10	9	12
İnşaiye Yüzbaşları	-	15	12	6
İnşaiye Mülazım Evvelleri	-	8	-	-
İnşaiye Mülazimleri	-	-	5	-
Korvet Kâtibleri	-	3	5	6
Kâtib Kıdemli Yüzbaşları	-	-	-	53
Kıdemli Kâtibler	-	35	32	-
Kâtib Yüzbaşilar	-	104	47	58
Kâtib Muavinleri	-	72	-	13
Kâtib Muavin Evvelleri	111	-	41	-
Kâtib Muavin Sânisi	16	16	1	-
Üçüncü Sınıf Kâtib	50	-	-	-
Evvelleri				
Üçüncü Sınıf Kâtibleri	122	-	-	-

Kalyon İmamları¹⁴⁴	-	4	7	13
Fırkateyn İmamları¹⁴⁵	-	13	14	14
Korvet İmamları¹⁴⁶	-	18	13	3
Birinci Sınıf İmamlar	4	-	-	-
İkinci Sınıf İmam Evvelleri	6	-	-	-
İkinci Sınıf İmamları	19	-	-	-
Üçüncü Sınıf İmamları	8	-	-	-
Dördüncü Sınıf İmamları	13	-	-	-
Dördüncü Sınıf Sanayi Zabit Evvelleri	16	-	-	-
Dördüncü Sınıf Sanayi Zabitleri	66	-	-	-
Sanayi Mülazım Evvelleri	27	-	-	-
Sanayi Mülazım Sânileri	5	-	-	-
Üçüncü Sınıf Güverte Gedikli Zabitanı	-	-	-	32
İkinci Sınıf Çarkçı Gedikli Zabitanı	-	-	-	1
Üçüncü Sınıf Çarkçı Gedikli Zabitanı	-	-	-	7
Birinci Sınıf Muzיקה Gedikli Zabitanı	-	-	-	8
İkinci Sınıf Muzיקה Gedikli Zabitanı	-	-	-	5
Üçüncü Sınıf Muzיקה Gedikli Zabitanı	-	-	-	8

¹⁴⁴ Kalyon İmamları 1334'de Kıdemli Yüzbaşıya denk sayılmıştır. Bkz., *S.B.*, sene 1334, s.158-159.

¹⁴⁵ Fırkateyn İmamları 1334'de yüzbaşı rütbesine denk sayılmıştır. Bkz., *S.B.*, sene 1334, s.160-161.

¹⁴⁶ Korvet İmamları 1334'de Mülazım Sâni rütbesine denk sayılmıştır. Bkz., *S.B.*, sene 1334, s.162-163.

Muzıka Reisleri	30	20	9	-
Muzıka Muavinleri	2	-	-	-
Muzıka Mülazım Evvelleri	-	3	1	-
Muzıka Mülazım Sânileri	13	9	9	-
B) Memurîn Mülkiye Kısımları				
Muhaberât-ı Umumiye Dairesi	1	-	-	-
Tahrirat Kalemi	16	-	-	-
Tercüme ve Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi	3	-	-	-
Hazine-i Evrak Kalemi	4	-	-	-
Yoklama kalemi	35	-	-	-
Kalemi Mahsus	-	3	-	-
Şifre Kalemi	-	2	-	-
Tersane Kalemi	-	3	-	-
Evrak-ı Umumiye Kalemi	11	7	-	-
Evrak-ı Umumiye Kalemine Bağlı Arzuhal Şubesi	-	4	-	-
Evrak-ı Umumiye Kalemine Bağlı Mahzen Evrakı Kalemi	-	3	-	-
Hukuk Müşavirliği Kalemi	8	6	-	-
Muhasebe Kalemi	37	27	-	-
Muhasebe Kalemi Muamelât-ı Nakdiye Memurluğu	3	-	-	-

Muhasebe Kalemi Sefâin	-	7	-	-
Muhasebesi Kısmı	-	1	-	-
Muhasebe Kalemi Tahsisat Şubesı	-	1	-	-
Birinci Daire	1	3	-	-
Memur	1	-	-	-
Sıhhiye Dairesi	1	-	-	-
Eczayı Nâriye Anbarı	1	-	-	-
Eczayı Tıbbiye Anbarı	2	-	-	-
İkinci Daire	-	3	-	-
Dördüncü Daire Kalemi	14	-	-	-
Gayrimamul Anbarı	9	-	-	-
Erzak Anbarı	5	-	-	-
Altıncı Daire Kalemi	5	-	-	-
Tevzi-i Muayenât Kalemi	5	-	-	-
Elbise Anbarı	3	-	-	-
Nân Aziz İdaresi	3	-	-	-
Üçüncü Daire Muhasebât Kalemi	19	-	-	-
Üçüncü Daire Mülhikat Kalemi	13	-	-	-
Maaşat ve Tahsisat Kalemi	-	25	-	-
Dersaadet Liman Dairesi	37	18	-	-
Müdirân	-	-	9	9
Mümeyyiz Evvelleri	-	-	2	7
Mümeyyiz Sâniler	-	-	4	7

Mümeyyiz Sâlisler	-	-	10	13
Birinci Sınıf Ketebe	-	-	31	34
İkinci Sınıf Ketebe	-	-	35	34
Üçüncü Sınıf Ketebe	-	-	51	42
Dördüncü Sınıf Ketebe	-	-	34	25
Beşinci Sınıf Ketebe	-	-	12	-
Kayıkcılar Mûfettişleri	-	-	4	4
Toplam	2481	3242	2336	1259

Bu tablo önceki tablolarla karşılaştırıldığında hem rütbe hem de daire ve kalem isimlerinde değişikliklerin olduğu görülecektir. Yukarıdaki tabloya bakarak 1328'deki Birinci Sınıf Kıdemli Yüzbaşı rütbesinin yerine 1330'da Kıdemli Yüzbaşı unvanının konulduğu, bazı unvanların devam ettiği, bazlarının ise zamanla kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Amiral Gamble ile başlayan yeni Bahriye teşkilatı askeri ve mülkî diye iki kısma ayrılmıştır. Bu kısımlar içinde de değişikliklerin olduğu görülmektedir. 1915'de mülkiye kısmı önceki isimlerini bırakarak şu isimlerden meydana gelmiştir:

Müdirân, Mümeyyiz Evveller, Mümeyyiz Sâniler, Mümeyyiz Sâlisler, Birinci Sınıf Ketebe, İkinci Sınıf Ketebe, Üçüncü Sınıf Ketebe, Dördüncü Sınıf Ketebe, Beşinci Sınıf ketebe, Kayıkçılar Mûfettişleri.

Yukarıdaki deniz rütbe adları 1934'e kadar karada kullanılan rütbe adlarından biraz farklılık göstermiştir. Deniz Kuvvetleri'ndeki rütbe adları kullanılan geminin cinsine göre tayin edilmiştir. Korvete komuta edene "Korvet kaptanı", Korvetin daha büyüğü Firkateyne komuta edene "Firkateyn Subayı", Kalyonlara komuta edenlere ise "Kalyon Kaptanı" denilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz kuvvetleri, I. Baskı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (Dz. K. K.) Karargah Basımevi, Ankara 2002, s.25.

D. Cemal Paşa Döneminde Bahriye Nezareti’nde Meydana Gelen Gelişmeler

I. Dünya Savaşı öncesinde Bahriye Nazırı olan (aynı zamanda IV. Ordu Komutamı) Cemal Paşa, Harbiye’de meydana gelen değişme ve gelişmeler karşısında Bahriyede eski usullerin devam ettiğini söyleyerek, köklü bazı çalışmalara girişmeye niyetlenmiş, bazı düşüncelerini gerçekleştirmişse de-kendi ifadesiyle-Umumî Harb yüzünden bir çوغunu da uygulayamamıştır.

Cemal Paşa, öncelikle ıslahat layihelerini tetkikle işe başlamıştı. Amiral Limpus'un Bahriye Şurası'ndan ve nezaret dairelerinden şikayet etmesi üzerine Bahriye Şurası'nın ilgasına karar vermiştir. Cemal Paşa'ya göre Amiral Limpus'un en çok şikayet ettiği makamlar Nezaret Müsteşarlığı, Dördüncü Daire, Muhasebe ve Yoklama Müdürlüğüydi. Limpus'a göre Nezaret Müsteşarlığı bahriye ıslahatının önündeki en inatçı muhalifti.¹⁴⁸

Cemal Paşa işbaşına geldiğinde bir teşkilât nizamnamesi kaleme aldı. Bununla ilgili olarak Cemal Paşa şunları yazmaktadır. *"Bu nizamname mucibince Nezaret Müsteşarlığı ve Bahriye Şurası lağv olunacaktı. Bahriye Nezareti dört daire ile bir sîhhiye müfettişliğinden ve birde muhasebe müdüriyetinden terekkür edecek ve Birinci Daire Reis, Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi unvanına haiz olacaktı."* Bu nizamnamenin icra edilmesiyle Müsteşar Rüstem Paşa, iki liva amirali (tümamiral), Sîhhiye Müfettişi Faik Paşa, birkaç miralay ile kaymakam ve binbaşı emekli edilmiştir.¹⁴⁹

Yine Cemal Paşa'nın yaptığı ıslahatlardan biride, o zamana kadar hepsi İstanbul Liman Riyasetine bağlı olan Osmanlı limanlarını altı daireye ayırarak Samsun, İstanbul, İzmir, Beirut merkez liman riyasetleri yeniden teşkil edilmiş, Kızıldeniz (Bahri Ahmer) limanları, Bahri Ahmer Komodorluğuna bağlanmış olmasıydı. Merkez liman reisliklerini kurmaktaki amacını Cemal Paşa şöyle izah etmektedir. *"Bunların maiyetine vereceğim sahil tarassud ve muhafaza gemileriyle Osmanlı sahillerinde kaçakçılığın men'ine teşebbüs etmekten ve o zamana kadar pek*

¹⁴⁸ Cemal Paşa, *Hatıralar*, Çağdaş yay., İstanbul 1997, s. 109.

¹⁴⁹ Cemal Paşa, a.g.e., s. 110-111.

*başı boş bırakılmış olan liman reislerini daimi bir teftiş ve murakabeye tabi tutmaktan ibaretti*¹⁵⁰

Yeni Bahriye Nazırı Cemal Paşa, seçtiği merkez liman reislerinden aldığı raporlarla liman dairelerinin sefil bir durumda olduğunu anlamıştı. Onun bu konuda yaptığı en kararlı girişimi görevde kusur gösterenleri emekliye ayırmak olmuştu.

Tekaüd nizamnamesinin ikinci maddesine göre, rütbelerine uygun hareket etmeyen zabitleri (subaylar) Divan-ı Harb kararıyla uzaklaştırılmak; uzaklaştırılacak derecede olmayan zabitleri de mecburi istifaya tabi tutmak Cemal Paşa'nın fikrini oluşturuyordu.¹⁵¹ Bu konuda nazır hatırlatında birkaç örnek vererek bu yöntemi tatbik ettiğini göstermiştir. Cemal Paşa'nın bahriye içinde disiplini sağlamak istediği bir vesikada şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “*Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın umuma emri: Subayların gazetelere beyanat vermesi yasaktır. Hizmette ve merkezi muvakatte bulunan subaylar mesai saatlerinde mutlaka gösterilen yerlerde bulunacaklardır. Amiral Limpus Paşa Donanma Kumandanlığını deruhe edecektir.*”¹⁵²

I.Dünya Savaşı münasebetiyle Cemal Paşa istediği projeleri tam uygulayamamış ancak yine de Bahriye'de kısmî değişiklikler yaparak, Osmanlı bahriyesinde son değişiklikleri yapan nazır olmuştur.

Devletin ekonomik durumunu göstermesi açısından 1868 ile 1914 yılına ait maaş durumları karşılaştırılabilir. 1868'de Bahriye Nazırı'nın maaşı 50.000 kuruş, Bahriye Müsteşarının 35.000 kuruş, Bahriye Muhasebecisinin ise 6000 kuruş almalarına karar verilmişti.¹⁵³ 1914 yılında bahriyelilerin rütbelerine karşılık aldığı maaşları ise şu şekildeydi:¹⁵⁴

Rütbeler	Maaş (Kuruş)
1-Müşir Amiral (Nazır)	: 15.000
2-Birinci Ferik Amiral	: 9000
3-Ferik Amiral ve Sınıfı	: 7000

¹⁵⁰ Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁵¹ Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁵² D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:67, sayfa no:74, 25 Mart 1914.

¹⁵³ Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat...*, s.310.

¹⁵⁴ S.B., sene 1330, s.44.

Saireden Muadilleri (Diğer sınıflardan denkleri)		
4-Liva Amiral Sınıfı	:	4500
Saireden Muadilleri		
5-Kalyon Kapitan	:	3000
Sair Muadilleri		
6-Fırkateyn Kapitan	:	2350
Sair Muadilleri		
7-Korvet Kapitan	:	1950
Sair Muadilleri		
8-Kıdemli Yüzbaşı Sınıfı	:	1300
Sair Muadilleri		
9-Yüzbaşı Sınıfı Sair	:	1050
Muadilleri		
10-Mülazim Evvel Sınıfı	:	800
Sair Muadilleri		
11-Mülazim Sani Sınıfı	:	700
Sair Muadilleri		

Her iki yılın maaşları arasında özellikle nazırların aldığı maaşların mukayesesinde devletin nasıl bir ekonomik krizde bulunduğu anlaşılabilir. I. Dünya Savaşı'nın olumsuz şartları da maaşların eskiye nazaran az olmasında etkilidir.

1914 yılı makam maaşları da şu şekildeydi.¹⁵⁵

Birinci Daire Riyaseti	:	3000 kuruş
İkinci, Üçüncü, Dördüncü	:	1000 kuruş
Daire Riyasetleri		
Bahri Ahmer Komodorluğu	:	1500 kuruş
Basra Komodorluğu	:	1600 kuruş

Amiral Gamble'in projesi, Amiral Limpus'un danışmanlık 1912 yılında ki danışmanlığından itibaren beşinci ve altıncı dairelerin eklenmesiyle uygulanmaya başlamış, ancak 1914'deki (1330) teşkilât nizamnamesi ile nezarette yine bazı değişiklikler yapılmıştır.

¹⁵⁵ S.B., sene 1330, s.46.

20 Mart 1330 tarihinde yayımlanan Bahriye Nezareti Teşkilât Nizamnamesi ve 1333'de yapılan küçük değişiklik ve eklemelerle bahriye teşkilâtı, Cumhuriyet dönemi öncesi kesin ve son şeklini almıştır. Bu nizamnameye göre, Bahriye Nezareti merkezde, **Kalemi Mahsus**, **Muhasebe**, **Evrak-ı Umumiye Müdürlükleri**, **Divan-ı Harbi Daimi** ve **Hukuk Müşavirliği** dışında dört daireye, dairelerde çeşitli şube ve kısımlara ayrılmış bulunmaktaydı. 1333'de yapılan son değişiklikler ile Bahriye teşkilâtını şu şekilde özetlemek mümkündür.

Birinci Daire önceden olduğu gibi Erkân-ı Harbiye-i Bahriye işleriyle görevlendirilmiştir. Birinci Daire içindeki değişiklikler şu şekildedir.¹⁵⁶

Şube numarası	1330	1333
1	İstihbârât	Harekât-ı Harbiye
2	İstihzârât	İstihbârât
3	Sevkiyat	Kuyudat
4	İşarât	Seyrsefâin ve harita
5	Kütüphane	Hukuk-ı beynelmilel
6	Harita	Ticaret-i bahriye ve liman
7	İmtihan	Sahil müdafası
8	Kuyudat	Kütüphane

Göründüğü gibi Birinci Dairenin içerisindeki şubelerin sayısı sabittir. Bununla beraber şubelerin içeriklerinde yer değişiklikleri meydana gelmiştir. Bazı vazifeler dairenin dışına çıkarılıp başka bir daireye aktarılırken -sevkiyat şubesi gibi- dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci şubelerin görevi dördüncü şubede birleştirilmiştir. Birinci Dairenin asıl kısmı ilk üç şubeydi. Birinci Şube, harp ve manevralara ait planları hazırlamak, askerî nakliyatta kullanılmak üzere gemilerin bütün programlarını hazırlayarak Harbiye Nezareti ile ortak hareket etmekle; İkinci Şube yabancı devletlere ait bilgileri toplayıp, bunları neşretmekle; Üçüncü Şube ise bahriye harekâtlarının plan ve araştırmalarını ceride, mecmuayı bahriye ve salnamelerde neşretmekle; Dördüncü Şube (fenerler idaresi) bütün haritalar ve deniz rehberi risaleleriyle, denizcilik kitapları, pusulaları, kronometre ve aletleri tertip

¹⁵⁶ M.S.B., sene 1333, s.5.

ve hazırlama işlerine bakarak, fener kanunları hakkında çalışmalar yapmak;¹⁵⁷ Beşinci Şube uluslararası hukuka ait her türlü mesele uğraşarak, savaş sırasındaki vak'aları hukuki boyutları açısından kaydetmek;¹⁵⁸ Altıncı Şube, bütün limanlar ve bahriye ticareti ile iştigal etmekle yükümlüydü.

Limanların 1333 yılındaki mintikası şu şekildeydi:

İstanbul liman mintikası: Zonguldak, Bulgaristan sınırından Çanakkale'ye kadar.

Samsun liman mintikası: Kilyos'tan Rus sınırına kadar.

İzmir liman mintikası : Aynoz'dan Alanya'ya kadar.

Beyrut liman mintikası : Alanya'dan Elariş'e kadar.

Hadide liman mintikası : Bahri Ahmer (Kızıldeniz) limanları.

Basra liman mintikası : Fao'dan Bağdat'a kadar.

Yedinci Şube sahil muhafazasıyla, Sekizinci Şube bütün kitap, risale ve aletlerin tamiratı ile ilgilenirdi. Diğer bütün daireler Erkân-ı Harbiye'yi bilgilendirmekle vazifeliyidiler.

İkinci Daire (mürettebat: personel ve personel eğitimi) personelin savaşa hazırlanması, eğitim, talim, tayin ve atamalardan sorumluydu. 1330 (1914)'dan sonra en fazla değişikliğe uğrayan dairedir. 1330'da genel vazifesi ikiye bölünerek bir beşinci daire tesis edilmiştir.

İkinci Dairenin zaman içindeki değişimi söyledir.¹⁵⁹

Tablo 11

İkinci Dairede Meydana Gelen Değişmeler

	Projede(1909-1912)	1330	1333
Birinci Şube	Zabitan talim ve tedrisi	Zabitan talim ve tedris	Zabitan atama ve tayini
İkinci Şube	Zabitan atama ve tayini	Efradın talim ve tedrisi	Efradın atama, tayin, talim ve tedrisi

¹⁵⁷ M.S.B., sene 1333, s.11.

¹⁵⁸ M.S.B., sene 1333, s.27.

¹⁵⁹ M.S.B., sene 1333, s.31.

Üçüncü Şube	Efradın talim ve tediisi	Zabitanın atama ve tayini	Tedrisat
Dördüncü Şube	Efradın atama ve tayini	Efradın atama ve tayini	Kavânin, merasim, Umur-ı hukukiye ve Cezaiye

Üçüncü Daireye ise levazım, ikmal, tedarik ve maliye işleri verilmişti. Sekiz şubeye ayrılmıştı:¹⁶⁰

Birinci Şube: Tersaneler ve havuzların teşkilâti, gemi tamiratı ve efradından sorumluydu.

İkinci Şube: Rihtim inşaatından sorumluydu.

Üçüncü Şube: Bahriye Başçarkçılığı makinelere ait tüm işlemlerden sorumluydu.

Dördüncü Şube: İmalât-ı bahriye yani teknelerin inşa ve tamiratından sorumluydu. İki kısmı vardı: Birincisi (İnşaiye Resimhanesi), sipariş edilecek gemilerin planlarını ve tarifnamelerini düzenler; İkincisi (Heyet-i Teftişîye), yapılan tamirat ve inşaat hakkında rapor hazırlardı.

Beşinci Şube (Mühimmât-ı Harbiye): Toplar ve kundaklar ile mühimmâta dair işlerden sorumluydu.

Altıncı Şube: Torpidolar, telsiz, telgraf gemilerin elektrik işleriyle ilgilenirdi.

Yedinci Şube: Tir-i Güverte'den sorumluydu.

Sekizinci Şube: Hesap ve Amele Emekli Sandığıydı. Sonradan ilga edilmiştir.

Dördüncü Daire, 1333 yılı itibarıyle üç şubeye ayrılmıştı.¹⁶¹

Birinci Şube (levazım): Gemi ve müesseselerin kömür, yağ, top ve sıhhiye levazımından sorumluydu. Ayrıca kırtasiye malzemeleri ve bahriye matbaasıyla istigal ederdi. İki kısımdan oluşurdu.

İkinci Şube: Gemi ve müesseselerin erzak ve elbiselerini hazırlardı.

Üçüncü Şube: Mukavelenâmelerin hazırlanmasından sorumluydu.

¹⁶⁰ M.S.B., sene 1333, s.40.

¹⁶¹ M.S.B., sene 1333, s.43.

Yukarıdaki dairelerin dışında ki müdüriyet ve daireler şunlardı:

1-Kalem-i Mahsus: Bir müdür tarafından idare olunurdu. Doğrudan doğruya Bahriye Nezareti'ne bağlıydı. Nezarete gelen evrak, müdür tarafından açılıp ilgili dairelere yollanırıldı. Gerek Meclis-i Mahsus'a ya ve gerekse Meclis-i Vükelâya arz edilecek hususlara dair evrak ve onlarla ilgili bilgileri düzenleyip hazır hale getirmek Kalem-i Mahsus'a'nın vazifesi idi.

2-Evrak-ı Umumiye: Doğrudan nezarete bağlıydı. Bir mümeyyiz tarafından idare olunurdu. Nazır veya Kalem-i Mahsus tarafından havale edilecek bütün tezkire ve muherrati, ahz ve defteri mahsusanın kayd ve ait oldukları mahallere imza karşılığında dağıtır ve ulaştırırırdı.

3-Yoklama Müdürlüğü: 1330 yılına ait Teşkilat Nizamnamesinde yoktur. Ancak aynı yıl eklenerken zabitan ve efradın maaş ve tahsisatıyla, emeklilik ve her türlü harcırabı hakkında ilgilenmeye başlamıştı.¹⁶²

Bu müdüriyetlerin dışındaki Bahriye teşkilâtına bağlı birimler ise şöyledi:¹⁶³

1-Umum Donanma Komutanlığı: Gezen filo ve filotillaların komutancı ve Bahriye Nezaretinin müşaviri idi.

2-Sıhhiye Müfettişliği: Bütün deniz sağlık personeli, hastaneler ve sağlık komisyonlarının amir ve merciiydi. Bütün sıhhiye subay, memur ve erlerin kayıt ve kabulü, imtihani ve yetiştirilmesi hususlarından sorumluydu.

3-Üç Mevkî Komodorluğu:

Haliç Dersaadet Komodorluğu: Umum Donanma Komutanı'nın idaresinde bulunan harp gemileri, kruvazör ve torpidobotlardan oluşan filo gemilerini ve Bahriye Dairesi tarafından bir daireye verilecek olan bütün gemilerden sorumluydu. Bu komodorluk kendi içinde dört şubeye ayrılmıştı.

Bahriahmer (Kızıldeniz) Komodorluğu: Süveyş'ten Aden'e kadar Kızıldeniz de bulunan sahil koruma gemilerinin komutancı ve mevcut liman başkanlarının merciiydi.

¹⁶² M.S.B., sene 1333, s.57.

¹⁶³ Çoker., a.g.m., s.3-4.

Basra Komodorluğu: Bütün Basra Körfezi sahillerinde, Dicle ve Fırat nehirlerinde bulunan sahil koruma gemilerinin komutanı ve mevcut liman başkanlarının merciiydi.

4-Merkez Liman Riyasetleri: Akdeniz ve Karadeniz'de bulunan limanlar mercii itibariyle dört büyük daireye taksim edilmiş ve İstanbul, İzmir, Beyrut ve Samsun limanları bu dairelere merkez kabul edilmişti.

Dersaadet(İstanbul) Liman Dairesi: Boğazlar ve bütün Marmara ve Karadeniz'in Rumeli sahilinden Bulgaristan sınırına kadar ve Anadolu sahilinden Zonguldak'a kadar devam eden sahillerde mevcut liman işlerini görmekteydi.¹⁶⁴

Samsun Liman Dairesi: Zonguldak'tan Batum'a kadar Anadolu sahilinde bulunan bütün liman işlerinin görülmesinden sorumluydu.

İzmir Liman Dairesi: Çanakkale Boğazı dışında ve Adalar Denizi'nde Rumeli sahilinde sınır sonuna ve Anadolu sahilinde Alanya'ya kadar bütün liman işlerinin görülmesinden sorumluydu.

Beyrut Liman Dairesi: Alanya hariç olduğu halde, sınıra kadar mevcut limanların bütün işlerinin yürütülmesinden sorumluydu.

Cemal Paşa dönemi bahriye eğitiminden, yine önceden olduğu gibi Tedrisat Müdürlüğü sorumluydu. Müdürlüğü İkinci Daireye bağlıydı. Müdürlüğü mekteplerden, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinden ve subay kurslarından sorumluydu. 1330 (1914)'dan itibaren Güverte Mektebi'nin ıslahına devam edilmiş, Çarkçı Mektebi geliştirilmiş, Kâtib ve Muzיקה Mektepleri oluşturulmuştur. Bu dönemde ıslah edilen ve yeni oluşturulan mektepler şunlardır.¹⁶⁵

Güverte Mektebi: Doğrudan Bahriye Nazırı'na bağlıydı. Mektep nazırı tarafından idare edilirdi. Nazırın maiyetinde mektep müdürü ve ders nazırı bulunurdu. İkinci Daireye karşı sorumluydu. Dokuz ders şubesine ayrılmıştı. Bunlar, edebiyat, akaid-i

¹⁶⁴ İstanbul Limanından geçen vapurlar 1876'da 4.9 milyon tonilate iken, bu sayı 1896'da 13 milyon ve 1913'te ise 17.5 milyon tona varmıştır. 1914-1918 savaşlarında Rusya limanlarının dünya ticaretine kapanmasıyla bu miktarlar azalmış, 1926'da 12 tonilateye yaklaşarak yeniden yükselmiştir (bkz., Necmettin Olgaç, *Türk Denizciliğine Ümumi Bir Bakış*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1952, s.11).

¹⁶⁵ M.S.B., sene 1333, s.70.

diniye, riyazat, tabiyat, gemicilik, seyr-i sefâin, makine, disiplin, lisân-ı ecnebiye. Öğretmenler de şubelere ayrılmıştı ve hepsi sermuallime bağlıydı.

Çarkçı Mektebi: Tersane-i Âmire'nin Hasköy Kapısı yönünde tesis edilmiş olan Haddehane-i Ameliyat Mektebi, Meşrutiyetin ilanından sonra kaldırılmıştı. O zamandan beri makine resimhanesi ve Donanma-yı Hümâyûn için çarkçı mühendis ve subayı yetiştirmek işi önemli bir meseleydi. Bu mesele Çarkçı Mektebi'nin kurulmasıyla son bulmuştu.

Kâtip Mekteb-i Bahriye: 1332 (1916)'den önce Mekteb-i Rüşdiye'ye bağlı iken sonradan Çarkçı ve Güverte Mektebi'nin içinde Kâtip Mektebi kurulmuştu (12 Eylül 1332). Amaç, yeterli derecede kâtip yetiştirmekti. Yabancı dil Fransızca olup, kâtiplerin tahsil süresi iki sene mektepte (kâtip talebe), iki senede donanma ve bahriye dairelerinde mühendis olmak üzere toplam dört yıldı.

Gemici ve Makine Çıraklar: 21 Teşrinîevvel 1331 tarihli Bahriye Nezareti'nin tezkiresiyle gemici çıraklar nâmıyla yeni bir sınıf oluşturulmuştu. Bu sınıfın alınacak öğrenciler 14- 17 yaşlarındaydı. Eğitim dört yıl olup dersler şunlardı: Birinci sınıfta malumât-ı diniye, Osmanlıca, tarih, coğrafya, riyaziyat, fizik, gemicilik, serdumenlik, vardabandıralık, topçuluk, Almanca, malumât-ı askeriye-i bahriye ve spor. İkinci sınıfta ise daha genişletilmiş olarak yine bu dersler okutulacaktı. Diğer iki yıl ise gemide eğitim görülecekti. Makineci çırakların eğitim süresi ise beş yıldı. Programında ilim ve fennin özellikle makine mesleğine teşkil eden bahsine ehemmiyet verilmiştir.

Muzikacı Çıraklar Mektebi: 14 kanunuevvel 1332'de Muzika Çıraklar Mektebi Pol Lanke Bey'in verdiği takrirler doğrultusunda açılmıştı. İlk defa Tir-î Müjgan Vapurunda ve Efrâdi Cedide Kışlasında dersler verilmeye başlanmıştı.¹⁶⁶

¹⁶⁶ M.S.B., sene 1333, s.94.

İkinci bölüm

OSMANLI DONANMASI

I. Tersane-i Âmire ve Osmanlı Donanmasına Katkıları

Fatih zamanında yapılan Osmanlı Devleti'nin en büyük tersanesidir. 16. ve 17. yüzyıllarda dünya gemi sanayisinin gözdelerinden biri olan Tersane-i Amire 18. yüzyıldan itibaren eski kuvvet ve kudretini yitirecek, ancak Abdülaziz devrinde dünya gemi teknolojisini yakından takip edecektir. Abdülaziz devrinde bir çok ağaç, demir, yelkenli ve buharlı gemiler burada inşa edilmiştir.

A. II. Abdülhamid Döneminde Tersane-i Âmire'nin Durumu

Tersane-i Âmire bünyesinde, Tersane Amire Memuriyetine bağlı olarak Amele Yoklama Odası, Jurnal Odası, Bahriye Yoklama Odası, Muvakkıt Odası, Fabrikalar (İmalat) Dairesinden oluşmaktadır.

Bu dönemde 6700 ton ve 14 mil süratli Hamidiye zırhlı firkateyni 1884'te Tersane-i Amire 'de denize indirilmiş ve inşaatı tamamlanarak donanmaya katılmış, Heybetnüma, Lütf-i Hümeyun ve Şahin-i Derya gemilerinin tekne ve makineleri burada yapılmıştır. Mecidiye torpidobotunun tekne ve makinesi de yine bu tersane de yapılmış ilk torpidobottur. Bu dönemde tersane içinde birçok yeni tesis ve fabrikalar kurulmuştur. Abdülkadir zırhlısı ile taşkızak'ta kızağa konulmuş olan Hüdavendigar kruvazörlerinin inşaları durdurularak, Şahin-i derya ise denize indirildiği halde bulunduğu rihtimde çürümeğe terkedilmiştir.¹⁶⁷

II. Abdülhamid tarafından 1888 yılında endazehane, çelik fırını ve modelhane tesis edilmiştir. İlerleyen yıllarda Haddehane Okulunun önlerinde top fabrikası, fırının taş kızak tarafında bakır dökümhanesi, tamirat fabrikası, filençhane, bakırhane, boru fabrikası, arka taraflarına da kazanhane, dökümhane, silindir fabrikası ve büyük çekiç fabrikaları, krupkari kundak fabrikası, mavza tüfeği için ilaveler, mermi fabrikasına ilaveler, halat fabrikası, tersanenin şimendifer tesisatı, tersanenin uzatılması, saç, havuz ve cereskaller¹⁶⁸ tesis edilmiştir.¹⁶⁹ Yine bu

¹⁶⁷ Vehbi Ziya Dürmer, *İstanbul Tersanesi*, Türk Ansiklopedisi, C.20, s.364.

¹⁶⁸ Cereskal: Ağır cisimleri kaldırmakta kullanılan bir nevi palangadır (bkz., Gürçay, a.g.e., s.89).

¹⁶⁹ Gencer, "Osmanlı...", s. 586.

dönemde (1888-1889) havuzlar kısmında haddehane öğrencileri için kışla, demirhane ve tamirhane gibi binalar yapılmıştır.

Tersane içindeki önemli binaların başında Kaptan-ı Deryaların çalışıkları Divanhane gelir. Bu bina bir çok defa hasar görmüş, en son 1864'te bugünkü bina yapılmıştır. Meşhur tersane konferansı (1877) bu binada yapılmıştır. Diğer önemli binalar, tersane zindanı ve camisi idi. Bu cami II. Abdülhamid zamanında esaslı bir onarım görmüştür. Bahriye nazırları caminin alt katındaki nazırlara ayrılmış odaya gelerek tersane işlerini buradan takip ederlerdi. Caminin alt katı Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra Haliç Komodorluğu olarak kullanılmıştır.

1886 yılında İngiltere'de işçileri tamamlanan Abdülhamid ve Abdülmecid adlı denizaltıları Tersane-i Amire'nin Valide kızığında mühendis William Garret nezaretinde Türk işçiler tarafından monte edilmiş, Abdülhamid 6 Eylül 1886'da, Abdülmecid ise 4 Ağustos 1887'de kızaktan indirilerek bahriye kadrosuna katılmışlardır. II. Abdülhamid'in son yıllarında Ansaldo firması ile yapılan anlaşma neticesinde Feth-i Bülend, Muin-i Zafer ve Avnillah korvetleri Tersane-i Amire'de bu firmanın mühendisleri ile birlikte modernize edilerek, 1907'de donanmaya katılmışlardır. Ansaldo firması bundan sonra 21 Kasım 1908'de Karaköy Köprüsünün onarımını üzerine alarak, taş havuzların eskimiş olan saç kapaklarını tersanede onarmıştır.

Müze arşivinde fabrikalar bölümüne ait 9 Mayıs 1892 tarihli bir evrakta personelin İslahi hakkında verilen bir kararda şu bilgiler yazılıdır: "*Fen ve Sanayinin terakkisine uyularak fabrikalardaki çarkçı sınıfının İslahına ve değiştirilmesine lüzum görüldüğünden halen çarkçı sınıfı talebesi ile idadiye sınıfı mevcudu olan 380 kişi bu işlere kافي bulunmamaktadır. Bunun için mevcut talebelere ilave olarak rüşdiyelerden şehadetnâmesi olan ve bedenen çarkçı sınıfına elverişli olduğu muayene ve imtihanla tespit edilen 100 kişilik bir sınıfın daha ihdası tensip edilmiştir.*"¹⁷⁰ Bu bilgiden yola çıkarak fabrikalar müdüriyetinin ihtiyaca göre iç yapısında değişimlere gittiği anlaşılmaktadır.

16 Kanunisâni 1892 tarihli bir vesika, Türk mühendislik ve sanayinin bu tarihlerde gelişmekte olduğuna kanıt olarak gösterilebilir. Bu vesikada; "Torpido

¹⁷⁰ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:37 sayfa no:156, 9 Mayıs 1892.

resimhane memuru Kolevvel Şükrü Efendi tarafından tertip ve tanzim olunup torpido fabrikasında imal edilip İzmit'te tecrübeşi yapılan torpido, tersanedeki Şuvartskop Wayted torpidolarından daha üstün olduğu görülmüş olup badana yapılacak torpidoların bu vech ile imal edilmesi¹⁷¹ denmektedir.

Fabrikalar bölümü içinde yer alan Torpido Komisyonunun 1890'daki reisi Binbaşı Mehmet Efendidir. 1905'de bu komisyonun reisliğine Birinci Ferik Ahmed Paşa atanmıştır ki bu, torpido ve fabrikalara verilen önemin arttığını göstermektedir.¹⁷²

B. II. Meşrutiyet Döneminde Tersane-i Âmire'nin Durumu

Tersane-i Âmire, Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinden sonra İngiliz ıslah heytinin bahriyeyi yeniden düzenlemesiyle, Üçüncü Daire'ye bağlanmıştır. Bu yeni teşkilatla birlikte tersanenin bütün işleri bu daire tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Üçüncü Daireye bağlı olarak T.A.'nin bütün işlemleri ile uğraşan alt birimler şunlardır.

Birinci Kısım (Fabrikalar Baş Müdürlüğü)

Fabrikalar ve çarkçıların işlemleriyle meşgul olan baş müdüriyetin muaviniyle, muhasebe ve tahrirat kalemleri vardı. Baş müdüriyet sonradan İngiltere' den celb edilen bir İngiliz Kalyon Çarkçısı (miralay) Blake'e ve muavinliği de yine bir İngiliz korvet çarkçısına verilmiştir. Bu müdüriyet 1328 seneli devlet salnamesinde müstakil daireler arasında gösterilmektedir.¹⁷³ Alt birimleri şöyledir:

Tahrirat Kalemi: Resmi yazılar ile meşguldü.

Muhasebe Kalemi: Baş müdüriyete bağlı bütün şubeler ve fabrikalar mürettebatının askerî mahsusatlarına ve bütün fabrikaların makbuz, harcamalar ve savunmasına ilişkin hesap işleriyle meşguldü.

¹⁷¹ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:39, sayfa no:75, 16 Kanunusâni 1892.

¹⁷² S.B., sene 1323, 6.tertip, s. 40.

¹⁷³ S.D.A.O., sene 1328, s.346.

Çarkçı Komisyonu: Havale edilen evrakları kabul etme, makine seyir jurnallerinin araştırılması, sivil çarkçılara muayene süresi zarfında diploma verilmesi ve her türlü talimatın tedkik ve ifasına memurdu.

Makine Resimhanesi: Makine resim, hesap ve tarifnameleriyle, fabrikalar ve gemi makinelerine gereken levazım ve yeni makinelerin tecrübe raporlarını düzenleme ile tersane ve diğer mevkilerde bulunan bütün makine ve kazanlarla, yedeklik eşyanın kayıtlarını tutmaktan sorumluydu.

Deniz Formenliği: Komisyondan havale edilen rapor ve tamirat listeleri üzerine bütün muayene gereği kadar memur ve işçi sevkiyle, gemilerin imalât ve tamiratını yaptırdı.

Umum Formenlik: Fabrika ve imalâthanelerin her tür imalât, tamirat, ithalat ve ihracatına; işçilerinin tertibine, işlerinin hızlanması, fabrika eşyaları ve işçilerine ait aylık ve yıllık cetvelleri ve kanunî demirbaş kayıtlarıyla bütçelerinin ait olduğu fabrikalardan alarak baş müdüriyet muhasebesine vermeye ve komisyonun kararlaştırmış olduklarını derhal yerine getirmeye memurdu.

Baş Müdürlüğüne Ait Fabrikalar¹⁷⁴: Bu müdüriyete ait fabrikaların çoğu II. Abdülhamid döneminden kalmadır. Bu durum devletin aslında fen ve sanayiye açık olduğunu ve teknolojik gelişmelere ayak uydurma gayretini göstermesi bakımından önemlidir. Bu fabrikalarda Türk donanmasına ait tamirat ve levazım işleri yapılmaktaydı. Burada şu soru sorulabilir. Osmanlı Devleti neden kendi donanmasını bu fabrikalarda yapmadı? Bu sorunun cevabı şöyle verilebilir: Birincisi bu fabrikalarda yeterli uzman elemanın olmayışı; ikincisi Avrupada'ki denizciliğe ait teknolojik gelişmelere göre hareket etme isteği; üçüncüsü bu fabrikalarda son teknoloji ayarında araçlar genelde olmaması; dördüncü de yapılacak gemilerin Avrupa'da Türkiye'ye göre daha ucuz mal edilmesiydi. Genelde Türk gemileri yabancı tezgahlarda yapılır ve sonra Türk tezgahlarında monte edilirdi. Zira bu dönemde Osmanlı hem Yunanistan hem de Rusya ile bahriyede yarış halindeydi.¹⁷⁵

¹⁷⁴ S.B., sene 1328, s.35-36.

¹⁷⁵ Akdenizde donanma yarışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paul G. Halpern, *The Mediterranean Naval Situation 1908-1914*, Harvard University Press, Cambridge, 1971, s. 314-354.

Fabrikalar Baş Müdürlüğü'nin vazifelerini şöyle sıralamak mümkündür:¹⁷⁶

1-Tersanede bulunan bütün fabrikalar ve makineler ile Üçüncü Daireye mensup bütün gemi makinelerinin her türlü işleri.

2-Resimhane başkanlığı, bütün makine resimleri ve tarifnameleri.

3-Çarkçı zabitlerinin atama ve tayin ve terfilerinin düzenlenmesi.

4-Her türlü konuda doğrudan doğruya Bahriye Nazırına bilgi vermek hakkına haiz olması.

5-Bütün makineler için kontratlar, planlar ve tarifnamelerin hazırlanması (Bu hususa Blake Bey memurdu).

6-Donanma-yı Hümâyûna gönderilen bütün makine tamirat listeleri, Üçüncü Daire başkanlığında Blake Beye havale edilecek ve bu havale hususunda vuku bulacak gecikmelerden Üçüncü Daire mesul olacaktır.

Baş müdüriyete bağlı fabrikalar şunlardı: Fabrikalar resimhanesi, fabrikalar modelhanesi, elektrik fabrikası, torpido ve tamirat fabrikası, tamirat fabrikası, kazanhane, makine modelhanesi, makine boruhanesi, ıslah-ı harbiye tamirat fabrikası, makine demirhanesi, dokuzuncu mağaza, kurşun boru fabrikası, yeni istimbot fabrikası ve alât-ı nâzike fabrikası.

Fabrikalar Müdürlüğü, 21 Nisan 1914'de Bahriye Başçarkılığına tevîl edilmiştir.¹⁷⁷

İkinci Kısım (İnşaat-ı Umumiye Müdürlüğü)¹⁷⁸

Bu müdüriyet bir reis tarafından idare olunurdu. Fabrikalar Müdürlüğü gibi devlet salnamesinde (1328) müstakil daireler arasında gösterilmektedir.¹⁷⁹ Amiral Williams'ın danışmanlığı döneminde teşkil edilmiştir. Bu müdüriyet beş şubeden oluşmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Ali Haydar Emir., *Tarih-i Bahri...*, s.36-37.

¹⁷⁷ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:143 sayfa no:55, 21 Nisan 1914.

¹⁷⁸ S.B., sene 1328, s.36-37.

¹⁷⁹ S.D.A.O., sene 1328, s. 347.

¹⁸⁰ Ali Haydar Emir, *Tarih-i Bahri...*, s.37.

Birinci Şube (Resimhane): Eski ve yeni bütün inşaat ve tamiratla ilgili resim planları ve hesaplarını düzenleyerek, oluşturulacak olağanüstü komisyona katıldı.¹⁸¹ Üç kısma ayrılmıştı:

Birinci Kısım : Sefâin-i Cedide Resimhanesi

İkinci Kısım : Tamirat Resimhanesi

Üçüncü Kısım : Endâze ve Modelhane

İkinci Şube (Heyet-i Fenniye): Şehadetnâme ve rapor verilecek bütün gemileri muayene; Donanma-yı Hümâyuna ait tamirat ve yenileme raporlarının keşif, plan, tarifnamelerini ve fiyat cedvellerini düzenleme; yabancı devlettelere ait bahriye inşaat tarifname ve fiyat cedvellerini tercüme ve tedkik; mesleğe ait çeşitli kitapların tercüme ve basılması, daire bütçesinin tanzimi ile mükellefti.

Üçüncü Şube (Tahrirat Kalemi): Dairenin evrak işlemleriyle uğraşırdı.

Dördüncü Şube (Tamirât-ı Umumiye Müdüriyeti): Resimhaneden verilen resim ve planlar gereğince lazım olan tamiratı, ait olduğu imalâthanelere bırakarak, işleri takip eder; her yirmi dört saatte tamiratın ilerleme derecesi hakkında genel müdürlüğe rapor verir ve imalâthanelere gereken levazımın verilmesine aracılık ederek, yıllık karşılaşmaları ve demirbaş kayıtlarını genel müdürlüğe teslim ederdi.

Tamirat-ı Umumiye Müdüriyeti'ne bağlı imalâthaneler şu kısımlara ayrılmıştı:¹⁸²

Birinci Kısım : İnşaat-ı Cedidiye Fabrikası

İkinci Kısım : Marangoz Mağazası

Üçüncü Kısım : Tavşan Mağazası

Dördüncü Kısım : Burgucu Mağazası

Beşinci Kısım : Kalafatçı Mağazası

Altıncı Kısım : Yelkenci Mağazası

¹⁸¹ Almanya'dan getirilen bir inşaiye mühendisi bu şubede çalışmaktadır.

¹⁸² Ali Haydar Emir, *Tarih-i Bahri....*, s.37-38.; S.B., sene 1328. s.36-37.

Yedinci Kısım : Direkçi Mağazası, İskeleci Mağazası, Varilci Mağazası,
Irgatçı Mağazası

Sekizinci Kısım : Nakkaşhane

Dokuzuncu Kısım : Dökümhane

Onuncu Kısım : Zift Fabrikası

Onbirinci Kısım : Dümenci

Onikinci Kısım : Felekeci (Kereste Mağazası)

Onüçüncü Kısım : Makaracı

Ondördüncü Kısım : Bıçkıcı

Onbeşinci Kısım : Yorgancı

Beşinci şube: Muhasebe işleri ile iştigal ederdi.

Üçüncü Kısım (Havuzlar Müdürlüğü)¹⁸³

Bu müdüriyetin muavini, tahriratı ve muhasebe kalemleri vardı.

Tahrirat Kalemi: Havuzlar ile ilgili evrak ve yazı işleriyle uğraşırdı.

Muhasebe Kalemi: Havuzlarla ilgili yasa ve bütçeleri düzenleyerek, ticaret gemilerinden alınacak ücretleri hesaplamadan sorumluyu.

Makine İnspektörluğu (Müfettişliği): Havuzların boşaltma tulumbalarını ve fabrikaların makineleri ile ilgili imalât ve tamiratı idare ederek, hesapları havuzlar muhasebesine teslim etmekten sorumluydu.

İnşaiye İnspektörlüğü: Havuzlara giren gemilerin makineden başka kısımlarının muayenesi ve gereken tamiratıyla, havuzların dayak¹⁸⁴ tezgahlarını ve gemilerin boyalarını idare; hesaplarını İnşaat-ı Umumiye Müdürlüğü'ne tasdik ettirerek, havuzlar muhasebesine vermekle mükellefti.

Kontrol Memurluğu: Havuzlara girip çıkan mamül ve gayrimamül eşya ve levazımı muayene ile ruhsat varaklarını düzenlemeye; havuzlarda çalışacak her türlü işçinin

¹⁸³ S.B., sene 1328, s.37-38.

¹⁸⁴ Dayak: Bir geminin bordalarına ufkî veya mail olarak desteklik yapmak üzere konan ağaçlardır (Gürçay, a.g.e., s.115).

hüviyetlerini tedkik ve hizmetlerini teftiş etme; havuzlardaki gemilerin giriş ve çıkış tarihlerini kaydedip müdüriyete ihbar ile vazifeliydi.

Havuzlar Bölüğü: Havuzların ve kışlalarının temizliğine, havuz kapaklarının açılıp kapatılmasına, giriş ve çıkışta gemilere bulaşacak şeylerin uzaklaştırılmasına, gemilerin dayaklara dayanması sırasında da bir kaza vukuuna meydan bırakmamağa memurdu.

Bu kısımda birde Havuz Kaptanları ile Demiryolları Memurluğu bulunmaktaydı.

Dördüncü Kısım (Tır-i Güverte Müdürlüğü)¹⁸⁵

Bu müdüriyetin muavin ve kalemi vardı.

Kalem: Evrak ve tahrirat işleriyle uğraşırdı.

Birinci Şube (Armador Bölüğü): Gemilerin arma ve bölümlerini tamir, yenileme ve hesaplarını düzenlerdi.

İkinci Şube (Ameliyat Bölüğü): Gemi cisimlerinin şeklini alıp vermekle memurdu.

Üçüncü Şube (Nakliyat): Bütün nakliyat ve tersane içinde temizlikle uğraşırdı.

Dördüncü Şube: Mürettebatı olmayan gemiler ile Haliç içindeki şamandıraların muhafazasına ve icabına göre mevkilerini değiştirmeye memurdu.

Beşinci Şube: Maçonelerin, tarakların ve perizman dubalarının idaresine memurdu.

19 mart 1911'de Alman mühendis Paul resimhanede çalıştırılmış, İngiliz ıslah heyetinden Blake Beyin tavsiyesiyle bir formen ve formen yardımcısı, kazanhane, modelhane ve dökümhaneye de İngiliz uzmanlar getirilmiştir. Tersane-i Amire'nin ıslahı ve yeni sistem harp gemilerinin inşası meselesi, Bahriye Nezareti tarafından ele alınarak, yabancı firmalara müracaatlarda bulunulmuştur. İngiliz Vickers-Armstorg firmasının önerileri kabul edilmiş ve tersanenin büyük bir kısmı ile havuzların idaresi 2 Aralık 1913'te "Müşterek"ül mefaa doklar, tersaneler ve inşaat-i bahriye şirket-i şahane-i Osmaniye" adlı ortak bir firmaya verilmiştir. Anlaşma uyarınca, ortaklık otuz yıl olacak ve Tersane-i Amire bu sürede mükemmel bir hale getirilecek, İzmit körfezinde yeni bir tersane kurulacak ve bu yeni tersanede

¹⁸⁵ S.B., sene 1328, s. 38.

devrin en büyük gemilerini havuzlayacak bir yüler havuz bulunacaktı. İstanbul'da her tür ticaret gemisi, İzmit'te ise makine ve silahları dahil harp gemileri inşa olunacaktı.¹⁸⁶

Bu ortak firma Tersane-i Amire'de savaş gemilerinin onarımına başlamışsa da I. Dünya Savaşının çıkması sebebiyle 13 Kasım 1914'te sözleşme feshedilmiş, buna rağmen Osmanlı Tersane-i Amire'de savaş gemisi yapma çalışmalarını devam ettirerek, 1916'da Hamburg'taki Blum und Fus firması ile bir anlaşma yapılsa da, savaşın firma üzerindeki ekonomik kaybindan ötürü bu firma da bir faaliyette bulunamamıştır. Savaş sırasında Alman ıslah heyetinin tavsiyeleriyle Almanya'dan getirilen mühendis Wendenberg ve Klegman ve sonra da Schneider tersanede görev yapmışsa da, donanmanın her türlü tamirat ve bakım işlerini yine tersanedeki Türk inşaiye ve makine subayları tarafından yürütülmüştür.¹⁸⁷

Bahriye Nazırı Cemal Paşa, fabrikalar bölümünde bağlı gayrı mamül ambarını beğenmediğinden, ambar müdürü ve muavinin onar gün hapsine, ikinci defa aynı hatalar görüldüğü takdirde, her ikisinin de tekaüd (emekli) edileceğine dair emir vermişti.¹⁸⁸

II. Osmanlı donanması Üzerinde Yabancı Misyon Etkileri

A. II. Abdülhamid Dönemi Yabancı Misyonlar

Sultan Azizden Abdülhamid'e devreden donanmada özellikle çarkçı sınıfında vazifeli yabancı teknik personel bulunmaktaydı. Sultan Aziz daha çok İngilizleri donanmada istihdam etmişti. Gemi inşa ve onarımında çoğunlukla yabancı personel görev almıştı. Bu dönem makine döneminin hızla geliştiği bir zamana rastlamaktaydı. Sanayileşmenin hızlı sürecinde İngiltere ve Alman rekabeti yaşanmaktadır. Bu rekabet daha çok denizlere dayalı olan sömürgeciler üzerindeydi. İmparator II. Wilhelm bir dünya politikası izlemeye başlamış, bu politika doğrultusunda Osmanlı Devleti ile yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşmada ki maksadı, Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz ve Hint okyanusuna kadar uzanan toprakların

¹⁸⁶ Vehbi Ziya Dümer, *a.g.m.*, s. 366.

¹⁸⁷ Dümer, *a.g.m.*, s.366.

¹⁸⁸ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:142 sayfa no:8 ,7 Teşrinievvel 1914.

üzerinden İngiltere'yi vurmaktı. Alman politikasının bir sonucu olarak Osmanlı Devleti, İngiltere'den sonra yeni bir denge unsuru bulmuştu.¹⁸⁹

Wilhelm'in bu yakınlaşma isteğini Abdülhamid'te kendi politikasına uygun bulmuştur. İşte bu yakınlaşma, etkisini askeri alanda daha fazla göstermiş, hem kara hem de deniz kuvvetlerinde yabancı personel görev almıştır. Almanya yukarıdaki politikası gereği Türkiye'ye askeri uzmanlar göndermiştir.

Padişahın tahta çıktığı ilk yıllarda Osmanlı Bahriyesinde Amiral Felix Woods, Amiral Hobart, Amiral Bucknam, Starke ve Kalau Von Hofe bulunuyordu.

Göründüğü gibi Bahriyede hem Alman hem İngiliz denizciler vazifeliydi. Yukarıda ismi geçen paşalar Osmanlı Bahriyesinde üst rütbeliler olarak vazife almışlardı. Salname-i Bahriye'ye göre 1890'da Starke Paşa¹⁹⁰ yaveri fahri ve sınıfı harb feriki olarak vazifeliydi. İki osmani ve bir mecdi nişanı ile taltif edilmişti. Yine Yaveri Fahri ve Sınıfı Harb Feriki Vodis Paşa da bahriyede hizmet almıştı. Vodis Paşa'nın 1905'e kadar aynı vazife de kaldığı anlaşılmaktadır. Vodis Paşa aynı zamanda Teftiş-i Askerî Komisyonu azasıydı.¹⁹¹

Türk donanmasına Abdülaziz döneminde katılan İngiliz Woods Paşa 42 yıl süre ile donanmada görev almıştır. Daha çok torpido atışları konusunda faydası olmuş, bunun dışında pratikte pek faydası olduğu söylenemezdi. 1914'de emekliye ayrılarak ülkeyi terk etmiştir. Woods ile meslektaş olan Hobart Paşa, 11 Ocak 1881'de büyük amiralliğe kadar yükselen ve yapmış olduğu hizmetlerden dolayı saygıyla anılmıştır.

II. Mahmud döneminde Yüzbaşı Moltke'nin kara kuvvetlerine danışman olarak girmesi ile Alman askerî nüfuzu ilk defa Osmanlı'da görev almış, II. Abdülhamid döneminde ise epeyce artmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda padişah orduda ıslahat yapma ihtiyacını duyarak Almanya'dan ordunun modernizasyonu için askeri heyet istemiş, bu istekler sonucunda 11 Nisan 1882'de dört subaydan oluşan heyet Türkiye'ye gelmiştir. Almanya, Albay Kachler başkanlığındaki bu heyetin dışında donanma için ise 15 Temmuz 1884'de Binbaşı Starke'yi yollamayı kararlaştırmıştır.

¹⁸⁹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay., İstanbul, 1998, s.46.

¹⁹⁰ S.B., sene 1307, s.34.

¹⁹¹ S.B., sene 1319, s.28.

Starke Paşa, göreve başladıkten sonra tümamiralliğe yükseltilmiştir. Woods Paşa ile aynı anda donanmada bulunan Starke Paşa'nın da donanmaya katkısı olduğu söylenemezdi. İki ayrı millete mensup olan bu amirallerin devletleri bu yıllarda birbirlerine karşı rakiptiler. Aynı zamanda bloklaşmaya doğru giderek, bloklarında lideri olmuşlardı. Bu iki aynı devlete mensup olan iki amiralın donanmaya katkısının olması beklenemezdi.

Abdülhamid yabancı uzmanları yüksek maaş ile sarayda tutmuştu. Göz önünde bulunan yabancı uzman personel sadece fabrika ustalarıyla bazı gemilerin baş çarkçılarıydı.¹⁹² Amiral Von Hofe, danışmanlığını müteakiben (1901) gemilerin Almanya'da modernize edilmesine karar vermişti.

Osmalı Bahriyesinde teknik personel olarak İsveçli, Amerikan, İtalyan, Fransız ve İngilizler bulunmakla birlikte çoğunluk İngilizlere aitti. Makine ile yürütülen gemilerde çalışan teknik personelin çoğunluğu da İngiliz idi. Sultan II. Mahmud zamanından itibaren danışman olarak İngiliz subaylar, Osmalı Devleti'nde hizmet almışlardır. II. Mahmud döneminde İngiliz subayı Adolphus Slade (Müşavir Paşa) den sonra Hobart Paşa ve Amiral Henry Woods da Türk donanmasında yetki sahibiydiler.

Osmalı donanmacılığının Sultan Abdülaziz'den beri en önemli eksikliği kifayetli derecede eğitilmiş Türk teknik personelinin yetişmemiş olmasıdır. Gemilerin baş çarkçıları, makine, kazan ve elektrik gibi bölümlerdeki ile tersanelerde makine kısımlarının onarımlarından sorumlu personelin çoğunluğu yabancıydı. Bunların önde gelenlerinden Alman muallim ve mühendisbaşı Gronvoski Efendi Torpido Resimhanesi ve Torpido Komisyonunda görevliydi ve mühendis reisbaşıydı.¹⁹³ Bundan başka İnşaiye Resimhanesinde deniz harita çizim ve yapımı ile ilgili İngiliz İzak Bey bulunmaktaydı.¹⁹⁴ Yabancı teknik personel çalışıkları birimleri başka ülke elemanlarına bırakmak istememişler ve ülkelerinin siyasi çıkarlarına göre görevlerini sürdürmüştür.

¹⁹² Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s.150.

¹⁹³ S.B., sene 1309, s.36; 1307 senesine ait salnameda Granvoski'nin adı Torpido Komisyonunda geçmektedir.

¹⁹⁴ S.B., sene 1307, s.49.

Yabancı uzmanların varlığını Türk denizcileri pek kabul edememişlerdir. Padişah da onlardan tam yararlanma yoluna gitmiş değildi. Danışman olarak bulundukları süre içinde kendilerine tahsis edilen dairelerde oturup, maaşlarını almışlardır. Bunları ülke çıkarları adına kullanabilme pek mümkün olmamıştı. Bazen de bu yabancı uzmanların verdikleri bilgilere, Osmanlı yönetiminin iltifat etmediği anlaşılmaktadır. 1897'deki Girit olaylarında Yunanlıların Arkadi vapurunun ele geçmesini sağlayan İzzettin vapurunun başçarkçısı İngiliz Hardly, 1889'da Japonya gezisine gidecek olan Ertuğrul vapurunun da başçarkçısıydı. Hardly, Ertuğrul'un sefere çıkacak durumda olmadığı ile ilgili teknik rapor vermiş olmasına rağmen, Bahriye Nezareti onu görevden almıştır.¹⁹⁵ O günlerde Ertuğrul gemisinin Japonya'ya gitmesi gurur meselesi yapılmış ve biran önce sefere çıkışması için hükümet gayret sarfetmiştir.

Devletin yabancı uzman istemedeki amacı, Avrupa'da sistemi oturmuş devletlerin askeri yapılarından yararlanarak orduyu islah ve modernize etmekti. Yabancı devletlerin askeri sistemlerinden yararlanma yoluna gidilmesi yeni bir hedef değildi. 18.yüzyılda da aynı amaçla Fransa ve Macaristan'dan uzmanlar getirilmişti. Abdülhamid döneminde Almanya'ya Türk kara subayları eğitim amacıyla gönderilmişti. 1897 Yunan Harbi'nden sonra bu kez de II. Abdülhamid'in dış siyasetine uygun olarak donanma için uzman personel ihtiyacı Almanya'dan karşılanmaya başlanmıştır.¹⁹⁶ Bu tarihe kadar donanmada daha çok İngilizlerin görev alması ve bundan sonra Alman deniz subaylarının gelmesiyle Türk denizcilik tarihinde iki farklı askeri kültürle yetişen Türk denizcileri ortaya çıkmıştır. Türk denizcileri eğitimde dualizm yaşamışlardır.

Donanmada iki ayrı ülke ekolüne rağmen, kara kuvvetlerinde sadece Alman ekolü etkisini gösteriyordu. Bu ekol Moltke ile başlamış, Shliefen ile devam etmiş, Goltz ile de hayli etkisini artırarak Türk subaylarında hayranlık hisleri uyandırmıştır. Bu hayranlık, 1897 Yunan Harbi'nde Goltz Paşa'nın ordudaki taktiklerinin başarılı olmasından sonra başlamıştır. Goltz Paşa, diğer Almanlar gibi taarruz düşüncesine

¹⁹⁵ Yavuz, *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar*, Dz. Grp. K.'lığı, İstanbul, (Tarihsiz), s.142.

¹⁹⁶ Gencer, "Osmanlı...", s.587. II. Abdülhamid döneminde Almanya'dan getirilen askeri uzmanlar için bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Birleşik Yay., İstanbul, 1983, s.84 vd.

sahip olduğundan, Türk askerini de bu düşüncelerle hazırlamış ve Yunan harbini kazanılmasında büyük payı olmuştur.

Goltz Paşa'nın başarılı çalışmalar ortaya koyması herkes tarafından takdir edilmiştir. Bunu Abdülhamid'de gördüğünden, kara ordusundaki başının donanmada da olması için Alman denizcilerini getirmiş olduğu söylenebilir.

II. Abdülhamid, orduyu tamamen de yabancı uzman ve personele teslim etmemiştir. Onlara karşı tam bir güven içinde olmamıştır. Zaman zaman yabancı gemicilere ihtiyaç olmadığı zaman onların sözleşmesinin fesh edildiği anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak 23 Teşrinisâni 1907 tarihli bir vesikada Bezm-i Âlem ve Tir-i Müjgan vapurlarının makinelerini Türk subaylarının kullanabilecek duruma geldiği, bu vapurlarda çalışan yabancı ustaların kontratlarının yenilenmesine gerek duyulmadığı belirtilmiştir.¹⁹⁷

II. Abdülhamid dönemi yabancı uzmanlar, donanmada II. Meşrutiyet dönemindeki Amiral Gamble gibi birinci dereceden sorumlu değildi. II. Abdülhamid dönemindeki yabancı uzmanlar daha çok teknik eleman olarak fabrikalarda görev almışlardır.

B. II. Meşrutiyet Dönemi Yabancı Misyonlar

II. Meşrutiyet döneminden önce de Osmanlı Devleti yabancı uzmanlardan yararlanma yoluna gitmiştir. II. Abdülhamid zamanında İngiliz Henry Woods ve Hobart Amerikan Bucknam, Alman Von Starke ve Von Hofe paşalar görev almışlardır. Bunlardan özellikle Hobart ve Bucknam diğerlerine göre daha faydalı olmuştur.

Yabancı uzman getirme işi, II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Donanmanın yeniden düzenlenmesi ve özellikle Yunanlılara karşı güçlendirilmesi amacıyla, İngiltere'den Gamble, Williams ve Limpus adlı amiraller getirilmiş ve bunlara komutanlık makamları verilmiştir. Kara Kuvvetleri Almanlara teslim edilirken (Goltz Paşa), donanmanın İngilizlere bırakılmasının ordu içinde birlik ve işbirliğini sağlayacağı tartışılmıştı. Amiral Gamble'ın geldiği 1909 (Ekim) yılı da Dünya Savaşı öncesinde Alman-İngiliz rekabetinin hızlı olduğu yıllarda. Ordu içinde

¹⁹⁷ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:76, sayfa no:42.

Alman-İngiliz rekabeti, kendisini Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında da göstermişti. Osmanlı ordusunda iki düşman devletin komutanlarının, ortak savaş planları hazırlaması beklenemezdi.¹⁹⁸

İngiliz amirallerin Osmanlı Bahriyesini aslında oyaladıkları, Osmanlı deniz subaylarına gemi hayatının özelliklerini, üniforma altında subay tutumları ve gemilerde liman ve seyir nöbetlerinden başka savaş taktik ve tekniklerini öğretmedikleri ileri sürülmüştür. Çarlık Rusyası bu konuda İngiliz Hükümetine 1909'da “Niçin Osmanlı donanmasına ıslah heyeti gönderdiniz” diye sormuş; bunun üzerine İngilizlerde: “Biz göndermesek, Almanlar gönderecek ve Osmanlı donanmasını daha fazla güçlendireceklerdi. Biz Osmanlıları oyalamaktayız” cevabını vermişlerdir.¹⁹⁹

1. Amiral Gamble'in Danışmanlık Dönemi

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Bahriyede yeni bir dönem başladığı söylenebilir. Bu döneme -1914 yılına kadar- İngiliz amirallerin Osmanlı'daki danışmanlık dönemi denilebilir. Bu dönemde, Bahriye Nezareti'nin yeniden teşkili ve Donanma-yı Hümayunun modernize edilmesi, tertib, tensik ve ıslahıyla, bahriye eğitimi yapmak konusunda İngiltere donanmasından kabiliyetli bir amiral getirilerek, gerektiği kadar topçu, torpidocu gibi muallimlerin tayini hususunun Ona havalesi ve kendisine geniş yetkiler verilmesi ile şu amacın gerçekleşeceği düşünülmüştür:

“Binaenaleyh topçuluk, torpidoculuk ve sair fünnunu bahriyede sahib iktidar bir amiralin İngiltere Devleti donanmasından celbine lüzum görülmüş olduğundan böyle erbabi iktidardan bir amiralin kaç sene müddet ve mikdarı ücret ve ne misüllü şeraitle celb ve istihdamı mümkün olabileceğinin Hariciye Nezareti celillesi vasatıyla takhikine Şûra-yı Bahriyece karar verildi.”²⁰⁰

Bahriye Nezareti'nin, donanmanın ıslahı için İngiltere'den tecrübeli eleman istemesiyle ilgili olarak Hariciye Nezareti, Londra dışlarıyle haberleşmeye başlayarak isteğini iletmış, İngiltere Hükümeti bu isteği memnuniyetle karşılamıştır. Daha sonra Şûra-yı Bahriye, amirale verilecek maaşı inceleyip onayladıktan sonra

¹⁹⁸ Büyüktuğrul, a.g.e., s.226.

¹⁹⁹ Büyüktuğrul, a.g.e., s.225.

²⁰⁰ M.S.B., sene 1331, s.11-12.

padişaha sunulmak üzere bir tezkire hazırlamıştır. Mecmua-yı Seneviye-i Bahriye'de de geçen bu tezkireyle ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir:

“İngiltere ümerâyi bahriyesinden Liva Amiral Gamble intihab edilmiş ve müddeti memuriyetinin iki seneden ve maaşının üç bin İngiliz lirasından ibaret olması, maiyetinde hizmet katibi ifa eylemek üzere bir muavin hesab memuru ve bundan maada refakatında topçuluk, torpido, elektrik, makine ve seyrsefain fenlerine aşina muktedir zabitan ile bahriye inşaatı ve tersane umuru hakkında istişare etmek üzere inşaatı bahriye fennine mensub bir de zabit bulunması ve amiralın doğrudan doğruya Bahriye Nezaretiyle muhabereye mezun ve tensikat planını icra edebilmek üzere Nezaret ve icabında tadil ve islahi iktiza eden donanma ve tersaneye aid kafe-i mevad (bütün maddeler) hakkında muktezasını ifa hususunda selahiyeti tammeyi haiz olması...”²⁰¹

Padişah tezkireyi onayladığına dair “*Donanmayı Hümayûnun tensik ve islahi zîmnunda hizmeti Devlet-i Âliyye'ye alınacak Kontör Amiral Gambel'in sıfatı memuriyeti ile maiyetinde bulundurulacak zabitana verilecek maaş ve tahsisat hakkında Donanmayı Hümayûnun tensiki ve ahvali bir hali için iki sene müddet ve senevi üç bin İngiliz lirası maaş ile İngiltere'den celb ve istihdamı...*” şeklinde bir irade²⁰² yayinallyaşıdır.

Kendisine Osmanlı hizmetinde ferik amiral paşalık (koramirallik) rütbesi verilen Gamble ve beraberindeki heyet, önceki dönemlerde Osmanlı donanmasında çeşitli şekillerde hizmet görmüş olan, o sırada yedek yada işsiz durumdaki diğer İngiliz deniz subaylarından farklı bir şekilde, İngiliz deniz kuvvetlerinde görev yapmakta olan muvazzaf subaylar arasından seçilmiştir.²⁰³ Beraberindeki heyet şu kişilerden teşkil etmiştir:

Katip: Darman Bey

Seyrsefain Mütehassısı (uzmani): Food Bey

Topçuluk Mütehassısı : Totnham Bey

Torpido Mütehassısı : Gawin Bey

²⁰¹ M.S.B., sene 1331, s.12-13.

²⁰² B.O.A., İrade-i Bahriye, sıra no:401, Genel no:3008, 1326.Z.8.

²⁰³ Yavuz, a.g.e., s.151.

Çarkçılık Mütehassısı : Crezdeli Bey (makine uzmanı)

Hariciye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne, 30 Temmuz 1325 tarihli tezkirede Amiral Gamble ile kontrat yapılmadığı, şartların Londra Büyükelçisi ile İngiltere Hükümeti arasında tahrirat da beyan olduğu ifade olunmuştur. Londra Büyükelçisi ile İngiltere Nezareti arasında görüşülen takrirlerden, Amiralın görev ve sorumlulukları şu şekilde çıkarılmaktadır.²⁰⁴

1-Osmanlı Bahriyesinin ıslah ve tensikine memurdur.

2-Doğrudan doğruya Bahriye Naziriyla muhabereye mezundur.

3-Islahat da tam yetkiye sahiptir.

4-İki sene hizmet edecek ve yılda üç bin İngiliz lirası tahsilat alacaktır

Böylelikle Amiral Gamble, Ekim 1908'de İstanbul'a gelerek vazifesine başlamıştı. Danışman olarak bulunduğu görevde O, bu görevlere sahip olmakla Donanma Komutanlığı'na getirilmiş olmaktadır. Gamble'a göre Bahriye'de radikal bir değişiklik ve gelişme olabileceği görülemiyordu. İstanbul'daki yeni görevini iyi bulmamıştı.²⁰⁵

Gamble'in talimatları, donanma subaylarının eğitim programına devam edilmesi, İngiliz gemi inşa sanayine siparişler alınması ve imparatorluk içinde İngiliz çıkarlarının korunması yönündeydi. Amiral yaşlı ve ihtiyaç fazlası donanma subaylarının azaltılması ve yerlerine İngiliz subaylarının getirilmesini önererek işe başlamıştı. Ancak önerilerinin yerine getirilmesi, Harbiye tarafından ek gelir kaynağı olarak görülmüyordu. Bunun üzerine personelde 5000 kişilik tasfiye yapıldı.²⁰⁶

Amiral Gamble'in programı dahilinde aktif filo, Marmara Denizi'nde ilk manevrasını yapmış, sancak gemisi Mesudiye, Asar-ı Tevfik ve Mecidiye ile birlikte Büyükada ve Maltepe'de konuşlanmıştır. Adalar arasındaki geçiş Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet, Samsun ve Yarhisar tarafından korunuyor, tatbikat büyük ünitelere torpido saldırısını içeriyyordu. Musul, Kütahya, Draç, Alpagot, Hamidiye, Demirhisar

²⁰⁴ M.S.B., sene 1331, s.14.

²⁰⁵ Halpern, a.g.e., s. 315.

²⁰⁶ Langensiepen, Bernd-Güleyüz, Ahmet; 1823-1923 Osmanlı Donanması, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2000. s.14.

ve Sultanhisar filoya katılmak için Sivriadadan hareket etmişti. İngiliz uzmanlar ise Tir-i Müjgan üzerinde gözlemci olarak bulunuyorlardı. Tatbikatın pek gerçekçi olmadığı anlaşılmıyordu. Yinede uzun yıllar hiç tatbikat yapmayan bir donanma için bu başlangıç sayılıyordu.²⁰⁷

Amiral Gamble Türkiye'ye geldiğinde, Osmanlı donanmasında 6 yat, 16 zırhlı gemi, 3 kruvazör, 2 torpido kruvazör, 4 korvet, 8 gambot, 5 avizo, 26 tarassut gemisi, 19 torpido geçer, 39 torpido istimbotu, 2 denizaltı gemisi ve 6 nakliye gemisi vardı. Bu gemiler şunlardı:²⁰⁸

Silahlı Yatlar : Ertuğrul, Söğütlü, Sultaniye, İstavros, Beylerbeyi, İstanbul.

Zırhlı Donanma : Hamidiye, Mesudiye, Asar-ı Tevfik, Osmaniye, Aziziye, Orhaniye, Mahmudiye, Feth-i Bülend, Muin-i Zafer, Avnillah, İclaliye, Necm-i Şevket, Hıfzırrahman, Mukademe-i Hayr, Asar-ı Şevket, Hızber.

Kruvazörler : Abdülhamid, Mecidiye, Hüdavendigar.

Torpido Kruvazörleri : Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet.

Korvetler : Zuhaf, Kılıdülbahr, Utarit, Mansure.

Gambotlar : Marmaris, Necm-i Efşan, Şat, Fırat, Berika-i Zafer, Şevketnüma, Nasruhüda, Seyyah.

Avizolar : İzzettin, Talia, İsmail, Fuad, Süreyya.

Tarassut Gemileri : Yozgat, Kastamonu, Taşköprü, Gökçedağ, Nevşehir, Refahiye, Ayıntap, Malatya, Bafra, Seddülbahir, Ordu, Rüçhaniye, Zafiros, Bandırma, Timsah, Sakız, Şemsi, Narülbahir, Seyyad, Sana, Şahin, Sarıyer, Erağlı.

Torpido Geçerler : Peleng-i Derya, Şahin-i Derya, Yarhisar, Taşoz, Basra, Samsun, Berk-i Efşan, Alpagot, Akhisar, Ankara, Urfa, Antalya, Tokat, Musul, Kütahya, Draç, Hamidiye, Yunus, Ejder.

Torpido İstimbotları : Hamidabat, Sultanhisar, Demirhisar, Sivrihisar, Saika, Tir-i Zafer, Seyf-i Bahri, Vesile-i Nusret, Kilyom, Nasip, Fatih, Nusret, Şahap, Tarık, Pervin, Tair, Tayyar, Satvet, Timsah, Burhaneddin, Tevfik, Suda, Mesut, Trabzon,

²⁰⁷ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.14.

²⁰⁸ S.B., sene 1326.

Alos, Ziver-i Derya, Sair, Nuzhet, Gemlik, Musul, Aynalıkavak, Yalıköşkü, İstanköy, Seyyar, Tevfika, Eseri Şeref, Şanaver, Mecidiye, Şimşiri Hükum.

Denizaltılar : Abdülhamid, Abdülmecid.

Nakliye Gemileri : Tir-i Müjgan, Bezm-i âlem, Şam, Halep, Kosova, Babil, Eser-i Cedit.

Seyrîsefain İdaresinde: 16 gemi.

Amiral Gamble göreve başladığında ekibiyle birlikte yukarıdaki gemileri gezerek onları incelemiş ve gemileri dört kısma ayırarak, donanmayı islah etmeye çalışmıştır. Birinci kısımda donanmayı oluşturacak gemiler, ikinci kısımda çeşitli komodorluk ve limanlara dayanarak kıyı kontrolü yapacak gemiler, üçüncü kısımda depo ve donanma yedeği olarak kullanılacak gemiler, dördüncü kısımda ise fesholunacak gemilerden oluşmuştur.²⁰⁹ Amiral Gabel, Haliç dışında İzmit, Gemlik, Sinop, Gelibolu tersanelerini kapatmış, İngiltere'ye staj için genç subaylar göndermiştir.²¹⁰

Gamble'in teklifiyle 1909 yılında meydana gelen donanma kuruluşu şöyledi:²¹¹

Birinci Fırka : Mesudiye zırhlısı, Hamidiye kruvazörü, Mecidiye kruvazörü, Berk-i Satvet torpido kruvazörü, Peyk-i Şevket torpido kruvazörü.

İkinci Fırka : Asar-ı Tevfik zırhlısı, Avnillah zırhlı korveti, Muîn-i Zafer korveti, Feth-i Bülend korveti.

Filotilla²¹² : Dört adet Taşoz sınıfı muhrip (samsun, Taşoz, Basra, Yarhisar) ve sultanhisar, Demirhisar, Sivrihisar, Hamidabat, Akhisar, Musul, Draç, Kütahya, Alpagot, Antalya, Tokat, Ankara, Hamidiye, Berk-i Efşan, Yunus torpidobotları.

Bunlar dışında, sahil güvenlik hizmetleri için mevcut olan küçük gambotlar, İzmir, Selanik, Beyrut ve Kızıldeniz'de konuşlanmışlardır. İhsaniye yati, donanma

²⁰⁹ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s.232-233.

²¹⁰ Gülen, Nejat, *Şanlı Bahriye*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2001. s.178.

²¹¹ T.S.K., C.III, Kısım VI, s.476-477.

²¹² Muhrip ve muhripten daha küçük gemilerden teşekkül eden taktik birlik (bkz., Zaloğlu, *a.g.e.*, s.139).

komutanı yatiydi. Tir-i Müjgan da donanma onarım gemisi görevini yapacaktı. Mesudiye, Muin-i Zafer, Avnillah, Feth-i Bülend, Asar-ı Tevfik gemilerinin onarılması ve Turgut Reis, Barboros Hayreddin zırhlılarının satın alınması ile Muavenet-i Milliye sınıfı muhribin (Muavenet-i Milliye, Gayret-i Vataniye, Numune-i Hamiyet ve Yadigar-ı Millet) donanmaya katılmasıyla birlikte donanma Gamble zamanında yeni bir şekil almış sayılırdı.

Bu kadar yeni gemilerin satın alınmasında Donanma Cemiyeti'nin büyük katkıları vardı. Çünkü bu kadar gemi sadece Gamble'ın isteği ve ısrarı üzerine satın alınmış değildi. Yeni gemilerle birlikte donanma da yeni baştan kuruluşa tabi tutulmuş oluyordu. Bu kuruluş şöyledi:

Zırhlı Filosu : Barboros Hayreddin, Turgut Reis, Mesudiye, Asar-ı Tevfik.

Kruvazör Filosu : Hamidiye, Mecidiye.

Filotilla : Muavenet sınıfı 4 munrip, Samsun sınıfı 4 muhrip, Sultanhisar sınıfı 4 torpidobot, Akhisar sınıfı 7 torpidobot.²¹³

Bundan başka İclaliye zırhlısı yedek olarak Haliç'te muhafaza edilmiş, Necm-i Şevket zırhlısı Selanik, Ziver-i Derya ve Sakız gemileri Kızıldeniz'e, Alos gemisi Basra'ya, Şems ve Şat gemileri ise Bingazi'de üstlenmişlerdi. Ayrıca, İzmir Komodorluğu emrine Muin-i Zafer zırhlı korveti, İzzettin, Timsah ve Yunus gemileri; Selanik Komodorluğu emrine Feth-i Bülend zırhlı korveti ve Fuad gemisi; Preveze Komodorluğu emrine Hamidiye, Alpagot, Tokat, Antalya torpidobotları; Bahriahmer (Kızıldeniz) Komodorluğu emrine Ejder, Ordu, Bafra, Ayıntap, Malatya, Gökçedağ, Refahiye, Kastamonu, Haliç gemileri; Sisam Adasına, İhsaniye silahlı yati; Ayvalık limanına Trabzon vapuru konuşlandırılmış, diğer gemilerin ise hepsi feshedilmişti.²¹⁴

Gamble bir yandan da Bahriye teşkilâtında düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelere göre Bahriye Nezareti dört daireye ayrılmıştır. Bu dairelerle ilgili bilgiler Bahriye teşkilâtı ile ilgili bölümde bahsedilmiştir. Ancak onun nezarette

²¹³ Büyüktuğrul, a.g.e., s.233.

²¹⁴ Büyüktuğrul, a.g.e., s.234.

yaptığı değişiklikler aynen tabbik edilmemiş, nezarette onde gelen kişiler tarafından değiştirilmiştir.²¹⁵

Amiral Gamble'ın danışmanlığı zamanında Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'nde İngiliz öğretim sisteminin uygulanması ile Efrad-ı Cedide Mektebi kurularak her branştan er yetiştirmesine çalışılmıştır.

Gamble, 1909 yılının sonlarına doğru donanma inşa programı konusunda çalışmalar başlatmıştır. Amiral, devletin 8567 mili bulan kıyalarını öne sürerek, bir donanma varlığının öneminden bahsetmiş ve 18 milyon tutan programında 10.000 tonluk muharebe gemilerini ihtiyaç görmüştür.²¹⁶ Gamble'in bu isteğine karşılık Bahriye Nezareti ise 23.000 tonluk dreadnot tipi gemilerde ısrar etmiştir. Dreadnot tipi gemiler Alman yapımıydı. Nezaret ile Gamble arasında ısmarlanacak gemilerin tipi ve tonu konusunda ki bu tartışma, Amiralın sağlık sorunlarını ileri sürerek istifa etmesinde etkili olduğu sanılmaktadır.²¹⁷

Amiral Gambel Paşa nezarete verdiği raporda seyyar filodaki subay sayısının çok fazla olduğu, buna karşılık er mevcudunun ise az olduğu, bu miktarların kadrolarına uygun yapılması; bütün gemilerin boyanması, Mesudiye, Asar-ı Tevfik, Abdülhamid, Abdülmecid ve iki torpido gambotu ile dört torpido muhribi ve Avnillah sınıfı gemilerin hemen tamirlerinin tamamlanması gerektiğini belirtmiştir.²¹⁸

Hizmet süresi dolmadan Gamble 26 Ocak 1910'da istifa etmiştir. Donanmanın İslahı ile ilgili olarak 19 Mart 1328 (Nisan 1912) tarihli Bahriye Nezareti layihasında, Amiral Gamble'in verdiği projelerin kabine yada nazırın değişmesine bağlı olarak yürürlüğe giremez bir halde kaldığı belirtilmiştir.²¹⁹

2. Amiral Williams'ın Danışmanlık Dönemi

Gamble'in ülkesine dönmesi üzerine yine İngiltere'den bir Amiral istenmiştir. Bu konuda Bahriye Nezareti, Bab-ı âliye gönderdiği tezkerede yeni gelecek İngiliz danışman için "*Celb edilecek amiralın bahriye kadrosuna halel*

²¹⁵ M.S.B., sene 1331, s.16.

²¹⁶ Yavuz, a.g.e., s.249.

²¹⁷ Büyüktuğrul, a.g.e., s.250.

²¹⁸ D.M.A., *Fabrikalar Bölümü*, Defter no:78, sayfa no:140, 13 Mart 1909.

²¹⁹ Büyüktuğrul, a.g.e., s.251.

gelmemek için mirliva rütbesini, vakti hazırda Bahriye Nazirinden vaki olacak tebliğat ve vesaya vechle donanma mürettebatının kumandan sıfatıyla talimi vazifesiyle iştigal etmesini...” ifadesini yazmıştır.²²⁰

Bundan başka yeni gelecek Amiralın yetki, görev ve maaş durumları şöyle belirtilmiştir:²²¹

1-Osmanlı Donanmasında liva rütbesine haiz bulunacak.

2-Donanmanın talimini ve sulh zamanında Bahriye Nezareti'nin emri altında olmak üzere bahriye manevralarını idare edecek.

3-Dersaadet'de (İstanbul'da) oturduğu süre içinde doğrudan doğruya Bahriye Nazırının emirleri altında Fen Müşaviri memuriyetinde bulunacak.

4-Görev süresi iki sene olacak.

5-Yıllık maaşı 3000 İngiliz lirası olacak.

6-Erkân-ı maiyetini İstanbul'a geldiğinde seçmiş olacak.

Bu şartlarla Osmanlı Hükümeti Amiral Williams ile anlaşımıştı. Williams 3 Mayıs 1910'da İstanbul'a geldi. Başkanlığındaki danışma kurulu üyeleri de şu isimlerden oluşuyordu:

Katip: Darman, Seyir uzmanı: Food (Albay), Topçu uzmanı: Mc Kinon, Makine uzmanı: Reed, Blake, Pechitz, Torpido zabiti: Gawin idi.

Amiral Williams donanmanın idare ve eğitim işlerini, bazı şartlara bağlı olarak, teknik bir danışman olarak üstlenmiştir. Williams'a önceki danışma heyeti başkanı Gamble kadar görev ve sorumluluk verilmemiştir. Donanmaya, Donanma İkinci Komutanı sıfatıyla Albay Ramiz komuta ediyor, Donanma Kurmay Başkanlığı görevini ise Albay Woods yürütüyordu. Williams'ın makamı “*Bahriye Nazırı'nın Fen Danışmanlığı*” idi.²²² Bu makamla ilgili olarak padişah, bir irade yayinallyarak bu yeni Amiralın görevini onaylamıştı.²²³

²²⁰ M.S.B., sene 1331, s.32

²²¹ M.S.B., sene 1331, s.33.

²²² Yavuz, a.g.e., s.161.

²²³ B.O.A., *İrade-i Bahriye*, Genel no:516, Hususi no:2, Tarih: 9.R.1329.

Amiral Williams, iki yıl boyunca filo kumandanı sıfatıyla donanmada hiç bulunmamıştır. Sadece Bahriye Nazırının *Fen Müşaviri* sıfatıyla mesaisini bir çok layihə ve proje hazırlamak ve takdim etmekle geçirmiştir. Bu layihalarından birinde Williams Paşa şu teklifleri yapmıştır:²²⁴

“1-Karada rahat memuriyetlerde bulunan subaylara, denizdeki subay kadar büyük vazifeleri bulunmadığı halde aynı maaş veriliyor ve bu sebepten denizdeki subaylar hizmet etmede hevesli olmuyorlar. Karada bulunan subaylara tam mahsusat verilmemelidir.

2-Şimdi bir zabit (subay) tahkik edilmeksızın Divan-ı Harb'e gönderilerek tevdi edilmeden memuriyetinden azl olunabiliyor. Emri idarede son derecede mukteni olan fikri istiklal ve selahiyet kemaliyle tesis eylemek için süratı mümkünne ile kanunname-i bahriyenin tabi ve mezkur kanunnamenin bu hususa ait maddeyi lazımayi yüzühu tam ile muhtevi olması katıyan lazımdır.

3-Fena hareketde bulunan zabitan, mutlaka hizmetden ihrac olunmalıdır.

4-Mühendislerin, küçük zabitlerin ve ateşçilerin emir, talim ve tedrisi için derhal Mekteb Sefâîni (Deniz Mektebi) tahsis edilmelidir.

5-Bahriye Nezaretinde Amiral Gambel'in tensikat ve teşkilatı layahasından oluşan düzenlemeye bertaraf edilmelidir.

6-Bahriye Nezaretinde müsteşarlık fahiş bir hatadır.

7-Raporlarımın bir ay tedkik ve mütalaayı Bahriye Nezaretindeki küçük zabıtana havale edilmesini tavsiye etmiyorum. Bahriye Nezareti Celilesine arz ve takdim kilinan raporlarım tedkik ve tahkike görülsürse ya Heyet-i Vükela veya hukum bizzat devlet tarafından bir komisyona havale edilmelidir.

8-Önemli raporlarım doğrudan doğruya Sadareti Uzmaya arz ve takdim edilmesine müsaade buyurulması ve muvaffak bulduğum takdirde bir suretininde Bahriye Nezareti tarafına tevdi olunması pek münasib ve daha iyi olur.”

²²⁴ M.S.B., sene 1331, s.34-35; Ali Haydar Emir, *Tarih-i Bahri*..., s.49-50.

Yukarıdaki layıha maddelerinden anlaşılacağı üzere, Amiral Williams bazı zorluklarla karşı karşıyaydı. Başlangıçta Bahriye Nazırı ile arası iyi olmasına karşın, sonradan araları açılmış, bu durumda İngiliz Bahriye Nezaretini harekete geçirmiştir.²²⁵ Amiral Williams, Donanma Kumandanlığı'ni resmen muhafaza etmekteydi. Donanma İkinci Kumandanı Miralay Ramiz Efendi bu hususta yazmış olduğu bir tahriratda 1325 (Hicri 1327) yılında Kerpe limanında iken, Osmanlı Devleti ile Yunan Hükümeti arasında siyasi ilişkilerin gerginleştiği esnada, Amiral Gambel'in donanmayı terk ettiğini hatırlatarak, Amiral Williams'ın da selefi gibi öyle müşkül bir zamanda donanmayı terk edeceğini beyan ettikten sonra, o zamandan beri ikinci kumandanlıkta bulunduğu ve Donanma Kumandanlığı'nın kendisine verilmesini talep etmişti.²²⁶ Ancak Tersane-i Âmire Kumandanı Rasim Paşa'nın reisliğinde toplanan bir komisyon, bu talebi kabul etmemiştir. Bir süre sonra Girit meselesi yüzünden Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki gergin ortam sırasında Donanma Kumandanlığı'na, Miralay (Albay) Tahir getirilmiştir. Bu sırada Londra'da bulunan Amiral Williams kendi bilgisi olmadan böyle bir atamanın olamayacağını söylemiş ve atamaya itiraz etmiştir.²²⁷ Ancak Bahriye Nezareti bu itirazı kabul etmemiştir, 11 Şubat 1911 tarihinde Nezareti Umur-ı Bahriye'nin, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tezkirede bu meseleyle ilgili olarak şunlar yazılmıştır:

*"Williams Paşa'nın talim ile Bahriye manevralarını sevk ve idare ve Bahriye Nazırlarının emirleri altında olarak müşarınlığının nezdinde Fen Müşaviri sıfattıyla hizmet etmekten ibaret olup, kumandan umuruna hususat kendi selahiyeti dairesinden hariç bulunduğu mumailleh Williams Paşa'ya tebliğ olunması zımnunda Londra Sefareti seniyyesine işaret keyfiyeti buyurmanızı rica ederim."*²²⁸

Yukarıdaki tezkireden anlaşılacağı üzere Bahriye Nezareti kendi içindeki bir atamaya İngiliz Fen Müşaviri'nin karışmasını doğru bulmamış ve bunu İngiliz Büyükelçiliğine de iletmiştir. Bunun üzerine Amiral Williams da²²⁹ istifa etmiş, Mart 1911'de Osmanlı donanmasından ayrılmıştır. Yerine İngiliz Woods, Erkân-ı

²²⁵ Halpern, *a.g.e.*, s.315-317.

²²⁶ M.S.B., sene 1331, s.35-36.

²²⁷ M.S.B., sene 1331, s.36.

²²⁸ M.S.B., sene 1331, s.37.

²²⁹ Amiral Williams'ın Osmanlı hizmeti içinde yaptığı çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Halpern, *a.g.e.*, s.312-321.

Harbiye Reisi sıfatıyla hazır bulunarak İtalya Harbinin sonuna kadar bu görevde kalmıştır.

Amiral Williams, donanma programı ile ilgili olarak Bahriye Nezareti'ne hazırladığı raporda şu hususları önermiştir:²³⁰

-Bir tek muhtemel düşmanın Yunanistan olması karşısında bir tek muharebe gemisi siparişi amaca uygundur.

-Torpido botlarının ıslah edilmeye ihtiyacı vardır.

-Mevcut gemilerden bazıları sahil güvenlik görevlerine kaydırılmalıdır.

-Tersane ve diğer deniz kuruluşlarının ikmal ve yenilenme ihtiyacı vardır.

Williams'ın danışmanlık yaptığı bu dönemde(1327:1911) Bahriyenin vergi geliri şu şekildeydi: "*Liman ve seyrsefain rüsumu haslatı 45.715 lira olup beş senelik hasilattan 1675 lira noksan, 48348 lira olan 1323 hasulatından da 3623 lira noksandır. Bu rüsum; liman resmi, teksire resmi, ferman resmi, şamandıra resmi, boğaz resmi, köprü resmi ve kayıkçular vergisi gibi bir takım kısımlardan tahsil edilmektedir. Fenerler rüsumu²³¹ 11583 lira olup, 115549 lira olan beş senelik vasatiye ye nispetle 290 lira fazla, 1323 tahsilatına nazaran (118092) ise 2253 lira noksandır. Gemiler sınıflara ayrılmış olup, her tonilato üzerinden 40,60,30,20,12,15 para alınır.*"²³²

Bu dönemin bahriye masrafları meclis zabıtlarına göre söyleydi.²³³

1. Kısım: İdare-i Merkeziye	<u>lira-kuruş</u>
• Maaş	61.164,95
• Masraflar	12.714,26
2. Kısım: Sefain	
• Maaş	107.309,17
• Tayinler	126.616,37
• Melbusat(elbiseler)	18.904,66

²³⁰ Yavuz, a.g.e., s.163.

²³¹ Fener Rüsumu: Fener idaresi tarafından gemilerden alınan vergidir (bkz., Gürçay, a.g.e., s.163).

²³² *Meclisi Mebusan Zabit Ceridesi(MMZC)*, kısım III, fasıl IV, C.IV, sene 1327, TBMM Basımevi, Ankara 1984, s. 93.

²³³ *MMZC*, kısım III, fasıl IV, C.IV, sene 1327, s.27.

• Çeşitli Masraflar	1.525,85
• Daimi Masraflar	128.508,21

3. KİSİM: Bahriye Müesseseleri

• Mekteb-i Bahriye	17.447,80
• Tersaneler	135.582,01
• Fabrikalar	155.955,68
• Liman Dairesi	44.312,04
• Köprü	5.821,29
• Kadro Harici Memurlar	<u>173.571,22</u>
Toplam	989.433,51

Amiral Williams'ın danışmanlık görevinden ayrılmasından sonra Amiral Gamble'in tekrar Osmanlı Devleti'nde görev alması arzu edilmiş, ancak Gamble annesinin yanında kalma mecburiyeti, sağlık sorunları ve dört yıl vatanından uzak kalmış olacağını düşünerek Osmanlı Devleti'nin teklifini reddetmiştir. Bundan sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'ne Amiral Limpus'u göndermiştir.

3. Amiral Limpus'un Danışmanlık dönemi

Amiral Williams'tan sonra yeni bir Amiralin İngiltere'den getirilmesi için yine Osmanlı Hariciye Nezareti bu işe ilgilenmeye başlamıştı. Hariciye Dairesi Kalemi Mahsusu, Amiral Limpus'un getirilmesi ile ilgili olarak şunları yazmıştır²³⁴:

"İngiltere Bahriye Nazırı Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçına uygun diğer bir Amiral seçerek üçüncü rütbeden Liva Amiral Limpus'tan daha elverişli birinin bulunmayıacağını düşünmüştü. İngiltere Bahriye Nazırı, Amiral Limpus'u pek iyi tanıdığı cihetle, Limpus İngiliz Bahriyesinin en tecrübeli ve en mütəber komutanlarından bulunduğuuna ve Osmanlı donanmasını geliştirebileceğine inanmış idi."

İngiltere Hükümeti, Amiral Limpus'u İstanbul'a göndermeden önce bir sözleşme ve birde talimatname hazırlayarak Osmanlı Hükümetine göndermişti. Bu talimatname Meclis-i Has Vükelâ tarafından incelendikten sonra kabul edilmiş, böylelikle Amiral Limpus, 17 Nisan 1328 (30 Nisan 1912)'de İstanbul'a gelmiş ve

²³⁴ M.S.B., sene 1331, s.39.

görevine başlamış; Padişah da talimatnamenin kendisine takdim edilmesi üzerine bir irade çıkararak bu sözleşmeyi onaylamıştı.²³⁵

Amiral Limpus ile yapılan sözleşmenin içeriği şu maddelerden oluşmaktadır:²³⁶

1-Amiral Osmanlı donanmasının gelişmesi ve talimi için donanmada ve merkezde ve mekteplerde teknik gelişmeleri öğretmek üzere Donanma Kumandanının Fen Müşaviri (Danışman)dir.

2-Amiral çeşitli sınıflardan dört uzman subay ve birde katip getirecektir. Bu subaylar donanmadaki hizmetlerinin yanında subay ve meslek kurslarında tedrisat ile de sorumlu olacaklardır.

3-Amiral ve uzman subaylar Bahriye Nazırının emri altında bulunurlar ve rütbelerine uygun Osmanlı üniforması giyerler.

4-Amiral Limpus ve uzman subaylar, Bahriye Nazırı tarafından istediği takdirde fikirlerini beyan ederler.

5-Amiral ve maiyeti kendi memleketlerindeki rütbelerin bir üst derecesi ile derecelendirilecekler ve Türk kanunlarına uyacaklardır.

6-Amiral ve maiyeti ödeneklerini tam olarak alırlar, terfi edemezler, ancak görevlerinde başarılı olmaları halinde nişan alırlar.

7-Amiralle kontrat iki yıl için yapılacak, gerektiği zaman bu süre uzatılabilecektir.

8-Osmanlı Hükümeti, Amiral yada beraberindeki uzman subaylardan bir tanesini görevden uzaklaştırmak isterse, ona dönüş yolluğu ve tazminat olarak da gidiş yolluğunun üç katını verir.

9-15 arasındaki maddeler Amiral ve maiyetinin maaş miktarlarını, günde yarım altından yemek bedellerini ve yolluk konusunda Osmanlı Devleti'nin yasalarına uyacaklarını, yılda altı hafta izinli olacaklarını, yaralandığı ve öldükleri takdirde kendilerine ve ailelerine verilecek tazminat miktarını belirlemektedir.

²³⁵ B.O.A., *İrade-i Bahriye*, Genel no: 553, 1330.C.4

²³⁶ B.O.A., *İrade-i Bahriye*, Genel no: 553, 1330.C.4; Ali Haydar Emir, *Tarih-i Bahri..*, s.53-54.

16-Padişaha hizmet etmek ve devlet sırlarını dışarıya aktarmamak konusunda yemin ederek vazife yapacaklar.

Bu sözleşmenin İngiltere hükümeti tarafından hazırlanması önceki Danışman Amiral Williams'ın yetkisiz bir şekilde vazife yapması ile ilgilidir. İngiliz Hükümeti böyle bir sözleşmeyle Limpus ve ekibini Osmanlı Devleti içinde önemli konuma getirmek istemiştir.

Umur-ı Bahriye Müşaviri Amiral Limpus'un maiyeti şu isimlerden oluşuyordu:²³⁷

-Firkateyn Kapudanı Arthur Lucas Echbi: Seyrsefain uzmanı

-Korvet Kapudanı Halifax: Torpido zabiti

-Korvet Kapudanı Frank Eliot: Topçu zabiti

-Korvet Çarkçısı C. Moor: Çarkçı zabiti

-İkinci Sınıf Kâtip Stak Bey: Kâtip

-Çarkçı Kıdemli Yüzbaşı : (Binbaşı olarak) Moor

Bunun yanında Albay Blake yine Fabrikalar Müdürü olarak görevinde kalmış, ancak maiyetine şu isimler verilmişti: Yardımcı Peyitz, Genel Formen Grey, Başkazancı Rete, Başmodelci Dokti, Başdökümcü Paul.

Limpus görevde geldikten sonra Osmanlı Bahriyesinin modernize edilmesi ile ilgili olarak bir tavsiye layihesi hazırlamış; bu layihayı 3 Ekim 1912 tarihinde Bahriye Nezareti'ne vermiştir. Bu layihada²³⁸ öncelikle devletin bir donanmaya ihtiyacıının olduğunu, ancak yeterli denizcilik sektörü ile desteklenen bir deniz kuvvetine sahip olmadan ülke çıkarlarını korumanın mümkün olmadığını, yeterli derecede bir Osmanlı donanmasının varlığı sağlanabilirse başka devletlerin Osmanlı Devleti'ni fazla tehdit edemeyeceğini belirtmiştir.

Amiral, donanmaya gereksinim duyulmasının nedenlerini de şöyle izah etmiştir:²³⁹

²³⁷ S.B., sene 1328, s.48-49

²³⁸ Layihanın tam metni için bkz., Yavuz, a.g.e., s.166.

²³⁹ Yavuz, a.g.e., s.168.

“-Devletin liman ve kıyılarda belirli sayıda hareket halinde ve Osmanlı sancağını göstermek üzere bir donanmaya ihtiyaç vardır.

-Devlet bünyesinde veya yabancı bir ülkeye askeri kuvvet gönderilmesi gerekiğinde, bu kuvvetin emniyet ve sıratla nakli için donanmaya ihtiyaç vardır.

-Devlet kıyılarından herhangi bir yerindeki yabancı bir askeri kuvvetin püskürtülmesi için donanmaya lüzum vardır.

-Son ve önemli bir gerekçe ise; devletin yabancı bir ülke ile girişeceği bir savaşta, ister istemez düşman donanmasını denizlerde arayıp yok etmek için bir donanmaya ihtiyaç vardır.”

Amiral, Osmanlı Devleti'nin kesinlikle bir donanmaya sahip olması gereğinden bahsettikten sonra bu donanmanın büyüklüğünün İngiltere, Fransa ve Almanya kadar olamayacağını, Yunanistan ile savaş ihtimaline karşı bu devletin donanmasından büyük, Avusturya donanmasına da denk olmasını tavsiye etmiştir.

Amiral Limpus, böyle bir donanmanın da 18 milyon İngiliz lirası harcama yapmak ve bunu da beş altı yıla dağıtmak gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bu paranın bulunamaması durumunda yeni gemilerin ve yeni fabrikalarla havuzların yapımı için, gelecek beş yıla dağıtılmış 6 milyon İngiliz lirası harcanmasının dışında yaklaşık 1,75 milyon liralık yıllık bir deniz kuvvetleri bütçesine ihtiyaç duyulacağını belirtmiştir.²⁴⁰

Amiral donanmanın celp, eğitim ve öğretiminin ıslahı ile ilgili olarak da şunları tavsiye ediyordu.²⁴¹

1-Deniz Kuvvetlerine celp edilecek erler, askerlik yükümlülüklerini Deniz Kuvvetlerinde yapma arzusu bulunanlardan seçilmelidir.

2-Erler bir programa göre eğitilmelidir. Gerek subayların ve gerekse erlerin eğitim ve öğretimi için bazı okullar açılmalıdır.

3-Özel görevlerde uzmanlaşmış kişiler bulmak için, fazla emek ve çalışma gösteren erlerden, fazla para vermek suretiyle ayrılmalıdır.

²⁴⁰ Yavuz, a.g.e., s.169.

²⁴¹ Yavuz, a.g.e., s.171.

4-Çok iyi kazanmış erlerin zorunlu hizmet sürelerinin sonunda daha uzun süre istihdam edilmelerini sağlamak üzere mutlaka bir yol bulunup işleme konulması gereklidir.

5-Teknik konularda “küçük makine zabiti” adıyla bir sınıf teşkil edilmelidir.

Limpus bazı Türk subaylarının birkaç ay Orion ve Monarch'ta, inşa halinde olan Türk gemilerine benzer diğer araçlarda görev yapmalarına izin verilmesi gerektiğini belirtmişti. Böylece, Osmanlı bahriyelilerinin kendi gemileri tamamlandığında ne yapacakları konusunda fikirleri olabilirdi.²⁴²

Amiral Limpus bunlardan başka şu hususları da önermektedir.²⁴³

“Kömür, yağ, elbise, erzak ve diğer malzemelerde dahil olmak üzere, Donanma için her türlü satın alma, tedarik ve dağıtım işleri ile ilgilenenek daire yeniden ve tamamıyla düzenlenmelidir.

İzmit'teki tersane meydana getirilirse Haliç'teki havuzlar ile tersaneye Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin ihtiyacı kalmayacaktır.

Haliç'teki havuzlar ticaret gemileri için kullanıma açılmalıdır. Bu havuzlarda istenilen şekilde düzenlenip kesin tedbirler alınmaz ve acil ihtiyaçları giderilmezse, bu havuzlarda zamanla kullanım ve kıymetini kaybederler.”

Amiral Limpus'un verdiği bu önerilerin uygulanması o gündü ekonomik ve siyasi şartlarda zor görünecekti. Bahriye nazırlarının sık değişmesi ve yüksek rütbeli bahriyelilerin İngilizlere karşı olması, devletin Balkan Savaşı içinde bulunması sebepleri yüzünden bu tavsiyeler genelde uygulanamamıştır.

Limpus Paşa, Cemal Paşa'ya Haliç'teki tersane ile ilgili olarak yeni bir teklif yapmıştır. Onun bu teklifi ile tavsiye ettiği raporundaki sözler çelişiyordu. Teklifinde Haliç'te tersane yapımını öne sürmektedir. Ancak önceki teklifinde ise İzmit'te bir tersane yapılmasını belirtmiştir. Cemal Paşa'nın bu İngiliz heyetine son derece büyük güveni vardı. I. Dünya Savaşı'nın ilk aylarında Türkiye'ye gelen

²⁴² Halpern, a.g.e., s.323.

²⁴³ Yavuz a.g.e., s.172-173.

Alman personele göre İngiliz Heyet, bilerek personel ve materyali kabiliyetsiz ve kullanılmaz hale getirmek istemişlerdi.²⁴⁴

17 Nisan 1330'da mukavelesi yenilenen Amiral Limpus, Alman Breslav ve Goben gemilerinin Marmara'ya girmeleri üzerine derhal bu gemilerin geri gönderilmelerini istemiş, Almanlarla anlaşılması ve gemilerin satın alınması üzerine Limpus ve heyeti ülkelerine geri dönmüştür.

III. Meşrutiyet Dönemlerinde Osmanlı Donanması²⁴⁵

A. II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Donanması

1. II. Abdülhamid'in Donanma politikası

II. Abdülhamid devri donanma politikası değerlendirilirken donanmanın Haliç'te çürümesi göz önüne alınarak yapılacak topyekün padişahı bu durumdan sorumlu tutma; daha da ileri gidip bunu bir imha politikası olarak görme tamamen gayrı ilmi bir davranıştır. Abdülaziz devrinden kalan donanmanın Haliç'e çekilmesi doğrudan padişahın vekâline verilemez. Donanmanın Haliç'e çekilmesi kararı daha çok mali durumun etkisiyle ortaya çıkan askeri bir politikaya dayanır.

II. Abdülhamid'in tahta çıktığında karşısına çıkan manzarayı anlamak için, 19. yüzyılın ikinci yarısının siyasi ve mali şartlarına bakmak gereklidir ki donanma politikasının cevabı da burada saklıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısına girildiğinde Osmanlı Devleti düzenli bir vergi sistemi kurmadığından vergi gelirlerini yetirince toplayamaz hale gelmiş, diğer taraftan da üretimin artırılarak öz kaynaklardan gelen gelir çoğaltılamayınca 1854'ten itibaren ilk dış borç alımına gidilmiştir. Ancak bu borçlanmalardan gelen kaynaklar, üretme yatırıım olarak dönüştürülemediginden kısa sürede tükenmekteydi. Alınan borçlar, bütçe açıklarının kapatılması için değil, önceki borçların faizleri ve anaparalarının geri ödenmesinde kullanılmaktaydı. Bu durum, devlet gelirlerinin kısa süre içerisinde söz konusu borçların ana para ve faiz taksitlerine rehin gösterilmesine neden olmuştur. Bu işlemlerden sonra arta kalan parayla da ordu giderleri ve devlet

²⁴⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s.225.

²⁴⁵ Sultan II. Abdülhamid dönemi bahriyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Batmaz, *a.g.t.*; Tezel, *a.g.e.*, s.752-756.

adamlarının harcamaları karşılanması maketiydi. Maliyenin içinde bulunduğu bütün bu olumsuzluklara 1872-1875 yılları arasında Anadolu ve Rumeli'de yaşanan eklenmişti. Ayrıca bu dönemde donanmanın modernleştirilmesi çabaları da hazineye pahalıya mal olmuştu.²⁴⁶

Yukarıdaki mali tablonun yanında devletin siyasi durumu da bundan pek farklı değildi. Her ne kadar dış devletlerle bir savaş yaşanmadıysa da içerde bulunan azınlıklar dış devletlerin tahrifleriyle Osmanlıyı hayli uğraştırıyordu. İçte meydana gelen Karadağ isyanı (1861-1864), Eflak- Boğdan (1861-1866) ve Sırbistan olayları, Girit (1866-1868), Hersek (1875-1876) ve Bulgar isyanları (1848-1876) sebebiyle Balkanlar adeta kaynayan kazan gibi görünüyordu.²⁴⁷

Bütün bu ekonomik ve siyasi buhranlar neticesinde 1875'e gelindiğinde devlet mali iflasını ilan etmek zorunda kalmıştı. Devletin ne borç alacak ne de borçlarını ödeyecek durumu vardı. Bu durum içte ve dışta tepkilere yol açmış, ardından da Abdülaziz tahttan indirilmiş ve V. Murad padişahlığa getirilmiş, ancak devletin içinde bulunduğu kargaşa bitmediğinden II. Abdülhamid padişahlık makamına çıkartılmıştı.

II. Abdülhamid'in tahta çıktığı sırada Balkanlar Rus-Avusturya mücadele alanındı ve Sırbistan, karadağ ile harb halinde bulunuyordu. Osmanlı-Rus savaşı yaklaşırken Padişahın karşılaştığı ve devraldığı manzara tam olarak buydu. Bu manzarayı ve savurganlığı gören Padişah, bütün dizginleri eline almayı ve sıkı bir siyasi-mali politika izlemeyi hedefledi. Kanuni Esasının kendisine verdiği Başkomutanlık vazifesiyile Bâb-ı Seraskeriyi ikinci plana iterken, ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Bu konuda Enver Ziya Karal'a göre “*Abdülhamid II., tahta çıktığında Osmanlı askeri teşkilatı ve ordusu modern bir görüntüye sahipti.*”²⁴⁸ Ancak aynı yazar bir başka ifadesinde “*Osmanlı-Rus Harbi söz konusu teşkilatın ancak sekilden ibaret olduğunu ve henüz bu şekle intibak eden bir iç binyeye sahip olmadığını gösterdi.*”²⁴⁹ diyeret tezat bir düşmektektir ki, Osmanlı

²⁴⁶ Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonominik Etkileri*, Eren Yay., İstanbul, 1996, s. 92.

²⁴⁷ Geniş bilgi için bkz., Enver Ziya Karal, a.g.e., C.VII.

²⁴⁸ Karal, a.g.e., C. 8, s.352.

²⁴⁹ Karal, a.g.e., s.357.

Serasker paşası dahi 93 Harbine girilirken ordunun gerçek durumundan haberdar değildi.

II. Meşrutiyet devrinde yazılan eserlere bakarak ordunun Padişaha karşı isyan içinde olduğunu iddia etmek gerçeği yansitmamaktadır ki 1897 Osmanlı-Yunan Harbinde ki başarıyla ülkede bir güven ortamı oluşmuştur. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'na göre II. Abdülhamid'in Kanun-i Esasiyi tekrar yürürlüğe koyduğu gün, Üçüncü Ordunun bir kısım genç subayları hariç bütün ordu Padişaha sadıktı.²⁵⁰

Stanford Shaw'a göre "*Padişah ilk başlarda silahlı kuvvetlerin tümünü modernleştirmek istediyse de, mali sıkıntıları tüm gücünü geleneksel Osmanlı kara ordusu üzerinde toplamasını gerektirmiştir.*"²⁵¹ Bu yorum II. Abdülhamid'in askeri-yada donanma-politikasının anlaşılmasını sağlamaktadır. Yani burada mali şartlara göre tercih yapmak söz konusuydu ki, padişah kara ordusunu tercih etmişti. Ancak donanmayı da büsbütün kendi haline bırakmamıştı.

II. Abdülhamid bahriye meselelerine ciddi yaklaşım göstermiştir. Zaman zaman yayınladığı muhtıra ve iradelerde bu yaklaşım açıkça görülmektedir. Padişah, devletin kara ve deniz hazırlığının ne kadar mükemmel olursa çıkarlarının da o nispette korunacağının farkındaydı. Hatta yapılan tedariklerin yeterli olmadığını bilmekle birlikte, devletin mali vaziyeti fazla masraf yapmaya izin vermiyordu. Buna bir örnek verilecek olursa, Karadeniz Boğazına yapılması kararlaştırılan istihkamlar için bir çok defa irade çıkarılmışken gerekli olan 3500 lira Maliye Nezareti tarafından kolayca ödenemiyor ve işlem aksıyordu.²⁵²

II. Abdülhamid aşağıdaki muhtıraları ile askeri ve bahriye alanlarında yapılması öngörülen ıslahat düşüncelerini ifade etmekteydi. Bu muhtıralar şöyledir

²⁵⁰

Nakleden Ahmet Turan Alkan, *İkinci meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992, s.62.

²⁵¹ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.2, Çev: Mehmet Harmancı, e Yay., İstanbul, 1983, s.199.

²⁵² Mehmet Hocaoğlu, *Abdülhamid Han ve Muhtıraları*, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul, 1989, s.98.

²⁵³ Hocaoğlu, a.g.e., s.98-100.

“1. Fransa'dan en son sistem olmak üzere satın alınacak (bir büyük senede teslim olunmak şartıyla) zırhlı ile iki kruvazörün paralarının tedariki için irade-i seniyye çıkmıştı.

2. Almanya'da Cerman fabrikasına sipariş olunan dört küçük torpito satın alınmasının daha iyi olacağı bahriyeden arz olunmakla işin çabuklaştırılması şerefsadır olmuş iken...

3. Altı adet, en son sistem, torpito vapuru Fransa yahut İngiltere'den elven fiyatla, satın alınabileceğinden, çok masrafa ihtiyaç yoktur. Bunların her ne kadar lüzumlu olduğu beyan buyrulmuş ise de maliyenin ödeme gücü olmadığından söz edilerek bir netice elde edilememiştir.

4. Eski zırhlular için olsun, yeni zırhlular için olsun en son sistem hangi top ile donanmak lazımlı geliyorsa, ve yine kale ve istihkamlara ne gibi toplar konulması gerekiyorsa, etrafında incelemekten sonra satın alınması; ve Çatalca'da bir poligon yaptırılarak denemelerinin hem yerlerinde ve hem de bu poligonda yaptırılıp, yeteri kadarsatın alınması için bir çare aranılması.

5. Eski zırhluların, korvetlerin ve diğer gemilerin yeni sisteme çevrilmesi; düşmana karşı müdafaa edilebilecek duruma getirilmesi hakkında tekrar tekrar irade-i seniyye çıktıgı gibi, bunlar için gereken paranın temini hususunda bir karar verilmesi...

6. Donanmanın denize açılması ve talimi konusuna gelince: Almanya imparatorunun İstanbul'a teşrifleri sırasında karşılamaya gönderilen zırhluların komutanları verdikleri raporlarda, gemilerin kazanlarının pek fena durumda oldukları, pek çok eksikleri bulunduğu, bunlarla talimin imkansız ve tehlikeli olacağı arz olunmuştu. Bunlarla talim yapılması, denize açılmaları veya bir tarafa sevkleri gerektiğinde, bu gemilerin mükemmel bir duruma getirilmeleri bahriyeye havale edilmişti. Şimdi hangilerinin hazır ve hangilerinin eski olduğu henüz bilinmediğinden bunların mükemmel tamirleri...

7. Bizim ustalar eskı sistem inşaatı biliyorlar. Bahriye inşaatları (gemi inşaatı) şimdi pek çok gelişmiştir. Zırhluların yeni sisteme konulması pek çok masrafa bağlı olduğundan, bunlara yapılacak masraf karşılığında fayda sağlanamayacağı

bazı fen adamları tarafından söylenmektedir. Bu nedenle Avrupa'dan gemi inşaatını bilen ustaların getirilmesi...

8. Bahriye tezgahlarından birkaç kruvazör ve korvetin inşası için irade-i seniyye çıktıgından dikkat ile mütalaaya alınması...

9. Akdeniz ve Karadeniz limanlarıyla, boğazlardaki kale ve istihkamların bir an önce inşaalarının mükemmel şekilde tamamlanarak limanlara sabit torpitolar konulmalıdır. Bu torpitolar ucuz olduklarından torpito yapabilecek ustalar varsa bunlar mükemmel olarak imal ve inşa edilmelidir. Bunun için Avrupa'dan ehliyetli ve fenni bilgili ustalar getirilmelidir. Adı geçen torpitoların elektrik telleriyle endaht edilmesi için gerekli yerlerde istasyonlar yapılmalıdır. Şili'de sabit torpitoların yararlı olduğu görülmüştür. Amerika tecavüzi hareketlerde bulunmadığından sahillerini sabit torpitolarla korumaya karar vermiş ve bundan iyi sonuçlar almıştır. Buna göre biz de tecavüzi hareketlere girişmeyeceğimiz, müdafaaada bulunacağımızdan sahillerimize sabit torpitoların konulması çareleri düşünülmelidir..."

Yukarıdaki muhtıralara bakıldığından padişahın bahriye meselelerine vakıf olduğu ve bu meselelere önem verdiği anlaşılmaktadır ki ilerde yapılacak olan donanma siparişleri de buna kanıt olarak yorumlanabilir. Bu iradeler, padişahın modern dünya denizciliğini çok yakından izlediğini göstermektedir. Padişah, sorunları anlaşılan çok iyi bilmektedir ve ona göre de ekonomik vaziyet çerçevesinde bazı tedbirlerin alınmasını istemiştir. “*Ordu ve Bahriyenin ihtiyaçlarının karşılanması Padişahı endişelendiren bir sorundu. Padişah Bahriyelilere et tayinatının verilemediğini, yemekte sadece pilav çıktığını ve haftalıklarında aksadığını duyunca öfkelenmiştir*”²⁵⁴

Padişah, 1890'larda daha yeni gelişmekte olan denizaltılarıyla da ilgilenederek İngiltere'ye iki gemi siparişi vermiştir. Kruvazörlerde ki gelişmeler üzerine devlet, Lütf-i Hümeyun, Feyz-i Bahri, Şadiye ve Hüdavendigarı kendi tersanelerinde yapma

²⁵⁴ Ömer Faruk Bölüksu, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Maliye Komisyonları ve Faaliyetleri (1876-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s.77.

yoluna gitmiştir. 1860-1890 yılları arasında ganbotlarda ki gelişmeler üzerine de 17 ganbot siparişi verilmiştir.²⁵⁵

II. Abdülhamid dönemi, Türk donanma tarihinin en tartışmalı dönemlerinden biridir. Tartışmanın odak noktası Abdülhamid'in donanmayı Haliç'e bağlaması ve çürümeye terk etmesi meselesidir. Abdülaziz'den emanet aldığı donanma, 225.000 ton tutarında 194 parça gemi ile İngiltere ve Fransa'dan sonra geliyordu. Bu dönemde Osmanlı'nın her limanında bir Türk harp gemisi yatkınlık etmektedir.²⁵⁶

Serasker Rıza Paşa 1892'de, bu dönemin ordusu ile ilgili şu durumu izah etmiştir: "Maaşlar son derece gayri muntazam verilmektedir. Yilda ancak beş altı defa aylık verilebiliyordu. Askeri binalar çok noksandır, depolar boş, harap ve noksandır. Subayların ahvali perişandır. Maliye bu hali ortadan kaldırmak için sevkalade tahsisat vermek söyle dursun, tesbit edilmiş olan haftalık tahsisatı vermekten acizdir. Nereye bakılsa fakirlik, yokluk ve sıkıntı göze çarpıyor."²⁵⁷

Orduların erzak sıkıntısı, II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. Ancak II. Abdülhamid, İstanbul'daki birinci ve ikinci firkalar ile donanma efradı hakkında bu tür noksamlara müsamaha etmemiş, bunları her ne olursa olsun tamamlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu duruma Tahsin Paşa şu olayı anlatarak örnek verir: "Bir akşam geç vakit Bahriye Nazirinden bir tezkere geldi. Bu tezkerede Maliye Nezareti muayyenatı askeriye için mürettebat olan haftalık vermediğinden un müteahhidi matlubunu alamadı. Bil-mukabele un itasını kesti; fırılarda un yoktu, yarın askere ekmek tevzi olunamayacaktı. Tezkereyi hemen takdim ettim. Sultan Hamidi pek canı sıkılmış gördüm. Bana aynen şu iradeyi verdi: 'Nizamiye ambar ve fırınlarında kafı miktarda un vardır; Bahriyenin ihtiyacı için hemen şimdi lüzumu

²⁵⁵ Batmaz., a.g.t., s.279.

²⁵⁶ Sermet Gökdeniz, "Son Yüzyılda Donanmamız", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı: 213 Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Basımevi, İstanbul, 1965, s.27.

²⁵⁷ Karal, a.g.e., C.VIII, s.369

*kadar un verilsin, fırınlar sabaha kadar çalışsin'.. İradeyi derhal Serasker Paşa'ya tebliğ ettim, un verildi, ekmek tevzi olundu.*²⁵⁸

II. Abdülhamid'in bahriye efradına karşı bu cömertçe durumuna karşı, Tahsin Paşa, aynı padişah döneminde lüzum ve ihtiyaç gözetilmeden, bütçenin ve hazinenin durumu dikkate alınmadan bir çok terfilerin yapıldığı, maaşların artırıldığı ve birçok nişanın verildiğini aktarmaktadır.²⁵⁹

II. Abdülhamid'in yaptığı en önemli ıslahat, kurmay subayılığını ve onların savaştaki önemini kavramak olmuştur. Bu amaçla 1883'de Alman Generali Von der Goltz'ü getirtmişti. Goltz Paşa görev yaptığı günlerde, II. Abdülhamid hakkında şunları yazmıştı: "*Padişahın evhamı yüzünden burada gerçekte iyi bir ordu kurulamaz. Atış eğitimleri zamanında o kadar sınırleniyor ki bazen istifamı verip onu kendi amacına kendi başına ulaşmasını sağlamayı düşünüyorum. Askeri birlüklerin yiğinak yapması gerekiğinde bunun arkasında bir devirme komplosu olabileceğinden korkuyor. Belki de ordunu kuvvetlendirmekten ziyade, onu savaşa yaramaz bir güç halinde tutmak istiyor. Padişahın kendi ordusunu kendine düşman sayması yüzünden bütün girişimlerim sonuçsuz kalıyor.*"²⁶⁰

Donanmanın Haliç'te uzun yıllar kalmasının denizcilik kültürünü ve denizcilerin tecrübe kazanmalarını yok ettiği söylenmektedir. Sultan Abdülhamid'in donanmayı bağlama nedenini şu maddelere bağlayan denizciler vardır.²⁶¹

1-Padişahın tahttan indirilme korkusu.

2-Donanma masraflarının çok olmasından dolayı devlet harcamasında tasarruf yapma isteği.

3-İngilizlerin ikinci bir Navarın yapmak ihtimalinden duyulan endişe.

Yine yukarıdaki iddialara paralel olarak II. Abdülhamid dönemi İngiliz denizcisi Woods Paşa da şunları yazmaktadır: "*Yıldız Sarayı 360 derecelik bir görüş açısı sağlayan stratejik bir yerde inşa edilmişti. Abdülhamid'in deniz kenarındaki*

²⁵⁸ Tahsin Paşa, *Abdülhamid (Yıldız Hatıraları)*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931, s.139-140.

²⁵⁹ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s.75.

²⁶⁰ Berkes, *a.g.e.*, s.336.

²⁶¹ Büyüktürk, *a.g.e.*, s. 148.

Dolmabahçe Sarayını terk etmesinin sebebi, muhtemelen amcasının tahttan indirilmesi olayından deniz kuvvetlerinin oynadığı rolü çok iyi bilmesindendi.”²⁶²

II. Abdülhamid tahta geçtiği yıllarda Bahriye Nezareti'ne gitmiş, donanmanın düzenli bir şekilde sokulması gerektiğinden, sahillerin uzunluğundan söz ederek, deniz gücünün geliştirilmesini arzu ettiğini belirtmişti. Padişah donanmanın eğitiminden kaynaklanan personel noksancığını biliyor ve eğitime önem verilmesi gerektiğini söylüyordu.²⁶³

II. Meşrutiyet döneminin Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa, II. Abdulhamid dönemi bahriyesi hakkında hatırlatında şu bilgileri vermektedir: “*Bahriye Nezareti makamını Bozcasalı Hasan Hüsnü Paşa işgal ediyor. İkbalini sefine-i harbiye'nin Haliç sularında bırakılmasında arıyor; zabutan ve efradı bahriye talimatı ve askeri derslerden azade bırakılıyor ve sefine-i harbiyeyi değil bir düşman karşısında saliyete hatta demirli bulundukları mahallerde harekete bile gayri muktedir bulundurmak esbabının temini istihsaline hasrı meram ediyor ve bahriyeyi bu derece izmihlale ve harabiyete itmeye masruf olan akdamatı ise cihet ihrası makbuliyet ve memduhiyet etmesine hizmet eyliyor idi. Her gün Haliç'ten geçtikçe on milyonlarca liralara sarf ile elde edilmiş ve vakti ile Bahriye-i Osmaniye ile düveli bahriye arasında ikinci derecede ihraz ettirmiş zırhlılarımızın melus ve metruk kıyafetlerini görerek teessürümden kendini alamaz ve bunlardan birini bile makamı nezaretten verilen emri katibi dahil devr ve teftiše muktedir olamaz idim.*”²⁶⁴

Meşrutiyet döneminin ilk deniz savaşı 1877-1878 Osmanlı –Rus Savaşında yaşanmıştı. Osmanlı Donanması 1877'de 22 zırhlı, 82 zırhsız gemi, 763 top ve 15.000 mürettebatan oluşuyordu. Bahriye subaylarının teorik ve pratik eğitimleri yetersizdi. Özellikle büyük rütbeli subaylar mesleklerini icrada yetersizdi. Ancak genç subaylar arasında fenni bilgisi olanlar mevcuttu. Bunların ise ya pratikleri yoktu ya da rütbeleri küçük olduğundan düşünceleri kabul edilmiyordu. Savaş sırasında Osmanlı donanması üç filo halinde Karadeniz'e çıkarılmış fakat Karadeniz'de herhangi bir çatışma olmamış, Ruslar Tuna Nehrine yerleştirdikleri mayınlarla

²⁶² Felix Henry Woods, *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 yıl)*, Çev:Fahri Çoker, Milliyet Yay., İstanbul, 1976, s.115.

²⁶³ Gencer, “Osmanlı...”, s.586.

²⁶⁴ Hasan Rami, *Makamât-ı Hâtrat*, Matbaa-yı Ahvet, İstanbul, 1324, s.4.

Osmanlı gemilerinin faaliyetlerine engel olmuştı.²⁶⁵ Rus nehir gemileri, Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'ın kalıcı özgürlüğünü sağlamak için ordunun Tuna Nehrine olan saldırularını desteklemiştir.²⁶⁶

II. Abdülhamid'in bahriye politikası ufak, iddiasız sadece kıyıların muhafazasına yetecek bir filoya yönelmişti. 50 torpidoluk bir filo vücuda getirilmek istenmişti. Bu politikada devletin malî durumunun kötü olmasının da etkisi vardı. Çünkü torpidolardan oluşan bir devlete daha ucuza mal oluyordu. 1882'li yıllarda bir torpidobot 20-30 bin liraya mal olurken, birinci sınıf bir harp gemisinin maliyeti ise 800-900 bin liradır.²⁶⁷

1890 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin diğer dünya devletleri ile torpido türü gemilerde karşılaştırmalı olarak durumu şu şekildeydi.²⁶⁸

Devlet	Torpido talmı sefenesi	Torpido kruvazör	Muhabere Vapur	Torpidogecer	Birinci sınıf Torpidobot	İkinci Sınıf Torpidobot	Üçüncü Sınıf Torpidobot	Toplam
Osmanlı Devleti	1	2	-	3	17	7	1	31
Almanya	1	5	8	12	83	-	-	109
İngiltere	1	13	7	60	23	-	51	155
Arjantin	1	-	-	-	4	-	-	5
Avusturya	1	5	3	2	10	25	8	54
Brezilya	1	-	-	-	11	-	3	15
Şili	-	-	-	-	10	-	3	13
Çin	-	-	-	11	28	2	-	41
Danimarka	2	-	-	2	5	9	-	18
İspanya	1	-	5	-	10	1	2	19
Amerika	-	3	-	-	2	-	1	6
Fransa	1	5	14	9	14	83	39	160
Yunanistan	1	-	6	-	12	20	4	37
İtalya	3	-	-	65	38	21	8	135

²⁶⁵ Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 17-18.

²⁶⁶ 1878'de Rusya'nın Türkiye'ye karşı başarısı ve 1885'de Afganistan üzerindeki baskısı, İngiltere'yi önce Karadeniz'e, daha sonra Baltık denizine filo göndermesine neden olmuştur (bkz., Clark G. Reynolds, *Navies in History*, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 1998, s. 139).

²⁶⁷ *Ceride-i Bahriye*, No. 10, 29.10.1889.

²⁶⁸ *Ceride-i Bahriye*, 02.09.1890, No:33, s.111.

Japonya	-	-	-	1	21	4	-	26
Norveç	-	-	-	-	8	2	1	11
Portekiz	-	-	-	-	5	2	-	7
Romanya	1	-	-	-	3	2	-	6
Rusya	2	1	-	16	-	36	71	126
İsveç	-	1	1	-	8	7	6	23

Anlaşıldığı üzere torpido gemi alanında Fransa az farkla İngiltere'yi geri bırakmış, İtalya, Rusya ve Almanya ise bu iki devleti yakından izlemektedir. Osmanlı Devleti ise Yunanistan'ın arkasından dünya bahri sıralamasında orta bir derece sayılabilcek dokuzuncu sırada bulunmaktadır.

Devlet, Abdülaziz devrinde dış borçların faizini bile ödeymeyerek iflas etmişti. Rus harbinde sıkıntılar had safhaya geldiğinden, tasarruf gayesi ile pek çok giderler üzerinde kısıntılar yapıldığı gibi bu arada İngiltere'de inşa ettirilen zırhlıların alınmasından da vazgeçilmiştir.²⁶⁹

Bu dönemde bazı gemilerin inşası bitmiş ancak bazları da tamamlanamamıştır. Hamidiye (Nusretiye) zırhlı firkateyni ve Abdülkadir (8100) tonluk zırhlı firkateyni uzun süre tezgahta kalmış ve sonra feshedilmiştir. Lütf-i Hümayun'un (kruvazör) teknesi bitirilmiş, ancak diğer kısımları tamamlanamamıştır. Yine Hüdevandigâr kruvazörü, Feyza-i Bahri, Heybetnûma kruvazörleri ile Kılıdülbahir ganbotu, Zuhaf korveti ile Nimet ve Mecidiye torpido istimbotlarının inşası tamamlanmış; Şadiye ve Selimiye kruvazörleri ile iki gambot İzmit tersanesinde kızağa konulmuştur.²⁷⁰

a. Zırhlılar

II. Abdülhamid döneminden önce sipariş edilen zırhlı gemiler şunlardan oluşmaktadır.

²⁶⁹ Gencer, "Osmanlı...", s.587.

²⁷⁰ Gencer, *a.g.m.*, s.586.

Tablo 12 : 1904'te Osmanlı Zırhlı Donanması

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Firma	Ülke
Hamidiye	1871	Tersane-i Âmire	Osmanlı
Mesudiye	1871	Thames Iron Works	İngiltere
Osmaniye	1862	R. Napier-Son	İngiltere
Aziziye	1862	R. Napier-Son	İngiltere
Orhaniye	1862	R. Napier-Son	İngiltere
Mahmudiye	1862	R. Napier-Son	İngiltere
Asar-ı Tevfik	1875	SA des forges	Fransa
Abdülkadir	1890	Tersane-i Âmire	Osmanlı
Feth-i Bülend	1867	Thames Iron Works	İngiltere
Mukaddeme-i Hayır	1868	Tersane-i Âmire	Osmanlı
Muin-i Zafer	1867	Thames Iron Works	İngiltere
Avnillah	1867	Thames Iron Works	İngiltere
Asar-ı Şevket	1875	Thames Iron Works	İngiltere
Necm-i Şevket	1866	SA des forges	Fransa
İclaliye	1868	SA Stabilimento	?
Hıfzurrahman	1867	Sa des chantiers	Fransa
Hizber	1870	Tersane-i Âmire	Osmanlı
Memduhiye	?	?	?
Feth-ül İslam	1863	SA des forges	Fransa

Kaynak: Langensiepen-Güleyüz, a.g.e. s.93-118

Göründüğü üzere 1900'lü yılların başına gelindiğinde Osmanlı donanmasını oluşturan zırhlılar Abdülaziz devrinden kalmadır.

(1). Zırhlı Firkateynler

Osmaniye, Orhaniye, Aziziye, Mahmudiye: Uzunluk(kadem)292,0; eni 55,9; çektiği su 25,7; makine kuvveti 3735 (mahmudiye 3135); sürati 12 mil; kömür kapasitesi 750 tondu. 1878'de İstanbul'da yattı. 890-1894 yılları arasında Tersane-i Âmire ve Ansaldo tarafından yeniden donatıldı. Osmaniye ve Aziziye barbetli, diğer ikisi ise merkez bataryalı firkateyndir.

Hamidiye : Merkez bataryalı zırhlı. Uzunluk 292,00; eni 55,9; çektiği su 24,10 kadem. Makine gücü 6800. Sürati 14,5 mil, kömür kapasite 600 tondu. 1894'te torpidobotlar için istasyoner gemisi olarak hizmete girdi. 1913'te sökülmek üzere satıldı.

Asar-ı Tevfik : Uzunluk 272,4 ve eni 52,6 kadem. Çektiği su 24,11 kadem. Makine gücü 3560.13 mil. Kömür kapasite 400 ton. 1890-1892'de Tersane-i Âmire tarafından yeniden donatılarak kazanları değiştirildi. 1899'da Cenova'ya, 1900'de

Almanya'ya yeniden donatılmak üzere gönderildi. 1907'de İstanbul'a döndü ve 1913'de Çemes yakınlarında karaya oturdu.

Mesudiye: Uzunluk 331,5 ve eni 59,0 kadem. Çektiği su 25,11 kadem. Sürati 17,5 mil. Kömür kapasitesi 1100 ton. 1891-1893 yılları arasında Tersane-i Amire'de yeniden donatıldı. 1898-1903 yılları arasında ise Ansaldo tarafından Cenova'da yeniden donatıldı. 1911'de filen donanmaya girdi. 1914'te İngiliz denizaltısı E 11 tarafından batırıldı.

(2). Zırhlı Korvetler

Feth-i Bülend: Uzunluk 236,3 ve eni 39,4; çektiği su 18,1 kadem. Makine kuvveti 3500. Sürati 14 mil. Kömür kapasitesi 300 ton. 1890'da Tersane-i Amire, 1903-1907 Ansaldo tarafından yeniden donatıldı. 1913'te yunan torpidobotunca batırıldı.

Avnillah ve Muin-i Zafer: Uzunluk 236,0 ve eni 36,0 kadem. Çektiği su 16,5 kadem. Makine kuvveti 2200. Sürati 14 mil ve kömür 220 ton. 1903-1906 Ansaldo tarafından İstanbul'da yeniden donatıldı. Avnillah 1912'de Beyrut'ta İtalyan kruvazörü garibaldi tarafından batırıldı. Muin-i Zafer 1910'da İzmit'de istasyoner, 1913 İstanbul'da torpido eğitim gemisi, 1920'de İzmit'de kışla eğitim gemisi ve 1928'de denizaltılar için depo gemisidir.²⁷¹

Asar-i Şevket ve Necm-i Şevket: Uzunluk 203,5 ve eni 42,7 kadem. Çektiği su 16,5 kadem. Makine beygir kuvveti 1750 ve 1900 (Necm-i Şevket). Sürati 12 mil ve kömür- kapasite 300 ton. 1890-1892'de Tersane-i Amire tarafından yeniden donatılarak kazanları değiştirildi. Asar-i şevket 1903'te hizmet dışı iken Necm-i Şevket 1899-1909 Selanik'te istasyoner gemisidir.

Lütf-i Celil ve Hifzurrahman: Uzunluk 204,0 ve eni 45,11 kadem. Çektiği su 14,5 kadem. Makine kuvveti 200. Sürati 12 mil. Kömür kapasitesi 200 ton. Lütf-i Celil 1877'de battı. Hifzur Rahman 1891-1894 Tersane-i Amire tarafından yeniden donatıldı. 1909'da sökülmek üzere satıldı.

Mukaddime-i hayr: uzunluk 236,3 ve eni 39,4 kadem. Çektiği su 18 kadem. Makine kuvveti 3500. Sürati 14 mil. Kömür kapasitesi 300 ton. 1898'de top ve

²⁷¹ Langensipen-Güleyz, a.g.e., s. 112.

kazanları çıkarıldı. 1911 İstanbul'da istasyoner, 1914'te ve 1920'de kışla gemisiidir. 1923'te hizmet dışıdır.

İclaliye: Uzunluk 213, 3 ve eni 22, 7 kadem. Çektiği su 17, 4 kadem. Makine kuvveti 1800. Surati 12 mil. Kömür kapasitesi 300 ton.

(3). Zırhlı Dubalar (Nehir Monitörleri):

Feth'ül-İslam ve Memduhiye: Uzunluk 101,9 ve eni 24,7 kadem. Çektiği su 5,11 kadem. Makine kuvveti 290. Sürati 8 mil. Kömür kapasitesi 20 ton. Feth'ül-İslam 1884'te Tersane-i Amire tarafından yeniden donatıldı. 1884 İstanbul, 1901'de İstinye'de karakol gemisiidir. Her ikisi de 1909'da sökülmek üzere satıldı.

Hizber: Uzunluk 144,4 ve eni 30,10 kadem. Çektiği su 57 kadem. Makine gücü 400. Sürati 7 mil. Kömür kapasite 20 ton. 1886'da Tersane-i Amire tarafından yeniden donatıldı. 1911'de sökülmek üzere satıldı.

1890'dan önce hizmet dışı kalan diğer zırhlı dubalar şunlardır: İskodra, Bögürtlen, Podgoriçe ve Seyfi'dir.

(4). Zırhlı Kruvazörler

Abdülkadir: Muharebe gemisi. Uzunluk 340 ve eni 65 kadem. Çektiği su 23,6 kadem. Sürati 18 mil. Teknesi çelik. Bu özelliklerle Tersane-i Amire tarafından yapımına başlandı, 1895'de omurga kuruldu ancak 1906'da sac kaplama işi resmen durdu.

Diger kruvazörlerle ilgili bilgiler de söyledir.²⁷²

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Lütfü Hümayun	1880	Osmانlı	Tersane-i Amire
Feyza-i bahri	1889	Osmانlı	Tersane-i Amire
Hüdavendigar	1891	Osmانlı	Tersane-i Amire
Selimiye	1891	Osmانlı	Tersane-i Amire
Peyk-i Şevket	1903	Almanya	SchiffsveMaschinebau

²⁷² Langensiepen- Güleryüz, a.g.e., s.139-155.

Berk-i Satvet	1903	Almanya	SchiffsveMaschinebau
Mecidiye	1900	A.B.D.	William Camp
Hamidiye	1900	İngiltere	Armstrong

Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri donanmaya eklenmeden önce daha çok işe yarayan gemiler Mesudiye, Asar-ı tevfik, Avnillah, Muin-i Zafer ve Feth-i Bülend zırhlılarıydı.²⁷³

b. Torpido Gemileri

(1). Torpido Botlar: II. Abdülhamid'in iş başına geçtiği yıllarda Avrupa'da torpidobot türü küçük, hafif ve hızlı tekneler inşa edilmeye başlanmıştı. Osmanlı devleti de mali durumunun kötü olması hasebiyle ağır zırhlılara yonelemeyince, bu gelişmelere uzak kalmamış, 1883-1890 yılları arasında-Tersane-i Âmire dahil olmak üzere- toplam 25 adet torpidobot, 1 torpidogeçer, 2 adet torpido kruvazör siparişi vermiştir.²⁷⁴ II. Abdülhamid döneminde verilen siparişlerle *torpido bot* durumu şu şekildeydi:²⁷⁵

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Burhaneddin	1883	Fransa	SA des forges
Tevfik	1883	Fransa	SA des forges
Mecidiye	1883	Osmanlı	Tersane-i Amire
Timsah	1885	İngiltere	Chertsey
Şimşir-i Hükum	1885	Fransa	SA des Forges
Mahabet	1886	İngiltere	Chertsey
Satvet	1886	İngiltere	Chertsey

²⁷³ Gencer, "Osmanlı...", s.587.

²⁷⁴ Batmaz, *a.g.e.*, s.276-277.

²⁷⁵ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.160-173.

Gilyum	1885	Fransa	Fr Schichau AG
Saika	1885	Fransa	Fr Schichau AG
Tir-i Zafer	1885	Fransa	Fr Schichau AG
Seyf-i Bahri	1885	Fransa	Fr Schichau AG
Vesile-i Nusret	1885	Fransa	Fr Schichau AG
Nasır	1886	Almanya	Schiffs
Fatih	1886	Almanya	Schiffs
Nusret	1886	Almanya	Schiffs
Şihab	1886	Almanya	Schiffs
Tanik	1886	Almanya	Schiffs
Pervin	1886	Almanya	Schiffs
Siham	1886	Almanya	Schiffs
Ejder	1886	Almanya	Schiffs
Berkefşan	1886	Osmanlı	Tersane-i Amire
Tayyar	1886	Osmanlı	Tersane-i Amire
Hamidiye	1901	İtalya	Ansaldo
Yunus	1901	İtalya	Ansaldo
Akhisar	1902	İtalya	Ansaldo
Alpagot	1902	İtalya	Ansaldo
Antalya	1901	İtalya	Ansaldo
Urfâ	1901	İtalya	Ansaldo
Ankara	1901	İtalya	Ansaldo
Tokat	1901	İtalya	Ansaldo
Draç	1901	İtalya	Ansaldo

Kütahya	1901	İtalya	Ansaldo
Musul	1901	İtalya	Ansaldo
Demirhisar	1906	Almanya	Schneider
Sultanhisar	1906	Almanya	Schneider
Sivrihisar	1906	Almanya	Schneider
Hamidabat	1906	Almanya	Schneider

(2). Torpido Ganbotlar (Torpido Geçerler)

Yine bir diğer torpido türü, ganbotlardı. Bu dönemin ganbotları da şu gemilerden oluşuyordu:²⁷⁶

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Peleng-i Derya	1887	Almanya	Schiffs werft
Niğmet	1887	Almanya	Schiffs werft
Şahin-i Derya	1888	Osmancık	Tersane-i Amire

c. Ahşap Gemiler

Ahşap gemiler dört gruba ayrılmaktaydı.

Skrulu Kalyonlar

Skrulu kalyonlar şu gemilerden oluşmaktadır:²⁷⁷

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma Adı
Peyk-i Zafer	1840	Osmancık	Tersane-i Amire
Kosova	1851	Osmancık	Tersane-i Amire

²⁷⁶ Langensiepen-Güleryüz, a.g.e., s.174-175.

²⁷⁷ Langensiepen-Güleryüz, a.g.e., s.128-129.

Fethiye	1853	Osmanlı	Tersane-i Amire
Şadiye	1853	Osmanlı	Tersane-i Amire

Skrulu Firkateynler

Skrulu Firkatenler ise şu gemilerden oluşmaktadır: Hübavendigar, Selimiye, Muhbir-i Sürur, Ertuğrul, Mehmet Selim, Mukaddime-i Şeref ve Rehber-i Tevfik, Peyk-i Meserret ve Peyk-i Nusret, Mecidiye.

Skrulu Korvetler

Skrulu Korvetleri ise şu gemiler meydana getiriyordu: Eser-i Cedid, Sinop, İzmir, Bursa ve Edirne, Beyrut ve Seddü'l-Bahr, İskenderiye, Zuhaf, Utarit ve Meriç, Mansure, Lübnan ve Muzaffer, Heybetnûma, Zuhaf II ve Kilitbahir.

Yatlar

Yine hem bu dönemden önce ve hem de bu dönemde sipariş verilen yatlar şunlardı:²⁷⁸

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Sultaniye (yat)	1851	İngiltere	C.J.Mare
Talia (avizo)	1863	İngiltere	Samuda
Süreyya (yat)	1864	İngiltere	Samuda
İzzeddin (avizo)	1864	İngiltere	Thames sac
Fırat (avizo)	1864	İngiltere	Millwall iron works
İsmail (avizo)	1864	İngiltere	?
Hanya (avizo)	1863	İngiltere	J. ve W. Dudgeon
Kandiye (avizo)	-	İngiltere	Great
Arkadi (avizo)	1865	İngiltere	W.Potter ve Son

²⁷⁸ Langensiepen-Güleryüz, a.g.e., s.200-211.

Resmo (avizo)	1862	İngiltere	Great
Eser-i Nusret (avizo)	1864	İngiltere	Jones Quiggin
Meder-i Zafer (avizo)	1864	İngiltere	Jones Quiggin
İhsaniye (yat)	1869	İngiltere	Maudslay, Sons
Taif (avizo)	1869	Osmanlı	Tersane-i Amire
Asir (avizo)	1869	Osmanlı	Tersane-i Amire
Beylerbeyi (yat)	1873	-	-
Şerifiye (yat)	1892	-	Constenza
Galata (avizo)	1895	İngiltere	Summers ve Co.
Ertuğrul (yat)	1854	İngiltere	Armstrong
Söğütlü (yat)	1907	İngiltere	Armstrong
Trablus (silahlı yat)	1886	İngiltere	Munray Bros
Şipka (silahlı yat)	1891	İngiltere	Ferguson
Beyrut(sörvey gemisi)	1898	İngiltere	Ferguson

Ganbotlar

Bu döneme gelinceye kadar mevcut 12 ganbota ilave olarak, 1860-1890 yılları arasında ganbotlarda ki gelişmeler üzerine 18 ganbot siparişi verilmiştir.

Ganbotlarda torpidolar gibi hafif ve ucuza mál olmaları sebebiyle tercih edilmişlerdir.

Tablo 13 : Ganbotlar

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma	Tekne Cinsi
Akka	1857	İngiltere	Blackwall	Ahşap
Şevketnüma	1857	İngiltere	Blackwall	Ahşap
Varna	1857	İngiltere	Blackwall	Ahşap
Sünne	1857	İngiltere	Blackwall	Ahşap
Musul	1863	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
Seyyar	1863	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
Sahir	1864	İngiltere	J. White	Ahşap
Saheddin	1865	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
İntibah	1865	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
Aynalıkavak	1867	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
Rodos	1868	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
İstanköy	1868	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
Fırat	1881	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
Şat	1881	Osmanlı	Tersane-i Amire	Ahşap
Nasr-i Hüda	1890	Osmanlı	Tersane-i Amire	Çelik

Seyyar	1890	Osmalı	Tersane-i Amire	Çelik
Barika-i Zafer	1890	Osmalı	Tersane-i Amire	Çelik
Nur'ül-Bahr	1897	İngiltere	Maclaren	Çelik
Kastamonu	1904	Almanya	Gebrüder	Çelik
Yozgat	1904	Almanya	Gebrüder	Çelik
Marmaris	1906	Fransa	SA des Ateliers	Çelik
Taşköprü	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Nevşehir	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Gökçedağ	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Refahiye	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Ayıntab	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Malatya	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Seddülbahir	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Ordu	1906	Almanya	Schneider	Çelik
Bafra	1906	Almanya	Schneider	Çelik

Kaynak: Langensiepen-Güleryüz., a.g.e., s.186-198.

Bu dönem padişahın hizmetine mahsus gemiler de şunlardır.²⁷⁹

Silahlı Vapurlar

Bu devrin silahlı vapurları şunlardan oluşuyordu: Gemlik, Tair-i Bahri, Eser-i Nuzhet, Musul, Peyk-i Ticaret, Nusret, Şiar-i Nusurlet, Sulhiye, Sarıyer, Nedim, Bozcaada, Babil, Hayreddin, Kılınç Ali, Bar, Gör, Trabzon, Cidde, İzmir, Hüseyde, Marmara, Mekke, Dolmabahçe, Bezm-i Alem, Tir-i Müjgan, Eser-i Cedid, Kosova, Mithat Paşa, Reşit Paşa, Plevne, Urla, Mahmut Şevket Paşa, Trabzon.

²⁷⁹ S.B., sene 1310, s.174.

Römorkörler

Yenikapı, Mesut, İstanbul, Sa'na.

Liman Hizmet Gemileri

Boyana, Suda, Şerefnüma, Sariye, Nedim, Bozcaada, Ereğli, İslahat, Marmara, Nüzhet, Alos, Fazlillah, Kasım Paşa, Fındikkale, Kabataş, Medvet Resan, Cibali, Tophane.

d. İdare-i Mahsus'a Vapurları

İdare-i Mahsus'a (Seyr-i Sefain) bağlı vapurlar da hayli yekun tutmactaydı. Bunları vergi tonu ile şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 14 : İdare-i Mahsus'a Vapurları (1904)

Gemi Adı	Vergi tonu	Gemi adı	Vergitou	Gemi adı	Vergi tonu	Gemi adı	Vergi tonu
Garb	2107	Kaplan	572	Fenerbahçe	121	Samsun	48
Mekke	1572	Bahr-i Cedit	895	Haydarpaşa	121	Mersin	195
Marmara	1568	Mürüvvet	886	Konfide	132	Ferruh	76
Asır	1277	Sakarya	1159	Bartın	84	Eser-i Şevket	29
Hadida	1279	Şeref	879	Kadriye	150	Midilli	-
Skudlu	1304	Tarsus	797	İzmid	138	İhsan	-
Saadet	1091	Dolmabahçe	834	Silivri	115	Nevair	-
Ali Saib Paşa	1240	Paris	515	Şahin	75	İzmid	60
Kamil Paşa	1186	Selanik	497	İhsan	90	Çeşme	12
Niğmet Hüda	1183	Necid	400	Nüzhetiye	75	Ceylan	45

Taif	1175	Bingazi	352	Malatya	75	Hareket	stimbot
Şerefrisan	1116	Bandırma	194	Aydın	35	Rağbet	stimbot
Medar-ı Tevfik	1090	Edremid	178	Kadıköy	75	Servet	Stimbot
Şark	863	Gelibolu	175	Kalamış	257		
Selamet	1099	İnebolu	120	Erenköy	73,5		
Kosova	1029	Kınalı	153	Biga	50		
Atina	1096	Marmara	153	Pendik	50		
Afrika	631	Medar-ı Fuad	155	Kartal	50		
Kayseri	993	Hereke	155	Karamürsel	14		

Kaynak: S.B., sene 1322, s.214.

Bu arada Basra'da Umman İdare-i Nehriyesi altında bulunan gemilerde şunlardı:²⁸⁰

Gemi adı	Cesamet tonu	Uzunluk	Eni
Musul	538	190	24
Fırat	389	187	21
Risafa	346	175	20
Bağdadi	161	144	15

Padişahın hizmetine mahsus gemiler ise şunlardan oluşmaktadır:²⁸¹

Gemi Adı	Sınıfi	Sürati
Ertuğrul	Korvet	21
Skudlu	Sürat Vapuru	14
İstanbul	Sürat Vapuru	16

²⁸⁰ S.B., sene 1322, s.215.

²⁸¹ S.B., sene 1326, s.198.

Sultaniye	Sürat Vapuru	15
Beylerbeyi	Sürat Vapuru	12
İstavroz	Sürat Vapuru	15

Yukarıda verilen listeler tam teşekkürü bir donanma izlenimi verse de aslında durum tam olarak öyle değildi. Çünkü tamire ihtiyaç duyulan pek çok gemi vardı. Bu gemilerden büyük bir kısmı Haliç'te yillardır bekletilmektedir. Bu durum ile ilgili olarak dönemin Donanma Komutanı Hasan Rami, 31 Mart 1898 tarihinde padişaha sunduğu bir mütalaa da Osmanlı donanmasının durumunu iyi görmediğinden, İstanbul'daki subayların hareketsiz ve talimsiz kalmaları nedeniyle Osmanlı donanmasının İstanbul'da bulundurulmamasını, donanmayı harbe hazırlamak için Akdeniz'de toplu olarak tatbikat yapılmasını, Boğazın düşman tecavüzünden korunması için tatbikat yapılmasını, donanmanın merkezinin Çanakkale Boğazı'ndaki Nara limanı olması gerektiğini, gemilerin yılda bir defa havuza konulmasını, donanmada istihdam edilen üst subay ve subayların üç yılda bir değiştirilmesini tavsiye etmektedir.²⁸²

Bu dönemde Osmaniye, Orhaniye, Mahmudiye ve Aziziye zırhlı firkateynlerinin tamir ve tadillerine lüzum görüldüğünden, kazanları değiştirilerek Armstrong topları yerine krup topları konulmuştur. Mesudiye, Asar-ı Tevfik ve Hamidiye zırhlıları da yenileştirilenlerdendi. Bu dönemde işe yarayan gemiler beş eski zırhıydı ki bunlarında tamirleri yapılmıştı.

Donanmayı harekât ve idari işlerde Bahriye Nezareti idare ettiği için donanmaya bir tek komutan verilmemiş, kuvvetler yine donanma adı altında parçalar halinde kullanılmıştı. Donanma, Karadeniz ve Akdeniz Donanması ismi ile savaşlarda anılmıştı.

İllerdeki savaşlarda görüleceği gibi deniz ile kara birlikleri arasında uyumsuzluk, kıskançlık ve komuta karışıklığı yaşanmıştır. Bundan başka Deniz Kuvvetleri savaşta Harbiye'ye bağlı olduğundan donanma komutanı muharebe sırasında bile Kara Kuvvetlerinin emrine göre hareket etmiştir. Bu durumda komutanların cesareti karar vermelerine mani olmasının yanında, deniz ve kara

²⁸² Hasan Rami Paşa, *Hatıralar*, C.I, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargah Basımevi, Ankara, 1997, s.91-93

komutanlarının arasının açılmasına da neden olmuştur. Buna örnek olarak I.Balkan Savaşı'nda, Donanma Komutancı Albay Tahir'in durumu verilebilir.²⁸³

1899 yılına gelindiğinde diğer devletlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin bahri durumu şu şekildedir:²⁸⁴

Devlet	Zırhlı Harp Gemileri	Zırhsız Harp Gemileri	Torpido Sınıfı	Toplam
Osmanlı Devleti	19	84	28	131
İngiltere	116	284	295	695
Arjantin	9	33	30	72
Avusturya	20	34	67	121
Brezilya	12	34	28	74
Şili	5	16	35	56
Çin	-	19	48	67
Danimarka	10	19	27	56
Fransa	73	96	213	382
Almanya	35	59	149	243
Yunanistan	5	20	51	76
İtalya	30	37	225	292
Japonya	27	63	160	250
Meksika	-	11	5	16
Flemenk	32	80	60	172
Norveç	8	36	18	62

²⁸³ Balkan Savaşları bahsinde daha ayrıntılı görülecektir.

²⁸⁴ *Ceride-i Bahriye*, 09.08.1899, No: 266, s.89.

Portekiz	3	47	13	63
Rusya	22	79	123	224
İspanya	8	33	30	71
İsveç	20	29	28	77
Amerika	54	57	65	176
Belçika	16	12	-	28
Haiti	-	15	-	15
Fas	-	3	-	3
İran	-	1	-	1
Peru	-	2	-	2
Romanya	-	17	30	47
Sen Dominika	-	3	-	3
Saravakes	-	2	-	2
Siyam	-	11	-	11
Uruguay	-	3	-	3
Venezuela	-	5	-	5

Göründüğü gibi İngiltere donanması açık ara diğer dünya bahri devletlere farkı açmıştır ki bu da İngiltere'nin bu alanda söz sahibi olduğunu gösterir. İngiltere'yi Fransa, Rusya, İtalya, Japonya ve Almanya izlemektedir. Japonya, Osmanlı'nın torpido ve ganbot sipariş vereceği Almanya'nın önüne geçmiş bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, Batı komşusu Yunanistan'dan üstün ancak kuzeyde Rusya'dan aşağıda yine dokuzuncu sıradadır. Pekte iç açıcı olmayan bu durumdan kurtulmak çarelerini arayan Osmanlı, 20. yüzyılın başlarından itibaren birçok torpidobot ve ganbot siparişi vermiştir.

Yukarıdaki tablolarda da gösterilen yabancı devletlere ısmarlanan gemilere aşağıda değinilecektir.

2. Yabancı Devletlere İsmarlanan Gemiler

II. Abdülhamid'in donanma politikası Yunanistan ile karşılıklı rekabete dayandığından, Yunanistan'ın deniz gücünü padişah ciddi olarak takip etmiştir. Yunanistan, deniz kuvvetlerini Fransız ve İngiliz uzmanlarla takviye edip modernize yoluna gitmiştir. Padişahın gemi ısmarlamadaki nedenlerinden biri de işte bu devletle giriştiği donanma yarışıdır.

Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında donanmanın içinde bulunduğu kötü durumu herkes görmüştü. Bu duruma çare olarak Donanma Komutamı Büyük Amiral Hasan Paşa, Bahriye Nezareti'ne sunduğu bir layihə ile, donanmanın bir kısmının yabancı tersanelerde ıslahını, yeni gemiler sipariş edilmesini, bunların inşasına bakmak üzere heyetler gönderilmesini, donanmayla ilgili vazifelerin liyakat sahibi kişilerce yürütülmesini ve farklı cinslerden oluşan bir kısım savaş gemilerinin satın alınmasını önermiştir. Amiral Hasan Rami, yabancı tersanelere gemi siparişi verilmesinin nedeni ile ilgili olarak, inşa edilecek gemi için sipariş edilen malzemenin İstanbul'a nakliyesi için gümruk ve taşımacılık gibi bir çok masrafi olacağını, bunun yanında fabrikalarda olan mühendisler, teknisyenler ve sanayi ustalarının Tersane-i Âmire'de olmayışını ileri sürmüştür.²⁸⁵ Hasan Rami, layihesinde kruvazör ve zırhlılardan söz etmesine rağmen, Harbiye Nezareti büyük donanma yapılmasına taraftar olmamıştır. Yunan Harbinde donanmanın varlık gösterememesi de Harbiye Nezaretine bu fikri vermiştir. Donanma, kara kuvvetlerine yardımcı bir organ olarak görülmüştür.

Erkân-ı Harbiye tarafından Çanakkale savunmasına ihtiyaç olacak şekilde gemiler seçmek için bir Bahriye komisyonu kurulması bildirilmiştir. Bu komisyon Mayıs 1897'deki raporunda eski zırhlı savaş gemilerinin modernize edilmesini ve altı adet savaş gemisinin yurt dışında yapılmasını teklif etmiştir.²⁸⁶ Bu tekliflerin padişah tarafından kabul edilmesiyle, Amiral Hasan Rami Paşa'nın donanma için düşündükleri ve teklifleri de böylelikle kabul görmüştür.

²⁸⁵ Hasan Rami, *Hatıralar*, s.95.

²⁸⁶ Largensiepen-Güney, *a.g.e.*, s.9.

Aslında Padişah da Yunan Harbinde hurda bir şekilde bulunan zırhlıların savaşamayacağını görmüştür. Bu nedenle deniz kuvvetlerini yeniden donatmak gayesiyle iki hafif kruvazör ve iki torpido kruvazörü satın alınmıştır. Beş eski zırhlı büyük masraflar yapılarak onarılmıştır. Padişah, meydana getirdiği küçük filo ile Abdülaziz dönemi deniz politikasından farklı bir çizgi izlemiştir.²⁸⁷ İzlediği politika, Osmanlı'nın içinde bulunduğu malî vaziyete göreydi.

4 Aralık 1897'de padişaha yeni oluşturulan komisyon tarafından bir program daha sunulmuştu. Eskiye nazaran değişiklik yapılarak oluşturulan bu yeni program, eski savaş gemilerinin yenilenmesi ve altı adet yeni gemi siparişini içermiştir. Bunlar 10.000 tonluk iki savaş gemisi, 600 tonluk iki zırhlı kruvazör, 5000 tonluk iki adet muhafazalı kruvazör ve iki adette 5000 tonluk hafif kruvazörden oluşmuştur.²⁸⁸

II. Abdülhamid dönemi de dahil olmak üzere İstanbul'da uzun yıllar görevli bulunan Edwin Pears "Forty Years in Constantinople" adlı hatırlarında bu gemi siparişi ile ilgili şunları yazmıştır: "*Ermeni katliamı sırasında Amerikan, Fransız, İtalyan ve İngiliz azınlıklarına ait gayrimenkullere büyük ölçüde zarar verilmiştir. Türk Hükümetinin zararları karşılaması gerçeği açık ortadaydı. Azınlıkların temsilcileri zararların yaşanmasını talep etmişlerdi. Bunun üzerine sultan, hem hak talebinde bulunan devletleri memnun edecek, hem de kendi ülkesinin itibarını zedelemeyecek bir formül geliştirmiştir. Amerikan sefirini göndererek büyük bir gizlilik içinde Cramp acentasını saraya davet etti. Cramp acentası yetkilisi saraya geldi; geminin tipi belirlendi; ayrıntılar dikkatle gözden geçirildi; kontrat hazırlandı ve geminin siparişi verildi. Daha sonra şirkete Amerikan Büyükelçiliğine önerilen şekilde, Amerikan vatandaşlarının uğramış olduğu zararı karşılayabilecek ölçüdeki tutarında maliyet üzerine eklenmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu oldukça şısrılmış maliyet önce Amerikan Büyükelçiliğine ödenecek, o da doğal olarak istediği gibi sarf edecekti. Benzer uygulama İngiliz, İtalyan ve Fransız talepleri içinde uygulanmıştır. İtalyanlar için uygulamada küçük değişiklikler yapıldı. Eski bir zırhlı Cenova'daki Ansaldo acentasına onarım amacıyla gönderilerek İtalyan taleplerinin de onarım maliyetine eklenmesi istenmişti.*"²⁸⁹

²⁸⁷ Gencer, "Osmanlı...", s.587.

²⁸⁸ Langensiepen-Güleyz, a.g.e., s.10.

²⁸⁹ Yavuz, a.g.e., s.132.

Pears'ın bu sözlerine ve yapılan siparişlerin dört ayrı ülkeye yapılmış olmasına bakılarak şu değerlendirmeler yapılabilir; Öncelikle Osmanlı Devleti'nin iç politika sorunlarının dış ülkelerle oluşan ilişkileri doğrudan etkilediği anlaşılmaktadır. Azınlıkların zararlarının karşılanması meselesi Büyük Devletlere gemi siparişi vermekle halledilmiş oluyor, bu da o ülkelere sus payı ya da Osmanlı'nın iç işlerine müdahalesini önleyerek, Avrupa devletlerinin savaş öncesindeki ilimli tavırlarını koruyup, savaş sonrasında olumsuz bir tavır takınmalarına fırsat vermemek düşüncesidir. Bu düşünce, II Abdülhamid'in klasik denge siyasetinin donanma siparişlerinde de etkili olduğunu gösteriyordu.²⁹⁰ İkinci olarak, bu farklı farklı ülkelere ismarlanan dört değişik standartlardaki deniz harp araçlarının, makine, yedek parça ve eğitim gereksinimlerinin faydalı olabileceği tartışılmıştı. Bu durum yeni sipariş edilen gemilerin ilerde karşılaşabileceği sorunlar karşısında dört ayrı ülkeyle karşı karşıya gelmek demekti. Aynı zamanda donanmanın modernize edilmesi konusunda da ikilik anlamına geliyordu. Onarım amacıyla İtalya'ya gönderilen beş büyük gemi ve Hamidiye Kruvazörünün dışında ismarlanmış olan diğer gemiler, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra donanmaya katılmıştır. Onarımı yapılan ve sipariş edilen gemiler şöyledi:²⁹¹

Tadil Edilen Gemiler: Mesudiye, Asar-ı Tevfik, Muin-i Zafer, Avnillah, Feth-i Bülend.

Fransa'ya Ismarlanan Muhripler: Yarhisar, Taşoz, Basra, Samsun.²⁹²

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Samsun	1906	Fransa	SA Chantiers
Yarhisar	1906	Fransa	SA Chantiers
Taşoz	1906	Fransa	SA Chantiers
Basra	1906	Fransa	SA Chantiers

²⁹⁰ Metin Hülagü, "Osmanlı Donanması Hakkında Bir Değerlendirme", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.842.

²⁹¹ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s.3, 209-210.

²⁹² Langensipen-Gülcüz, *a.g.e.*, s.176-179.

Fransa'ya İsmarlanan Torpidobotlar: Hamidabat, Demirhisar, Sivrihisar, Sultanhisar.

İtalya'ya İsmarlanan Torpidobotlar: Abdülmecid, Yunus, Antalya, Ankara, Draç, Kütahya, Musul, Tokat, Urfa, Akhisar.

Fransa'ya İsmarlanan Ganbotlar: Antalya, Malatya, Nevşehir, Tekirdağ, Kerempe, Kaş, Seddülbahir, Ordu, Bafra, Ayıntap, Marmaris.

İngiltere'ye: Hamidiye Kruvazörü.

Amerika'ya: Mecidiye Kruvazörü

İtalya'ya: Drama Kruvazörü.

Bunlardan başka *Abdülhâmid* ve *Abdülmecid* adlı iki denizaltı, yine dış devletlere ismarlanmış, parçaları dışında yapılmış, tekneleri İstanbul'da monte edilmiştir. İki denizaltının Haliç'te ki ilk denemesi başarılı olmuş, daha sonra bunlar Haliç'e çektiler. Bu iki denizaltının nitelikleri şöyledir:²⁹³

Uzunluk	: 100 Kadem	Su üstü seyir kutru	: 150 Mil
Genişlik	: 12 Kadem	Su altı seyir kutru	: 12 Mil
Daldığı Umk	: 100 Kadem	Enerji	: Sitim
Ağırlık	: 160 Ton	Aldığı Kömür	: 8 Ton
Su üstü hızı	: 10 Mil	Makine takatı	: 250 H.P
Su altı hızı	: 3 Mil	Kazanları	: 2 Ocaklı
Bölme sayısı	: 7	Mürettebat	: 4 Subay, 1 Er
Silahı	: 2 ufak top	Değeri	: 11.000 İngiliz Lirası
2 ufak torpido			

Bu arada ismarlanan gemilerin inşası devamlı geciktirilmiştir. Özellikle torpidobotların inşası uzun sürmüştür. Bunun nedenlerinden biri, Osmanlı Devleti'nin ekonomik krizinden dolayı taksitleri zamanında ödeyememesi, ikincisi de fabrikaların gemilere ait parçaları projelere uygun yapmaması nedeniyle parçaların sıkça sökülp yeniden yapılmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri azınlık hareketleri sırasında kendi vatandaşlarının kayıplarının karşılanması amacıyla Osmanlı Devleti'nden talepte

²⁹³ Büyüktuğrul, a.g.e., s.212.

bulunmuþtu. Fakat 22.000 altın lira olan isteðin ödenememesi üzerine, buna karþılık olarak bu devlete bir kruvazör sipariþi verilmiþtir. Bu kruvazör sipariþi daha çok politik bir baskýya dayanmiþtir. *Mecidiye* 355.000 altına mal olmuş, Osmanlı'ya Aralık 1903'de teslim edilmiş ancak randıman vermemiþtir. Ekim 1914'de Almanlarýn yaptığı kontrollerde kazanlarýn gemiye yanlış baþlandığı anlaþılmış, bu kruvazörden istenildiði gibi yaralanılamamıştır.²⁹⁴

Bir diðer kruvazör *Hamidiye*, ïngiliz Armstrong şirketine sipariþ verilmiþtir. Bedeli 377.963 ïngiliz lirasýydi. Aralık 1903'de teslim edilmiştir. Osmanlı donanmasý içinde en iyi harp gemisiydi. Diğer harp gemilerinden daha çok harekâtlara katılmış ve 40 yıl hizmet vermiştir.

Hamidiye kruvazörü, Balkan Savaþı'nda Bulgar kıyılarını abluka etmiş ve Varna'yı da bombardıman etmiştir. Asıl sõhretini komutani Rauf (Orbay) Bey ile Ocak 1913'de Akdeniz seferinde kazanmıştır. Bu sefer boyunca Yunan limanlarını, askeri ve levazım nakliyelerini tehdit etmiştir. Bazı Yunan gemilerini batırılmış, iki defa Kızıldeniz'e geçmiştir. I.Dünya Savaþı'nda Kefe'yi bombardıman etmiş, Karadeniz'de devamlı vazife görmüştür. Türk Cumhuriyeti'nin ilk faaliyete geçirdiği gemilerden olup 1946'da hizmetten çıkarılmıştır.²⁹⁵

Hamidiye'nin alımı ile ilgili olarak Bahriye Nazırı, İmalâti Bahriye Reisi, ïdare-i Mahsus Meclisi Reisi, Fen Komisyonu Reis Vekili, Fabrika-yı Hümayunlar Müdürü ve Fabrikayı Hümayun serressamının imzalarını taşıyan bir takrir padişaha sunularak bu geminin özellikleri ve taksit durumları padişaha bildirilmiştir.²⁹⁶

İtalyan Ansaldo şirketi, Mesudiye zırhlı kruvazörünü onarmaya başlamış, ancak Türk hükümetinden taksitlerin gelmemesi üzerine, yapım çalışmaları durdurulmuş, bundan sonra Hükümet, Muîn-i Zafer ve Feth-i Bülendin yeniden inşası için İtalyan şirketiyle anlaþmıştır. Şirket, Hamidiye'nin bir başka versiyonunu adı *Drama*- inşa etmeye başlamış, ancak Türk-İtalyan savaşının çıkması üzerine İtalyanlar gemiye el koymuþtur.²⁹⁷ Hükümetin İtalya'ya ismarlamış olduğu torpidogeçerler ufak ve ucuz oluþları nedeniyle tercih edilmiştir. Torpidobotlar,

²⁹⁴ Langensiepen-Güleyz, *a.g.e.*, s.10.

²⁹⁵ Gencer, "Osmanlı...", s.588.

²⁹⁶ B.O.A., *Írade-i Bahriye*, sıra no:187, Genel no:311

²⁹⁷ Langensiepen-Güleyz, *a.g.e.*, s.11.

Tersane-i Âmire de daha pahalıya üretildiğinden, dışarıdan satın alınması padişah tarafından önerilmiştir.²⁹⁸

Ansaldo fabrikasına tamir maksadıyla verilmesi düşünülen Mesudiye ve Asar-ı Tevfik zırhlı firkateynleri ile ilgili olarak Meclis-i Vükelâ tarafından verilen bir mazbatada, İtalyanlar ile yapılan pazarlık sonucu fiyatta indirim yapıldığı ve masraf olunan paraya bir miktar daha eklenip başka bir zırhlının da tamir edilebileceği ile ilgili padişaha bilgi verilmiştir.²⁹⁹

Yine İtalyan Ansaldo fabrikasına zırhlıların tamirinden iki yıl sonra torpido geçer siparişi verilmiştir. Bu fabrikada imâl edilmekte olan torpido geçerlerden iki adedinin satın alınması hakkında cereyan eden müzakerelerle ilgili olarak Meclis-i Vükelânın mazbatası üzerine padişah irade yayınlamıştır.³⁰⁰

Alman Krup şirketine ise Asar-ı Tevfik'in yeniden inşası ve iki adet kruvazör siparişi verilmiştir (Mayıs 1900). Ödemelerin yine geç yapılması dolayısıyla Asar-ı Tevfik, iki torpido kruvazör, *Peyk-i Şevket* ve *Berk-i Satvet*'in teslimi 1906'da ancak tamamlanabilmiştir.

Fransızlar ise ilk önceleri Osmanlı Devleti'nin donanması için savaş gemisi yapımıyla ilgilenmemişler, daha çok Osmanlı'ya ağır silahlar ve savaş araç gereçleri satmayı tasarlamışlardır. Osmanlı Hükümetinin Alman Krup Şirketine siparişler vermesi, Fransa ile de diplomatik ve ekonomik dengeleri koruma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu denge siyaseti Abdülhamid'in dış politikada çok önem verdiği bir durumdu. Bu amaçla Fransız Schneider-Creusot firmasına, Sivrihisar sınıfı dört torpidobot, Refahiye sınıfı gambot ve Durandal sınıfı destroyer siparişi verilmiştir. Botlar ucuza mal edilmeleri, bakımlarının kolay olması, hız, donatım ve denize uyumları ile tercih edilmiştir. Bu botlar özellikle I.Dünya Savaşı sırasında refakat görevi ile denizaltılara karşı mücadelede önemli görevler yapmışlar, zırhlılara ve kruvazörlere göre siparişleri daha çabuk olmuştur. 1932'ye kadar filo da kalmışlardır.

²⁹⁸ Gencer, "Osmanlı...", s.587

²⁹⁹ B.O.A., *İrade-i Bahriye*, sıra no:137, Genel no:2904 Hususi no:, Tarih: 20.Z.1316.

³⁰⁰ B.O.A., *İrade-i Bahriye*, sıra no:116, Genel no:936, Hususi no:1, Tarih: 6.R.1318.

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Donanması

1. Dönemin Donanma Politikası

II. Abdülhamid döneminde devletin yüzyıllardır süren sorunları II. Meşrutiyet devrinde de varlığını korumuştur. Bir yandan kuzeyden, bir yandan da batıdan toprak kayipları yaşanmış, devlet kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye ile yabancı devletlerin ekonomik sömürgesi altına girmiştir. Böyle bir zamanda padişah, devletler arasındaki çıkar ilişkilerini kullanarak devletini ayakta tutmaya çalışmıştır. İçerde İttihat ve Terakki'nin padişaha karşı muhalefet faaliyetleri ile orduya nüfuz etmesi, anayasa ve meşrutî yönetime tekrar dönülmesiyle son bulmuştur. Enver ve Niyazi Beylerin askeriyle mevcut idareye karşı çıkmak için dağa çıkmaları, II. Abdülhamid'i Meşrutiyeti ilan etmeye mecbur etmiştir.³⁰¹ Nazırlar Kurulu, II. Abdülhamid'in isteği ile daha fazla kan dökülmemesi ve dış devletlerin, Osmanlı'nın iç işlerine karışmaması amacıyla anayasanın yeniden yürürlüğe konulması ve Meclisi Mebusan'ın yeniden toplantıya çağrılmasını kararlaştırmıştır (23 Temmuz 1908).

Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra İstanbul'da bazı gösterilerin yaşanması üzerine, Rumeli'den gelen Hareket Ordusu isyanı bastırılmış, II. Abdülhamid tahttan indirilerek Mehmed Reşad tahta geçirilmiştir. Bundan sonra da İttihat ve Terakki Partisinin yönetimde ağırlığı artmaya başlamıştır. 1913'te Babıali baskınıyla da yönetimde tek söz sahibi bu parti olmuş, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da iktidarda kalmıştır.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan durumun, II. Meşrutiyet devrinin deniz politikasına da doğrudan etkisi olmuştur. Özellikle II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra deniz politikasında da değişimler yaşanmıştır. Ancak bu dönemde iç politika da yaşanan büyük çekişmeler ve Harbiye Nezareti'nin donanmaya karşı ters tutumu donanmada gelişmeleri olumsuz etkilemiştir. Donanmayı takviye etme ve güçlendirme meselesi, Harbiye-Bahriye-Meclis üçgeni içinde çok tartışılmıştır. Harbiye'nin Bahriye üzerinde oldukça etkisi ve yetkisi vardı.

³⁰¹ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarcadan Yıkılışa", *Osmanlı Tarihi*, C. I, IRCICA, s. 119. II. Meşrutiyet dönemi siyasi olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Bayram Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)" *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

Bu tartışmalardan en önemlisi, donanma mı demiryolu mu yapalım meselesi idi. Mesele mecliste de uzun uzun tartışılmıştı.

Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile birlikte ordu ve donanmanın da siyasetleştigi görülmektedir. Bu noktada ittihatçı bazı subaylar siyasetmenin önderleri idi. II. Meşrutiyet dönemi boyunca ordu ve donanma politize olduğundan, gerçek vazifesinden uzaklaşmış; subaylar arasında firkacılık başlamıştı. Ordu mensupları giderek devlet ve siyaset üzerindeki etkisini artırmaktaydı. Bu etkilerden biri 1909 yılının başında yaşanan Harbiye – Bahriye krizi idi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarları 1909 yılının ilk günlerinde Harbiye ve bahriye nazırlarının değişmesine tepki göstermişler, başta Enver Paşa olmak üzere bir sürü subay ve er, resmi ve sivil elbise ile Mebusan Meclisinin hizasına getirmişlerdi.³⁰² “*Temel desteği kara ve deniz kuvvetlerindeki küçük rütbeli subaylar olan Cemiyet, padişahın bu alana el atmasının kendi durumunu zayıflatması demek olacağını düşünüyordu.*”³⁰³

Harbiye – Bahriye krizi Mecliste devam ederken, İkinci ve Üçüncü ordular, zabitanın bir kısmını harekete geçirerek, Bahriye Nezaretine atanın kişiyi tanımadıklarını bir telgrafla Meclise bildirmişlerdi. Bu sırada Donanmanın ileri gelen bazı komutanları da ortak bir telgrafname hazırlayarak durumun yeniden ele alınmasını istiyorlardı:

“*Merbutun huzuru asafanelerine ve suret-i musaddakası Sadaret-i Uzmaya takdim kilinan mufassal protestoda arz ve beyan edildiği üzere, harbiye ve Bahriye Nazırlarının söyle bir zamanda ve bilâ sebep tebdilleri Meşrutiyet'e muvafık görülmeyeceği ve lâsiyyema galeyanın tezyidini mucip olacağı ve ileride şâyâni teessîif ahvalin zehir edeceği anlaşılmasına binaen, herhalde hususati maruzanın Meclis-i Mebusanca nazar-i dikkate ve ehemmiyetle alınarak icabının icrasına acilen bezli inayet buyurulması ehemmiyetle rica olunur. Ol babda... 29 Kanunisani 1324.*

³⁰² İsmet Bozdağ, *Abdülmahid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yay., İstanbul, 1992, s.104.

³⁰³ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev: Nuran Ülken, sander Yay., İstanbul, 1971, s.41-42.

Abdülmecid, Abdülhamid, Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet kruvazörü, Âsar-i Tevfik, Feth-i Bülend, Mesudiye zırhlıları süvarileri ve Donanma-yı Hümâyûn Komadoru.”³⁰⁴

Bu telgrafin Mecliste okunduğu 13 Şubat 1909 tarihinde, Beşiktaş ile Üsküdar arasında demirlemiş olan sekiz savaş gemisi, Meclis binasını tehdit eder bir vaziyette bulunuyordu. Buna karşılık başka subaylar Bahriye Nezaretinde toplanarak hazırladıkları bildiride, bazı arkadaşlarının nazır seçimine karışmalarını doğru bulmadıklarını, üstelik Arif Paşa'nın da iktidarsız olduğunu ileri sürerek, Arif Paşa'dan yana olan subayları protesto etmişlerdi.³⁰⁵

Donanma Komutanlarının Meclise yazmış oldukları telografi, Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey: ”*Memleketin kuvve-i bahriyesinin heyecan içinde olduğunu gösterir bir kağıt var. Zırhlı süvarileri tarafından gelmiş.*” sözleriyle okumuştu. Okuma bittikten sonra Meclisteki mebusların tepkisi şöyle olur:

“ Mahir Said Bey (Ankara) : Askerler siyasete karışamaz efendim.

Abdullah Azmi Bey (Kütahya) : Askerler Meclis-i Mebusan'a istida vermekten memnu mudur efendim?

Talat Bey (Ankara) : Selamet-i vatanı tehlikede gören her fert karışabilir.”³⁰⁶

Bolu Mebusu Habib Efendi : ”*Padişah'tan evvela muhterem ordumuzun süngüsüne, sonra donanmazın topuna istinaden yeni bir başvekilin tayinini istirham ederiz.*”³⁰⁷ sözleriyle İttihatçı bir mebusun olaya bakışını göstermekle birlikte Padişahı açıkça ordu ve donanma ile tehdit etmekteydi. İttihatçı mebuslar, ordu ve donanmanın meclis içine kadar uzanan bu desteğinden memnun gözükyorlardı.

Ordunun yanı sıra donanmanın da meclis içinde güç göstermesi, 31 Mart'a giden süreçte, ordunun iç politikadaki ağırlığını artırması bakımından dikkat çekicidir.

³⁰⁴ M.M.Z.C., C. I, İ:27, TBMM Basımevi, Ankara 1983, s.598-599.

³⁰⁵ Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Dilek Matbaası, İstanbul, 1972, s.36-37.

³⁰⁶ M.M.Z.C, C.I, İ:27, 31 Kanunisani 1324, s.602.

³⁰⁷ M.M.Z.C, C.I, İ:27, 31 Kanunisani 1324, s.606.

II. Meşrutiyet döneminde devlet gelirlerinden orduya ayrılan miktar şu şekildeydi:³⁰⁸

Devlet Gelirlerinden Orduya Ayrılan Pay

	Kara Ordusu	Deniz Ordusu	Jandarma
1910	9 milyon lira	1.640.331 lira	1.757.019 lira
1912	8.500.000 lira	1.276.000 lira	1.704.647 lira
1914	5.989.056 lira	1.318.752 lira	2.217.397 lira

Tabloya bakıldığından Bahriye'ye ayrılan miktarın diğer ordu kuvvetlerine göre en az olduğu görülmektedir. Bu durumda savaşların çögünün karada yapılması etkili olmuştur. Ancak Osmanlı'nın Trablusgarp ve Ege adalarını kaybetmesi ise öncelikle denizlerdeki zayıf durumundan kaynaklanmıştır.

Mahmut Şevket Paşa'nın, Bahriye Nazırlarını kendi emrindeki kolordu komutanlarından seçirmesi, bahriyenin kolordu komutanlığına bağlı ilave bir görev olmasına neden olmuştur. Bu durumda bahriye meselelerinin mecliste pek gündeme gelmemesine neden olmuştur. Meclis oturumlarının birinde Boşu Efendi, bahriyenin bütçesine ait tafsilatin neden açık olmadığını ve hükümetin meclisten bu durumu neden gizlediğini sormuş, Encümen Mazbata Muharriri Zöhrap Efendi buna karşı verdiği cevapta şunları söylemiştir: "*Deniz kuvvetlerimize karşı eski hükümdar (Abdülhâmid) kendi kişisel politikasından ötürü bir yıkma düsturu kabul etmiş ve otuz yıldan beri o düsturu kullanmıştır. Bu memlekette Osmanlı sultanatı sadece kara sınırlarıyla kaim değil, bir de deniz sınırları vardır. Bir kısmını savunmaya muktedir olmak ve diğer bir kısmını savunmadan aciz kılmak yada savunmasını ihmal etmek vatan savunması işini hakkıyla yapmak değildir. Gerek Karadeniz de ve gerek Adalar denizinde mevkimizi, sultanat hukukumuzu teşkiline vabestedir.*"³⁰⁹ Bu tartışmaların uzun süremesi donanmada yapılacak modernizasyon çalışmalarını geciktirmiştir.

³⁰⁸ T.S.K., C. III, kısım VI, s.97-99.

³⁰⁹ Büyüktuğrul, a.g.e., s.221.

Meşrutiyet döneminin bahriye nazırlarından Hasan Rami Paşa'nın bahriye meselelerini meclise iyi bir şekilde taşıyamadığı ve diğer nazırlarla tartıştığı anlaşılmaktadır. Maliye Nazırı, Meclis-i Mebusan'da Hasan Rami Paşa'nın bahriye için para istemesi ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır: "*Güya bahriyeye para yetiştirilmezse kiyamet kopacakmış gibi hareket ediyordu. 'Veznenizde onbeşbin lira varken ne gibi bir ihtiyaç duyuyorsunuz' dedim. 'Ben asker adamım sizin usul ve adabinizi bilmem, bilmekte istemem' dedi. 'Fakat devletin umur-u Maliye Nazırı olarak her şube idaresine giren çıkan paraları bilmek vazifemdir' dedim. Paşa, Bank-ı Osmani'den dört bin lira istedi. Bu küçük meselenin Padişaha gitmemesi için bankadan paşaya üç bin lira verdik.*"³¹⁰

Bu dönemin dış politika üzerinde de oldukça etkisi vardır. Osmanlı Devleti giderek Almanya'ya yaklaşmış, bu yakınlaşma kara kuvvetlerinde Alman nüfuzunu artırmıştır. Ancak deniz kuvvetlerinde İngiliz etkisi devam etmiştir. Osmanlı Deniz Kuvvetlerindeki yabancı etkisine karşın, Yunanistan'da İngiliz ve Fransız bahriyesinden faydalananmıştır.

Bir yandan Osmanlı bir yandan da Yunanistan, deniz politikalarında II. Abdülhamid döneminden beri yarış halindeydi. İki ülke de Meşrutiyet dönemi yıllarında donanmalarını yabancı devletlerin elleriyle güçlendirme yolunu tercih etmişlerdir. İki düşman devletin bu noktada ortak tarafları da vardı. Her iki devlette İngilizlere donanma siparişi vermişti. Yunanlılar, Averoff'u İngilizlerden satın almışlardır. Tabi burada önemli bir fark bulunmaktadır. İngiliz amirallerinin Yunanlılara katkısı, Osmanlı Devleti'ne nispeten büyütür. Bu da İngiliz politikasının bir gereğiydi. Bu politika yukarıda izah edilen devletleri (İtalya, Avusturya, Rusya) kontrol altında tutma ve Berlin Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumadan vazgeçmeleriyle doğrudan ilgilidir.

2. Yabancı Devletlere Ismarlanan Gemiler ve Donanma Yardım

Cemiyeti

Abdülhamid döneminde donanma uzun yıllar Haliç'te bekletilmiş, bu da donanmanın atılmasına neden olmuştur. Dönemin Bahriye Nazırı Arif Hikmet

³¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara, 1977, s. 171.

Paşa, donanmayı Ege'ye çıkarmış, ancak seferde donanmanın diğer gemileri, Hamidiye ve Mesudiye zırhlılarına yetişmemiştir. Yeni iktidar, halk üzerindeki etkisini artırmak için donanmada bazı ıslah hareketlerine ve gemi satın alma yoluna girişmiştir.

Bu yıllarda, Çarlık Rusyası Karadeniz ve Boğazlarda, Yunanistan'da Ege denizinde güçlenme yollarını aramıştır. Osmanlı Devleti İngiltere'den Reşadiye ve Sultan Osman dreadnotlarını, buna karşı Yunanlılarda 2 dreadnot ve 2 ufak zırhlı ısmarlamış, Rusya ise 3 dreadnot yapmıştır.³¹¹ Görüldüğü üzere gemi ısmarlama şekilleri daha çok politik nedenlere dayanmıştır.

Meşrutiyet döneminde ısmarlanan gemiler ve ısmarlanan devletler şunlardır:

a. Almanya'ya ısmarlanan Gemiler

10 Aralık 1909'da İstanbul'da Alman Askeri Ataşesi Binbaşı Von Stremple ile Sadrazam Osman Paşa arasındaki görüşmede Osman Paşa ataşeye, "Yunan donanma gücüyle dengenin sağlanması için Osmanlı donanmasının bir zırhlı kruvazör ile birkaç tane destroyer almak isteğinde" olduğunu söylemiştir. Von Stremple bu durumu Almanya'daki üstlerine iletişinde, son Alman gemi inşa yöntemleri üzerinde İngiliz donanma misyonunun çalışabileceğini söylemiştir.³¹² Devlet Almanya'ya öncelikle dört torpido muhriibi siparişi vermiştir. Bu gemilerin sözleşmesi 18 Nisan 1910'da imzalanmış ve ilk taksit olarak ta 197.475 lira 16 kuruş ödenmiştir. Bu muhriplerden birincisi imzadan iki buçuk ay sonra (3 Temmuz 1910'da), diğerlerinin ise 15'er gün arayla teslim edilerek on dördüncü ay sonunda, dördü de Osmanlı'ya teslim edilecek, gemilerin sözleşme hükümlerine uygun olmadığı ve zamanında teslim edilemediği takdirde bedelin faizle birlikte iadesini Deutsche-Bank kefalet etmiştir. Bu gemiler için Schwartzkopf fabrikasına sipariş edilen 20 adet torpil bedeli ile Krup fabrikasına ısmarlanan 8 adet topun bedellerine karşılık yarı bedelleri olarak, 1.798.405 kuruş 10 para ve gemilerin teçhizat ve nakliyesine toplam 39.821.936 kuruş 10 para verilmiştir. Bu muhriplere fazla para ödenmesinin nedeni Yunanlılara karşı donanmayı takviye etmekti.³¹³

³¹¹ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 262-263.

³¹² Langensiepen-Güneyüz, *a.g.e.*, s.16.

³¹³ Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanlı Müavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK, Ankara, 2000, s.153-154.

Almanlara ismarlanan gemilerden *Yadigar-i Millet*, İstinye koyunda 10.7.1917'de İngiliz uçaklarının hava hücumu sonucu batmıştır. *Muavenet-i Milliye*, Çanakkale Savaşlarında 1300 tonluk İngiliz Goliath zırhlısını, torpil hücumuyla batırılmış; *Gayret-i Vataniye* 1916'da Varna'da batmıştır. *Numune-i Hamiyet* ve *Muavenet-i Milliye* mütareke boyunca Haliç'te bağlı kalmış ve 1923'de feshedilmişlerdir.³¹⁴

Tablo 15: Almanya'ya Sipariş Verilen Muhripler

Gemi Adı	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Muavenet-i Milliye	1908	Almanya	Schichau AG
Yadigar-i Millet	1908	Almanya	Schichau AG
Numune-i Hamiyet	1908	Almanya	Schichau AG
Gayret-i Vataniye	1908	Almanya	Schichau AG

Kaynak: Langensiepen, a.g.e., s. 180-183.

Almanya'dan alınan dört torpido muhribinden sonra aynı tarihlerde iki adet zırhlı alınması içinde görüşmelere başlanıp kontrat imzalanmıştır. Her ikisi de 10.060 tonluk eski zırhlılardır. Yapımları 1891 tarihli olup ikiz gemilerdi. Süratleri 16 mildi. Silah donanımı 6 adet 28'luk, 8 adet 10,9'luk, 8 adet 8,8'luk top ve 3 torpido kovası vardı. Osmanlı'ya 110.236.385 kuruş 16 paraya bedel olmuştu.³¹⁵ 14 Ağustos'ta Wilhem Shaven'den ayrılarak 29 Ağustos Çanakkale'ye ulaşmışlardır. 31.08.1910'da Ex Weisenburg'a *Turgut Reis*; Ex Kurfürst Friedrich Wilhelm'e de *Barbaros Hayreddin* adı verilmiştir.³¹⁶

İki savaş gemisi ve torpido muhriplerinin ödemesi 25 milyon mark tutuyordu ki, bu paranın tamamı taksitler gecikse de *Donanma Yardım Cemiyeti* tarafından ödenmiştir. Turgut Reis ve Barbaros, Almanların önceden kullandıkları 1891 yapımı zırhlılardır. O günlerin uluslararası piyasasında Osmanlı Devleti'nin

³¹⁴ Nejat Gülen, *Şanlı Bahriye*, Kastaş yay, İstanbul, 2001, s.205.

³¹⁵ Özçelik, a.g.e., s.157.

³¹⁶ Langensiepen-Güleryüz, a.g.e., s.123.

satin alabileceği başka bir gemi de bulunmuyordu.³¹⁷ İki geminin de 1902 ile 1904'de kazanları değiştirilerek modernize edilmişlerdi. Aktif hizmetten geldikleri için durumları iyidi. Hızlarını 8-10 mil düşüren kondensatör arızası nedeniyle bir çok defa onarımından geçmişlerdi. Her ikisinin de Osmanlı filosunda harekete hazır olmaları uzun zaman almıştı. Turgut Reis 1933'e kadar kullanılırken, Barbaros Hayreddin ise 08.08.1915 tarihinde Marmara denizinde İngiliz denizaltısı E 11 tarafından batırılmıştı.

b. İngiltere'ye İsmarlanan Gemiler

Osmanlı Hükümeti, deniz ticaretinin yabancılar elinde kalmasından dolayı nakliye gemilerine ihtiyaç duymaktaydı. Bu ihtiyacı yine Donanma Cemiyeti'nin yardımları karşılayacaktı. Cemiyetin kongresine 1911 (1327) yılı takdim edilen idarî ve malî faaliyet raporunda, hükümetçe görülen lüzum ve acele üzerine cemiyet tarafından her ne olursa olsun harp gemilerine bile tercihen behemehal ilkbahara kadar bir an önce nakliye gemisi alınması ihtiyacı, hem Harbiye Nezareti'nden hem de hükümet kararıyla Sadaret'den talep edilmiş olduğundan, bu hususun biran evvel müzakere edilip "nakliyatı askeriyenin" temini için nakliye gemilerinin alınmasına karar verilmişti.³¹⁸

İşte bu amaçlarla İngilizlere beş gemi ismarlanmıştır(1911). Bu gemiler *Reşit Paşa*, *Mithat Paşa*, *Giresun*, *Kemal Reis* ve *Piri Reis* vapurlarıdır. Bu gemilerden Reşit Paşa ve Mithat Paşa'nın yekunu 64.000³¹⁹ İngiliz lirası tutmuştur. Giresun Vapuru ise 11.0000 İngiliz lirasına, Kemal Reis ve Piri Reis vapurları ise 16.000 İngiliz lirasına satın alınmıştır. Bu vapurlardan başka Bahriye Nezareti'ne devredildiği söylenen Ali Paşa ve Kızılırmak vapurları hakkında nasıl ve nereden alındığına dair kesin bilgi yoktur.³²⁰

Yukarıda ismarlanan gemiler 1911'de Osmanlı Hükümeti'ne teslim edilmiştir. Gemilerin oldukça çabuk teslim edilmesinde cemiyetin çabuk para toplaması etkili olmuştur. İngiltere'ye bunlardan başka zırhlı harp gemileri de ismarlanmıştır. Bu ismarlama da, Alman donanmasında görev yapmış Turgut Reis ve

³¹⁷ Büyüktürk, a.g.e., s.259.

³¹⁸ Özçelik, a.g.e., s.159.

³¹⁹ Özçelik, a.g.e., s. 164.

³²⁰ Özçelik, a.g.e., s.165-166.

Barbaros'un eski ve kullanılmış olmasının da etkisi vardır. Kamuoyu, Almanların Türkler kendi kullandıkları 1891 yapımı gemilerini satmalarını kabul edememiştir. Hükümet donanmayı güçlendirmek ve kamuoyunu yataştırmak amacıyla İngilizlere iki zırhlı siparişi vermiştir. Başlangıçta Brezilya için yapılan iki geminin inşasına, sonradan Brezilya'nın ekonomik sıkıntısı yaşaması üzerine Osmanlı için devam edilmiştir. Birinci gemi 1910'da tamamlanmıştır. Amiral Sir Douglas Gamble, iki ağır kruvazör için planlar hazırlamış ve Cemal Paşa'nın araya girmesiyle Reşadiye gemisi için 1.5 milyon altın lira maliyetle Vickers'e sipariş verilmiştir. Balkan Savaşı neden gösterilerek, çalışmalar 1912'de geçici olarak durdurulmuş ve gemi inşası 1913'de tamamlanmıştır. Ağustos 1914'de I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti henüz resmen girmemişken, gemilere İngiliz Hükümeti el koymuş ve kraliyet donanmasında HMS Erin adıyla hizmete girmiştir. Diğer gemi Rio de Jenerio için müzakereler devam etmiş, ancak müzakereler Balkan Savaşı sırasında (1912) kesilmiş, sonra tekrar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rio de Jenerio'yu almaya çalışması üzerine, bu gemiyle İtalya ve Yunanistan da ilgilenmiştir. İtalya 1913'de, Osmanlı Devleti'ne Yunan Georgios Averoff modeli pisa sınıfı iki zırhlı kruvazörle değiştirme teklifi yaparak, Brezilya savaş gemisinin satışını durdurmaya çalışmıştır. Bundan başka Osmanlı Hükümeti'ne her biri 68.000 altın liradan iki denizaltı satmayı önermiştir. Bu sırada İngiliz Armstrong şirketine Gölcük'te bir tersane kurulması yetkisi ve donanmanın gelecekteki tüm inşa contratlarının garantisini verilmiştir. Böylelikle Gölcük'teki yeni tersane "Doklar, Tersaneler ve İnşaatı Bahriye Şirketi" adını almıştır.³²¹

Rio de Jenerio'ya *Sultan Osmani Evvel* ismi verilmiş, inşasına Osmanlı Devleti adına devam edilmiştir. 500 kişilik yeni mürettebat, 27 Temmuz 1914'de Newcastle'ye varmış, dönüş 3 Ağustos olarak hesaplanmasına rağmen 2 Ağustos'ta kraliyet donanması tarafından el konmuş ve adı da HMS Agincourt diye değiştirilmiştir. İngiltere'ye bir de *Fatih* kruvazörü sipariş edilmiş (29.04.1914), ancak Ağustos 1914'de bu sipariş iptal edilmiştir.³²²

Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye ismarladığı bu dreadnotların (zırhlı kruvazör) özellikleri şöyledir:

³²¹ Langensiepen -Güleryüz, a.g.e., s.17.

³²² Langensiepen-Güleryüz, a.g.e., s.125.

-*Reşadiye*: 23.000 ton, 21 mil sürat ve 10 tane 34'lük, 16 tane 15'luk, 4 tane 12'lük pdr. Top ve 3 tane sualtı torpedo tüyubu.

-*Sultan Osman*: 27.500 ton, 22 mil sürat, 14 tane 30,5'luk, 20 tane 15'luk top ve 3 tane sualtı torpedo tüyubu.

-*Fatih*: 23.500 ton, 22 mil sürat, 10 tane 34'lük, 16 tane 15'luk, 4 tane 7,6'luk top ve 5 tane sualtı torpedo tüyubu.³²³

Yukarıdaki gemilere İngilizlerin el koyması üzerine kamuoyu, Osmanlı Hükümeti'nin Goben ve Breslav kruvazörlerini satın almasını haklı görmeye başlamış, Devlet, İngiltere'nin bu kötü tutumunu yeni Alman gemileriyle yataştırmaya çalışmıştır.

Tablo 16: Almanya ve İngiltere'ye verilen sipariş muherebe gemileri

Gemi adı	Sipariş tarihi	Ülke	Firma
Turgut Reis	1899	Almanya	AG Vulcan
Barbaros Hayreddin	1899	Almanya	AG Vulcan
Sultan Osman	1911	İngiltere	Armstrong
Reşadiye(kruvazör)	1911	İngiltere	Vickers
Fatih Sultan Mehmet	1914	İngiltere	Vickers
Yavuz (Goben)	1909	Almanya	Blohm ve Voss AG

Kaynak: Langensipen-Güleyüz, a.g.e., 123-127

c. Fransa'ya Ismarlanan Gemiler

Kızıldeniz'de kullanmak amacıyla satın alınan *Sakız*, *Preveze*, *Aydın Reis* ve *Burak Reis* adını taşıyan gambotlar 1912'de Türkiye'ye gelmiştir. Gemilerin, 510 ton, 14 mil sürat, 2 adet 6,5'luk, 2 adet 4,7'luk top gibi özellikleri vardı. Ancak gambotlar çabuk eskimişlerdi.³²⁴ Gambotlar 13.06.1914'de İstanbul'a varmışlardır.

³²³ Büyüktuğrul, a.g.e., s.262.

³²⁴ Gülen, a.g.e., s.206.

1919'da Karadeniz'de kaçakçılık görevi yaptılar. *Sakız*, I. Dünya Savaşı'nda Erdek önlerinde E-2 denizaltısı tarafından batırılmıştı.

d. Mayın Gemileri

-*Nusret*: Alman yapımı, (1912), 360 ton, 2 adet 4,7'lik topu, 14 mil süratü ve 30 mayın taşıyabilen bir gemiydi. 7.-8 Mart 1915 de Çanakkale'ye mayın dökerek deniz savaşlarının kazanılmasında büyük pay sahibi oldu. 1958'de kadrodan çıkartıldı.

-*Nilüfer*: Sivil gemiden bozma mayın gemisiydi. 21 Kasım 1914'de Karadeniz de battı.

-*İntibah*: 1886 Alman yapımı. 616 ton, 50 mayın taşımaktaydı. Cumhuriyet döneminde adı Uyanık olarak değiştirildi.

-*Selanik*: 1911 Alman yapımı, 270 ton ve 25 mayın taşıyacak kapasitedeydi.

-*Giresun mayın depo gemisi*: 3056 ton, 1877 yapımı, 12 mil hız, 200 mayın taşır kapasitedeydi. Donanma Cemiyeti tarafından İngiltere'den satın alındı. 1919'dan sonra eskidi ve yatak gemisi oldu.³²⁵

Yeni gemi satın alma politikaları ekonomik durumun kötü olmasından dolayı kolay olmamıştır. Devletin donanma sahip olma konusundaki çalışmalarına Donanma Cemiyeti'nin topladığı paraların büyük katkıları olmuştur. Cemiyet "Osmanlı Devletinin düveli muazzama arasındaki mevkiiini muhafaza ve menafii umumiyyeyi ve münasebatı ticariyesini temin için ihtiyacımızla mütenasib bir kuvvayı bahriye viçuda getirmek" amacıyla kurulmuştu (19 Temmuz 1909).³²⁶ Cemiyet, Almanya'dan Yadigar-ı Millet, Numune-i Hamiyet, Gayret-i Vataniye ve Muavenet-i milliye isimlerinde dört torpedo muhribi satın almış, bunlardan başka, Barbaros Hayreddin ve Turgut Reis zırhlıları ile Giresun, Reşit Paşa, Mithat Paşa, Kemal Reis ve Piri Reis nakliye gemileri ile Sultan Osman ve Reşadiye drednotunun alınmasında devlete para yardımında bulunmuştur. Yine Cemiyet 11 Haziran 1918'de Romanya'dan gemi satın almıştır.³²⁷ Cemiyetin gelirlerini, şubelerinin faaliyetleri ile halktan topladığı paraların dışında, Sultan II. Abdülhamid'in

³²⁵ Gülen, a.g.e., s.206.

³²⁶ Özçelik, a.g.e., s.148.

³²⁷ Özçelik, a.g.e., s.172.

mücevherleri, devlet ileri gelenlerinin yardımı ve yurt dışından gelen yardımlar oluşturmuştur.³²⁸

Yunanlıların durmadan Osmanlı aleyhine silahlanması, Cemiyetin kuruluş nedenlerinden biriydi. Zengin bir Yunanlı olan Georgios Averoff büyük para yardımında bulunmuş ve Yunan Hükümeti de yeni ve güçlü bir kruvazör satın almıştı. 10.000 tonluk olan bu kruvazörün sürati çok fazla ve merkezi sistemle yönetilen atış gücü çok yüksekti.³²⁹ Osmanlı Devleti'nin böyle güçlü gemiler alabilmesi, ancak Donanma Cemiyeti'nin kurulması ile olmuştur.

Donanma Cemiyeti, Almanya'dan aldığı zırhlılar ile beraber Schwartzkoff Fabrikasına 20 adet torpil ile Krup Fabrikası'na 8 adet top siparişi vermiş, bunun da bedeli olarak 1.798.405 kuruş ödemeyi kabul etmiştir. Ayrıca İngiliz Wikris Maksim Fabrikasından da top ve torpiller alınmıştır. Yine Cemiyet, Bahriye Merkez Hastanesindeki yaralılara lüzumlu olan tıbbi malzeme için Almanya'dan otoklavlar satın almıştır. Satın alınan gemilerinin elektrik teçhizatı da cemiyet tarafından yaptırılmıştır. Yine bunlardan başka yaralı hastanelere eşya ve para yardımı, ordu için kişlik elbise, çorap, mintan, ayakkabı, çarık, çadır, takma kol ve ayak tedarik edilmiştir. Bu maddi yardımların yanında manevi yardım olarak da, Çanakkaleavaşlarında üstün cesaret ve başarı gösterenler cemiyetçe ödüllendirilmiştir. Askerlerin zor buldukları sigara, şeker, limon, portakal gibi erzak, hediye olarak dağıtılmıştır.³³⁰

Yukarıdaki büyük çaplı gemi siparişlerinin dışında sipariş verilen, kira olarak alınan ve savaşlarda ele geçirilen römorkörler şunlardır: Samsun, Menderes, Sürat, Katerin, Tesliha, Muha, Kurt, İgtinama, Gazal, Memo, Express, FatihİYE, France, Bordaeux, Maggie Green,, Bosfordok, Mary Louise, Lutece, Eole, Paris, Liverpool, İstinye, Foça, Elena, Cemil, Gürcistan, Bayraklı, Sevkıyat, Bornova, Dofen, Maltepe, Alemdar, Abdulkadir, Arslan, Süleymaniye, Leonida, Menfaat.

³²⁸ Özçelik, a.g.e., s.210.

³²⁹ Gülen, a.g.e., s.200.

³³⁰ Özçelik, a.g.e., s.175.

Üçüncü Bölüm

OSMANLI DONANMASININ SAVAŞLARDAKİ FAALİYETLERİ

I. Girit Meselesi ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında Osmanlı Donanması

Girit 1821'den beri Osmanlı Devleti için sorun olmuştu. 1867'de adanın Rum halkının çıkardığı isyanı Sadrazam Ali Paşa zorla bastırılmış, ancak Rum halk 1896'da yine isyan etmişti. Bu durumu gören büyük devletler, Yunan Hükümetinin Babıâli'ye karşı düşmanca bir harbe gireceğini gördüklerinden müdahale etmeye karar vermişler, Yunanlılara engel olmak için 3 Şubat 1897'de adaya harp gemileri yollamışlardı. Yunanlılar bir filo himayesinde birkaç tabur askerle, gönüllülerden oluşan bir kuvveti Girit'e çıkarmış, bunun üzerine Osmanlı Hükümeti de 17 Nisan 1897'de Yunanistan'a harp ilan etmiştir.³³¹

Savaş öncesinde donanma herhangi bir eğitim görmemiş gibi Haliç'te beklemektedi. Bundan başka donanmanın kuruluş ve idare şeklinde, materyalde, fabrikalarda, üretim ve onarımda yetersizlikler vardı. Deniz savaşını ilgilendiren müstahkem mevkiler deniz kuvvetlerinin değil, kara kuvvetlerinin emri altındaydı. Donanmanın ikmali için hiçbir tesis yoktu. Yine gece görüşü için lazım olan ışıldak sistemi de hazırlanmamıştı. Türk donanmasının durumu ile ilgili olarak Mister G. Borday İngiltere Hükümetine gönderdiği bir raporda dönemin Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa için: "25 yıldır Bahriye Nazırı olup üç milyon sterlin servet toplamıştır. Her yıl gemi yaptırmak için para alır ancak hiçbir şey yaptırmazdır"³³² ifadelerini kullanarak bahriyeden sorumlu olan en üst makamdağı kişinin durumunu ortaya koymuş oluyordu.

Savaş, Teselya, Epir ve denizlerde yapılmıştı. Osmanlı ordusunu Alman General Von der Goltz yeniden teşkilatlayıp savaşa sokmuştu. Yunan donanması Türk donanmasından güçlü olmasına rağmen, adaları ele geçirecek bir durumda değildi. Yunanların denizdeki bu durumları, savaşın Teselya ve Epir bölgelerine kaymasına ve Türk donanmasının da savaşta atıl kalmasına neden olmuştu. Müşir Ethem Paşa komutasındaki Türk ordusu peş peşe gelen zaferlerle üç haftada Yunan

³³¹ Karal, a.g.e., C.VIII, s.115-116.

³³² Büyüktuğrul, a.g.e., s.185-188.

kuvvetlerini bozguna uğratmış, büyük devletlerin araya girmesiyle mütareke 20 Mayıs 1897'de yapılmıştı.³³³

Yunanistan'a karşı kazanılan bu zafer Osmanlı Devleti padişahının ve ordusunun-*kara ordusu*-prestij ve itibarını Türkiye'de ve Avrupa ekzar-i umumisinde artırmıştır. Bundan başka kara savaşlarında gösterdikleri performanstan dolayı da Alman askeri heyetinin ve Almanya'nın nüfuzunun Türkiye'de yerleşmesini sağlamıştır.³³⁴

Girit, bu savaşla fiilen elden çıkışmış, I.Balkan Savaşı sonrasında 30 Mayıs 1913'de yapılan Londra Antlaşması ile de tamamen elden çıkip, Yunanistan'a bağlanmıştır.

Savaşta donanmanın rolüne bakılacak olursa, durum donanma açısından pek iç açıcı değildir. Hatta kara kuvvetlerinin üç hafta içinde savaşı bitirmesi donanmaya olan inancı zayıflatmıştır.

Osmanlı-Rus savaşından sonra donanmanın Haliç'e bağlı kalmış olması hem gemiler hem de mürettebatının teknik bilgi, donanım ve hücum eğitimlerinden mahrum kalmasına neden olmuştur.³³⁵ Avrupa denizciliği iyi takip edilememiş, Avrupa'ya gönderilen Türk subaylarına da önem verilmemiş, onlardan istifade yoluna gidilmemiştir. Bahriyeliler bu yılları gemilerinde değil, Kasımpaşa kahvelerinde geçirmiştirlerdir. Aslında bu durum zaten var olan materyal eksikliğine bir de personel yetersizliğini (kalitesizlik) eklemiştir.³³⁶

Ottoman Empire's naval force, which was responsible for the victory over Greece, had been disbanded after the Balkan Wars. The lack of a strong naval force was a significant factor in the Ottoman Empire's defeat in World War I. The Ottoman Empire's naval force was disbanded after the Balkan Wars. The lack of a strong naval force was a significant factor in the Ottoman Empire's defeat in World War I.

³³³ Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s.117.

³³⁴ Karal, *a.g.e.*, s.118.

³³⁵ Savaş öncesine kadar geçen yirmi bir yıllık Abdülhamid İktidarında Osmanlı donanmasının Haliç'ten dışarı çıkarılmadığı, büyük eksikler içerisinde olmasına rağmen günün şartlarına göre yenilenmediği, sayica ne kadar büyük olursa olsun kalite ve muhteva bakımından bitmiş ve tükenmiş olduğu, hatta bazı gemilerin çürümeye yüzünden tamir bile olamayacak bir durumda olduğu, donanmaya bağlı gemilerden birçoğunun kazanlarının akmakta, saç levhalarının harap bir vaziyette, silah ve teçhizat bakımından günün şartları ve imkanlarını çok gerisinde olduğu yaygın bir kanaat haline gelmiştir (bkz., Hülagü, *a.g.m.*, s. 833).

³³⁶ Büyüktürk, *a.g.e.*, s. 185.

Edremit limanlarını savunmak anlamına geliyordu. Yunan saldırının olabileceği Girit adasının Suda limanı dahi takviye edilmemişti.

Donanmanın yetersizlikleri şu şekildeydi:³³⁷

1-Sevk ve idare yetersizliği (Talimname ve planlar mevcut değildi.)

2-Personelin bilgisiz, materyalin yetersiz oluşu.

3-Donanma da eğitim ve talimnamenin yetersiz oluşu.

4-Fabrikalarda üretim ve onarım yetersizliği.

Gemilerin silah, cephane ve teçhizat açısından eksiklikleri fazlaydı. Makine, kazan ve top destekleri çürümüştü. Top manzumesi konusunda Avrupa'dan geri kalınmıştı. Merkezi bir ateşleme sisteminin olmaması nedeniyle topların atış idaresi top yanında bulunan bir subay tarafından yapılmaktaydı. Top cephanelerinde birkaç cins top ve cephane vardı. Gemiler arasında hem liman içinde hem de seyir halinde muharebe eğitimleri yaptırılmamıştı.³³⁸ Donanmanın bakım ve onarımı ile personel eğitimi konusunda ciddi hiçbir hazırlık yapılmadığı anlaşılmıyordu.

Yapılan hazırlık, elverişli gemilerin Çanakkale'ye gönderilmesi, kalanlarında onarılması şeklinde olmuştu. Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin planı, Yunan kuvvetlerinin Çanakkale Boğazı'na girmesini önlemekti. Alman Amiral Von Hofe, iki güçlü filotilla kurulmasını da önermişti. 1897 yılı başlarında ki harekât, şu birliklerden kurularak düşünülmüştü:³³⁹

Birinci Firka (Tümen) : Komutanı Amiral Hayri

Zırhlılar : Mesudiye, Hamidiye, Aziziye, Orhaniye

Torpidobotlar : Berk-i Efsan, Ejder, Seham, Pervin,

Gilyum Tank, Tir-i Zafer, Terakki, Tevfik

Birlik Nakliye Gemileri : İzmir, Mekke

İkinci Firka (Tümen) : Komutanı Amiral Mehmet Raşit

Zırhlılar : Osmaniye, Necm-i Şevket, Hifzurrahman

³³⁷ Büyüktuğrul, a.g.e., s.186.

³³⁸ Yavuz,a.g.e., s.126.

³³⁹ Yavuz, a.g.e., s.126.

Torpidobotlar

: Peleng-i Derya, Vesile-i Nusret, Fatih,

Burhaneddin, Sadab, Mecidiye

Birlik Nakliye Gemileri : Medine, Hüseyin

Bu dizilişe göre birinci firma Selanik'te üstlenecek, Çanakkale Boğazı'ndan geçmeye çalışacak, düşman kuvvetlerine karşı taarruz düzenlemek amacıyla hazırlanacaktı. İkinci firkaysa İzmir'de konuşlanarak, Ege'nin keşif gözetlemesi, Selanik ve adalar bölgesine asker taşınmasından sorumlu olacaktı.³⁴⁰

Donanma 19 Mart 1897 günü köprülerden çıkmıştı. Ancak çıkışta Mesudiye'nin sekiz kazanından üç kazanı patlamıştı. Haliç'ten çıkan gemiler 23 Mart'ta Çanakkale'ye (Nara) ulaştı. Ancak sefer sırasında Hamidiye'nin makinesinden civata başlarından dalibotumlarına su dolmuştu. Gece Marmara Denizi'nde ortaya çıkan fırtınada Hizber silahlı dubası İmralı'da karaya oturmuştu.³⁴¹

İngiliz Edwin Pears'a göre o tarihlerde parasının tamamı ödenmiş olan 20 adet torpidobot da Fransa'dan satın alınarak Haliç'e bağlanmıştı. Yine Pears şunları eklemiştir: "1897 yılındaki Yunan harbi süresince dört zırhlı, iki muhrip ve beş ufak çaplı gemi Çanakkale'ye gönderilmişti. Büyük gemilerin saatte 6 deniz mili üzerinde sürat yapmaları mümkün değildi."³⁴²

Düşmanın Çanakkale'deki Türk donanmasına baskın ihtimaline karşı, 27 Mart 1897'de torpido istimbotlarıyla boğazın iç sularında karakola başlanılmış, Donanma Komutanı tertibini de kontrol ettirmiştir. Donanma Komutanı Amiral Hasan Rami, torpido istimbotlarını rehberleyecek bir geminin yokluğundan da şikayetçiyoğdi. Bu istimbotların arıza durumlarını Bahriye Nezareti'ne bildirmiştii.

Yunan tarafının donanma gücü 3 zırhlı, 6 korvet, 31 torpidobot ve 12 gambottan oluşuyordu. Yunan kuvvetleri Türk donanmalarına göre daha hızlı ve yeterliydi. Yunan zırhlıları 24, 15 ve 8 cm'lik seri ateşli toplarla donatılmışken, Osmanlı donanmasında tam donanımlı herhangi bir gemiden söz edilemezdi. Yunan donanmasında 17 mile kadar sürat yapabilen üç mükemmel zırhlı gemi, 4 kruvazör,

³⁴⁰ Langensiepen- Gülcü, *a.g.e.*, s.7.

³⁴¹ Hasan Rami, *Makamat...*, s.5.

³⁴² Yavuz, *a.g.e.*, s.127.

torpido istimbotları ve daha birkaç önemli yer alırken, buna karşılık Osmanlı gemileri 13 mile kadar sürat yapabilen topsuz, tüfeksiz gemilerden oluşuyordu.³⁴³

Türk donanması 15 Nisan 1897 günü yaptığı ilk atış tecrübesinde başarısız olmuştu. Donanma Komutarı, devir dairesi diyagramlarının olmaması yüzünden böyle bir başarısızlığın olduğunu söylemiş, bu başarısızlık üzerine donanmaya limana dönüş emrini vermişti.³⁴⁴

Donanma Komutarı başkâtibe gönderdiği bir telgraf da, donanmada savaş yapacak tek bir savaş gemisinin bile olmadığını iletti. Savaştan sonra Donanma Komutarı Hasan Rami, 20 Haziran 1897 tarihinde Bahriye Nezareti'ne gönderdiği bir donanma layihesinde donanmanın durumu ile ilgili şu tahlillerde bulunmuştur.³⁴⁵

"Gemi sayınız çok idiyse de iki üç muntazam savaş gemisinin karşısına çıkamayacak kadar güçsüz oldukları da tecrübe ile anlaşıldı. Donanmaya en ufak bir çabanın harcanmamış olduğu belli oldu. İlk önce yeni sistem silahlarla teçhiz edilmiş zırhlı ve yeni sistem birkaç kruvazör ve diğer gemilerden kurulu Yunan donanmasına karşı çıkarılacak donanmamızı incelemek lazımdır...Tersane-i Âmire'de gemi ve top yapmak isteğine kesinlikle son verilmelidir. Bu iş büyük deniz devletlerine yaptırılmalıdır. Gereken savaş gemilerimizi Avrupa'nın en iyi ve en ucuz para ile iş gören fabrikalarına sipariş vererek yaptırmak ve silahları da bu surette sağlamak ekonomi sağlayacak en iyi usuldür. Şurâ-yı Bahriye'yi ehliyetsiz kişilerin elinden kurtarmak gereklidir. Şurâ-yı Bahriye azalarının denizcilikten anlayan kişilerden olması gereklidir... İlk tedbir donanmayı oluşturan gemilerden İslah edilecek olanları Avrupa tersanelerinde tadil ve teçhizatlandırmaktır. İkinci tedbir olarak da harp gemilerinin Avrupa mamulu silahlar ile donatılması için Padişahımız tarafından emir verilmesidir. Üçüncü olarak da Büyük devletlerin deniz kuvvetlerini örnek olarak buna göre reform yapmaktadır."

Donanmanın savunma amaçlı bir şekilde Nara'ya konuşlanması kara baryalarına benzetilebilirdi. Yukarıda Hasan Rami'nin söylediğine bakılırsa donanmanın taarruz yapacak kifayeti yoktu. Bu durumda onu savunma yapmaya zorlamıştı.

³⁴³ Hülagü, a.g.m., s.839.

³⁴⁴ Büyüktuğrul, a.g.e, s.194.

³⁴⁵ Hasan Rami, *Hatıralar*, s.75-79.

Türk donanmasında hizmet veren İngiliz Amiral Woods ile Alman Amiral Von Hofe'un Türk donanmasına savaşta hiçbir katkısının olmadığı da anlaşılıyordu. Çünkü kara kuvvetlerinin savaşı kazanmasında çok büyük rol sahibi olan General Von der Goltz'un yanında, donanmada ki yabancı misyon ve danışmanlar aynı gayreti göstermemişlerdi.

Alman Koramirali Von Hofe ve İngiliz meslektaşları Amiral Henry Woods donanmayı teftiş etmek için Çanakkale'ye gitmişlerdi. Yabancı amirallerin raporlarına göre Osmaniye sınıfı gemilerin topları kullanıssız, Armstrong toplarının mantikapan palangaları hareketsiz, Krup seri ateşli toplarının hidrolik pistonları da eğriliyordu.³⁴⁶

Donanma filosunun İstanbul'daki geçişinin yabancı gözlemciler tarafından izlenmesi, Osmanlı filosunun güçsüz durumunu dünya devletlerine de göstermiş oluyordu. Nisan-Mayıs 1897'de donanma Ege denizine birkaç çıkış yapmıştır. Bu çıkışlarla Yunanlıları korkutmaktan çok Türk mürettebatının moral motivasyonunu yükseltmek amaçlanmıştır. Bu çıkışlar bir süre sonra hükümet tarafından iptal edildi ve Çanakkale'de birkaç yıl kalan Osmaniye sınıfı gemilerin dışında kalan diğer filo İstanbul'a geri dönmüştü (15 Mayıs 1897).³⁴⁷

Şakir Batmaz'a göre 1897 Osmanlı-Yunan savaşında donanmanın hayal kırıklığına yol açmasında şu sebepler etkilidir:³⁴⁸

1. Padişahı yanlış bilgilendirme. Hasan Rami Paşa, Padişaha savaştan önce “donanma her an savaşa hazırlıdır” raporları vermesine rağmen, savaştan sonra “açık denize çıkacak, uzun zaman dolaşacak gemimiz yoktur.” diyerek bu sefer de aksi bir beyan vermiştir.
2. Tersane-i Amire'nin gemi tamir ve tadil imkanı yetersizken, burada donanmayı teçhiz etme çabalarına rastlanmıştır.
3. Zırhlı gemilerde bulunan toplar ile alet ve edevatını korunmasına ve günlük bakımına bölük zabitleri ile topçu kaptanlarında yeterince dikkat edilmemesidir.

³⁴⁶ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.8.

³⁴⁷ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.8-9.

³⁴⁸ Batmaz, *a.g.t.*, s.212-213.

II. Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Donanması

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra, Trablusgarb'ın kendi haline terk edilmiş hali, sömürge yarışına katılmış olan Batı Avrupa Devletlerinin dikkatini çekiyordu. Bunlardan İtalya, Trablusgarb'a yerleşmek için Berlin Antlaşmasından sonra hazırlanmaya başlamış, İkinci Meşrutiyet'ten sonra ise hazırlıklarını hızlandırmıştı.³⁴⁹ İtalya bu amacını gerçekleştirmek için önce büyük devletlerin desteğini sağlamış, Trablusgarb'ı çıkarları adına bir yayılma alanı olarak benimsemiş idi. İtalyanlar, Trablusgarp'ta Roma Banka'sını kurmuş, Bingazi'de postahane açmış, memleketin iç ve dış ticaretine el atmaya girişmişlerdi.³⁵⁰ Bütün bunlardan anlaşılaceği üzere İtalya, bu vilayeti kendi ekonomisi için tam bir sömürge olarak görmekteydi.

İtalya, Trablusgarb'ın işgali için askerî tedbirlerin alınma tarihi olarak 20 Eylül 1911'i belirlemiş ve 23 Eylül'de de İtalyan donanmasının seferber edilmesi emredilerek, Akdeniz'in doğusuna gemi seferleri tesis etmiştir.³⁵¹ İtalya, Osmanlı Hükümetine önce 23 Eylül'de bir nota vermiş, daha sonra 28 Eylül'de Babıâli'ye 24 saatlik bir ültilatom göndermiştir. Bu ültilatomda; "*İtalyan Hükümeti, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmeye karar vermiştir. İtalya, Osmanlı Hükümetinden bu işgale karşı direnme gösterilmemesi için görevlilere gerekli emirlerin verilmesini ister.*" denilmiştir³⁵²

Savaşın başlayacağı günlerde Beyrut'ta bulunan iki hat gemisi, iki kruvazör ve dokuz muhripten oluşan bir Türk deniz kuvveti, gerginleşen durumdan habersiz olarak 28 Eylül 1911'de Beyrut'tan hareket etmiş ve savaşla ilgili olarak ilk bilgileri İstanbul Adasında iken 1 Ekim'de öğrenmiş ve hemen Çanakkale'ye (Naraya) hareket etmişti.³⁵³

³⁴⁹ İtalya'nın Akdeniz egemenliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ertuğrul, *Yirminci Yüzyılda Akdeniz Egemenliği ve Türk Deniz Kuvvetleri*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1935, s.8 vd.

³⁵⁰ Karal, *a.g.e.*, C.IX, Ankara, 1999,2. Baskı, s.264.

³⁵¹ Yavuz, *a.g.e.*, s.181.

³⁵² Karal, *a.g.e.*, C. IX, s.268.

³⁵³ Yavuz, *a.g.e.*, s.182.

II. Meşrutiyet'ten itibaren deniz kuvvetleri ile kara kuvvetleri arasında önceden de olduğu gibi yine bir birlik sağlanabilmiş değildi. Bu durumun nedeni şu şekilde açıklanmaktadır:³⁵⁴

- 1-Silahlı kuvvetlerde bulunan yabancı uzmanlar.
- 2-Bütçe sorunundan dolayı kara ve deniz güçleri arasındaki anlaşmazlıklar.
- 3-Deniz savaşı konusundaki anlaşmazlıklar.
- 4-Osmanlı parlamentosunun deniz sorunlarıyla ilgilenmemesi.

Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi 4 zırhlısı, 3 torpido kruvazörü, 8 muhrip sınıfı, 11 torpidobotu, 14 gambotu bulunmaktadır. İtalyanlar ise harekâta 36 modern zırhlı, 36 muhrip ve 8 yardımcı kruvazör ayırmıştı. Bununla birlikte 21 kömür gemisi, 8 resmi nakliye gemisi ve 106 adet diğer gemileri görev yapacaktı. 120.000 ton da kömür stok etmişlerdi.³⁵⁵ Buna karşı Osmanlı'nın ise 2300 ton kömürü vardı.

Savaş için hazırlanan Osmanlı Deniz Kuvvetleri şu gemilerden oluşuyordu:³⁵⁶

Zırhlular

<u>Adı</u>	<u>Yapıldığı Yıl</u>	<u>Tonaj</u>	<u>Sürat</u>	<u>Silah</u>
Barbaros	1891	10.600	17 mil	4 tane 26'luk 40 Çap ve 2 tane 28'luk 35 Çap
Turgut Reis				8 tane 10.5'lük 8 tane 8'lük
Mesudiye	1874	9200	16 mil	2 tane 23'lük 12 tane 15'lük 14 tane 7.5'lük
Asar-ı tevfik	1868	4687	12 mil	3 tane 15'lük

³⁵⁴ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, İstanbul, 1984, s.17.

³⁵⁵ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s.22-24.

³⁵⁶ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s.94-95.

7 tane 12'lik

6 tane 5.7'lik

Zırhlı Korvetler

Muin-i Zafer	1869	2400	12 mil	4 tane 15'luk 6 tane 7.5'luk 2 tane 4.7'luk
Avnillah	1870	2806	12 mil	4 tane 15'luk 6 tane 7.5'luk 2 tane 4.7'luk
Feth-i Bülend				6 tane 7.5'luk 2 tane 4.7'luk

*Barbaros ve Turgut Reis dışındaki bütün zırhlı ve zırhlı korvetler Almanya ve İtalya da onarılmıştır. Silahları onarımdan sonraki durumu gösterir.

Kruvazörler

Hamidiye	1904	3305	23 mil	2 tane 15'luk 8 tane 12'luk 6 tane 3.7'luk
Mecidiye	1904	3250	22 mil	2 tane 15'luk 8 tane 12'luk 6 tane 4.7'luk

Torpido Kruvazörleri

Peyk-i Şevket	1907	775	22 mil	2 tane 10.5'luk
Berk-i Satvet				6 tane 5.7'luk 2 tane 3.7'luk 4 torpido kovası
Peleng-i Derya	1890	585	18 mil	3 tane 7.5'luk 4 tane 4.7'luk

2 torpido kovarı

Muhripler

Yadigâr-ı Millet 1909	616	34 mil	2 tane 7.6'luk
Numune-i Hamiyet			2 tane 5.7'luk
Muavenet-i Milliye			2 tane 3.7'luk
Gayret-i Vataniye			3 torpido kovarı

Samsun			1 tane 6.5'luk
Taşoz	1908	300	29 mil
Basra			2 torpido kovarı
Yarhisar			

Torpido botlar

Musul	1906	160	23 mil	1 tane 3.7'luk
Yunus				2 torpido kovarı

Akhisar

Draç

Antalya

Ankara

Kütahya

Tokat

27 mil

Aynı silahlar

Hamidabat

5 tane 3.7'luk

Sivrihisar 1906

27 mil

1 torpido kovarı

Sulhisar

Demirhisar

Silahlı Gambotlar

Zuhaf, Marmaris, Malatya, Taşköprü, Nevşehir, Haliç, Refahiye, Antep, Seddülbahir, Bafra, Gökçedağ, Ordu, Kastamonu, Yozgat.

Amiral Oberi'nin komutasındaki İtalyan donanması, 20 Eylül'de Trablus şehri önlerine gelerek, 30 Eylül'de kıyıları ablukaya başladı.³⁵⁷ 3 Ekim'de Trablus'u bombardıman etmeye girdi. 4 Ekim'de Hamidiye tabyası, karaya çıkan İtalyan denizcileri tarafından ele geçirildi ve 7 Ekim'de Trablus şehri, iki gün sonra da Bingazi'yi işgal ettiler. Trablusgarb'in İstanbul'dan uzaklığı yaklaşık 1600 km olması nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin denizden yardım göndermesi olanaksızdı. İtalyan donanması Doğu Akdeniz'i denetlediğinden Türk donanmasının bu denetimi kaldırması zordu.³⁵⁸

İtalyan filoları Trablusgarp şehrinin kalelerini bombalamak için üç parçaya ayrılmıştı. 3 Ekim 1911 günü filo şehri bombalamaya başlamış, 5 Ekim 1911'de şehrde deniz kuvvetleri girmiştir. Amiral Presbitero, Osmanlı donanmasından çekindiğinden Tobruk ve Girit Adası arasında karakol hattı oluşturup, Osmanlı donanmasını kollamıştı.³⁵⁹

Bu arada Turgut Reis, Barboros Hayreddin, Mesudiye, Basra, Samsun, Taşoz, Yarhisar dostroyerleri ve Demirhisar torpidobotlarından oluşan Osmanlı-Türk filosu Nara'da demirliydi. Filo, temmuz ayından beri tatbikat yapmaktadır. Filo, savaş nedeniyle tamir ve donatım görmek üzere İstanbul'a 2 Ekim'de dönmüştü. Osmanlı Filosu 16 Ekim 1911'de Çanakkale'nin Nara koyuna demirledi. Antalya ve Tokat torpidobotları, Singin-Arnavutluk yolunda ilerlerken, Kanalion/Yunanistan açıklarında İtalyan destroyerlerinin saldırısına uğradı. Kuzeye giden Tokat, İtalyan harp gemileri tarafından batırıldı. Antalya torpidoboru ise Preveze'ye çekildi.³⁶⁰

31 Ekim 1911 de Hamidiye ve Alpagot torpidobotları düşman ateşleriyle Reşadiye'de batmıştır. Trablusgarp ise mürettebatınca batırılmıştır. Ekim ayı içinde Avusturya-Macaristan, İtalya'ya karşı baskı yapınca İtalyan abluka filosu İon kıyılarından geri çekilmiştir. Osmanlı Devleti de bu sırada Selanik ve İzmir Komodorluklarını güçlendirmektedir. Yenikale (İzmir Körfezi) mayın ile

³⁵⁷ Trablusgarp Savaşında, İtalya'nın işgal hazırlıkları hakkında bkz., Hale Şıvgın, "Trablusgarp Savaşı", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.278.

³⁵⁸ Karal, *a.g.e.*, C. IX, s.272.

³⁵⁹ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, s.56-57.

³⁶⁰ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.14-15.

döşenirken, Adana ve Saadet vapurları düşman eline geçmesin diye mürettebatınca batırılmıştı.³⁶¹

Osmanlı Hükümeti, denizden doğrudan yardım gönderemeyeince, Kızıldeniz tarafından Trablusgarb'a Türk komutanlar göndermiştir. Mustafa Kemal Bey Derne'deki kuvvetlere, Neşet ve Fethi Beyler Trablusgarp'takilere, Halil Bey Humustakilere, Enver Bey de Bingazi'dekilere komuta etmiştir. Devlet, bu komutanlara Kızıldeniz'den nakliye gemileri yoluyla gizlice para, silah, araç ve gereç yollamıştır.³⁶²

Kızıldeniz'de 7 Ocak 1912'de yapılan Konfide Deniz Muharebesi'nde yedi³⁶³ Türk gambotu liman içinde baskınla yok edilmiş, ancak yinede harp kaçağı malzeme nakliyatı devam etmiştir.

Trablusgarp'taki yerlilerin Türk komutanlar tarafından örgütlenip savaşın uzaması üzerine, Osmanlı'yı barışa zorlamak için İtalya'nın Garibaldi ve Ferrucio savaş gemileri, Beyrut limanı ve kentini bombalamıştır. Avnillah gemisi vurulmuş ve alevler içinde kalmıştır. Ankara gemisi de mürettebatı tarafından batırılmıştır(24 Ocak 1912). Beyrut olayı Türk deniz tarihinde strateji ve taktik açısından değil, moral ve motivasyon açısından önem kazanmış, bu savunma harekâti padişah ve Albay Tahir tarafından da övgü görmüştür.³⁶⁴

İtalya'nın, savaşın giderek uzaması üzerine Osmanlı Devleti'ni barışa istemeye itmek amacıyla Çanakkale Boğazı'ni zorlayıp İstanbul'a dayanmak istemesi, üçlü ittifak üyesi Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından iyi karşılanmamıştır.³⁶⁵ Bu sırada Osmanlı Bahriye Nezareti, İtalyanların Çanakkale Boğazı'na bir saldırısı düzenleyebileceğini tahmin ettiğinden Amiral Limpus'tan görüşlerini istemiş, Limpus'ta donanmanın Nara'da bulunmamasını, toplarının karaya çıkarılmasını, torpidobotların Çanakkale Boğazı dışında bir limana çekilmesini ve bazı gemilerin Marmara limanlarına çekilmesini tavsiye etmiştir.

³⁶¹ Langensiepen-Gülcü, *a.g.e.*, s.15.

³⁶² Bayram Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (D.G.B.I.T.)*, C. 12, Kombassan Yay., Konya 1994, s.160.

³⁶³ Bu gambotlar şunlardı: Kastamonu, Ayıntap, Ordu, Bafra, Muha, Refahiye, Gökçedağ.

³⁶⁴ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, s.85.

³⁶⁵ Yavuz, *a.g.e.*, s.185.

Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazı'nın batı sahilindekiler başta olmak üzere, müstahkem mevkiler ve savunma hatları da İtalya'nın herhangi bir yere çıkışma yapabileceği düşünülerek takviye edilmiş, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, Samsun ve İntibah gemilerine mayın manialarını yaptırmıştı.

18 Nisan 1912'de 5 torpidobottan oluşan İtalyan filosu, Çanakkale'den Nara'ya girmek istemiş, ancak başarılı olamamıştır. Yine de İtalyanlar Taşoz gemisini takip etmişler ve savunma baryalarına 550 mermi atmışlardır.³⁶⁶ Bu tarihte İtalyan savaş gemisi Filiberto, Sisam adasındaki Vatthi'de İhsaniye yatını batırılmış, Garibaldi ve Varese de Seddülbahir ve Kumkaleyi bombalamıştır. Bunun üzerine 20 Nisan'da Osmanlı Hükümeti, Çanakkale'ye mayın döşeyip, Boğazları uluslararası deniz ulaşımına kapadığını ilan etmiştir. 170'den fazla ticari gemi Marmara denizinde mahsur kalmış, bu duruma en çok Rusya tepki göstermiştir. Bu arada 480 gros tonluk, 1888 yapımı Osmanlı gemisi Texas, Amerikan bayrağı altında boğazdan geçtikten sonra Yenikale de mayınlardan birine çarparak batmıştır.³⁶⁷

İtalya, Çanakkale'den içeri giremeyeince Rodos, Kerke, Patnaş, Leros, Kalimn, Skarpentes, Piskopi, Kaşot, İncirli(Nissiros), Lipsos, Sümbeği adaları denilen on iki adayı işgale yöneltmiştir. Adaların İtalyan çıkışma kuvvetine karşı savunulması amacıyla tedbirler alınmış değildi. Osmanlı donanması ciddi bir faaliyet yapmaktan uzaktı.³⁶⁸ 4 –16 Mayıs 1912'de İtalyanlar Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etmiş,³⁶⁹ böylece Anadolu kıyılarından Trablusgarb'a silah kaçakçılığını kontrol etmek, İtalya için daha da kolaylaşmıştır.³⁷⁰

İtalyanların Ege'deki bu hareketlerinden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu rahatsız olmuş ve savaşa son vermek için diplomatik trafiği artırmıştı. İtalyanlar, Oniki Adayı ilhak etmek niyetinde olmadığı büyük devletlere teminat verdikten sonra, 18-19 Temmuz gecesi beş savaş gemisinden oluşan ve Albay Millo

³⁶⁶ Yavuz, *a.g.e.*, s.187.

³⁶⁷ Langensiepen-Gülcü, *a.g.e.*, s.15.

³⁶⁸ Karal, *a.g.e.*, C.IX, s.284.

³⁶⁹ İtalyanlar Oniki adayı işgal etmeden önce adalardaki halkın tacize başlamışlar, sonradan adaların birbiriley ve İstanbul ile haberleşmesini sağlayan denizaltı kablolarını kesmişlerdir. (bkz, Zafer Koylu, "Trablusgarp Savaşı Sırasında 12 Adanın İşgali", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002 s.292-294).

³⁷⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II, Kısım I, TTK, Ankara, 1943, s.127

komutasında Çanakkale Boğazı'na girmek amacıyla keşif harekâtında bulunmuş, ancak Türk birlikleri kendilerini teşhis edince geri dönmüşlerdir.³⁷¹ Bu sırada 24 Mayıs'ta 507 gros tonluk Amerikan bayraklı Osmanlı gemisi Nevada, İzmir limanına girerken bir mayına çarparak batmıştır.³⁷²

Osmanlı Devleti'nin, İtalyan donanması yüzünden denizden bağlantısının kesilmesi ve Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı harekâta geçmesi nedeniyle Osmanlı Devleti, İtalya ile barış yapmayı kabul etmiştir. 18 Ekim 1912'de yapılan Uşî Antlaşması ile Trablusgarp ve Bingazi İtalya'ya bırakılırken, Rodos ve Oniki Ada da Osmanlı yönetimine bırakılmıştır. Ancak Balkan Savaşlarının belirmesiyle Osmanlı, bu adaları Yunan tehlikesinden korumak için geçici olarak İtalya'ya vermiştir. Fakat İtalya, Balkan Savaşları sonunda bu adaları Osmanlı'ya teslim etmemiştir.³⁷³

Trablusgarp Savaşı'nın Türk deniz harbi açısından kayıpları şöyledir:

1 korvet (Avnillah), 4 torpidobot (Ankara, Hamidiye, Alpagot, Tokat), 9 gambot, 1 motorgambot, 3 yat ve 1 taşit gemisi kaybedilirken; Süveyş'te İtalyanlar tarafından enterne edilen gemiler ise Peyk-i Şevket torpido kruvazörü, Malatya, Yozgat ve Taşköprü gambotları ile Beyrut mesaha gemisidir.³⁷⁴

III. Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanması

Balkanlar yüzyillardır Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalmıştı. Devletin, 19.yüzyılda kötüye gitmesi Balkanlı devletleri iyice iştahlandırmıştı. Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan Balkan Devletleri, Osmanlı-Türk egemenliğini Balkanlardan tamamen silmek ve Osmanlı mirasını ele geçirmek istemektediler. Bu mirasta Balkanlı devletler özellikle Makedonya konusunda rekabet halindeydiler. II. Abdülhamid büyük devletler arasındaki rekabeti iyi kullanarak, Balkan devletlerinin Bab-ı âliye karşı ittifak kurmasını engellemiştir.³⁷⁵ Balkanlar büyük devletlerin kışkırtmalarına çok müsait bir bölge olduğundan özellikle Avusturya-Macaristan ile

³⁷¹ Yavuz, *a.g.e.*, s.188.

³⁷² Langensiepen-Gülcü, *a.g.e.*, s.15.

³⁷³ Bayur, *a.g.e.*, C. II, Kısım II, s. 345.

³⁷⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s.189.

³⁷⁵ Kodaman, *a.g.e.*, s.163.

Rusya'nın çatışma ve yayılma alanı olmuştur. Balkan ulusları kendi aralarında ittifak antlaşmaları yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı güç birliği oluşturmuşlardır.

Balkan Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti, hem deniz gücünü hem de ticaret filosunu ihmali etmişti.³⁷⁶ Genelkurmay Başkanı İzzet Paşa, Ege Denizi'nde egemenliğin Yunanlılar'da olduğunu kabul etmiştir.³⁷⁷ Bu durum da aslında savaşın önceden denizlerde kaybedileceğinin göstergesi demekti. Savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin yedi kolordusu Avrupa toprakları üzerinde, yedi kolordu da Anadolu, Suriye ve Arabistan'a dağıtılmıştı. Bu birliklerin cepheye sevk edilmesindeki en uygun yol deniz yolu yolu. Savaşta Türk donanmasının görevi kara ordusunun sevkiyatına yardımcı olup, Karadeniz ve Ege deniz yollarını açık tutmaktı. Donanmanın bir başka görevi de Arnavutluk ve Epir'de savaşan Osmanlı Kara Kuvvetlerini desteklemek için bu bölgeye sevkiyat yapmaktı.³⁷⁸

Harbe katılan devletlerin savaş kifayetleri ise şöyledi; Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Ege denizinde harekât yapabilecek durumda 2 zırhlı, 2 kruvazör, 2 torpido kruvazörü, 8 muhrip ve 14 torpidobotu bulunuyordu. Eski savaş gemileri ise İzmir ve Selanik'te üslenmişti.

Yunanlılar ise Ege Denizi'ne 1 zırhlı kruvazör ile 3 eski zırhlı, 14 muhrip ve 1 denizaltı gemisi hazırlayıp Pire limanında üslenmişti. Bir muhrip ve 8 silahlandırılmış ticaret gemisi de karakol hizmetine verilmişti.³⁷⁹ Bulgarların ise elinde sadece birkaç torpidobotu vardı.

Türk Deniz Kuvvetleri, savaşa harekât planı hazırlamadan girmiştir. Genelkurmayın donanmaya verdiği rol, kara bataryası gibi çakılı kalmak ve Çanakkale savunmasına katılmaktı.

Osmanlı-İtalya Harbi sırasında donanmanın boğazda kalması ile zırhlılar, kruvazör ve muhripler onarım görmeden beklemişler, gece gündüz muharebeye hazır bulunma zorunluluğu teknik ve lojistik sorunlara yol açmıştır. Gemilerin çoğunlukla

³⁷⁶ Filonun harbe hazırlanması hususunda hata mevcuttu. Harbin ilânından evvel hükümete geçen muhalif firma, bazı siyasi maksatlarla orduyu terhis eylemiş ve su hal donanmada yetişmiş kimselerin hemen yüzde yetmişinin kaybolmasına, bilhassa topçunun eksilmesine sebep olmuştu (bkz., Haluk Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1965, s.132).

³⁷⁷ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C.IV, s.135.

³⁷⁸ Yavuz, *a.g.e.*, s.191.

³⁷⁹ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, s.144.

onarım ve havuzlanmaya ihtiyacı vardı. Türk donanması onarım görmeden Balkan Savaşına hazırlıksız yakalanmıştı.³⁸⁰

Yunan Deniz Kuvvetlerinde ise asıl maksat saldırısıydı. Yunanlılar önce adaları işgal edip, Osmanlı deniz yollarını kesmeyi tasarlamışlardır. Osmanlı Deniz Kuvvetleri, padişahın emrine dayanarak Başkomutanlığa bağlanmış; Başkomutanlık, donanmayı Bulgar limanlarına doğru hareket ettirmek isterken, Donanma Komutanlığı ise gemileri onarmayı ileri sürdürmüştür.³⁸¹

Balkan Savaşı sırasında Türk Deniz Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri gibi modern bir savaş yapacak durumda değildi. Amiral Gamble bununla ilgili olarak şunları söylemiştir: "*Donanma küçük ve büyük olmak üzere 15 gemiden kurulmuştur. Bu gemiler bir hurda kitlesinden başka bir şey değildir. Süratli bir zırhlı kruvazörün ateşi karşısında bunların yarım saat içinde eriyip yok olması mümkün*"³⁸²

Türk Deniz Kuvvetleri, Yunanlılara karşı Doğu Akdeniz ve Adriyatik'te, Bulgarlara karşı ise Karadeniz'de harekât yapmak durumundaydı. Ancak Bulgarların hızlıca Çatalca'ya doğru ilerlemesi nedeniyle donanma daha çok Marmara ve Karadeniz'de konuşlanmıştır.

Bahriye Nezareti'nin donanmaya verdiği talimata göre, donanmanın ana kısmı Çanakkale'de, bir kısmı da Bulgar donanmasına karşı Karadeniz Boğazı'nda konuşlanması kararlaştırılmış; ancak Türk donanması Balkan Savaşlarında Karadeniz'de taarruz yaparken, Çanakkale'de ise taarruz yapamamıştır. Bunun sebepleri; Bahriye Nezareti'nin donanma siparişi ile uğraştığından savaşın stratejik bir planını hazırlamaması, nazırların sık sık değişmesi ve donanmanın Harbiye'ye bağlı kalmasından kaynaklanmıştır.

Türk donanmasının savaşta Ege denizine genelde çıkmadığı, Çanakkale'de çakılı batarya gibi durduğu anlaşılmaktadır. Yunanlılar savaş öncesinde Alman ve İngilizlere ismarlattıkları sekiz muhribi de getirmişlerdi. Yunanlılar, Teselya cephesinin deniz yoluyla yapılan ikmal nakliyatını korumak ve olası bir baskına karşı Pire limanında ileri bir karakol kurmuştu. Yunan donanmasının amacı, Limni

³⁸⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s.192.

³⁸¹ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, s.148-149.

³⁸² Karal, *a.g.e.*, C.IX, s.320.

Adası'ni işgal etmek, ileri bir karakol kurarak Osmanlı donanmasının çıkışını engellemekti.

Savaş ilanından önce Turgut Reis ve Barbaros zırhlıları Başkomutanlığın emriyle Karadeniz filosuna katılmıştı. Karadeniz'deki Türk donanmasının bir amacı da, Köstence limanından boğaza deniz yoluyla getirilecek silah ve cephanenin korunmasıydı.³⁸³

Balkan Harbi başında Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin konusu aşağıdaki gibiydi.³⁸⁴

Çanakkale Boğazında: 4 zırhlı (Barbaros Hayreddin, Turgut Reis, Mesudiye, Asar-ı Tevfik), 1 kruvazör (Mecidiye), 3 muhrip (Basra, Yarhisar, Samsun), 4 Torpidobot (Hamidabat, Demirhisar, Kütahya, Akhisar).

Karadeniz Boğazında: 1 kruvazör (Hamidiye), 1 torpido kruvazörü (Berk-i Satvet), 4 muhrip (Yadigâr-ı Millet, Muavenet-i Milliye, Numune-i Hamiyet, Taşoz), 2 torpidobot (Sultanhisar, Sivrihisar), 1 korvet (Zuhaf), 1 gambot (Nevşehir).

İzmir'de: 1 eski korvet (Muin-i Zafer), 1 torpidobot (Yunus), 1 Vapur (İzzettin).

Selanik'te: 1 eski korvet (Feth-i Bülend), 1 Yat (Fuad).

Preveze'de: 2 torpidobot (Antalya, Tokat)

İskodra Gölü'nde: 3 istimbot.

İstanbul'da tamirde: 1 muhrip (Gayret-i Vataniye), 3 torpidobot (Berk-i Efşan, Peleng-i Derya, Draç)

Süveyş'te: 1 torpido kruvazörü (Peyk-i Şevket), 4 torpidobot (Beyrut, Malatya, Taşköprü, Yozgat).

Savaş sırasında deniz harekâtları şu alanlarda olmuştur:

³⁸³ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, s.156.

³⁸⁴ T.S.K., C.VII, s.86-87.

A. Ege Denizi Harekâti

16 Ekim 1912'de Osmanlı donanması İstanbul limanlarındaki otuz üçü aşkin yük gemisi ile otuz sekiz römorkör ve istimbot ve bazı yelkenli tekneye el koymustur. Osmanlı deniz kuvvetlerinin Ege Denizi'nde varlığının olmaması nedeniyle, buradaki adalar, Ekim-Kasım 1912'de Yunanlılarca işgal edilmiştir. Yunanlılar Limni'nin dışında, 23 Ekim 1912'de Taşoz, Bozcaada, 31 Ekim de Gökçeada, 1 Kasım'da Semadirek, 17 Kasım da Ahikerde (Nikorra), 21/22 Kasım da Midilli, 24 Kasım'da Sakız ve 16 Mart 1913'de Sisam Adasını işgal etmiştir.³⁸⁵

Savaşın başlarında, Ege Denizi'nde, Selanik ve Preveze de Osmanlı donanma üsleri vardı. Yine İskodra Denizi'nde bir donanma müfrezesi konuşlanmıştı. Selanik Donanma Garnizon Komutanı ve Feth-i Bülend'inde komutanı olan Binbaşı Aziz Mahmut Bey'in emri altında Sürat, Teşkilât, Katerin ve Selanik römorkörleri vardı.³⁸⁶ Selanik mayın döşeyici olarak donatılırken, tüm römorklar 37 mm'lik toplarla silahlandırılmıştı.

31 Ekim 1912'de 11 numaralı Yunan torpidobotu, Feth-i Bülend'i batırır. Antalya, Tokat, 9 ve 10 numaralı motorlu gambotlar da teslim olmadan önce Preveze'de, Garnizon Komutanı Binbaşı Hüsameddin'in emriyle batırılır. 9 Kasım 1912'de iki Yunan destek gemisi körfezc girerek Teşkilat'a ateş açarlar. Sürat, Selanik ve Teşkilât römorkörleri teslim olmadan önce hemen Fransız siciline geçirilir. Trabzon zırhlı gemisi 14 numaralı Yunan torpidobotu tarafından torpillederek batırılır. Bu gemi düşmana kaybedilen tek ticari gemidir. 15 Kasım'da Selanik'teki Kızılhaç'a bağlı hastane gemisi Fuad'ı Yunanlılar ele geçirir. Selanik, Sürat ve Teşkilat Fransız bayrağı takarak Çanakkale Boğazı'na ulaşır, bu sırada İzmir'de hareketsiz olarak duran Muin-i Zafer, Yunus, İzzeddin, Arşipel ve kiralık 8 numaralı Golden Horn bulunmaktadır.³⁸⁷

Yunanlılar adaları bir bir ele geçirirken, kamuoyu ve Başkomutan Vekaleti donanmanın Yunan saldırısını durdurmasını istiyordu. Donanma Komutanı ve Bahriye Nezareti ise öncelikle zırhlıların onarımından geçmesi taraftarıydı.

³⁸⁵ Yavuz, *a.g.e.*, s.197.

³⁸⁶ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.18.

³⁸⁷ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.19.

B. Karadeniz Harekâti

Başkomutanlık 16 Ekim 1912 günü Karadeniz'deki donanmanın konusunu şöyle belirlemiştir:³⁸⁸

2 Zırhlı : Barbaros Hayreddin, Turgut Reis

6 Muhip : Muavenet-i Milliye, Yadigâr-ı Millet, Samsun, Basra, Taşoz

4 Torpidobot : Musul, Sivrihisar, Akhisar, Sultanhisar

2 Gambot : Zuhaf, Nevşehir

Osmalı Donanma Komutan Vekili Albay Tahir Burak'ın 16 Ekim 1912'de Başkomutanlıktan aldığı talimatnamede, donanmanın Bulgarların Varna ile Burgaz limanları arasındaki deniz ulaşımını kesmesi ve düşman donanmasını yok edecek şekilde taarruza geçilmesi emrediliyordu.

Karadeniz'deki görevli Türk ordusunun görevi, Bulgarların Osmalı kıyılarında tahribat yapmasına engel olmak için, Varna limanıyla İstanbul Boğazı arasındaki bölgeyi devamlı izlemek, Karadeniz kıyılarındaki askeri nakliyatı korumak, düşman savaş gemilerinin limanlarını sürekli izleyip bilgi toplamaktı.³⁸⁹

Osmalı savaş gemileri, Varna yakınlarındaki Galata burnundaki topçu mevkilerini top ateşine tutarak, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri, Yadigar-ı Millet ve Numune-i Hamiyet desteğinde, sahil boyunca Varna'daki topçu mevkilerini bombardamış, Bulgarların 2 Kasım 1912 de Midye'yi işgal etmesi üzerine Osmalı savaş gemileri, Bulgar askeri birliklerini vurmak için Midye'ye varmıştır. Barbaros ve Numune-i Hamiyet, Midye'deki savaşta yer almamıştır. 19 Kasım'da Berk-i Satvet'e nakliye görevini yerine getirmek üzere Bulgar-Romen kıyılarına gitme emri verilmiş, bu arada gemiler, kömür ihtiyacı ve onarım için parça parça İstanbul'a dönmüşlerdi. 21 Kasım'da Hamidiye ve Berk-i Efşan'a Varna açıklarını araştırma emri verilmiş ve bir gün sonra Hamidiye Bulgar torpidobotu tarafından vurulmuş, 8 Şubat 1913 günü Asar-ı Tevfik bombardıman için gittiği Podima'da karaya oturmuştur.³⁹⁰

Yukarıdaki gemi harekâtları Londra Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Gemiler genelde Varna ile Boğaz arasında gidip gelmişlerdi. Osmalı donanması

³⁸⁸ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, s.158-159.

³⁸⁹ Yavuz, *a.g.e.*, s.198.

³⁹⁰ Langensiepen-Güleyüz, *a.g.e.*, s.20-21.

Karadeniz'de Bulgar ordu kuvvetlerini bombalamış ve Bulgar gemilerinin çıkışını engellemiştir.

C. Marmara Harekâti (Donanmanın Kara Kuvvetleriyle Ortak Harekâti)

Osmanlı donanması, Bulgarların İstanbul'a doğru ilerlemesi ile Başkomutanlığından aldığı emirlerle Marmara ve Karadeniz kıyılarında kara ordusuna yardım etmeye başlamıştı. Öncelikle Bezm-i Âlem vapuru ve Mesudiye zırhlısı Tekirdağ sınırlına gönderilmiş, 9 Kasım günü Bahriye Nezareti, donanmayı üç kisma bölmüş, asıl kısmını Çanakkale'ye ayirmıştı. Bu arada Amiral Limpus'ta donanma gemilerinin hepsinin onarılmasını şart koşmuştu. Ancak Çatalca cephesinin kuzey ve güney yanlarındaki şiddetli muharebeler, birinci sınıf savaş gemilerinin Çanakkale'ye gidişini engellemiştir.

Cephenin sol tarafına Donanma Komutan Vekili komutasında Barbaros ve Asar-ı Tevfik zırhlıları ile 7 muhrip, sağ tarafına ise Donanma Komutan Yardımcısı emrinde Turgut Reis ve Mesudiye zırhlılarıyla Mecidiye kruvazörü konuşlanarak ordunun korunması görevini üstlendiler. Sol kanatta bulunan Barbaros Hayreddin zırhlısı Mimar Sinan'da bulunan düşman mevziilerini bombardıman ederek iyi sonuçlar almış, muharebede donanma, kara komutanlarından gelen direktiflere göre hareket etmişti. Bahriye Nazırı ve Başkomutan Vekili donanmanın sol kanatta aldığı başarılı sonuçlardan dolayı Donanma Komutan Vekilini kutlamışlardır.³⁹¹

Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi, savaş sırasında donanmanın yardımını şu cümlelerle istemiştir.³⁹²

“Donanma Kumandanlığı’na

Düşman Çatalca hatt-ı müdafaaşına taarruz etmektedir. Terkos cihetinde sağ kanadımızın sıkışılığı ve donanmanın şiddetle destegine ihtiyaç olduğu o cihetten bildiriliyor. Hadımköy’ünde telsiz telgraf olmadığından Başkumandanlık Vekaleti’nden size doğrudan doğruya emir verilmesine imkan yoktur. Mezkur vakaletin emrini alıncaya kadar vakit kaybedilmesi muhtemeldir.

³⁹¹ Büyüktuğrul, a.g.e., C. IV, s.209.

³⁹² *Askeri Tarih Belgeleri*, Sayı:100, yıl:44, ATASE Yay. Ankara, Haziran 1995, s.47

Binaenaleyh o cihete uzun menzilli müteaddid seri ateşli topları haiz bir iki sefinenin gönderilmesi ve Büyük Çekmece ve Silivri cihetlerinin dahi keza büyük menzillii müteaddid toplu sefainin gönderilmesi ehemmiyet ve ivedilige sahiptir. İzbar-i keyfiyet olunur."

Hamidiye Kruvazörü 21 Kasım 1912'de, Bulgar donanmalarından aldığı ateslerle baş tarafı baş topa kadar suya gömüldüğünden İstanbul'a dönmüştü. Yerine Mecidiye, Varna'ya gönderilmişti. Yunanlıların Saros Körfezine çıkarma yapacağı haberleri üzerine Başkomutanlık donanmanın Çanakkale'ye gitmesini emretmiş, ancak Donanma Vekili Albay Tahir onarım olmadan Ege'ye donanma göndermenin yanlış olduğunu belirtip: "*Hal böyle iken elimizde bulunan azıcık bir kuvvetle çeşitli vazifelerden hangisinin yapılacağının bana sorulmasını hayretle karşıladım.*" şeklinde bir sözle Başkomutan'a cevap vermişti.³⁹³

Savaş içinde Başkomutanlık ile Donanma Komutanlığı ve Bahriye Nezareti arasında görüş birliğinin olmadığı anlaşılıyordu. Hükümetin donanmayı Çanakkale'ye göndermekle ulaşmak istediği amaç, kaybedilen adaların geri alınması ile kamuoyunu yataştırmaktı. Donanma Komutanı Albay Tahir'in Başkomutanlığa karşı çıkması onun görevden alınıp yerine Albay Ramiz Numan'ın getirilmesine (1 Aralık 1912) neden olmuştu. Yeni gelen komutanda göreve başlar başlamaz gemilerin onarılması gerektiğini belirtmişti. Bu isteği İngiliz Fabrikalar Müdürü olan Makine Albayı Blaik'de desteklemiştir.

Bu arada jandarmaya ait özel kuvvetler, Mürefte yakınlarında düşmanın gücünü denetlemek amacıyla Zuhaf gemisinden karaya çıkmışlardı. Ancak bekleyen Bulgar ordusu tarafından geri püskürtülmüş (4 Şubat), aynı gün Berk-i Satvet ve Nur'ül Bahir, Şarköy ve Mürefte'yi bombalamıştı.

5 Şubat 1913'de Mesudiye, Şarköy açıklarına diğer birimlerle gelmiş ve bombardımana başlamıştı. Şarköy'e bir çıkış yapmak için 10. Ordu'dan iki tümen, İzmit ve Bandırma bindirilmiş, 8 Şubat'ta nakliye gemileri Şarköy'e gelmesine rağmen savaş gemileri zamanında varamamıştı.

Nara'dan gelen Barbaros Hayreddin, Turgut Reis, Mecidiye ve Berk-i Satvet Şarköy'e ulaşarak Bulgar siperlerine ateş edilir ve taburlar karaya çıkarılır.

³⁹³ Büyüktürk, a.g.e., C. IV, s.218.

Ancak karaya çıkan birlikler geri püskürtülünce birlikler yeniden gemilere bindirilir ve İstanbul'a geri dönülür. Bu şekilde bir kez daha Enver Paşa'nın emriyle Şarköy çıkarması yapılır, ancak yine başarısız olur. Başkomutan, donanmayı bu planlardan haberdar etmemiştir. Ateşkese kadar Marmara'daki donanma faaliyeti Musul ve Draç'in, Tekirdağ ve Silivriye yaptığı devriyeyle sınırlı kalmıştır.³⁹⁴

D. Çanakkale Harekâti

Balkan Savaşı başladığından beri donanmanın Çanakkale'ye çıkarılarak Ege Adalarını Yunanlılardan geri alması hep gündemdeydi. Aralık 1912'nin ilk haftasında hazırlanan filo, Çanakkale'ye doğru yola çıkmıştı.

Çanakkale'deki muharebeler ve keşifler sırasında donanmanın konusu şu şekildeydi:³⁹⁵

Albay Ramiz Numan Komutasında: 4 zırhlı (Barbaros Hayreddin, Turgut Reis, Mesudiye ve Asar-ı Tevfik) ve 2 kruvazör (Hamidiye ve Mecidiye)

Yarbay Rıfat Komutasındaki Filotillalar:

-Birinci Muhrip Divizyonu (Muavenet-i Milliye, Gayret-i Vataniye, Numune-i Hamiyet)

-İkinci Muhrip Divizyonu (Taşoz, Basra, Yarhisar)

-Üçüncü Muhrip Divizyonu (1 muhrip: Samsun, 5 torpidobot: Akhisar, Demirhisar, Sivrihisar, Sultanhisar, Hamidabat

Savaş gemileri Çanakkale'ye çıktıktan sonra Başkomutan Vekili 17 Aralık 1912'de, yabancı uzmanların önerilerine göre Donanma Komutanlığı'na şu önlemleri almalarını emretmiştir.³⁹⁶

1-Muhripler, boğazdan çıktıktan sonra zırhlıların önünde bir denizaltı emniyet perdesi kurmalıdır.

2-Düşman muhripleri hücum etmezlerse Mecidiye 'yi donanmanın topçu ateş kudretini artırmak üzere hattın beşinci gemisi olarak kullanmalıdır.

³⁹⁴ Langensiepen-Güleyüz, a.g.e., s.24-25.

³⁹⁵ Büyüktuğrul, a.g.e., C. IV, s.248.

³⁹⁶ Büyüktuğrul, a.g.e., s.244.

3-Muharebe sırasında zırhlı ve kruvazörler orta çap bataryalarını düşman muhriplerine karşı kullanacaktır.

4-Düşman denizaltıları gemilerin direk uçlarına bakarak rota tayin ederler. Bundan ötürü büyük gemiler sık sık rota değiştirmelidirler.

5-Osmanlı Donanması düşmanı kandırmak için önce Marmara Denizi'ne giderek orada eğitimle meşgul olmalı, sonra birden bire Çanakkale Boğazı'ndan çıkarak Yunan Donanmasına baskın yapmalıdır.

6-Muharebe olsa da olmasa da donanma gemilerini akşam üzeri içeri almalıdır.

Bu emirler gösteriyor ki Türk donanması bir talimname ile sefere çıkmaktaydı. İlk harekât 14 Aralık 1912'de yapıldı. Sultanhisar, Bozcaada'ya hareket ederken, Mecidiye Yunan Sphendomni, Lonchi, Thylla ve Naf Kratoussa savaş gemileriyle karşılaştı. Onlara ateş açtı, sonra geri çekilerek Nara'ya döndü. Bundan sonra İmroz'a bir operasyon planladı. Plana göre, ikinci donanma kolu boğazdan saf halinde çıkacak, filo yardımcı gemilerinden oluşan üçüncü donanma kolu da gerektiğinde çekme yardımı yapmak üzere Kumkale açıklarında konuşlanacaktı. Savaş gemileri, Çanakkale Boğazı'ndan İmroz'a, Kumkale'deki sahil toplarının koruması altında hareket edecek; birinci donanma kolu, kuzeydoğuandan gelecek destroyer saldırısı bekantisine karşın, sancaktan savaş gemilerini perdelerken, ikinci donanma kolu da aynı görevi, iskele tarafından yapacaktı.³⁹⁷

Bu plan gereği diğer gemiler Barbaros'u izlemektediler. Ege'ye çıkan Barbaros, Turgut Reis ve Mesudiye isabet alarak geri dönmüştü. Ancak donanma en azından birkaç başarısıyla askeri cesaretlendirmiştir. 20 Aralık'ta donanma yeniden yapılandırıldı. Birinci donanma kolu lideri Yüzbaşı Rauf Bey'e, Çanakkale Boğazı'nda düşman saldırısını karşılama izni verilmiştir. Bozcaada'ya çıkarma yapmaya karar verildi. Hamidiye, Berk-i Satvet ve Mecidiye, Yunan ateşleriyle geri çekildi. Albay Ramiz 10 Ocak 1913'de düşman savaş gemilerinin ayrılması amacıyla, İmroz'u bombalamayı önermiştir. Bütün filo denize açılmak için emir almıştır. Yunanlılar, kruvazörlerin yaklaşıklarını görünce kaçmışlardır, kaçan düşman izlenmeyince de Çanakkale'ye geri dönmüşlerdi.

³⁹⁷ Langensiepen-Güleryüz, a.g.e., s.21.

Albay Ramiz yeni bir plan hazırlamıştı. Hamidiye olmadan hazırlanan bu plan gereği lider Barbaros Hayreddin idi. 18 Ocak'taki harekâtta Barbaros saat 11:55'de Averoff'a, 8000 metreden ateş açar. Diğer savaş gemileri de düşman kruvazörüne top ateşi açar. Saat 12:00'de Yunanlılar ateşe karşılık verirler. Mesudiye'nin üç topu bozulur ve filo üsse geri döner. 22 Şubat'ta Bahriye Nezareti'ne Yunan Averoff zırhlısının hasar gördüğü ve servis dışı kaldığına dair raporlar gelir. 3 Mart'ta Mecidiye, Averoff iki zırhlı kruvazör ve altı destroyerler karşılaşır; ancak iki tarafta hareket etmez.

9 Mart'ta İmroz'a başka bir operasyon planlanmış, ancak Berk-i Satvet ve Mecidiye devriye gezdikten sonra boğaza geri dönmüştür.³⁹⁸

İmroz Muharebesi'nde başarısızlığın iki sebebi vardı. Birincisi personel ve materyal eksikliği, ikincisi ve en önemlisi atışlardaki isabetsizlik olup, uzun menzilli torpiller olmadığından Averoff'un torpil menziline girdiğinden meydana gelen telaş, işaret konusundaki noksantalık, kömürün çok dumanlı cinsten olması nedeniyle verilen bazı emirlerin görülememesi, düşmanın mevki menzilini serbestçe seçebilmesi ve harekâti yeterli görüp ateş menzilinden uzaklaşmasıdır.³⁹⁹

Osmانlı donanması Ege Denizi'nde ki bu çıkışlarını Bozcaada ve İmroz için yapmasına rağmen donanmanın kifayetli olmaması ve aldığı yaralar nedeniyle hazırlanan planlar amacına ulaşamaz. Başkomutan Vekili 23 Ocak 1913'de Hükümet'e yazmış olduğu yazında, Ege adalarını almanın ancak Yunan donanmasıyla muharebe yapmaktan vazgeçtiğini bildirmiştir. Bahriye Nezareti'nin kurduğu bir komisyon da Çanakkale'deki donanmayı gezmiş ve ciddi bir onarım görse bile donanmanın başarılı bir hareket yapamayacağını Başkomutanlığa bildirmiştir. Mahmut Şevket Paşa, 20 Şubat 1913'de Çanakkale'yi gezerek subaylara şu sözü söylemiştir: "Osmanlı Hükümeti'nin uğradığı felaketler donanmasızlık yüzünden başımıza geldiği padişahımızın bilgisi dahilindedir. Yakın bir gelecekte kuvvetli ve mükemmel bir donanmaya sahip olacağız, bunu sizlere vaad ediyorum."⁴⁰⁰

³⁹⁸ Langensiepen-Güleryüz, *a.g.e.*, s.22-24.

³⁹⁹ Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.133.

⁴⁰⁰ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C.IV, s.265.

E. Hamidiye Kruvazörünün Harekâti

I. Balkan Savaşı'nın devam ettiği günlerde Donanma Komutanlığı, Yunan Averoff zırhlısını kendi üzerine çekip, oyalamak amacıyla Hamidiye kruvazörünü Ege Denizi'nde serbest bırakmıştır.

Hamidiye'nin, Doğu Akdeniz, Orta Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki akın harekâti fikri tamamen Binbaşı Hüseyin Rauf'a aittir. Yunanlılar Averoff'un katkıları ile adaları ele geçirmiştir. Averoff, Ege Denizi'nde Yunan donanmasına büyük güç sağlamaktaydı. Rauf Bey⁴⁰¹ Averoff'u boğazdan uzaklaştırip, Yunan donanmasına galip gelip sonradan Ege Adalarının geri alınacağını tasarlamıştı. Averoff'u kendi üzerine çekip Şıra Adası'ndaki askeri teçhizleri bombalamayı amaçlamıştı. Şıra, düşmanın Adriyatik'ten getirdiği cephe ve erzakin durak yeriydi. Hamidiye, Yunan Makedonya kruvazörünü harap edip sahili de bombardamış, Şıra'yı bombardıman etmesi Yunanistan'da dehşet ve heyecan uyandırmış, Yunan Hükümeti ile Bahriye Nezaretinde kararsızlık havası hakim olmuştu.⁴⁰²

Hamidiye, Adriyatik'deki Yunan Lonch muhribini batırdıktan sonra altı Yunan ticaret gemisini de batırmıştır. Kömür ihtiyacı ve Yunan donanmasından uzaklaşmak için Antalya, Gazze ve Portsaid'e birkaç defa uğramış, tersane ve üs yardımı olmadan beş ay denizlerde dolaşmış, bu sürede meydana gelen arızalar kruvazörün hızını yavaşlatmıştır. Bu harekât Balkan Harbi'nde halkın moralini yükselttiği gibi, yabancı bahriyeler de deniz harp akademisinde ders konusu olmuş ve "Korsan Harbi, Ticaret Harbi, Kruvazör Harbi" gibi isimlerle incelenmiştir. Bu bakımından Hamidiye Kruvazörü dünya bahriyesi nazarında tarihi bir gemi hüviyetini almıştır.⁴⁰³ Bütün bu harekâtlardan sonra Rauf Bey, Türkiye'de "Hamidiye Kahramanı" olarak ün kazanmıştır.

Hamidiye Kruvazörünün başarılı harekâtlarının dışında netice itibarıyle Türk Deniz Kuvvetleri pek varlık gösterememiş, bazı gemiler batmış, bazıları da ciddi hasar görmüştür. Osmanlı Devleti bu savaşta deniz kuvvetlerini üçe bölmüş, Marmara ve Karadeniz'de Bulgarlara karşı bazı küçük başarılar elde etmiş, ancak

⁴⁰¹ Rauf Bey'in bu akında yaptıkları hakkında bkz., Fahri Çoker, "Sevdiklerin Ardından", *Donanma Dergisi*, C.78, Deniz Basımevi, İstanbul 1965, s.1-4.

⁴⁰² Tevfik İnci, *Balkan Harbinde Hamidiye Kruvazörünün Akın Harekâti*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1952, s.12-13.

⁴⁰³ İnci, a.g.e., s.75.

Ege Denizi’nde adaların kaybedilişini önleyememiştir.⁴⁰⁴ Ege adalarının kaybedilişi ile Yunanlılar Ege’de üstünlüğü ele geçirmiş ve Batı Anadolu’yu tehdit eder hale gelmiştir. Bu durumda hem I. Dünya Savaşı’nda hem de İstiklal Harbi’nde düşman kuvvetlerinin kolayca Anadolu kıyılarına yaklaşmasına ve Anadolu’ya girmesine neden olmuştur.

IV. Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Donanması

A. Devlet ve Ordu Üzerinde Alman Etkisi

(Alman Etkisi ve Osmanlı’nın Almanya’ya Yaklaşması)

Osmanlı Devleti’nin siyaseti üzerinde Almanlar, II. Abdülhamid’den itibaren söz sahibi olmaya başlamışlardır. Ancak Abdülhamid devletin genel politikasını devletler arasındaki ilişkilere göre bir denge siyaseti üstüne inşa etmiştir. Bundan dolayı da Almanya’ya mesafeli yaklaşmış, Rus ve İngilizleri devletin aleyhine döndürmemeye gayret etmiştir. Padişahın Almanya’ya yaklaşmakla ilgili olarak görüşleri söyleydi:⁴⁰⁵ “*Niyetim Almanya’yla birlük olmak değil, birleşmiş gibi görünerek ittifakımı, dünya denizlerine hakim devlete pahalı satmaktı. İngiltere, Hindistan ve Asya güvenliğini ya Osmanlı Devleti topraklarına sahip olarak, ya da Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak sağlayabilirdi.*”

Yine de II. Abdülhamid üçlü ittifaka girmenin sakıncalı olduğuna inanmıştı. Bu sakıncayla ilgili olarak şunları söylemiştir:⁴⁰⁶ “*Avusturya ve Almanya gibi bazı devletler menfaatleri gereğince muharebe arzusunda olup, fayda getireceğini düşünerek bizi dahi ittifak dairelerine almak isterlerse de, bizim onların kucaklarına atılmaktan bir faydamız olmayıp bilakis, menfaatimiz barışın bekasındadır.*”

⁴⁰⁴ Balkan Savaşları Osmanlı’nın, Yunanistan ve Balkan komşularına daha fazla Avrupa toprakları ve adalar gitmesine mal oldu ki bu ülkelere bazları daha sonra Adriyatik denizinde Arnavutluk ulusunu kurdular. Bu sular daha önce müttefik olan fakat yerel sularda üstünlük amacıyla düşman olan Avusturya-Macaristan ve İtalya deniz kuvvetleri tarafından korunmuştur. Almanya bölgeye iki savaş gemisi sevk ederek Türk denizlerindeki İngiliz denizcilerle yer değiştirmeye başlamıştır.(Reynolds, a.g.e., s.153).

⁴⁰⁵ Yavuz, a.g.e., s. 203.

⁴⁰⁶ Mim Kemal Öke, “Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu”, D.G.B.I.T, C.12, Kombassan Yay., Konya, 1994, s. 222.

Aslında Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yaklaşmasında Bismarck'in iş başından ayrılımasıyla, İmparator II. Willhelm'in yayılmacı siyaseti etkili olmuştur. II. Willhelm gayet aktif bir sömürgecilik politikası takip etmiştir.⁴⁰⁷

Balkan Savaşlarında uğranan yenilginin faturası Almanlara kesilmiş değildi. Yine de hükümet yeni bir askerî heyeti Almanya'dan talep etmişti (22 Mayıs 1913). Mahmut Şevket Paşa, Mayıs 1913'den önceki günlerde Cemal Paşa ile sohbetinde Alman askerî heyetinin Osmanlı Devleti'ndeki varlığı ve lüzumu ile ilgili olarak şunları söylemişti: "*Otuz yılı aşıkın bir süreden beri ordumuzda Alman öğretmenler bulunmuş, subay heyetimiz tüm Alman harb usulü ile eğitilmiş, kısacası bizim ordumuz Alman askeri eğitimimin ruhu ile ünsiyet peyda etmiştir. Şimdi bunu değiştirmek mümkün değildir. Bu nedenle pek geniş ölçüde bir Alman tensik heyetini celb etmek ve hatta icab ederse bir Osmanlı kolordusunun emir ve komutasını bir Alman generaline vererek bunun bütün birliklerine Alman üstsabat ve subaylarından komutanlar atamak; böylece vücuda getirilecek olan bir örnek kolordusuna Osmanlı ordusunun bütün üstsabat ve subaylarını belirli bir süre için stajyer göndererek bilgilerinin artırılmasını sağlamak fikrindeyim.*" İşte Liman von Sanders'ın İslah heyetinin İstanbul'a gelişini böyle olmuştur. Cemal Paşa bunda Enver Paşa'nın ilgisi olmadığını söylemektedir.⁴⁰⁸

Mahmut Şevket Paşa Cemal Paşa'ya, orduda yapılan İslah hareketlerinin yarı kaldıgını, gerek Sultan Abdülhamid zamanında gerekse II. Meşrutiyet'ten sonra getirilen İslah heyetlerinin hiçbir prensibe bağlı kalmadan geliştiğini söylemekten sonra donanma ile ilgili olarak ta şunları eklemiştir:⁴⁰⁹ "*Geniş bir programa uygun olarak tespit edilmiş, miktar ve mahiyette ve hepsi birbirine bağlı, önemli bir İslah heyeti celbini düşünmedik. Yunanlılar bizden akıllı çıktılar. Donanmalarının İslahını İngiltere'ye ve ordularının İslahını da Fransa'ya bırakıtlar. Venizelos Harbiye ve Bahriye Nezaretlerini idaresi altına aldı ve her kim İslah heyetine karşı çıkmaya cesaret ettiyse, onları ezdi. İslah heyetlerinin her istediklerini yaptı. Böylelikle muntazam bir Yunan donanmasını vücuda getirdi.*"

⁴⁰⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.29.

⁴⁰⁸ Cemal Paşa, *Cemal Paşa Hatıratından*, Harb Akademisi Basımevi, İstanbul, 1969, s. 8-9.

⁴⁰⁹ Cemal Paşa, a.g.e., s.7.

Yapılan görüşmeler neticesinde 27 Ekim 1913 tarihinde General Limon Von Sanders ile ilgili bir sözleşme imzalanmış, Limon Paşa beş yıl süre için, Osmanlı ordusunda göreve başlamıştı. Birinci Kolordu kendisine verilmiş, birinci feriklikten müşirliğe terfi ettilerdi. Kendisinden önceki Alman uzmanların Osmanlı ordusunun daha çok teorik kısmı ile meşgul olduğuna inandığından netice alamadıklarına inanmaktaydı. Derhal pratik konularla uğraşmaya başlamış, kitalara sık sık tatbikat yaptırmayı kararlaştırmıştı. 42 kişiden oluşan bu Alman heyeti ordunun emir-kumandasını ellerine aldığından, İtilaf devletleri bu duruma itiraz etmişlerdi.⁴¹⁰

Enver Paşa 1914'de Harbiye Nazırı olunca, yeni gelen Alman heyetinden yararlanarak Alman general zabitlerinin nezaretinde orduda umumî ıslah, tensik, gençleştirme, talim ve terbiyeyi artırmaya girişmiştir.⁴¹¹ Enver ve Cemal Paşa ile birlikte orduya yeni bir dinamizm ve hayatıet gelmiş, işe yaramayan subaylar emekli edilmiştir.

B. Osmanlı- Alman İttifakı

Almanya, İstanbul'a gönderdiği askeri heyet ile doğrudan hükümetin iç işlerine karmaşa fırsatı elde etmiş; hatta devlet büyüklerini yönlendirmiştir. Alman sanayi şirketleri Almanya'nın İstanbul'a askeri bir misyon göndemesinden başlangıçta ürkmüştür. Hiçbir şirket büyük miktarda silâh⁴¹² siparişi alabileceğine inanmıyordu. Çünkü önceden Krup'un yaşadığı gemi ısmarlama tecrübeleri de biliniyordu. Ancak Alman İmparatorluğu'nun uzun vadedeki hedefleri, Osmanlı Devletindeki küçük yatırımların ötesindeydi. Silah teslimatları ve uluslararası ilişkilerde politik destek aracılığıyla Berlin Hükümeti, Türk devletini kendisi için aktif ve çok yararlı bir devlet olarak görme eğilimindeydi.⁴¹³

⁴¹⁰ Kazım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Haz: Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yay., İstanbul, 2001, s.315.

⁴¹¹ Ali İhsan Sabis, *Birinci Dünya Harbi*, Nehir Yay., İstanbul, 1991, s.22

⁴¹² Polonya asıllı Rus askerî araştırmacı İvan S. Bloch 1899'da, büyük güçlerde bulunan ileri teknoloji silahlarının büyük bir savaşta mutlaka kullanılacağını tahmin etmişti. Yani eğer her iki tarafta bu silahlara sahipse iki tarafta galip gelemezdi. Her bir yeni silah, diğerinin taklidi ya da karşılığı olarak geliştirilmiş olabilirdi. Bloch'un tahmini I. Dünya Savaşı'nda gerçekleşti. Karada ne makineli silahlar, modern araçlar, zehirli gazlar ne de tanklar batı cephesinde savaşın gidışatını değiştirdi. Aynı şekilde denizlerde de savaş gemileri ve denizaltılarla kesin sonuç alınmadı (Reynolds, a.g.e., s.154).

⁴¹³ Langensiepen-Güleyüz, a.g.e., s.27.

Almanya'nın bu eğilimine Osmanlı ülkesinde başlangıçta taraftar olan başlangıçta Enver Paşa idi. Talat Paşa kararsız, Cemal Paşa'da başlangıçta karşıydı. Devletin durumu ve gücü⁴¹⁴ savaşa girmeye uygun değildi ve Devletin barışa ihtiyacı vardı. Abdülhamid döneminde buna oldukça önem verilmişti. Ancak Osmanlı Devleti, İtilaf devletleri tarafından dışlanınca, Almanya'ya yaklaşmıştır.

Limon Von Sanders Paşa'nın geldiği ilk günlerde Almanya, Osmanlı Devleti'ni kendi ittifaklarına pek zorlamamıştır. Bunda Osmanlı'nın askeri durumunun zayıf olması da etkilidir. Ancak Limon Paşa'nın yaptığı beş aylık eğitimle kara ordusunda açık bir şekilde iyileşme görülmüş ve Osmanlı donanmasının gücү ve savaş yeteneği konusunda hükümetine olumlu bir rapor göndermesi, Berlin Hükümeti'ni Osmanlı Devleti lehinde etkilemiştir.⁴¹⁵

Almanya'nın, İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'daki etkisini ortadan kaldırmak ve buralardaki Müslümanları kutsal cihat ile İngilizlere karşı ayaklandırmak için Osmanlı Devleti'ne ihtiyacı vardı. Enver Paşa 22 Temmuz 1914'de, Alman Büyükelçisi Von Wangenheim'den Osmanlı Hükümeti'nin Almanya ile antlaşma yapmak istediğini Berlin'e bildirmesini istemiştir.⁴¹⁶ 28 Temmuz'da II. Wilheim Osmanlı Hükümeti ile Rusya'ya karşı bir antlaşmaya varılması için görüşmelerin hızlandırılmasını emretmiştir. Sadrazam Sait Halim Paşa da bu sırada saraya çıkarak Padişaha, Üçlü Antlaşma Devletleri'ne katılmak için bir fırsatı çaptığını söylemiştir.⁴¹⁷

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişini hazırlayan ilk gelişme, Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gizli yapılan bir ittifak anlaşmasıdır. 2 Ağustos 1914'de yapılan anlaşmanın ikinci maddesi, "*Rusya'nın Sırbistan lehine savaşa filen müdafahale etmesi ve bu yüzden Avusturya ile savaşa tutuşması halinde Almanya'da Avusturya'ya yardım etmek zorunda kalırsa Osmanlı Devleti de savaşa Almanya tarafından katılacaktır*" şeklindeydi. Bu madde Osmanlı Devleti'ni resmen savaşa sokmaktadır. Ancak devlet hemen savaşa girmemiştir. Tedbir olarak genel

⁴¹⁴ Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünün diplomatik ve askeri belirtileri için bkz., Jacques Thobie, "I.Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun Gücü", *Türkler*, C. XIII, Ankara, 2002.

⁴¹⁵ Langensiepen-Gülcü, *a.g.e.*, s.27.

⁴¹⁶ Langensiepen-Gülcü, *a.g.e.*, s.27.

⁴¹⁷ Karal, *a.g.e.*, C.IX, s.380.

seferberlik ilan etmiş, beklemeyi tercih etmişti.⁴¹⁸ Bu bekleyiş iki Alman gemisinin Osmanlı sularına girmesi ile yerini savaş hazırlıklarına bırakmıştır

C. İki Alman Gemisi ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi

İtilaf Devletleri muhtemel bir Cihan Harbi'nde boğazlar yoluyla Rusya'ya sevkıyat yapmayı tasarlarken, Rusya'da İstanbul'u ele geçirmeyi planlıyordu. Bu yüzden Karadeniz'deki donanmasını güçlendirmektedir. Bu durumun farkında olan Almanlar, Osmanlı Devleti'ni savaşa bir an önce sokmak için yoğun baskılar yapmaya başlamışlardır. Bu baskıların yanında Osmanlı donanmasını da hazırlamaya çalışmaktadır. Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndaki kaleler ve top mahalleri, mayın, savaş ve topçuluk tekniği ihtiyacı için Berlin Hükümeti 600'ün üstünde uzman, montajçı ve mühendisi İstanbul'a göndererek, bu kişileri Alman Von Usedom'un komutanlığına verdi. 3 Ağustos 1914'de Almanlar Barbaros Hayreddin, Mecidiye, Peyk-i Şevket ve Mesudiye'yi inceleyip önemli eksikliklerini gidermişler, gemileri boyayıp diğer erzak ihtiyaçlarını da çözümlemiştir.⁴¹⁹

Bu çalışmaların devam ettiği sırasında Almanlar sundukları raporda Hamidiye ve Mecidiye dışındakilerinin hizmete uygun olmadıklarını; çoğunda kazan, kondensantör ve borularında akıntı sorunu olduğunu belirtmişlerdi. Makineler eksik vanalarıyla çok kötü durumdaydı. Anbar kapakları ve su geçirmez kapotaları yoktu. Karinaları, berdaları paslı ve deliktı. Almanlar, İngilizlerin donanmayı bu duruma bile bile getirdiklerine inanmışlardır.⁴²⁰

Almanların Türkiye'de ıslah çalışmaları devam ettiği bir sırada temmuz ayı içinde Rauf Bey, Fransa'da görüşüğü Cemal Paşa'ya, İngilizlerin Osmanlı için yaptıkları gemiler ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "*İngilizlerdeki ruh haleti garip bir şekil aldı. Sultan Osman'ı bitirmemek ve teslim etmemek için her gün yeni bir bahane icad ediyorlar.*" 28 Temmuz'daki Saraybosna olayı üzerine Londra'da bulunan Venizelos, bu gemilerin Türklerle teslim edilmemesini İngilizlerden rica etmiştir. Önceden beri İngiliz ve Fransız dostluğuna inanan Cemal Paşa, Rauf Bey'e

⁴¹⁸ Kodaman, *a.g.e.*, s.178.

⁴¹⁹ Langensiepen-Gülcüyüz, *a.g.e.*, s. 27.

⁴²⁰ Langensiepen-Gülcüyüz, *a.g.e.*, s.27.

Londra'ya gidip savaş gemilerini almaya çalışmasını ve kendisinin de arkadan son taksidi yollayacağını söyleyerek, Rauf Bey'i Londra'ya göndermiştir.⁴²¹

Bu sırada Harbiye'de istihbarattan sorumlu olan Karabekir Paşa, Enver Paşa'ya İngilizlerin zırhlılarını vermek istemediklerini, İtilaf Devletleri için boğazların önemli olduğunu, zırhlıları alabileceğimiz için İstanbul'daki Alman ıslah heyetinin geri gönderilmesi gerektiğini söylemiştir.⁴²²

İngiltere'ye giden Rauf Bey ve heyeti gemileri almaya hazırlanırken, İngilizlerin Sultan Osman ve Reşadiye'ye el koyduklarını⁴²³ açıklamaları sadece Hükümet çevrelerinde değil, bütün Türkiye'de yoğun bir İngiliz karşılığının artmasına neden olmuştur. Harp gemileri 7,5 milyon sterline mal olmuştu. Bu sırada İkdam Gazetesi de İngiliz-Rus aleyhtarlığını haber alan yollar yapmaya başlamıştı.⁴²⁴

İngilizlerin bu tavrinin yaşadığı ağustosun ilk haftasında Türk karasularında iki Alman gemisi belirmeye başlamış, Osmanlı Devleti'nin savaş seyrini etkileyebilecek gemiler Çanakkale Boğazı'na dayanmıştı.

Almanlar Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetlerinde çalışmalar yaparak donanmayı savaşa hazırlamaktaydı.⁴²⁵ Çalışmalar devam ederken Almanların Goben

⁴²¹ Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik*, C.I, Emre Yay, İstanbul, 1994, s. 40.

⁴²² Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s.53-54.

⁴²³ Rauf Bey bu gemilere İngilizlerin el koyma hususunu şöyle anlatmaktadır. " Sultan Osman ismi verilen drednotu teslim alıp memlekete götürecek olan bin kişilik mürettebat ve askerim Reşid Paşa vapuruyla İngiltere'ye gelmişti. Geminin son taksidi olan yedi yüz bin lira da ödenmişti. İşleri bir an evvel bitirmek için-tecrübelerin bir kısmından da vazgeçerek-fabrika ile 2 Ağustos 1914 günü geminin, bize teslimi konusunda mutabık kalmıştık. Fakat, parayı verişimin ertesi günü için kararlaştırılan sancağımızı çekme töreni zamanından yarı saat evvel İngilizler, Sultan Osman'a el koydular. Birdenbire içine düşülen bu karışık durumu bahane eden İngiltere Sultan Osman'dan sonra, Vickers tezgâhlarında inşası tamamlanmış Reşadiye drednotumuzla, gene orada Şili hükümeti adına inşa edilmişken hükümetimiz tarafından satın alınması kararlaştırılmış pazarlığı da yapılmış olan iki torpido destroyerine de el koydu." (bkz., Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, C. I, Emre Yay., İstanbul, 2000. s.15-16).

⁴²⁴ Robert Rhodes James, *Gelibolu Harekâti*, Çev: Haluk Saltıkgil, Belge Yayımları, Londra, 1965, s.16

⁴²⁵ Almanların Osmanlı donanmasını savaşa hazırlamasındaki amaçlarından biri Akdeniz'de İngiliz üstünlüğe son vermeye çalışmak; diğeri ise Rusya'yı Boğazlardan uzak tutmaktı. Büyük donanmalar kurmak başka devletlere karşı psikolojik bir üstünlük sağlama amacını da taşıyordu. Bunu bilen Almanlar hem kendi donanmalarını güçlendirirken hem de müttefikleri Osmanlı'nın donanma gücünü artırmaya çalışıiyorlardı. I. Dünya Savaşı'nda ki İngiliz gemileri daha hafif zırh ve daha uzun mesafeye atış esasına, Almanlar ise daha ağır muhafaza düzeni ve daha kısa mesafe esasına dayanıyordu. Bu esaslar her iki ülke üslerinin coğrafi konumlarına göreysdi. Coğrafi bakımdan Almanlar iç sularda, İngilizlerde Dış sularda muharebeye zorunluydular. Her iki devletin donanma

ve Breslav adlı harp gemileri, Akdeniz'de İngiliz donanmasını atlatıp Çanakkale Boğazı'na dayanmış, 10.08.1914'de boğazdan içeri girmişlerdi. Gemilerin boğazlara girmesi İngiltere ve Rusya'yı telaşlandırmıştı. Osmanlı'nın, İngiltere ve Fransa ile arasındaki anlaşmazlığın menşei bu gemiler meselesi olup, bu yüzden yapılan tartışmalar, Osmanlı'nın harbe girişine kadar sürmüştü.⁴²⁶ Uluslararası antlaşmalara göre bu gemiler 24 saatten fazla boğazlarda kalamazdı.

Böyle bir durumda Osmanlı Devleti, gemilerin silahdan tecrid edilmesini Almanlara teklif ettiyse de bu kabul edilmemiştir. Toplanan bakanlar arasında bu iki geminin Osmanlı Devleti'ne satılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu satış görünüştedi. 11 Ağustos 1914'de gazetelere resmi bir beyanname verilerek iki geminin hükümetçe satın alınmış olduğu ilan edilmiştir.⁴²⁷

Ali İhsan Sabis hatırlarında, Enver Paşa'nın⁴²⁸ bu gemilerin Karadeniz'de Ruslara karşı üstünlük elde etmemizi sağlayacağından ötürü sevindiğini, bu meselenin harbe girişimize sebep olmasını bile gözle aldığı söylmektedir.⁴²⁹

Amiral Limpus'un İstanbul'dan ayrılmasiyla Donanma Birinci Kumandanlığı Amiral Souchon'a, ikinci kumandanlık unvanı da Arif Bey'e verilmiştir. Böylece donanmadan sorumlu Almanlar olmuştur. Osmanlı Devleti, kara ve deniz ordusunu Almanlara teslim etmelerine rağmen, henüz İtilaf devletlerine harp ilan etmemiştir.

Amiral Souchon, 1914 yılının ağustos ayının sonlarına doğru Marmara'da donanmaya iki gün manevra yaptırdıktan sonra İstanbul'a gelerek Genel Karargah'a şu raporu vermiştir: "*Türk bahriyelerini deniz tutuyor. Ölüm gibi yatıyorlar. Çok firtinalı olan Karadeniz'de ileride iş görebilmek için bunları denize alıştırmak*

inşaat metodları da birbirinden farklıydı. Bu farklılığı Osmanlı denizcileri de pek yakından yaşamışlardı (bkz., Osman Nuri, *Deniz Kuvveti*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1934, s. 8).

İngiliz-Alman deniz silahlama yarısında, İngiliz bahriyesi drednot biçiminde, ağır topları hep aynı çapta olan savaş gemileri bakımından Almanlar üzerinde en az ona karşı altı gibi bir üstünlük sağlamayı esas tutmuştu. 1914 yazında İngiltere'nin bu tür 29 ve Almanya'nın 18 gemisi vardı. Yapılmakta olanların sayısı da 13 ile 9'du. Eski tür gemilerde de yine İngiliz üstünlüğü vardı (bkz., Bayur, a.g.e., C. III, Kısım I, 1953, s. 5).

⁴²⁶ Ali Fuat Türk geldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara, 1951, s.115.

⁴²⁷ Sabis, a.g.e., s.225.

⁴²⁸ Enver Paşa ve iki Alman gemisinin Osmanlı'nın savaşa girmesi hakkında bkz., Hasan Babacan, "Enver Paşa", *Türkler*, C. XIII, s.268-270.

⁴²⁹ Sabis, a.g.e., s.225.

lazımdır. Bunun için bütün harp filosu ile Karadeniz'e çıkmak müsaadesinin verilmesini rica ederim.” Ali İhsan Sabis, Amiral Souchon'un bu ifadelerinin kendilerinde şüphe uyandırdığını, hafif veya orta şiddette lodosta Türk bahriyelerin ölü gibi yattığını kabul etmenin mümkün olmadığını söylemiştir.⁴³⁰

Amiral Souchon'un Donanma Birinci Komutanlığına atandığı 9 Eylül 1914'de donanmanın kuruluş şekli şöyledi:⁴³¹

Birinci Firka: Yavuz muharebe kruvazörü, Barbaros Hayreddin, Turgut Reis ve Mesudiye muharebe gemileri.

İkinci Firka: Midilli, Hamidiye ve Mecidiye Kruvazörleri; Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket kruvazörleri.

Üçüncü Firka: Muhiplerden iki takım halinde kurulmuştu.

-Birinci Takım: Yadigâr-ı Millet, Gayret-i Vataniye, Muavenet-i Millîye, Numune-i Hamiyet.

-İkinci Takım: Taşoz, Yarhisar, Samsun, Basra.

Bundan başka torpidobotlar, Nilüfer gemisi ve Tir-i Müjgan onarım gemisi de bu kuruluş içindedi.

Eylül 1914'de Alman topçuları bir yandan Boğaziçi'nde sahil baryalarını yerleştirmeye başlarken, bir yandan da (17 Eylül'de) donanma yeni gemileriyle birlikte resmi geçit yapmıştır. Bu tören herkesin hoşuna gitmiş, Amiral Souchon bundan istifade ile talim ve terbiyenin ilerlemesi için açık denizlerde manevra yapma lüzumunu hissetmişti.

Ali İhsan Sabis, Souchon'un bu düşüncelerinin bir Türk amirali tarafından ileri sürülmesi halinde, hiç şüphe gösterilmeden kendisine Karadeniz'e çıkma izni verilebileceğini; ancak Türk donanmasına kumanda eden bir Alman amirali bu arzuyu gösterirse ve bu sırada Türkiye'nin harbe biran evvel girmesinin Almanlara talep edildiği bilinirse şüphe göstermemenin mümkün olmadığını söylemiştir.⁴³²

⁴³⁰ Ali İhsan Sabis, *Harb Hatıralarım*, C.II, Güneş Matbaası, Ankara, 1951, s. 27.

⁴³¹ T.S.K., C.III, Kısım VI, s.478-479.

⁴³² Sabis, *Birinci Dünya...*, s.282.

21 Eylül'de Souchon komutasındaki bütün savaş gemileri Karadeniz'e çıkmaya çalışmış; Cemal Paşa'nın, Amirale geri dönün çağrısı yapması üzerine Admiral, Bahriye Nezareti'nden değil, Genel Karargah'tan emir aldığıını söylemiştir. Bunun üzerine Cemal Paşa, bu durumun dış siyasi mesele olduğunu ve karargahın selahiyetinin olmadığını söyleyince gemiler geri dönmüştür. Cemal Paşa henüz savaş taraftarı değildi. Enver Paşa'da büsbütün donanmayı Karadeniz'de serbest bırakmış değildi. Eylül sonlarında Souchon yeniden Karadeniz'e çıkmak için izin istemiş, ancak hükümetten izin alınamamıştı.

İstanbul'da bulunan Alman heyetleri⁴³³ Osmanlı Devleti'nin, yanlarında savaşa girmesi için dört koldan ikna çabalarını yürütmüşlerdir. Limon Paşa, Bronzart Paşa, Alman Sefiri ve Admiral Souchon ayrı ayrı talimatlar ile hareket ederek Türk devlet adamları üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır. Ancak Sait Halim Paşa Hükümeti, para meselesi üzerinde durmuştur. Almanya'dan İngiltere'nin el koymuş olduğu gemilerin altın bedeline karşılık, borç olarak birkaç milyon altın lira istenmiş ve bu para gelmezse seferberliğimizi ve harp hazırlığımızı tamamlamanın mümkün olmadığı Almanya'ya iletilmiştir.⁴³⁴

Kazım Karabekir Paşa, Enver Paşa'ya Admiral Souchon'dan yazılı senet almasını söylemiştir. Karabekir, bütün fenalıkların Enver Paşa'yı tecrübeli Alman generaller arasında bırakmaktan ileri geldiğini belirtmiştir. Admiral Souchon, Enver Paşa'ya 10 Eylül 1914'de verdiği raporda özetle sunları söylemiştir:⁴³⁵

“1-Goben, Breslav, Turgut, Barbaros zırhlılarıyla Berk ve Durak gambotlarından, 6 torpedo muhribinden oluşan Osmanlı Filosu, 13 Eylül'de Rus Filosu'nu arayabilir. Rus Filosu (20 Haziran itibariyle) Panteleyman, Yoan Slatoust, Evstafi, Svyatof, Rostislav, Sivastopol savaş gemileriyle Kaul kruvazöründen, 4 torpedo muhribinden, 8 büyük torpedo, 4 küçük torpedo, 5 denizaltı gemisi ile birkaç deniz uçağından oluşuyordu.

İki taraf deniz kuvvetlerinin karşılaşmasına bakılırsa Osmanlı filosunun hemen zafer kazanamayacağını kabul etmek gereklidir. Bunun yanında Alman

⁴³³ Alman askeri heyeti hakkında b.kz., Cezmi Eraslan, “I.Dünya Savaşı ve Türkiye”, *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.346-347.

⁴³⁴ Sabis, *Harb...*, s.30.

⁴³⁵ Karabekir, *Birinci Cihan...*, s.307-309.

denizcilerinin gayret ve faaliyetlerine rağmen Osmanlı gemilerinin durumunun ve eğitiminin daha uzun zaman oldukça eksik ve kötü olacağı da göz önüne alınmalıdır.

2-Deniz nakliyatının güvenliği için düşman deniz kuvvetlerinin mahvedilmesi veya kuşatılması gereklidir.

3-Deniz haritaları ve kitaplarına göre Tuna ağzıyla Odesa arasındaki sahilin bir çıkışma hareketine genellikle uygun olmadığına hükmek gereklidir.

4-Osmanlı filosunun hazırlığı tamamlanınca Karadeniz'e çıkmak ve hafif gemilerle yerleri aramak ve incelemek niyetindeyim.

Son söz olarak şunu söylemek isterim ki; bir çıkışma hareketi ne kadar hızlı ve baskın tarzda yapılrsa o kadar başarı ihtimali büyütür. Hazırlıklarla ne kadar zaman kaybedilirse başarı şansı ve ihtimali o kadar azalır.”

Amiral Souchon

27 Eylül'de Osmanlı Komutanlığı boğazı torpil döşemek amacıyla kapatmış ve yabancı ticaret gemilerinin giriş çıkışını yasaklanmıştır. Alman Sefiri Wangenheim, Alman gücünü Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeye çalışırken, Fransız ve İngiliz gemileri tutuklanmış, telsizleri sökülmüş, Boğazların mayınlanması devam edilmiştir. İstanbul'a farklı yollardan bir batarya sahra topu, ağır obüs bataryaları, binlerce tüfek ve Goben için 3000'den fazla mermi getirilmiştir.⁴³⁶

5 Ekim'de Enver Paşa, Amiral Souchon'a Karadeniz'e açılma iznini; 20 Ekim'de de Almanya Osmanlı Devleti'ne, savaş için 5 milyon Türk Lirası borç vermiştir. 21 Ekim'de Bronzart Paşa'nın Almanya'ya yazdığı raporun birinci maddesinde şöyle yazıyordu: "*Filo harp ilan edilmeden Karadeniz'deki Rus filosunu basarak deniz üstünlüğünü kazanacaktır. Harekât zamanı Amiral Souchon'a bırakılmıştır.*" Ali İhsan Sabis'e göre bu madde tehlikeliydi. Çünkü baskının ne zaman ve nasıl yapılacağı belli değildi.⁴³⁷ 24 Ekim günü Alman elçisi Wangenheim'in, Sadrazam Halim Paşa, Enver, Talat ve Cemal Paşalarla, Halil Bey'e verdiği yemekte savaş kararı kesin olarak alınmıştı. Aynı gün Enver Paşa, Osmanlı donanmasının Karadeniz'de yapacağı harekâtlarla ilgili şu yazılı emri vermiştir:⁴³⁸

⁴³⁶ James, *a.g.e.*, s. 18.

⁴³⁷ Sabis, *Harb...*, s.36-37.

⁴³⁸ Karal, *a.g.e.*, C.IX, s.393.

“Türk filoları Karadeniz’de ve zor kullanmak suretiyle hakimiyet kazanmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız, savaş ilan etmeksizin hücum ediniz.”

Bu emir üzerine Cemal Paşa bahriye kumandanlarına ve harp gemileri süvarilerine 27 Ekim’de şu emirleri vermiştir: ”*Donanma-yı Hümâyûn’ın Karadeniz’de yapacağı manevralarda, Donanma-yı Hümâyûn Birinci Kumandanı Amiral Souchon cenapları tarafından verilecek emirlere benim emrim imiş gibi itaat ederek onları hüsni niyet ve cesurâne hareketle kabul ve ifa etmenizi tavsiye ederim.*” Bu emri verdikten sonra Cemal Paşa bahriye subaylarına şunları söylemiştir⁴³⁹ (5 Kasım 1914). ”*Karadeniz’de donanmamız tarafından meydana gelen hareketler, bazı korkakların zannettikleri gibi surf Alman Amiralinin Osmanlı Hükümeti’ni bir emrivaki karşısında bulundurmak için kendiliğinden yaptığı bir teşebbüs değildir. Bu harekat emri özellikle yaptırılmıştır. Alman generalleri ve amiralleri hükümetin emrinde birer icra vasitasından başka bir şey değildir. Türkler zelilane yaşamaktan ise milli istiklal ve haklarını silahlarıyla temin etmek veya hukümetin şerefle ölmek için harbe girmiştir*”

27 Ekim günü Haydarpaşa’da demirli Türk filosu Karadeniz’e çıkmak için hareketlenmiş,⁴⁴⁰ Amiral Souchon buradaki subaylara Cemal Paşa’nın emrini sarı zarflar içindeki kağıtlarla elden vermiştir.

Bu saldırıdıraki görev alan Türk gemileri şöyledir:⁴⁴¹

Birinci Grup : Yavuz ve Basra tipi 2 küçük muhrip Sivastopol’u,

İkinci Grup : Midilli ve Berk-i Satvet gemileri Navarasiski’yi,

Üçüncü Grup : Hamidiye kruvazörü Kief’i,

Dördüncü Grup : Muavenat tipi iki büyük muhrip Odesa’yi vurmaya,

Beşinci Grup : Peyk-i Şevket Torpido kruvazörü Sivastopol ve Odessa arasındaki telgraf kablosunu kesmeye görevlendi.

⁴³⁹ Sabis, *Harb...*, s. 47.

⁴⁴⁰ Liman Von Sanders, hatırlarında ne Alman Sefirinden ve ne de Amiral Souchon’dan Türk donanmasının Karadeniz’e çıkacağına dair bir haber almadığını ifade etmiştir. Bkz., Liman Von Sanders, *Türkiye’de 5 Yıl*, Çev: M. Şevki Yaman, Burçak Yay., İstanbul, 1968, s.48.

⁴⁴¹ Büyüktürk, *a.g.e.*, C. IV, s.358.

29 Ekim sabahı Yavuz zırhlısı Sivastopol önüne gelerek ateşe başlamış ve Prut isimli bir Rus nakliye vapuru batırılmıştı. Bu baskında Ruslar mayın dökücü gemilerini de kaybetmiştir. Bu harekât, Osmanlı Devleti'ni resmen savaşa sokmuş, Ruslar bu harekâta 2 Kasım'da savaş ilanı ile karşılık vermiştir. Aynı gün Admiral Souchon, Alman Sefaretine yazdığı raporda baskının seyiri hakkında şu bilgileri vermiştir:⁴⁴²

Alman Sefaretine - 29.10.1914 - Öğleden Sonra Saat: 5:00

Rus savaş gemilerinden Pirot vapuruyla Bezpokoyno sisteminde üç torpido muhribi ve bir kömür gemisi düşmanca düşüncelerle boğaz önünde dolaşıyordu. Yavuz, torpil gemisi olan Pirot'u batırdı. Kömür gemisini ele geçirdi. Bir torpidosunu da önemli ölçüde yaralayarak 3 subay ve 72 erini esir aldı. Yavuz, Sivastopol'u başarıyla bombardıman etti. Osmanlı torpidosu Kobaneç topçekerini batırdı.

Lütfen bu haberi Merkez Karargaha ulaştırınız..

Donanma Başkumandانı

Amiral Souchon⁴⁴³ gönderdiği bir başka raporunda, 3 subay ve 72 erin esir alındığı ve 30 Ekim'de İstanbul'a ulaştırılacağını, Novorosisk'te 50 kadar petrol deposuyla bir çok erzakın tahrip edildiğini ve 14 askeri nakliye gemisinin batırıldığını bildirmiştir.

Rusya'nın savaş ilanı ile birlikte İngiltere ve Fransa'da 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Bunun üzerine padişahın irade⁴⁴⁴ yaynlamasıyla Osmanlı Devleti resmen (11 Kasım 1914) savaşa girmiştir.

⁴⁴² Karabekir, *Birinci Cihan...*, CII, s.363.

⁴⁴³ Amiral Souchon hakkında Rauf Bey şu bilgileri aktarmaktadır. " Bahriye Erkân-ı Harbiye Reisi olduğum zaman Nazır Cemal Paşa, Dördüncü Ordu Kumandanı olarak Suriye'de bulunduğuandan, Bahriye Nezareti Enver Paşa vekâlet ediyordu. Bu durumdan istifade eden Donanma Kumandanı Admiral Souchon, donanmayı tam bir istiklâl ile sevk ve idare ile kalmayarak, başlıca şube müdürlüklerine Alman subaylar tayin ettirme suretiyle bütün işlerin el koyduğu Bahriye Nezareti'ni de kayıtsız şartsız idaresi altına alıp, Alman maksat ve menfaatlerine hizmetkâr kilmiş ve böylece bizim menfaat ve ihtiyaçlarımızı göz önünde tutmakla ödevli olan yetkili makamlarımızdan mütalaa beyan etmek fırsatı ve imkânlarını dahi selbetmiş bulunuyordu. Bu amiral, bizden kimseyi tanıtmaz, hatta donanmamıza ait raporlarını Başkumandanı Enver Paşa'ya dahi vermeyip, 'Ben her şeyi bağlı bulunduğu Alman Karargahına veriyorum' derdi.Bkz., Orbay, *a.g.e.*, s. 23-24.

⁴⁴⁴ Karabekir, *Birinci Cihan...*, s.446.

Osmalı Devleti Souchon'un harekâti ile savaşa girince Rusya ekonomik açıdan çok zor durumda kalmıştır. Karadeniz kapandığı için Rusların ihracatı % 98, ithalatı %95 dolayında düşmüştür. Yavuz'un bu baskını dolaylı olarak, Rusya'nın zor durumda kalmasına-hatta ihtilalin çıkışmasına-Çanakkale savaşlarına, Osmalı Devleti'nin yıkılışına ve yeni Türk Devletinin ortayamasına, müttefik güçlerin Mezopotamya, Filistin ve Süveyş'e yayılarak zayıflamalarına ve Orta Doğu tarihinin akışında büyük değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur.⁴⁴⁵

D. İstanbul ve Boğaziçi'nde Donanma Harekâti

Hızır Reis ganbotu 10 Ocak 1915'de devriyeden dönerken mayına çarpmış, sonradan tamiri yapılarak senenin ortalarına doğru yeniden hizmete girmiştir, bunun üzerine Donanma Komutanı, mayınların temizlenerek kanalların açılmasını emretmiştir. 30 Ocak'ta Nevşehir ve 3 numaralı mayın tarayıcı yardımcı motor, mayın tararken batmış, Şubat 1915'de boğaza dört mayın maniası yeniden döşenmiştir. Bu mayınlar boğazı zorlayacak düşman saldırısına karşı savaşın sonuna kadar yerlerinde kalmıştır.

1916 yılının şubat ayında İstanbul'da Alman komutanlarla birlikte, Rusya ve Yunanistan'dan daha üstün bir filonun yapımını öngören bir memorandum yayınlanmıştır, ancak uygun bir tersane bulunamayınca bundan vazgeçilmiştir. Bundan sonra aynı yılın Nisan ayında Cemal Paşa, 6 muharebe gemisi, 6 hafif kruvazör, 24 destroyer, 36 denizaltı, 34 ganbot ile yardımcı gemiler ve 5 uçaktan oluşan bir filo için planlar yapmıştır. Bu planın maliyeti 36 milyon sterlinin üzerindeydi, ancak Goben ve Breslav ile birkaç tane destroyerin alımıyla planda değişiklik yapılmıştır.

25 Ağustos 1917'de Cemal Paşa Berlin'e giderek, savaştan sonra bazı savaş gemileri satın almak istenmiştir. Yapılan toplantıda varılan karara göre Goben, Breslav, S 56, S 60, S 62, V 77-80, G 89-90, G 92-93, destroyerleri ve U 82, U 84, U 86, UB 63, UC 63-65 denizaltıları alınması kararlaştırılmasına rağmen, savaşın yenilgiyle sonuçlanması nedeniyle bu geniş plandan sonuç çıkmamıştır.

⁴⁴⁵ Barbara Tuchman, "Yavuz ve Midilli'nin İstanbul'a Geliş ve Bu Gelişin Doğurduğu Sonuçlar", *Donanma Dergisi*, Çev: Turhan Uzer, C. 78, sayı:451 Ekim 1965, s.125.

1914 ile 1917 yılları arasında yüzlerce bahriyeli, eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. Kazandıkları bilgiler savaş sonrasında kurulan Cumhuriyet nesli teknisyenlerin temelini oluşturmuştur.⁴⁴⁶

E. Çanakkale Harekâti

İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazı'na, 1914 yılının Ağustos ayından itibaren teşebbüs etmiştir. İngiliz Bahriye Nazırı Winston Churchill'e göre, Çanakkale Boğazı donanma ile zorlanırsa Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek mümkün olabilirdi. Çanakkale'yi zorlamak istemelerinin amacı Boğazları ele geçirmek, Rusya'ya yardım etmek ve Balkan devletlerini kendi yanlarına çekmektir.⁴⁴⁷ Churchill, Çanakkale Boğazı'nı yalnızca deniz kuvvetleriyle açmayı yeterli görmüştür.⁴⁴⁸

İngiliz ve Fransızlar Çanakkale Boğazı'na 350.000 asker, Rusya ise Karadeniz Boğazı'na 175.000 asker çıkarınca, Osmanlı Devleti yeni bir komuta düzeni kurmuştur. Buna göre:⁴⁴⁹

- Vehip Paşa komutasındaki İkinci Ordu, Karadeniz boğaz bölgesinin,
- Limon Von Sonders komutasındaki Birinci Ordu, Çanakkale Boğazı'nın,
- Amiral Souchon komutasındaki donanma, Karadeniz Boğazı'nın,
- Amiral Arif komutasındaki Turgut Reis ve Barbaros gemileri başta olmak üzere oluşturulacak kuvvetlerde, Çanakkale Boğazı'nın savunmasına katılacaktır.

Çanakkale'deki deniz harekâtları şöyle gelişmiştir: 1 Kasım 1914'de İngiliz donanması, Beyrut ve Kıinalıada vapuru batırırlar. 5 Kasım'da İngiliz savaş gemileri, Ertuğrul ve Seddülbahirdeki top baryalarına ateş açarlar. Seddülbahir'deki tophane ağır hasara uğrar.

İngilizler Çanakkale'yi geçme planını Amiral Garden'e hazırlamışlardır.⁴⁵⁰ Bu plana göre, kabank bir deniz filosu ancak Çanakkale'yi geçebilirdi. Bunlar 12

⁴⁴⁶ Langensiepen-Gülderyüz, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁴⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.113.

⁴⁴⁸ Churchill'in deniz ve kara savaş planları hakkında bkz., Reynolds, *a.g.e.*, s.157-158

⁴⁴⁹ Büyüktuğrul, *a.g.e.*, C. IV, 375.

⁴⁵⁰ Bu plana rağmen İngiliz savaş muhabiri Barlett Times gazetesi müdürüne yazdığı bir yazıda bazı sorular sorarak, bu bilgilerden hiçbirine İngilizlerin sahip olmadığını aktarmıştır. Bu sorular şunlardı: Harbin başlamasından itibaren Türkler, Almanların nezareti altında olarak ne kadar yeni

zırhlı, 3 savaş kruvazörü, 12 destroyer, 6 deniz uçağı, 12 torpil tarayıcı gemisi ve başka çeşitli gemilerdi. Plana göre önce boğazın girişini savunan dış baryalar uzun mesafeden ateşlerle tahrif edilecekti. Sonra da boğaza girilerek Anadolu yakasında Kepez, Rumeli'de Kilitbahire kadar olan ve merkez savunma sistemi denilen tahkimatla baryalar bombardıman edilecekti. Bundan sonra da Çanakkale ile Nara arasındaki savunma sisteminin son kısmı ateş altına alınarak zararsız duruma getirilecek ve Marmara'dan İstanbul'a ulaşılacak, bombardıman aşamalarında torpil tarlaları temizlenecekti. Planın uygulanma tarihi ise 15 Şubat olarak tasarlanmıştı.⁴⁵¹

İtilaf Devletleri, I.Dünya Savaşı'nın çabuk bitmesi, Balkan Devletleri'nin kendi yanında savaşa katılabilmesi ve Rusya ile irtibat kurulabilmesini, ancak Çanakkale Boğazı'nı geçmekte buluyorlardı.⁴⁵² Alman Deniz Kuvvetleri ise Alman Hükümetinden ısrarla Çanakkale'ye yardım göndermesini şu izahlara dayanarak istiyordu: "*İtilaf Devletlerinin bu korkunç baskısı karşısında Türkiye mağlup olursa bu sadece Rusya'ya şu anda savaş malzemesi, yiyecek ve ticaret ihtiyacını giderecek olan bir başka kapının açılması anlamına gelmeyecek; bu bizim için şimdi ve gelecekte İngiltere'nin dünyadaki üstünlüğünü kabul etme anlamına da gelecektir. Öte yandan kara savaşlarındaki eşi görülmemiş zaferlerimize ve başarılarımıza rağmen bizim için Dünya Savaşı kaybedilmiş olacaktır.*⁴⁵³

İngilizlerin planına rağmen, Enver Paşa yalnız denizden yapılacak bir saldırıyla boğazın geçilemeyeceğini savunuyordu. Enver Paşa'ya göre büyük savaş gemileri mayın tarlalarından dolayı batma korkusu ile boğaza yaklaşamayacaklardı. Şayet düşman donanması mayın tarlalarını geçip, Çanakkale şehri önünde boğazdan

istihkâmlar meydana getirmişler ve ne kadar yeni toplar tabya etmişlerdir? Türklerin ne kadar sevk kabiliyeti ve tahrif topları vardır? Türk istihkâmlarına ne kadar Alman topçusu konmuştur? Çanakkale geçidinin torpil(lağım) ve karadan ateş edilir torpido kovanlarıyla ne dereceye kadar müdafası hazırlanmıştır? Lağım tarlalarının gerçek mevkileri nerelerdir? (bkz., Faruk Ayın Erkan Göksu, *İngiliz Savaş Muhabiri Barlett'in Gözüyle Çanakkale Savaşı'nın İç Yüzü*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2003, s.34-35).

⁴⁵¹ Karal, *a.g.e.*, C.IX, s.432.

⁴⁵² Çanakkale Boğazı'nın Türkiye tarafından 1914 Eylül'ünde kapatılması Rusya'nın savaşı yürütmesi için çok ağır bir darbe olmuştu ki, onun sonuçları savaşın bundan sonraki seyrinde giderek katlanılmaz hale gelmişti. Rus sanayisinin savaş malzemesi üretimi, tüketime ayak uyduramıyordu. Savaş uzadıkça üretim ile tüketim arasındaki dengesizlik daha da artıyordu (bkz., Charl Mühlman, *Çanakkale Savaşı (Bir Alman Subayının Notları)*, Çev: Sedat Ümrani, Timas Yay., İstanbul, 1998, s.37).

⁴⁵³ Mustafa Çolak, "Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuna Yardım Çabaları", *Türkler*, C.XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.381.

kırılarak Nara'ya dönüp, Marmara'ya geçmeye girişirse karşısında Türk donanmasını bulacaktı. Türk donanması ufak olmakla birlikte büyük topları yönyle düşmanın teker teker geçmeye mecbur olduğu gemilerine karşı üstündü.⁴⁵⁴

İngilizlerin Garden planı⁴⁵⁵ 19 Şubat saat 10:00'da başlamıştır. Ertuğrul ve Seddülbahir tabyalarına İngiliz gemileri ateş açmış, bataryalarda İngiliz savaş gemilerine karşılık vermiştir. İki gemileri ateş alınca saat 17:30 da Garden geri çekilme emri vermiştir. İtilaf Devletlerinin ikinci deniz harekâti 25 Şubat'ta, dış bataryalar üzerine önceden yanında kalan saldırular ile tekrar başlamış, bu sefer saldırıyla 12 savaş gemisi katılmış, bataryalar top menziline giren gemilere güçlü bir karşılık vermişlerdir.

Üçüncü büyük deniz harekâti 18 Mart⁴⁵⁶ saat 11:15'de başlamıştır. Osmanlı denizcileri 18 Mart'ın şafağında, Rusların Karadeniz'de döktüğü mayınları, Bahriye Mühendisi Reeder'in yönetimi altında Çanakkale Boğazı'na Nusret gemisi ile taşıyarak, düşmana görünmeden yerleştirmiştir. 18 Mart günü havanın güneşli, rüzgârsız ve denizin sakin olduğu bir sırada, erken saatlerde üç kademe halinde müttefik donanması görülmüş, altı İngiliz, dört Fransız muharebe gemisi boğaza girerek Türk tabyalarına ateşe başlamış, şiddetli ateşlere Türk bataryaları da karşılık vermiştir. Nusret gemisinin döktüğü mayınlar ve her iki kıyıdıraki obüs ve havan bataryalarından, İngiliz-Fransız gemilerine top ve mermi yağmuru ile 2 İngiliz (Irresistible ve Ocean) ve 1 Fransız (Bouvet) savaş gemileri-bölge birçok defa taranmasına rağmen –mayınlara çarparak batmış, pek çok harp gemisi de yaralanmıştır.⁴⁵⁷ Kurtarma faaliyetine katılan bir çok küçük harp gemisi de batırılmıştır.⁴⁵⁸ İngiliz Amiral de Robeck bunun üzerine boğazları zorlama isteğinden

⁴⁵⁴ Karal, *a.g.e.*, C.IX, s.433.

⁴⁵⁵ İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı için yaptıkları deniz saldırıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Mühlman, *a.g.e.*, s.57-66.

⁴⁵⁶ 18 Mart günü Çanakkale Boğazına giren İtilaf Devletleri donanması 12 İngiliz, Fransa zırhlısından, muhriplerden ve tarama gemilerinden mürekkepti. Bu gemilerin 500'den fazla toplarına karşı Türk bataryalarının 150 topu karşı koymaktaydı. Mayınlarımızın sayısı da 400 kadardı. 78 ağır topumuzun 20'si dışında, diğerleri 1880 modelli eski ve kısa menzilli toplardı. Bütün bataryalarımızda cephane noksanı vardı (bkz., Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 138).

⁴⁵⁷ Inflexible, Gaulois, Suffren, Agamemnon yaralanarak savaş dışı kalmış, muharebe edemez duruma düşmüşlerdir (bkz., Tuba Karakaya, "Çanakkale Muharebeleri", *Askeri Tarih Bülteni*, ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 1994, s.70).

vazgeçmiş, İtilaf kuvvetleri bu başarısız girişim üzerine bir daha Boğazları gemilerle zorlamamıştır.⁴⁵⁹ Bu başarısızlık Türk ordusuna ve kamuoyuna moral verirken, İtilaf devletlerinin ordusunda ve kamuoyunda hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu başarı, Türk ordusunun Çanakkale kara savaşlarını kazanmasında da doğrudan etkili olmuştur.

Savaşta İngilizlerin eski yapı dreadnotları ve Queen Elizabeth modern muharebe gemisi Çanakkale cephesinin yanını korumuştur. 18 Şubat 1915'de Çanakkale'ye hareket eden Barbaros Hayreddin ve Turgut Reis gemileri yakıt ve malzeme ikmali yapmak ve Beşinci Ordu için cephane yüklemek üzere İstanbul'a gitmişler, gemiler bu şekilde istasyoner görevi yapmışlardır.⁴⁶⁰ 8 Ağustos 1915'de Bolayır açıklarındayken *Barbaros Hayreddin* E 11 tarafından torpilleden alabora olarak, 21 subay ve 237 tayfa hayatlarını kaybetmiştir. Gemi, Sivrihisar ve Basra tarafından kurtarılmıştır.

15 Nisan 1915'de *Demirhisar* torpidobotu makinelerindeki arızalardan dolayı Yunan karasularına sürüklendi, İtilaf güçleri, bir Alman ve 23 Osmanlı askerinden oluşan Demirhisar mürettebatını entere edip, sonra serbest bırakmışlardır. 13 Mayıs 1915'de *Muavenet-i Milliye* gemisi İngiliz gemilerine ateş açmış, bu ateşle İngiliz Goliath gemisi sancağa yatarak, batmıştır.⁴⁶¹ *Muavenet-i Milliye*'nin bu başarısından sonra Ege ve Akdeniz'de başka Osmanlı başarısı olmamıştır.⁴⁶²

İtilaf kuvvetleri, 19-20 Aralık 1915 tarihinde Gelibolu'yu boşaltmış, bu boşaltmadan sonra boğazlar tamamen kapatıldığından Rusya'ya gitmesi tasarlanan

⁴⁵⁸ Limon Von Sanders'e göre özellikle Hamidiye Tabyasının atışları çok etkili olmuştu. Türkiye'de torpil uzmanı olarak çalışan Üsteğmen Ceehl'in Erenköy Körfezine 18 Marttan az önce yerleştirdiği mayınlarında bu sonuça rolü vardı. Bu savaşlar sonunda tabya ve baryalardaki şehit sayısı, Müstahkem Mevki komutanı Albay Cevat'in raporuna göre, 200'ü geçmiyordu. Buna karşın düşman kayipları ciddî ve ağırdı (bkz. Sanders, a.g.e., s. 75).

⁴⁵⁹ Çanakkale deniz savaşlarındaki bu başarısızlık üzerine İngiliz Bahriye Birinci Lordu Fisher istifa etmiş, Bahriye Nazırı Churcill'de nezaretten çekilmeye mecbur olmuştur.

⁴⁶⁰ Barbaros Hayreddin ve Turgut Reis harp gemileri, düşman çıkarma yerlerine Boğaz'ın içinden endirekt atışlar yaparak Ariburnu'ndaki çıkışma yerlerine ve İngiliz gemilerine karşı etkili oldular (bkz., Sanders, a.g.e., s. 90).

⁴⁶¹ İngiliz gemisi Goliath, Türk gemisi Muavenet-i Milliye tarafından bir savaş hilesi ile batırılmıştır. (bkz., Mesut Günsev, *Savaş Aldatmaları*, Milliyet Yay., İstanbul, 1998, s.27-28).

⁴⁶² Langensiepen-Güleyüz, a.g.e., s. 30.

yardım da yapılamamıştır. Bu durum, topçu baryaların ve döşenen mayınların ne gibi büyük sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir.

1917 yılının aralık ayında Osmanlı Hükümeti, Almanya'dan düşman askerleri naklinin yıldırılması için denizaltı göndermelerini talep etmiş, ancak bu talep kabul edilmemiştir. Bunun yerine yeni filo komutanı Von Rehbeur-Pachwitz, Yavuz ve Midilli'nin Çanakkale açıklarında güvenli bir şekilde operasyonlar yapmasını planlamıştır.

20 Ocak 1918'de Yavuz ve Midilli Seddülbahir'e gelmiş ve kendilerine Muavenet-i Milliye, Numune-i Hamiyet, Samsun ve Basra muhripleri katılmıştır. Yavuz ve Midilli, Kusu koyuna yaklaşarak İngiliz M 28 monitörlerini ve Reglan'ı batırır. Her iki gemide düşman mayınlarına çarpar. Aynı gün Midilli 9:55 de beşinci mayına daha çarpar, iskele yönüne doğru alabora olur ve batar. Bir saat sonra mürettebatından 162'i İngiliz destroyerleri tarafından toplanır.⁴⁶³

Yavuz da aynı gün çarptığı mayınlar sonucu Nara kıyısına doğru sürüklendir ve karaya oturur. Aldığı ağır yaralarla 26 Ocak saat 7:45'te kurtarılır. E 14 İngiliz denizaltısı, 28 Ocakta İntibah'a saldırır. Nusret ve Kemal Reis ganbotlarının yardımıyla E 14, Çanakkale açıklarında batırılır.⁴⁶⁴ Ocak ayı sonundan savaş sonuna kadar başka önemli deniz olayı Çanakkale'de yaşanmamıştır.

F. Denizaltı Harekâtları

I.Dünya Savaşı'na girilirken Osmanlı'nın denizaltısı bulunmuyordu. İngiliz, Fransız ve Avustralya'ya ait denizaltıların Marmara Denizine girip Türk gemi ve kıyılarına saldırı düzenlemeleri üzerine, Almanya'ya müracaat edilerek denizaltı istenmiş, bu müracaatla 13 Alman denizaltısı İstanbul'a gelmiştir.

1915'de İngiliz ve Fransızlar karaya asker çıkarmaya başlayınca Schichau sınıfı destroyerler, İstanbul, İstanbul ve Gelibolu arasında asker nakliyesi için eskort olarak kullanılmıştır. Bundan sonra da Samsun sınıfı gemiler Çanakkale'ye sefer yapmayı üstlenmiş, Draç sınıfı gemilerde Marmara Denizi'nin Avrupa yakasındaki limanları kullanılmışlardır. İlk torpidobot filotillası, sahil devriye sorumluluğunu üstlenirken, Gelibolu devriyesi, birinci destroyer filotillasının sorumluluğu

⁴⁶³ Langensiepen-Gülgeryez, *a.g.e.*, s.31.

⁴⁶⁴ Langensiepen-Gülgeryüz, *a.g.e.*, s.32.

kapsamına alınmış, ikinci destroyer filotillası da Çanakkale Boğazı'nda denizaltıları kovmak amacıyla görevlendirilmiştir.

Gemiler, Marmara Denizi'nden Çanakkale Boğazı'na cephane ve levazım malzemesi taşımışlardır. Nisan 1915'te Amiral Von Usedom, Marmara Denizi'ndeki bütün denizaltı savunma güçlerinin komutanlığını üstlenmiştir. Aydın Reis gambotu,⁴⁶⁵ Bahri Sefid ve İskenderun denizaltı savma birimini oluşturarak Paşalı'da üslenmiştir.⁴⁶⁶

İngilizlerin eski yapı dreadnotları ve Queen Elizabeth modern muharebe gemisi Çanakkale cephesinin yanını korumasına karşılık, Turgut Reis ve Barbaros zırhlıları da nakliyat koruması yapmışlardır. Bu sırada aşırma atışlarla İngiliz zırhlılarını etkilemeye çalışmışlardır.

12 Mayıs 1915'de Muavenet-i Milliye muhribi, Morto limanında demirli olarak yatıp, Türk cephesini top atışlarıyla ugraştıran İngilizlerin Goliath eski zırhlısını gece torpido hücumıyla, İngilizlerin Triumph ve Majestic adlı zırhlılarını Almanların U 21 denizaltı gemisi 25/26 Mayıs 1915'de, UB-14 Alman denizaltısı da Marmara Denizinde E-20 numaralı İngiliz denizaltısını batırmıştır. Almanlar, Karadeniz'e 11 denizaltı gemisi çıkararak toplam 52319 ton olan 39 stimli ve yelkenli Rus gemisini batırmışlardır.⁴⁶⁷

Amiral Souchon, Varna bölgesini Ruslara karşı korumak için kruvazör ve denizaltılarıyla buraya gelerek gösteri yapmıştır. İngiliz ve Fransızlar denizaltı kuvvetleriyle 27 Nisan 1915-15 Aralık 1915 tarihleri arasında Marmara ve Boğaz'da dolaşmışlar ve Osmanlı donanmasına büyük zayıat vermişlerdir. Türk sularında, dolaşan Müttefik denizaltıları şunlardır: "Saphir, E 15, E 2, E 11, E 12, E 14, E 7, E 2, H 1, B 11, Turguoise, E 20, E 15" Bu denizaltılarından E 11 ve E 14, Marmara Denizi'ne üç sefer, E 2 iki sefer, E 12 iki sefer diğerleri de birer sefer yapmışlardır. Boğazın kapama manialarının önceden İngiliz subayları tarafından planlanması ve Marmara denizinin de hem askeri hem de ticari yönden Osmanlı Devleti için bir ulaşım güzergâhi olması nedeniyle, İtilaf devletleri tarafından bu denize kolay bir

⁴⁶⁵ Aydın Reis gambotunun I. Dünya Savaşı'ndaki harekâtları hakkında bkz. Mustafa Hergüner, *Preveze ve Aydın Reis Gambotları, Askeri Tarih Bültene*, ATASE Yay., Ankara, 2002, s.94-96.

⁴⁶⁶ Langensiepen-Güleryüz, a.g.e., s.33.

⁴⁶⁷ Büyüktuğrul, a.g.e., C. IV, s.387-388.

şekilde epeyce denizaltılar gönderilmiş, Türk gemileri hatta kıyıdan geçen trenler dahi düşman denizaltılarının hücumuna uğramıştır.⁴⁶⁸

25 Nisan 1915'den Ocak 1916'ya kadar sekiz ay süreyle Marmara Denizi'nde harekâtta bulunan İngiliz, Fransız ve Avustralya denizaltıları, Marmara'daki deniz ulaşımını olumsuz etkilemelerine rağmen bu ulaşımı kesememiştir. Adı geçen bu denizaltılarının yaptığı baskınlar sonunda, Türk gemilerinden Barbaros Hayreddin, Mesudiye zırhlıları ile 5 gambot, 1 torpidobot, 9 nakliye gemisi, 7 cephanе ve depo gemisi, 30 buharlı tekne ve 188 yelkenli tekne batmıştır. Buna karşılık İtilaf Devletleri 5'i İngiliz, 3'ü Fransız ve 1'i Avustralya'ya ait olmak üzere 5818 ton tutarındaki 9 denizaltı gemisini kaybetmiş ve 390 tonluk Tourquise adlı bir Fransız denizaltısı da Türklerin eline geçmiştir.

Çanakkale Muharebeleri boyunca İtilaf devletlerinin denizaltıları boğazdan 27 kez girip çıkmıştır. Bunları bulup yok etmek için Galata Yati, İstanbul Vapuru, Zuhaf Gambotu, Peleng-i Derya, İsa Reis ve Aydın Reis Ganbotu kullanılmış, Alman denizaltılarının faaliyeti, Çanakkale Boğazı'nın ağızında İngilizler tarafından yapılan denizaltı ağı ve mayınlar nedeniyle sınırlı kalmış, bu nedenle de Karadeniz'de faaliyette bulunmuştur. Alman denizaltı gemilerinin en önemli yararı, İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin poligon atış yaparcasına Türk mevzilerini rahatlıkla ateş altına almalarını önlemeleri olmuştur.⁴⁶⁹

G. Karadeniz Harekâti

Osmanlı donanması Yavuz, Midilli, Hamidiye ve Mecidiye gibi ağır kruvazörleriyle Karadeniz'de konuşlanarak Ruslara karşı İstanbul'u kuzeyden savunmaya çalışmıştır.

27 Ekim 1914'de Karadeniz Filosu, Haydarpaşa, Büyükdere ve İstinye'deki demir yerlerinden ayrılarak 29 Ekim günü Rus limanlarını bombalamış, Rusya ise Türk donanmalarının baskınına 5 Kasım 1914'de Karadeniz Boğazı ve Zonguldak

⁴⁶⁸ Gemilerin, limanların ve trenlerin saldırıyla uğraması ülkenin askeri, malî ve stratejik açıdan önemli bir güç merkezi durumunda olan Marmara denizindeki bütün faaliyetleri askeri, malî ve siyasi yönden olumsuz yönde etkilemiştir. Osmanlı Hükümeti bu olumsuzlukları gidermek amacıyla etkili bir denizaltı savunma tertibi ve tedbirleri almıştır. Bu amaçla Von Usedom'un planına uyularak Marmara denizinin Çanakkale Boğazı girişine ait su yolları üzerinde "denizaltı gözetleme postaları" teşkil olunur (bkz., Hergüner, *a.g.m.*, s.93).

⁴⁶⁹ T.S.K., C.V, III. Kitap, 1980, s.512.

onlerini Grevniy, Pronzitelniy ve Derzkiy destroyerleri ile mayınlayarak karşılık vermiştir. Başlangıçta Ruslar'da Yavuz ve Midilli'ye karşı güçlü bir donanma yoktu. Ruslar 6 Kasım günü muharebe gemisi Rostislav, kruvazör Kagul ve altı destroyerle Zonguldak'ı bombalamış, Beykoz, Dauphin ve Eole römorkörleri hasar görmüş, Bahr-i Ahmer, Bezm-i Alem ve Mithat Paşa batırılmıştır. Zonguldak ve Karadeniz Boğazı'ı önünde tahlimat yapılmaması nedeniyle, Ruslar buralara kadar rahat bir şekilde gelerek savaş boyunca saldırılarda bulunmuştur.

Rusların, Karadeniz kıyısına mayın döküp Türk gemilerini batırmalarında ki öncelikli amaçları, Türklerin askeri nakliyatını engellemek olmuştur. Savaşın ilk iki ayı süresince 10. Kolordu, Samsun ve Ordu'dan Trabzon'a nakledilerek, erzaklarda Kafkas cephesine gönderilmiştir. Karadeniz'deki Türk gemilerinin bir görevi de Trabzon'a kara ordusunu nakliye gemileriyle taşımaktı. Bu amaçla Souchon, Hamidiye ve Midilli'yi nakliye gemilerine refakat amacı ile görevlendirmiştir. Nakliye gemileri Ordu Komutanlığı'nın emrindeydi. Ordu Komutanlığı, üç nakliye gemisini Giresun açıklarına doğru yola çıkarmıştı.

Midilli, Potideki limanı ve tesisleri bombalamış, bu arada 7 Kasım 1914'de İstanbul'da yapılan ordu toplantısında Amiral Souchon donanmanın denize hazır olmadığını ve tayfalarında eğitimsiz oldukları belirtmişti. 18 Kasım günü Ruslar, Trabzon açıklarına 123 mayınlık bir mania döşemişler, bu tarihten bir gün sonra da Nilüfer gemisini mürettebatıyla birlikte, Kilyos'ta mayınlanarak batırılmıştır. 5 Aralık'ta nakliye gemileri Akdeniz, Derince, Mahmut Şevket Paşa ve Şam Rize'ye iki tabur piyade ve techizat yüklemek için yola çıkmıştır. 10 Aralık'ta askerler karaya çıkarılmış; Yavuz, Mecidiye ve Berk-i Satvet, Batum'u bombalamış; 14 Aralık'ta Derince, Tirebolu açıklarında batırılmıştır. Yine Aralık ayının ilk haftasında Zafer vapuru Türk askerlerini Akkirman'a çıkarmaya çalışırken, tüm askerler ve vapur Ruslarca yakalanmıştır.⁴⁷⁰

Rusların Doğu Karadeniz kıyılarına mayın dökmesi (mayın kirletmesi), Osmanlı Devleti'nin bu kıyılarda deniz üssüne sahip olmayışından ve elinde hiçbir mayın tarayıcı gemi bulunmamasından Türk denizcilerini zor durumda bırakmıştır.

⁴⁷⁰ Langensiepen-Güleryüz, *a.g.e.*, s. 46.

Rus Donanma Komutanı Amiral Eberhard, 23 Aralık 1914 günü Zonguldak limanına karşı bir saldırısı tasarlamışsa da fırtına yüzünden bunu uygulayamamıştır. Hamidiye 25 Aralık'ta Batum'u bombalamıştır. Batum'un bombalanmasındaki amaç, nakliye işlemlerinin rahat yapılmasını sağlamak için Rus donanmasının dikkatini buraya çekmektir.

Midilli ise Rus blok gemilerini batırır ve mürettebatını esir alır. 26 Aralık'ta Yavuz, boğaza yaklaşırken yeni döşenmiş iki Rus mayınına çarpar ve İstanbul'da havuzlama olanağı bulunmadığından uzun bir zaman onarımda kalır. Yavuz'un bu hasarı ile hızı 5 mil'e kadar düşer. Yavuz'un hizmetten bir süre için çekilmesi, Osmanlı donanmasının Karadeniz'de ki durumunu olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Amiral Souchon, gemiyi yan yatarak yarayı kapatmak için çok büyük bir duba yaptırmasına rağmen sürati 30 mil'den 20 mil'e düşmüştü. Souchon, Yavuz'u Karadeniz'e çıkarıp Rusların cesaretini kırmak için bir plan hazırlar. Bu plana göre; Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ile dört muhrip Odesa'yı bombalayacak, Yavuz ve Midilli Sivastopol önlerinde kendilerini düşmana göstererek Hamidiye ve Mecidiye'ye destek olacaklardı. Bundan başka bütün gemiler Sivastopol önünde buluşup hep birlikte İstanbul'a doneceklerdi. Ancak plan başarısız olur. Mecidiye, Odesa'yı bombalamadan önce, Odesa limanında mayına çarparak batar.⁴⁷¹

Yavuzun tekrar donanmaya katılmasına rağmen Osmanlı donanması düşmana beklenen zayıflığı veremez. Souchon, Karadeniz'deki operasyonları başarısızlıkla nitelendirir. Mecidiye'yi batırmak girişimleri başarısız olunca, Ruslar gemiyi çıkarıp, tamir ederek Prut ismini vermişlerdir.

1915 yılının ocak ayında Midilli ve Hamidiye, Yavuz olmadan Rus limanlarını bombalamaya devam eder. Rus filosu, Hamidiye'ye zarar verir. 10 Ocak'ta Hamidiye, İstanbul'da donatılmaya başlanır. Zırhlandırılmış güverteler güçlendirilir ve ilave yakıt tankı konularak, stabilité sorunları çözülür ve daha savaşçı bir görünüm kazanması için, baş ve kıl köprü üstleri kaldırılır. Projektör yeniden ayarlanır ve toplar dikkatle elden geçirilir. Bu sırada Rus savaş gemileri

⁴⁷¹ Gülen, a.g.e., s.312.

Anadolu kıyılarında devamlı hareket ederken, bütün Osmanlı kruvazörleri de nakliye gemilerine refakat etmekle meşguldüler.⁴⁷²

Rus filosu, 27 Mart 1915’de Sivastopol’dan İstanbul’a doğru hareket eder. Amaçları, müttefik cephesine uygulanan baskıyı hafifletmektı. Kagul ve Pamut, Merkuriya kömür limanlarını bombalayıp Sadiç’i Zonguldak’ta, Dafri’yi ise Kozlu da batırıp, Ereğli ve Kandilliye saldırır. Bu sırada Rus uçakları da İstanbul üzerinde gösteri uçuşu yaparlar.

1915 yılı boyunca Ruslar boğazdaki kaleler ile Ereğli, Zonguldak ve Kozlu’yu bombalar. Mayıs ve Haziran ayında Ruslar Necat, Yeşilirmak, Millet, Sadiç, Selanik, Güzel, Girit, Rusumet, Hilal, Progress, Edirne ve Erdek’i bombalayarak batırırlar. Rus operasyonları ile Osmanlı kömür taşımacılığı durma noktasına gelir. Bu iki ay içinde Midilli, Rus Drezkiy’e ağır hasar verdirir (10 Haziran).⁴⁷³ Temmuz ayında ise Ruslar Boğaza mayın döşer. Rus destroyerler bu ay boyunca Batum’da üstlenir. Anadolu kıyıları açıklarında yaptıkları operasyonları artırarak 150’den fazla yelkenli tekneyi de yok ederler. Ağustos-Ekim ayları boyunca Ruslar Zonguldak, Seyyar ve Kızılırmak gemilerini batırırlar. Ekim ayının ortalarında İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya, Bulgaristan'a savaş açtığinden Ruslar kömür limanlarını bombalamayı bırakarak operasyonlarını Bulgaristan üzerine yönlendirir. Bu sırada da Amiral Souchon, Osmanlı donanmasının Başkomutanlığını alarak Varna limanında Alman denizaltılarını üslendirir.⁴⁷⁴

1915 yılının sonlarına doğru Rus destroyerleri, Yozgat ve Taşköprü gambotlarını Kefnen Adası yakınlarında batırırlar. Bu yılın sonunda Osmanlı donanması kömür gemilerinin çوغunu kaybeder. Kömür nakliyesi bundan sonra küçük yelkenli teknelерden oluşan filoya, çekirmelere, römorkörlere ve Boğaziçi vapurlarına bağlı kalmış, kömür yokluğunundan dolayı donanma faaliyetleri azaltılmıştır.

1916 yılı başlarında Ruslar inşa halindeki zırhlıları ”İmparatoriçe Katerina”yı denize indirir. 23 mil sürati ve 12 tane topu olan bu gemi ile Karadeniz’de Rus deniz gücü artmıştır. Bu yıl boyunca Yavuz ve Midilli Sinop,

⁴⁷² Langensiepen-Güleyz, *a.g.e.*, s.46.

⁴⁷³ Langensiepen-Güleyz, *a.g.e.*, s.48-49.

⁴⁷⁴ Langensiepen-Güleyz, *a.g.e.*, s.49.

Samsun ve Trabzon'a asker çıkarırken, Ruslar da Doğu Karadeniz'i bombalamayı sürdürmüştür. Ruslar, Seyyar, Zambek, Dubraunik, Rüçhan, Boğaziçi, Sultaniye, Keşan Vapuru ile Eser-i Merhamet, Reşan, Talih-i Yaver, 12 ve 16 numaralı gambotları batırırlar. Bundan başka İttihat ve Rodesto'y'u ele geçirirler. Gayret-i Vataniye destroyeri Varna yakınlarında kayalığa, Kütahya gemisi de mayına çarparak batar. Bunlara karşılık olarak 18 Nisan'da Midilli, 108 tonluk Nikolay yelkenlisini, 4 Temmuz'da Marina Anetta ve Rezviv'i batırır.

1917 yılları geçmiş yıllara göre daha sakin geçmiş, büyük muharebeler olmamıştır. Ruslar, Osmanlı Devleti'ne ait Nusret vapuru, Neveser vapuru, 7 yelkenli tekne, Marmara vapuru, Aydonik bankosunu batırırlar. 1211 gros tonluk Mahiyi'de Sivastopol'a götürürler. 11 Mayıs'ta bir Alman uçağı, Ereğli açıklarında Rusların Mnorz denizaltısını batırır. 5 Aralık'ta Karadeniz'de büyük bir fırtına çıkar ve yirmiden fazla gemi kaybolur. Kasım ayının ortalarında Rusya'da ihtilal olduğundan Rus filosu için savaş biter.

Karadeniz savaşı sonunda Osmanlı deniz gücü, ticari filosunun çoğunu kaybetmiş ve donanmanın da savaş gücü kalmamıştır. Kurtarılan ve yaralanan gemiler onarımı muhtaçtır. Karadeniz'de Ruslarla üç yıl kadar süren Karadeniz deniz savaşlarının, Osmanlı denizcilerinin savaş ruhu ve eğitimi kazanmaları açısından faydalı olduğu ileri sürülebilir.

1918 yılında artık Rus saldıruları olmayınca Türk gemileri Karadeniz'de daha rahat dolaşırlar. Bu yıl birkaç defa küçük askeri nakliyatlar yapılır. Osmanlı donanmaları genelde Karadeniz'de devriye gezerek, Sivastopol limanı önünde gezerler. Dört yıldan sonra Yavuz zırhlısı ilk defa havuza alınır. 12 Mayıs'ta Mecidiye, Hamidiye tarafından İstanbul'a getirilir. Savaş sonuna kadar İstinye'de yatar ve filo yeniden yapılandırılır. Hamidiye sancak gemisi olur. Akhisar, Draç, Musul ve Sultanhisar torpidobotları hizmette kullanılırken, Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket, Kafkas seferinde kullanılır. Burak Reis, İsa Reis ve Sakız, Zonguldak ve Batum Ovası'ndaki sularda devriye gezerler. Mondros Ateşkes'i imzalandıktan sonra Almanlar Yavuz'u Osmanlı donanmasına devreder. Alman dışişleri Enver, Talat ve Cemal Paşa'nın R-10 destroyeri ile Odesa'ya hareket etmelerini sağlar.⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ Langensiepen-Güleryüz, a.g.e, s.54.

H. I. Dünya Harbi'nin Türk Deniz Kuvvetleri Açısından Sonuçları

Türk Donanması bu savaşta Balkan Harbine göre daha çok yararlılık göstermiştir. Karadeniz'deki nakliyat ve ulaştırmayı himaye etmiş, Çanakkale Boğazı'ni savunmuş, Rus kıyılarına hücum yaparak Rus filosu ile mücadele etmiştir. Marmara'da İstanbul-Çanakkale ulaşımının korunması amacıyla düşman denizaltıyla mücadeleye girişmiş, Çanakkale savunması sırasında 18 Mart 1915 günü boğaza mayın dökerek kara kuvvetleriyle işbirliği yapmıştır.⁴⁷⁶

I. Dünya Harbi sonunda Türk deniz Kuvvetlerinin kayıpları şu şekildeydi:⁴⁷⁷

- İki muharebe gemisi: Mesudiye ve Barbaros Hayreddin
- İki kruvazör: Midilli ve Mecidiye
- Üç muhrip: Gayret-i Vataniye
- Üç torpidobot: Demirhisar, Hamidabat, Kütahya
- Altı gambot: Peleng-i derya, Yozgat, Taşköprü, Nevşehir, Marmaris, Nurülbahir
- Sekiz motor gambot
- Beyrut mesaha gemisi

Bunlara yanında harpten önce İngilizlerin el koydukları Fatih, Reşadiye ve Sultan Osman muharebe gemilerini de kayıplar arasında sayabiliriz. Türk Deniz Kuvvetleri, bu savaşta oldukça hasar görmüş ve yıpranmıştır. Savaş sonunda elde kalan mevcut deniz kuvvetleri, Mondros Ateşkesinden sonra, İtilaf devletleri tarafından enterne edilmiş, sadece birkaç küçük gemi, karakol ve emniyet görevinde bırakılmıştır.

Türk Deniz Kuvvetlerinden İzmit ve Haliç'te enterne edilen gemiler şunlardı:⁴⁷⁸

Yavuz muharebe gemisi, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri, Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket torpido kruvazörleri, Taşoz sınıfı üç muhrip, Muavenet sınıfı iki torpidobot, Sultanhisar sınıfı iki torpidobot, Yunus ve Berk-i Efşan torpidobotları,

⁴⁷⁶ T.S.K., C.III, Kısım VI, s.485.

⁴⁷⁷ T.S.K., s.486.

⁴⁷⁸ T.S.K., s.486-487.

Preveze sınıfı dört gambot, Dokuz motor gambot, Müstecib Onbaşı Denizaltısı, İntibah, Nusret ve Selanik mayın gemileri, Galata, Ertuğrul ve Söğüt yatları, Muin-i Zafer, İclaliye ve Necm-i Şevket korvetleri, Giresun, Tir-i Müjgan, Reşit Paşa ve Bezm-i Âlem yardımcı gemileri,

Karakol ve emniyet görevlerine verilen gemiler şunlardır:

- Draç, Akhisar ve Yunus torpidobotları (Marmara Denizinde görevli)
- Preveze, ve Aydın Reis gambotları (Şubat 1919'dan itibaren Karadeniz'de)
- Hızır Reis, bir motor gambot ve Nusret mayın gemileri

Eldeki bu mevcut gemiler, Cumhuriyet devri Türk donanmacılığının altyapısını oluşturmuştur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında güvenlik politikalarının yetersizliği şüphesiz etkili olmuştur. XIX. ve XX. yüzyıllarda devletlerin birbirlerine karşı egemenlikleri deniz güçleriyle de ölçülüyordu. Osmanlı Devleti, hem bir deniz devleti hem de boğazlara sahip olması dolayısıyla, öncelikle denizlerden gelecek tehlikelere maruz kalmıştır. Düşman güçler, Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarında Osmanlı Devleti'nin kıyılarından ülke topraklarını ele geçirmeye çalışmışlardır.

II. Adülhamid devrinde Bahriye Nezareti daha çok genişlemiş, birçok komisyon, şube ve fabrikalar kurulmuş; Abdülaziz döneminden kalma Avrupa'nın üçüncü büyük donanması, çeşitli iç ve dış sorunların artması nedeniyle Haliç'te uzun süre bekletilmiştir. II. Abdülhamid, devletin mali durumuna göre küçük bir filo oluşturabilmiştir.

Abdülaziz dönemine göre donanmanın küçültülmesinde, devletin içinde bulunduğu ekonomik krizlerin etkisi büyktür. Zira Osmanlı Devleti, 1875'de mali iflasını ilan etmişti. Bu yüzden devletin mali gücüne göre donanma politikaları oluşturduğu söylenebilir. Bu politikanın bir uzantısı olarak II. Abdülhamid, devletin donanma politikasında, Yunanistan ve Rusya bahriyelerini dikkate almıştı. Bu dönemde donanmanın pek fazla eğitim yaptığı söylenemezdi. Bu nedenle de Osmanlı bahriyelileri deniz savaş, teknik ve disiplininden uzaklaşmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Bahriye'de yeni bir sayfa açılmıştır. Bu devrede İngiliz amiraller Bahriye'ye "Danışman" olarak atanmış, bu amiraller Osmanlı Bahriyesinde geniş yetkilerle donatılmışlardır. İlk danışman Gamble, Bahriye Nezareti teşkilâtını dört büyük daire ve müstakil dairelere ayırmış, komisyonları bu dairelere bağlamış, nezaretin dışında donanma ve eğitimle de ilgilerek Haliç'te uzun süre bekletilen gemilere talim yaptırmıştır. Amiral Gamble'in Bahriye'de uygulamaya çalıştığı sistem, bir çok kişinin takdirini kazanmış, Gamble'in getirdiği sistem sonraki İngiliz amiraller döneminde de uygulanmaya çalışılmış ve Amiral Limpus döneminde bu sistem yerleşmiştir.

Bahriye'de İngilizlerin, kara ordusun da Almanların "Danışman" olarak görev almaları, Osmanlı Silahlı Kuvvetlerini olumsuz yönden de etkilemiştir ki zira tam bir işbirliği sağlanamamıştır. Devletin siyaset olarak kara ve deniz kuvvetlerini iki düşman devlete teslim etmesi silahlı kuvvetlerin gelişmesinde pek de hayırlı olmamıştır.

Hem II.Abdülhamid hem de II.Mesrutiyet döneminde kamuoyunun da baskısıyla yurt dışından savaş gemileri sipariş edilmiştir. Bu savaş gemileri Rus ve Yunan donanmasıyla rekabet edilen bir ortamda alınmış, yabancı devletlere yaptırılan gemiler Osmanlı Devleti'nin ekonomik krizde olduğu bir döneme rastlamıştır ki, dolayısıyla devletin deniz kuvvetlerinin gücünde iddialı olması da beklenemezdi.

Osmanlı Devleti yüzyılların getirdiği ağır siyasi, ekonomik ve askeri sorunlarla baş başa kalmış bir şekilde Bahriye politikası geliştirmeye çalışmıştır. Devletin ard arda girdiği savaşların fazla ve yıpratıcı olması, diplomatik açıdan büyük devletlerin Osmanlı ülkesini sömürge alanı olarak görmesi, devleti güçsüz bırakmıştır. Bu nedenle Osmanlı Donanması, 1897 Osmanlı-Yunan, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında pek varlık gösterememiştir.

Goben ve Breslav adlı iki Alman gemisinin ve İstanbul'daki Alman Amiralin propagandası, Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na sokmaya yetmiş; I. Dünya Savaşı sırasında Türk donanması gücünün çok üstünde bir gayretle Çanakkale, Marmara ve Karadeniz'de mücadele etmiştir.

Gerek ismarlanan gemiler gerekse Gamble, Limpus ve Cemal Paşaların Bahriye'de yaptığı yenilikler, çağdaş denebilecek organizasyonlara geçilmesini sağlamıştır. Bütün bunların, Türkiye Cumhuriyeti bahriyesinin temelini oluşturması açısından mühim çabalar olarak tarihte ki yerini aldığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

-Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İrade-i Bahriye Tasnifi*.

-Deniz Müzesi Arşivi, *Divan-ı Harp Bölümü, Fabrikalar Bölümü, Umumî Evrak Bölümü*.

II. SALNAMELER

-*Salname-i Bahriye*, Bahriye Matbaası, sene 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1326, 1328, 1330, 1331-1332, 1334.

-*Salname-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye*, sene 1310, 1311, 1312, 1314, 1315, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1325, 1326.

III. ESER ve MAKALELER

- Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev: Nuran Ülken, sander Yay., İstanbul, 1971,
- Ahmet Rasim, “Bahriyemizde Rütbe ve Unvanların Tarihi”, *Deniz Mecmuası*, Numara:312, Mart 1929, s.152.
- Akşin, Sina, *31 Mart Olayı*, Dilek Matbaası, İstanbul, 1972.
- Akyıldız, Ali, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonominik Etkileri*, Eren Yay., İstanbul, 1996.
- Ali Haydar Emir, *1327-1328 Türkiye İtalya Harbi Tarih-i Bahrisi*, Bahriye Matbaası, 1339
- Ali Haydar Emir, *Tarih-i Bahri Sahifeleri*, Bahriye Matbaası, I. Tab., 1332.
- Alkan, Ahmet Turan, *İkinci meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992.

- Armaoğlu, Fahri, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1995.
- *Askeri Tarih Belgeleri*, Sayı:100, yıl:44, ATASE Yay. Ankara, Haziran 1995.
- Ayın, Faruk- Erkan Göksu, “1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri”, *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Ayın, Faruk- Erkan Göksu, *İngiliz Savaş Muhabiri Barlett'in Gözüyle Çanakkale Savaşı'nın İç Yüzü*, Bilge Yaynevi, Ankara, 2003
- Babacan, Hasan, “Enver Paşa”, *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye, Ankara 2002.
- *Bahriye Nizamnamesi*, Çev: Sabahattin Öksüz, D.K.K. Basımevi, Ankara, 1996.
- Batmaz, Şakir, *Abdülmecid Devri Osmanlı Donanması*, Erciyes Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 2002.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, Kısım I, TTK, Ankara, 1943.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. III, Kısım I, 1953.

- Beydilli, Kemal, “Osmanlı Siyasi Tarihi(1699- 1922)” *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. I, Feza Yayınları, İstanbul, 1999.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Bostan, İdris *Osmanlı Bahriye Teşkilâti: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, TTK, Ankara, 1992.
- Bozdağ, İsmet, *Abdülmecid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yay., İstanbul, 1992.
- Bozkurt, Nebi, “Bahriye”, *T.D.V.İ.A.*, C.IV, T.D.V. Yay., İstanbul, 1991.
- Büyüksu, Ömer Faruk, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Maliye Komisyonları ve Faaliyetleri (1876-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003,
- Büyüktuğrul, Afif, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Deniz Basımevi, C. III, IV, İstanbul, 1973, 1984 baskları.
- Cemal Paşa, *Hatıralar*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997.
- Cemal Paşa, *Cemal Paşa Hatıratından*, Harb Akademisi Basımevi, İstanbul, 1969.
- *Ceride-i Bahriye, sene 1306, 1307, Bahriye matbaası*.
- Çoker, Fahri, “Bahriye Salnameleri”, *Donanma Dergisi*, S. 441, Nisan 1963.

- Çoker, Fahri, *Bahriye Mektebimiz*, D.K.K. Basımevi, İstanbul, 1997.
- Çoker, Fahri, "Sevdiklerin Ardından", *Donanma Dergisi*, C.78, Deniz Basımevi, İstanbul 1965.
- Çolak, Mustafa, "Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuna Yardım Çabaları", *Türkler*, C.XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- *Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz kuvvetleri*, I. Baskı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (Dz. K. K.) Karargah Basımevi, Ankara 2002.
- *Deniz Harp Akademisi Tarihçesi*, Deniz Harp Akademisi Yay., İstanbul, 1964.
- Eraslan, Cezmi, "I.Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Eruygur, M.Şener, *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Ertuğrul, *Yirminci Yüzyılda Akdeniz Egemenliği ve Türk Deniz Kuvvetleri*, Deniz Matbaası, İstanbul.
- Fevzi, *Türk-Rus Harbi Kırım Seferi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.
- Gencer, Ali İhsan, "Bahriye", *T.D.V.İ.A.*, C.IV, T.D.V. Yay., İstanbul, 1991.
- Gencer, Ali İhsan, "Bahriye Nezareti", *T.D.V.İ.A.*, C.IV, İstanbul, 1991.
- Gencer, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.
- Gencer, Ali İhsan, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Gencer, Ali İhsan, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, Türkiye Denizcilik Sendikası, İstanbul, 1986.
- Gökdeniz, Sermet, "Son Yüzyılda Donanmamız", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S.212, K.K.K Askeri Basımevi, İstanbul, 1965.
- Gülen, Nejat, *Şanlı Bahriye*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gürçay, Lütfi, *Gemiciler Dili*, Deniz Matbaası, İstanbul 1943.
- Günsev, Mesut, *Savaş Aldatmaları*, Milliyet Yay., İstanbul, 1998, s.27-28.
- Hallı, Reşat, *Balkan Harbi*, C.I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1970.

- Halpern, Paul G., *The Mediterranean Naval Situation 1908-1914*, Harward University Presss, Cambridge, 1971.
- Hasan Rami, *Makamât-ı Hatirat*, Matbaa-yı Ahvet, İstanbul, 1324.
- Hasan Rami Paşa, *Hatıralar*, C.I, Dz. K.K. Karargah Basımevi, Ankara, 1997.
- Hayreddin Bey, *Kırım Harbi*, Haz: Şemsettin Kutlu, Tercüman Yayınları, İstanbul,(Tarihsiz).
- Hergüner, Mustafa, *Preveze ve Aydin Reis Gambotları*, Askeri Tarih Bülteni, ATASE Yay., Ankara, 2002.
- Hocaoglu, Mehmet, *Abdülhâmid Han ve Muhtıraları*, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul, 1989.
- Hülagü, Metin, "Osmanlı Donanması Hakkında Bir Değerlendirme", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- İnci, Tevfik, *Balkan Harbinde Hamidiye Kruvazörünün Akın Harekâti*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1952.
- İpek, Nedim, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler*, C.XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- James, Robert Rhodes, *Gelibolu Harekâti*, Çev: Haluk Saltıkgil, Belge Yayınları, Londra, 1965
- Karakaya,Tuba, "Çanakkale Muharebeleri", *Askeri Tarih Bülteni*, ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 1994.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, VIII, IX, TTK, Ankara, 1988, 1999.
- Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik*, C.I, II, Emre Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kazım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Haz: Orhan Hülagü ve Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.
- Kodaman, Bayram, "Osmanlı Siyasi Tarihi(1876-1920)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XII, Kombassan Yayınları, Konya 1994.
- Kodaman, Bayram, "II. Meşrutiyet Dönemi(1908-1914)", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- Koylu, Zafer, "Trablusgarp Savaşı Sırasında 12 Adanın İşgali",*Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Langensiepen, Bernd-Gülderyüz, Ahmet, *1823-1923 Osmanlı Donanması*, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2000.

- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-i Hakikat*, Haz: İ. Miroğlu-M. Derin, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1979.
- *Meclis-i Mebusan Zabit Ceridesi*, C. I, IV, TBMM Basımevi, Ankara 1983.
- *Mecmua-yı Seneviye-i Bahriye*, Bahriye Matbaası, İstanbul, sene 1331-1333.
- Mehmed Şükrü, *Bahriyemizin Tarihçesi*, Muratbin Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1328.
- Olgaç, Necmettin, *Türk Denizciliğine Umumi Bir Bakış*, Deniz Basımevi, D.K.K Basımevi, İstanbul, 1952.
- Orbay, Rauf, *Siyasi Hatıralarım*, C. I, Emre Yay., İstanbul, 2000.
- Orhan, M. Celaleddin, *Bir Bahriyelinin Anıları (1914-1981)*, Kastaş Yay., İstanbul, 2001.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğunun En uzun Yüzyılı*, Hil Yay, İstanbul, 1983.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1983.
- Osman Nuri, *Deniz Kuvveti*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1934.
- Özçelik, Selahittin, *Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK, Ankara, 2000.
- Öke, Mim Kemal, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu" , *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XII, Kombassan Yayınları, Konya, 1994.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, 1993.
- Polat, Muzaffer, *Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargah Binası*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1997.
- Reynolds, Clark G., *Navies in History*, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 1998.
- Sabis, Ali İhsan, *Harb Hatıralarım*, C. II, Güneş Matbaası, Ankara, 1951.
- Sabis, Ali İhsan, *Birinci Dünya Harbi*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- Safvet, *Filasalar*, Matbaa-yı Bahriye, İstanbul, 1329.

- Sanders, Liman Von, *Türkiye'de 5 Yıl*, Çev: M. Şevki Yaman, Burçak Yayıncıları, İstanbul, 1968.
 - Şehsuvaroğlu, Haluk, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1965.
 - Shaw, Stanford J.,-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.2, Çev: Mehmet Harmancı, e Yay., İstanbul, 1983.
 - Soy, H. Bayram, "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid", *Türkler*, C.XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
 - Süleyman Nutki, *Osmanlı Deniz Savaşları*, Haz: İskender Pala-Nurcan Bal, Dz.K.K. Basımevi, İstanbul, 1993.
 - Şıvgın, Hale, "Trablusgarp Savaşı", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
-
- Tahsin Paşa; *Abdülmahid (Yıldız Hatıraları)*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931.
 - Taşkıran, Cemalettin, "Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu", *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayıncıları, Ankara, 1999.
 - Tepekaya, Muzaffer, "Osmanlı- Alman İlişkileri(1870-1914)", *Türkler*, C.XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
 - Tezel, Hayati, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*, C. I, Deniz Basımevi, İstanbul, 1973.
 - Thobie, Jacques, "I.Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun Gücü", *Türkler*, C. XIII, Ankara, 2002.
 - Toprak, Enver, *Deniz Harp Akademisi Tarihçesi*, Deniz Harp Akademisi Yay., İstanbul, 1964.
 - Tuchman, Barbara, "Yavuz ve Midilli'nin İstanbul'a Geliş ve Bu Gelişin Doğurduğu Sonuçlar", *Donanma Dergisi*, Çev: Turhan Uzer, c.78, sayı:451, Ekim 1965.
 - Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara, 1951.
 - Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1984.
 - Woods, Felix Henry, *Türkiye Anuları (Osmanlı Bahriyesinde 40 yıl)*, Çev:Fahri Çoker, Milliyet Yayıncıları, İstanbul, 1976.

- Yakıtal, Emin, "Bahriye Mektebi", *T.D.V.I.A.*, C. IV, İstanbul, 1991.
- Yavuz, Celalettin, *Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancı Misyonlar*, Dz. Grp. K.'lığı, İstanbul, 2002.
- Yavuz, Celalettin, *Sultan Abdülaziz Donanması*, XIII. Türk Tarih Kongresi, TTK, Ankara, 2002.
- Zaloğlu, Mustafa, *Gemici Dili*, Türk Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Yayınları, İstanbul 1988
- Ziya, Ethem, *Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Safhalar*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1934.

EKLER

EK 1: ARŞIV VE SALNAME BELGELERİ

مُهَمَّةٌ مُّكَفَّلٌ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
عَلَيْهِ الْكَوَافِرُ تَنْتَهِي وَالْأَذْكُورُ يَنْتَهِي
عَلَيْهِ الْكَوَافِرُ تَنْتَهِي وَالْأَذْكُورُ يَنْتَهِي
عَلَيْهِ الْكَوَافِرُ تَنْتَهِي وَالْأَذْكُورُ يَنْتَهِي
عَلَيْهِ الْكَوَافِرُ تَنْتَهِي وَالْأَذْكُورُ يَنْتَهِي
عَلَيْهِ الْكَوَافِرُ تَنْتَهِي وَالْأَذْكُورُ يَنْتَهِي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَرَبِّ الْعَالَمِينَ
رَبِّ الْعَالَمِينَ
رَبِّ الْعَالَمِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Entre Son Excellence Khourchid Pacha,
Ministre de la Marine, agissant au nom du
Gouvernement Ottoman,
d'une part
et le Contre-Amiral Limpus de la flotte
Royale Anglaise,
d'autre part,
il a été convenu:-

Article 1.-

L'Amiral Limpus est chargé d'introduire
les réformes nécessaires, conformément
au progrès moderne, dans la flotte, dans le
Département de la Marine et dans les
écoles navales, afin de développer et de
réhausser le niveau actuel de la Marine
Impériale Ottomane. Il est commandant de
la flotte et conseiller naval.

Article 2.-

L'Amiral formera lui même Son Etat Major
composé de quatre officiers spécialistes
et d'un secrétaire.
Ces officiers spécialistes anglais feront
des cours sur les matières du rassort de
leurs spécialités à bord des navires en
marche, en repos et pendant leur réparation.
Il est également entendu que ces officiers,
sur l'ordre du ministre de la Marine tra-
vailleront dans les polygones et dans les
Départements et les Sections respectifs
du Ministère.

Article 3.-

L'Amiral, ainsi que les officiers spécialistes
seront pendant tout le temps que durera leur
service en Turquie sous les ordres du Mi-
nistre de la Marine.
Ils porteront l'uniforme ottoman suivant
leur grade.

Article 4.-

Il est convenu que l'Amiral ainsi que Son
Etat-Major auront à donner leur avis toutes
les fois que le Ministre de la Marine le
leur demandera sur le sujet de la réorgani-
sation et du développement de la Marine,
des cours, de l'armement, de la défense du
pays ainsi que de toutes les autres ques-
tions navales.

Bahriye Nezareti'nin Amiral Limpus ile Yaptığı Mukavelenamenin Sureti
(B.O.A., İrade- Bahriye, Genel No: 553, Hususi No: 1, 1330.C.4.)

**İngiltere'de Armstrong Fabrikasına Sipariş Olunan Hamidiye Kruvazörü Hakkında
Meclis-i Vükelâ'nın Mazbatası
(B.O.A., Sıra No:187, Genel No:331, 1319. S.21.)**

دول اجنبیه قوای بخارا ریه، بودجه لریه، اختراعات بخارا بر ایجاد اتفاق، تکالفات و تهدیدات خود بخاری تلقیب، دونالد است مادر ملزی تدقیق اور ویله اعزام او لو. سری، دشمن ایله ایمه خاور و در اینجا همکارانه،	برگشته شده استخارات ایمه
دونالد بر پوشش کنایه نشیفتی تقطیف، اثاثات بخاری فقریه ایله ایمه خاور، مضری، سفری، بلی و تربیتی، حرب نشستگار را باید بخوبی تدقیق و تطبیق آمیختن ایمون	ایکین شده استخارات ایمه
استخارات ایمه، اس ایمه کات و اشارات خاندانیکه تینی ایله بخاره، منشی لو از دست استخماری و خوارک تائیی سمانیان ایله موافقت.	استخارات ایمه فسی
حاجه ایله ایمه سرققات و غلطات سکرمه به متنی با ایله ممالقات و اشارات بو شیوه خودرو.	اوپری شده سوفات سکرمه
اشارات و تشریفه ایله متنی ایمه مانند ایله متنی تقدیر،	در دنیوی شده
سر میان و داناری مملوک، سر سفنهن مادر و زریله تخار قوبدالمرادیت امتدانی بو سیمه ناصحیحته، سر نوموزولک شیار و عالمانه، سر نوموزولک مقابله به پایه نظرفدا	پیشنهاد شده
سینه سلطان ایشان قدر و می ده، بو شیوه هم بوطرد.	سینه سلطان لفس
خریطه بخاره ایخدنی، شاهزاده و غلامت سرمه و رکزی و سید سفنهن میانی آذرنز جهی، سر زورونالریک،	الدیج شده
دور چیز جو پرنده، شاهمه غمازه بارنده مید اوچکل تدقیق، خرچه اهل ایمون مساله و فسال اچیزیانه کنیت همیشی بو شیوه خودرو.	
آلان و کشت و صده و سمه ایله فنیمات خوده، ملینک حنظل و توژیبی، خرچه اندیجه و رنگی داره، شبانتک	یدگشته شده
ماش، میانات و ترتیبه سلامات ایله متغیرد.	
خرید و خودمه بخاره ایمه، تحریر بیوس و والمه بخاری ترنی بو شیوه لادرد.	سکرمه شده بر پرده لمس

امور بحريه مشاورلکي و دوناتما قومانداناني

بوعنوان، خدمت دولت علیه ده بولونان انگلستانی آمیارال لیپس پاشایه و برلشدرو،
قاهره غیره و مه جنگ مبارله دونانگاهه، منزد و مکتبه ده مقتنی رفقات

بعزه مني حصوله كتب ملوكه . دوناتا فومنانليه عهدمه لربه خولدر .
ما لا ما نا : طاوشه جله . طه محلق و حنخاق سلکر نده متختس

مانالیلک رسناتان، طورپید و جانی، طوچعنی و هر چیزی مستحب
اولان میق ارکان ده دونالنک کرک سیر و کرک اماقی حانده، متخصمه اولان تاری
سته و منشاره داعی تدویناده و دواز و شبان دولاشرق اورالرده، ده و ساینه
عله و نینده، پولناتقدار .

مصارفات ریاستی

بجزء اولیه و دوره نخجی دارم. لایه خلافات عسکریه مدیر پیشنهاد جیان اورافی
نخستین بخش از مقاله، حقنده مستقلًا مقررات آنچه و انتهاست، تعمیرات

ندیق و بودا مار امور و سعادتی حکمده مسنه مهراب آن را در پیش از خود
و خصوصات سازه ایگون ایگاب حال و مصلحته کوره بالاستبدان و با بلا استبدان بشن
ا. ف. ن. نهند صفات مأذون بنت اعطای امداد

میک غروره ددر صرفیاه مادویت اعتماده ایدر .
شورای ناچی بشری اعضا ایلیه بررسن حریمه و ترسدیه و جیختانه . اسلحه و مهمات
برای این اتفاق را اینه موقوفه نه مأموره فی میمنونه و بایست ایدر .

نکات حاضر، اخانعه امور و مهامات امیر عسکریین امیون بجزء من ای

دایرہ ایله دیکر بر قاجار دائزه ، قومیون و مدیریتلره تقسیم اولو نشد . بونلارک هر ری
تیا ... فـ ۲۰۰ دوغـ ده مقام ناظلـ تـ قارـشـ . مـ شـ لـ دـ . هـ دـ آـ مـ نـ کـ رـ فـ

متقل و دوپر و دن دو عروی مقام نظاره فارسی مسویه . هر داریم بزرگی
ایله بر معاون و منقسم او لبین شبانگاه مدبر لری بلوونور .

قسم عسكري

قسم عسكري

بر صحیح داره
بوداژره مقدمه وجود اولان از کان حریمه بحریه داره می وظائفی تو سیما اینها اینکه

او زو نشکیل اول نماید. فقط معاونتک مدیریت، همومنه تامه تحولی باشد. بود مدیر معاونت وظیفه سی ایغا ایله بر ایله قسم او لکده مدیر عویسیدر، الیوم ریاستی منحدر

Amiral Gamble'ın Getirdiği Yeni Bahriye Nezareti Teşkilatının, 1912'de Uygulanan Şeklinden Bir Bölüm

(Salname-i Bahriye, Sene 1328, s.28-29)

(فرهنگی دو نمای های این)

﴿ زوهری ذو نهای هایون ﴾

Osmanlı Donanmasından Bazı Zırlı ve Zırhsız Gemileri Gösteren Salname Sureti (Salname-i Bahriye, Sene 1322, s.206-207)

ZIRHLILAR(1904)

İsim	Sınıf	Ma-i mahreç	Uzunluk pos- latura	Eni pos- kadem	Cektiği su	Makine beygir	Torpedo	Süratı- mil	Kömür kapasite	Denize indirilm
Hamidiye	firkateyn	6700	292,00	55,9	24,10	6800	2	14,5	600	1301
Mesudiye	firkateyn	9120	331,5	59,0	25,11	11000	-	17,5	1100	1292
Osmaniye	firkateyn	6400	292,0	55,9	25,7	3725	2	12	250	1280
Aziziye	firkateyn	6400	292,0	55,9	25,7	3735	2	12	250	1280
Orhaniye	firkateyn	6400	292,0	55,9	25,7	3735	-	12	250	1281
Mahmudiye	firkateyn	6400	292,0	55,9	25,7	3135	-	12	250	1280
Asar-ı Tevfik	firkateyn	4687	272,4	52,6	24,11	3560	1	13	400	1285
Abdülkadir	kruvazör	2873	340,0	65,0	23,6	?	6	18	-	?
Feth-i Bülend	korvet	2806	236,3	39,4	18,1	3500	1	14	300	1286
Mukaddime-i Hayr	korvet	2806	236,3	39,4	11	3500	-	14	300	1289
Muin-i Zafer	korvet	2400	236	36	16,5	2200	1	14	220	1285
Avnillah	korvet	2400	236,4	36	16,5	2500	1	14	220	1285
Asar-ı Şevket	korvet	2080	203,5	42,7	16,5	1750	-	12	300	1285
Necm-i Şevket	korvet	2080	203,5	42,7	16,5	1900	1	12	300	1285
İclaliye	korvet	2266	213,3	42,7	17,4	1800	-	12	300	1287
Hifzurrahman	korvet	2540	204	45,11	14,5	200	-	12	200	1285
Hizber	duba	404	144,4	30,10	57	100	-	7	20	1281
Memduhiye	duba	335	101,9	24,7	5,11	290	-	7	20	1281
Feth-ül İslam	duba	335	101,9	24,7	5,11	290	-	7	20	1281

(Salname-i Bahri, sene 1322, s.205-206.)

Torpidogeçerler (1908)

Gemi Adı	Mai mahreç tonu	Uzunluğu kadem	Eni kadem	Çektiği su	Makine beygir kuvveti	Pervanesi	Torpidokovani	Sürati	Denize indirilme tarihi
Peleng-i Derya	840	247	27	16,6	4800	2	2	20	1310
Şahin-i Derya	450	200	21	8	3500	2	2	22	1307
Yarhisar Taşoz Samsun Basra	289,6	184,	20,8	9,3	6300	2	2	28	İnşa halinde
Berkefşan	270	186,11	21,7	9,2	2400	1	2	25	1308
Alpagot Akhisar Ankara Urfa İtalya Tokat Musul Kütahya Draç	160	181	18	4	2400	1	2	24	2
Hamidiye Yunus	145	165,6	18,24	4	2400	2	2	24	1316
Ejder	140	152	-	8	2500	-	2	23	-

(Salname-i Bahriye, sene 1326, s.203)

TORPİDO BOTLAR (1908)

Gemi Adı	Mai mahreç ton	Sınıfı	Uzunluk (Kadem)	En (kadem)	Çektiği su	Makine beygir kuvveti	Süratı
Hamidabat							
Sultanhisar	97,5	1	124,41	14,4	4,26	1900	27,5
Demirhisar							
Sivrihisar							
Saika	85	1	120	16	4,8	1000	21
Tir-i Zafer							
Seyfibahri							
Vesile-i Nusret	85	1	120,3	16,2	4,8	1000	21
Gilyum							
Nasir	85	1	126,5	15	8	1300	22
Fatih	85	1	126	15	8,6	1250	22
Nusret							
Şihab							
Tarık	85	1	126,07	15	8,06	1300	22
Pervin	85	1	127	13,2	3,3	1250	22
Tair	85	1	131,27	13,2	5,5	2400	22
Tayyar	85	1	131,24	13,2	3,3	1250	22
Satvet	85	1	124	15	4,8	950	19
Timsah	85	1	126	16,2	2,9	1300	20
Burhaneddin							
Tevfik	45	2	108,6	13	5,5	1300	21,7
Eser-i Terakki	39	2	101,7	13	3	1300	20,3
Şanaver	35	2	101,7	13	3	450	20,3
Mecidiye	85	2	108,7	13,09	3	450	19
Şimşir-i Hüküm	-	2	60	7,8	2,7	120	10
Abdülhamid							
Abdülmecid	160	deniz altı	100	11,1	-	250	9
Suda	66	-	108	18	5	150	7
Mesud	66	-	95	18	2	240	10
Trabzon	240	-	120	16	6	125	10
Alos	66	-	90	18	2	240	?
Ziver-i Derya	166	-	120	19,3	8	50	12
Sahir	166	-	120	19,2	8	50	7

Nüzhet	80	-	110	15	4	36	7
Gemlik	219	-	120	19	-	-	-
Musul	125	-	127,6	21	7	-	-
Aynalıkavak Yalıköşkü	195	-	117	17,6	8	50	-
İstanköy	203	-	120	17,6	8	50	-
Seyyar	278	-	110,6	14,6	3,6	36	-

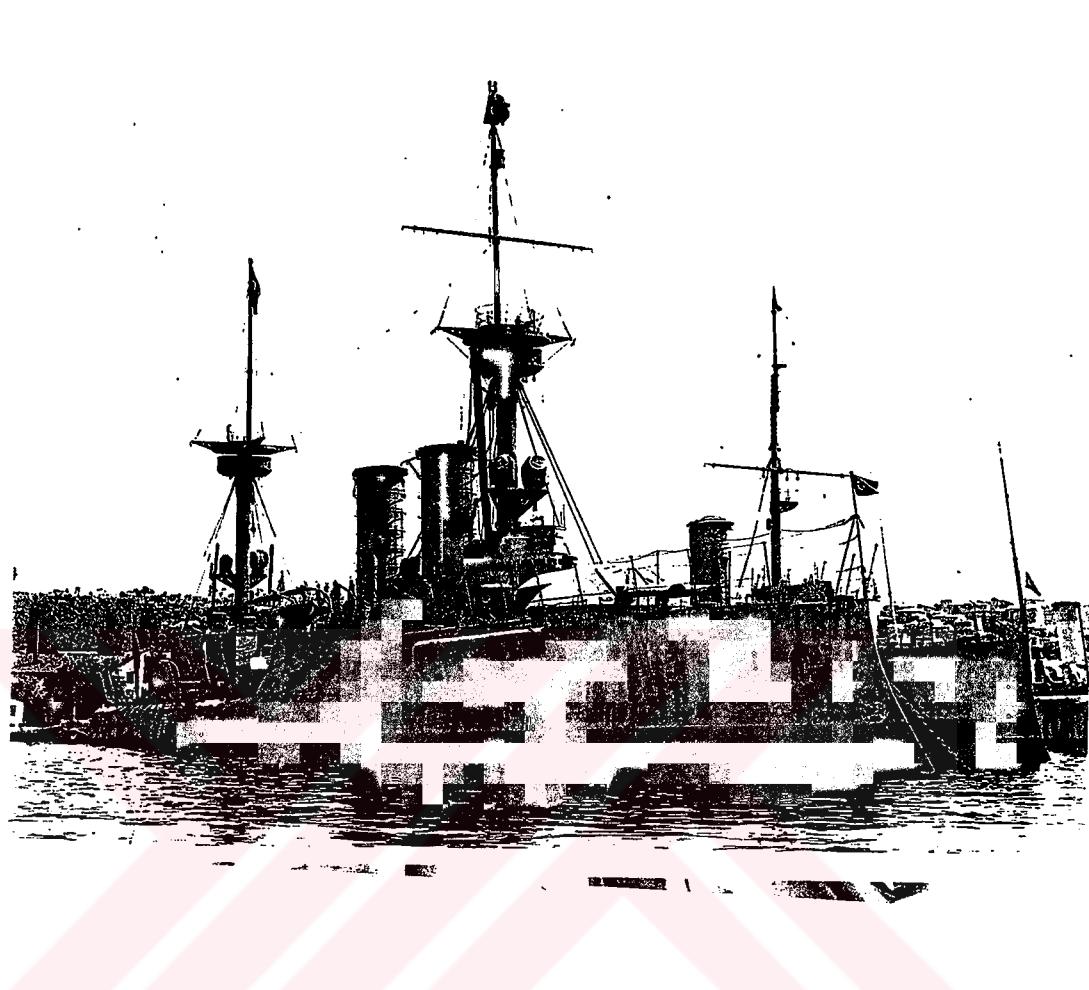
(Salname-i Bahriye, Sene 1326, s.204-205)

Kruvazörler(1908)

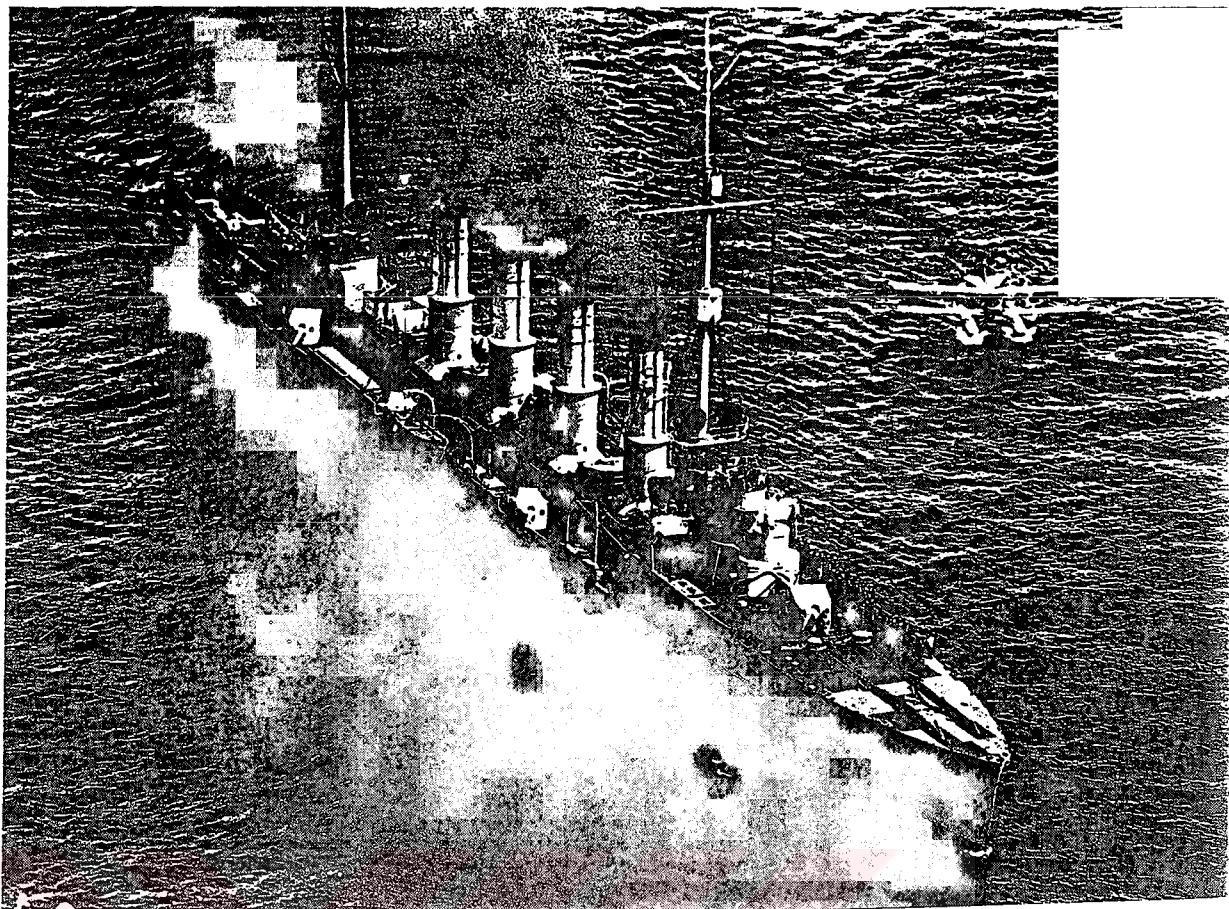
Gemi Adı	Ma-j mahreç tonu	Uzunluk -kadem-	En -kadem-	Çektiği su	-kadem-	Makine beygir kuvveti	Pervane s.	Sürrati	Kömür kapasite ton	Tekne cinsi
Hamidiye(Abdülha -mid)	3800	368	47,5	16		12.000	2	22,2	600	Çelik
Mecidiye	3250	330	42	16		12.000	2	22	600	Çelik
Hüdavendigar	4050	280	50	20	?		1	-		Çelik
Berk-i Satvet	775	262	27,5	8,2	5100		2	22	-	Çelik
Peyk-i Şevket	775	262	27,5	8,2	5100		2	22	-	Çelik

(Salname-i Bahri, sene 1326, s.200)

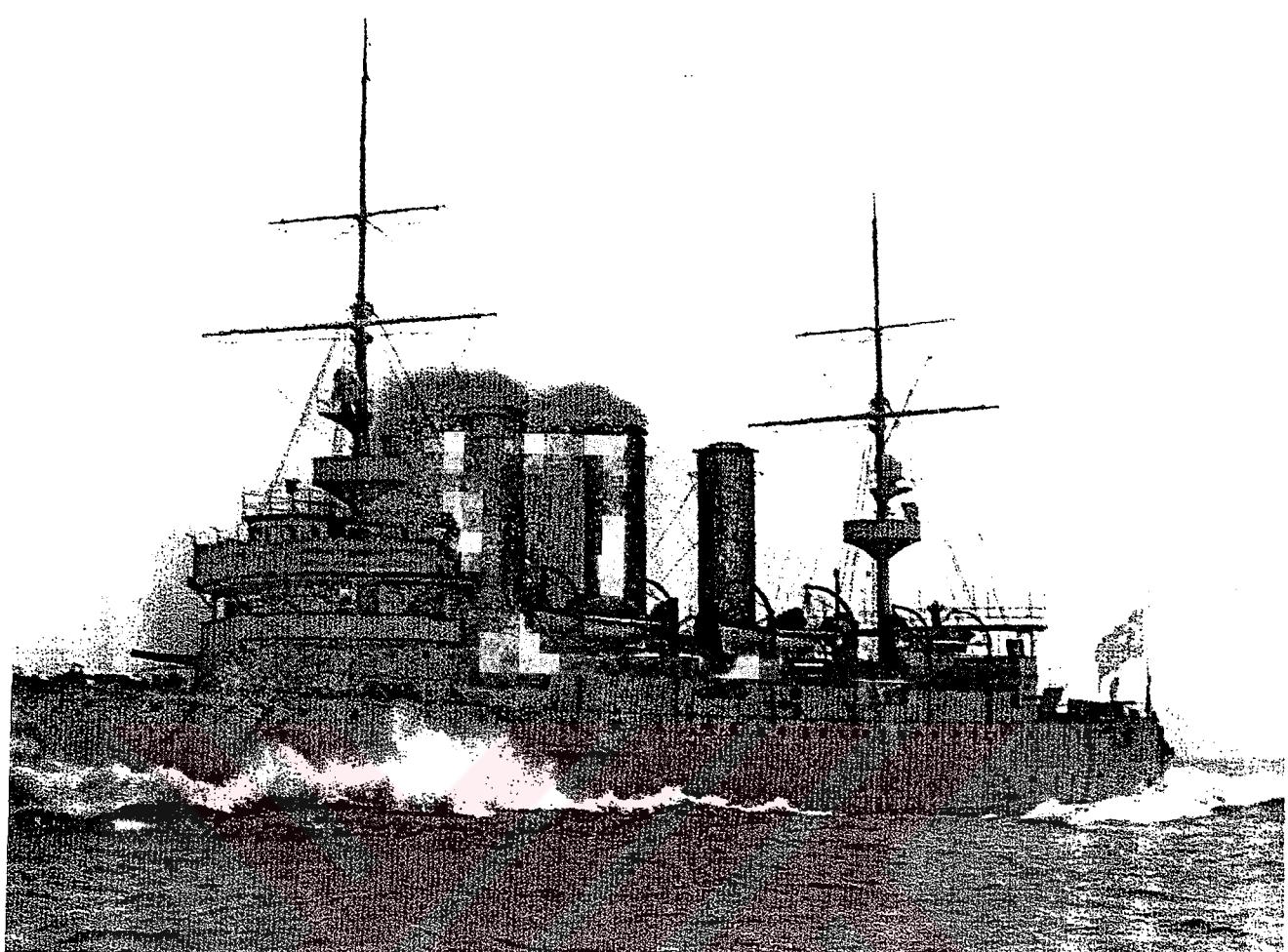
EK 2: FOTOĞRAFLAR(Bernd Langensiepen-Ahmet Gülcü Koleksiyonundan)

Turgut Reis 1915' te İstanbul'da

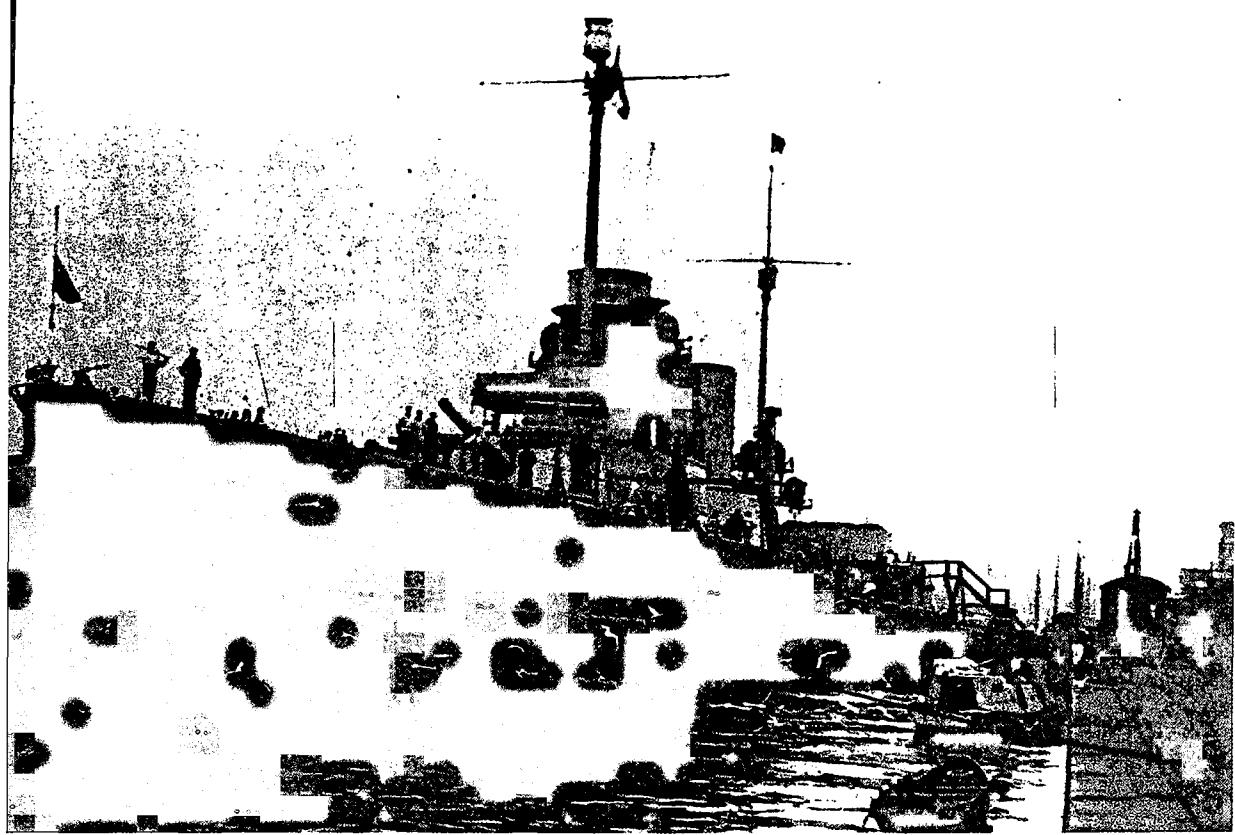

Midilli 1917'de Karadeniz'de

Hamidiye seyir tecrübesinde tam yol ilerken (1903)

(Langensipen-Gülcü, a.g.e., s.153)

Yavuz

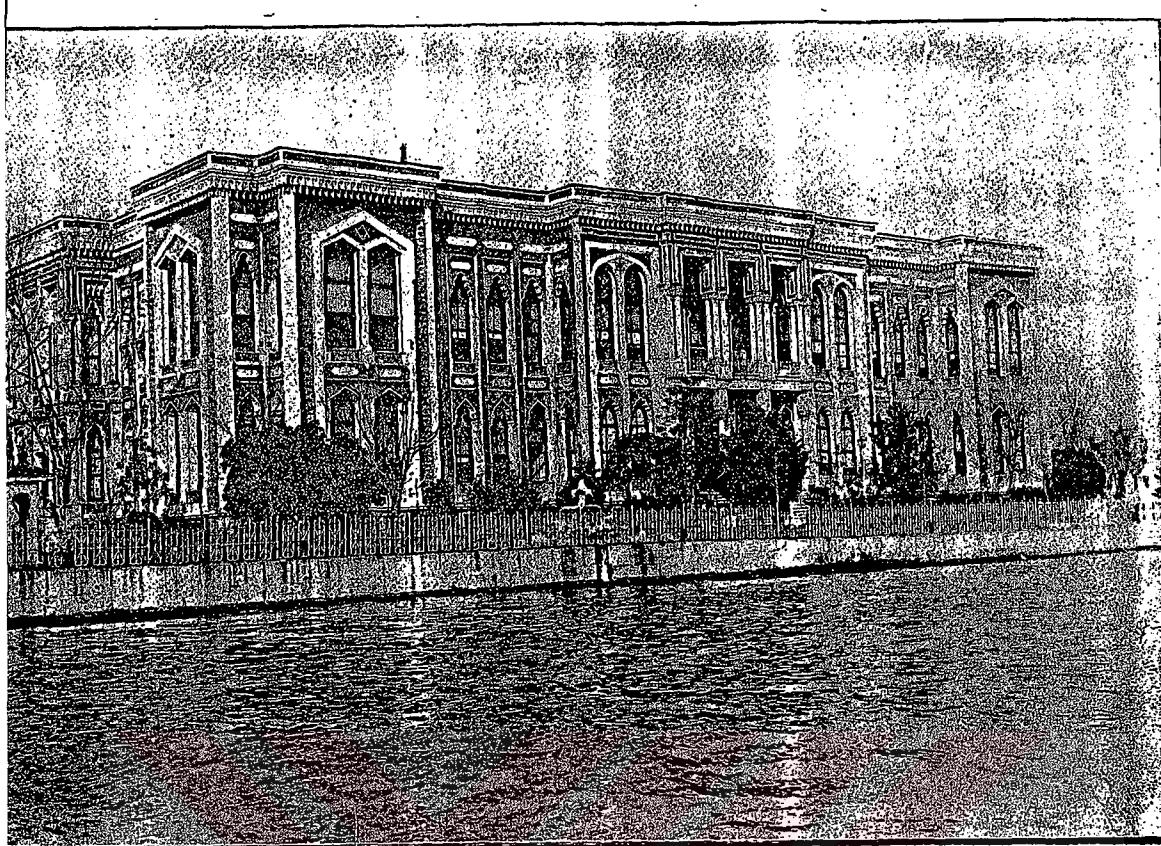
Yavuz zırhlısı 1915'te İstinye'de

(Langesipen-Güleyüz, a.g.e., s.85)

Mecidiye, 25 Mayıs-12 Haziran 1911'de Selanik'te

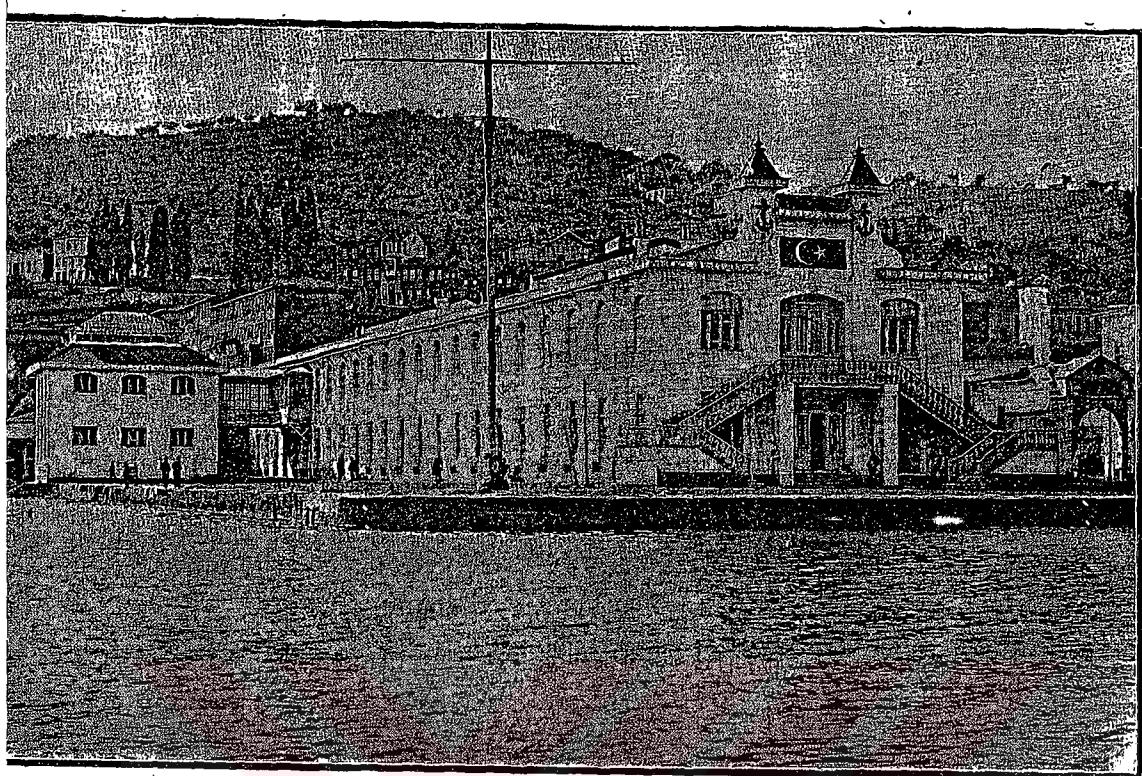
(Langensiepen- Güleryüz, a.g.e., s.145.)

دیوانخانه (بھریہ نظاریتی چلیاہ می)

Bahriye Nezareti (Divanhane)

(Mecmua-yı Seneviye-i Bahriye, sene 1331, s.112)

هکبولي آطهده کائن مكتب بحریه شاه نهانك منظرة خارجیه سی

Heybeliada'da Bulunan Mekteb-i Bahriye'nin Dış Görünüşü

(Mecmua-yı Seneviye-i Bahriye, sene 1331, s.128)

ÖZGEÇMİŞ

01.03.1978'de Ardahan'ın Göle ilçesinde doğdu. İlköğretim ve liseyi İstanbul'da tamamladı. 1994'de Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Tarih öğretmenliğini kazanarak bu bölüme kayıt yaptırdı. 13.07.1998'de bu bölümde mezun olduktan sonra özel dersanelerde tarih öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Eylül 2000'de Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalına Yüksek Lisans öğrencisi olarak kayıt yaptırdı. Orta derecede İngilizce bilmektedir. Halen İstanbul'un Ümraniye ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir lisede tarih öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

